

नेपाली

कक्षा १०

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

प्रकाशक

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

© सर्वाधिकार पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

यस पाठ्यपुस्तकसम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी, भक्तपुरमा निहित रहेको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको लिखित स्वीकृतिबिना व्यापारिक प्रयोजनका लागि यसको पुरै वा आंशिक भाग हुबहु प्रकाशन गर्न, परिवर्तन गरेर प्रकाशन गर्न, कुनै विद्युतीय साधन वा अन्य प्रविधिवाट रेकर्ड गर्न र प्रतिलिपि निकालन पाइने छैन ।

प्रथम संस्करण : वि.सं. २०८०

पाठ्यपुस्तकसम्बन्धी पाठकका कुनै पनि प्रकारका सुझाव भएमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, समन्वय तथा प्रकाशन शाखामा पठाइदिनुहुन अनुरोध छ । पाठकबाट आउने सुझावलाई केन्द्र हार्दिक स्वागत गर्दछ ।

हाम्रो भनाइ

शिक्षालाई उद्देश्यमूलक, व्यावहारिक, समसामयिक र रोजगारमूलक बनाउन विभिन्न समयमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक विकास तथा पारमार्जन कार्यलाई निरन्तरता दिईदै आएको छ । विद्यार्थीमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने, स्वपरावर्तत हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावाधिक गर्ने सक्षमताको विकास हुनु आवश्यक छ । विद्यार्थीमा अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, स्वस्थ जीवनको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने सक्षमताको विकास पनि शिक्षाले गर्नुपछै । विद्यार्थीमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सञ्चालनप्रति संवेदनशील हुने, इन्द्र व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लाग प्रातिबढ रहने सक्षमताको विकास पनि माध्यामिक तहको शिक्षाबाट अपेक्षित छन् । यस तहको शिक्षाबाट आधूनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने, राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य सस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने सक्षमता भएको नागरिक तयार गर्ने अपेक्षा रहेको छ । त्यस्तै, सिर्जनशील, कल्यनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षमतासहितको नागरिक तयार गर्नु माध्यामिक शिक्षाको लक्ष्य रहेको छ । यही लक्ष्य पूर्तिका लाग माध्यामिक शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शन सिद्धान्तअनुरूप विकास भएको विद्यालय शिक्षा (कक्षा ९-१०) को पाठ्यक्रमअनुसार तयार पारिएको पाठ्यपुस्तकलाई देशका विभिन्न विद्यालयमा परीक्षण गरी प्राप्त पृष्ठपोषणसमेत समायोजन गरी यो पाठ्यपुस्तक तयार पारिएको हो ।

यस पाठ्यपुस्तकको लेखन प्रा.डा. ऋषिराम शर्मा, डा. दिनेश घिमिरे र श्री उमेश काफ्लेबाट भएको हो । पाठ्यपुस्तकलाई यस रूपमा ल्याउने कार्यमा केन्द्रका महानिर्देशक श्री वैकुण्ठप्रसाद अर्याल, विषय समितिका पदाधिकारीहरू प्रा.डा. गोपीनन्दकुमार पौडेल, डा. धनप्रसाद सुवेदी, डा.केशव भुसाल, डा. जानुका नेपाल, डा. सीता सुवेदी पन्थी, श्री बुद्धिसागर अधिकारी र श्री टुकराज अधिकारीलगायतका महानुभावको विशेष योगदान रहेको छ । यसको विषयवस्तु सम्पादन श्री इन्दु खनाल, भाषा सम्पादन श्री चिनाकुमारी निरौला र कला सम्पादन श्री श्रीहरि श्रेष्ठबाट भएको हो । यसमा रचना उपलब्ध गराउने रचनाकार तथा पुस्तकको विकास कार्यमा संलग्न सबैप्रति पाठ्यक्रम विकास केन्द्र धन्यवाद प्रकट गर्दै । पाठ्यपुस्तकलाई शिक्षण सिकाइको महत्वपूर्ण साधनका रूपमा लिइन्छ । यसबाट विद्यार्थीले पाठ्यक्रमद्वारा लक्षित सक्षमता हासिल गर्न मदत पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्यपुस्तकलाई सकेसम्म क्रियाकलापमुखी, अनुभवकोन्नत, उद्देश्यमूलक र संचरकर बनाउने प्रयत्न गरिएको छ । सिकाइ र विद्यार्थीको जीवन्त अनुभवबिच तादात्म्य कायम गर्दै यसको सहज प्रयोग गर्न शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिकाको अपेक्षा गरिएको छ । पाठ्यपुस्तकलाई अझै परिष्कृत पार्नका लागि शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, बुद्धिजीवी एवम् सम्पूर्ण पाठकको समेत महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुँदा सम्बद्ध सबैको रचनात्मक सुभावका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्र हार्दिक अनुरोध गर्दै ।

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

विषयसूची

क्र.सं.	शीर्षक	विधा	पृष्ठसङ्ख्या
१.	उज्ज्यालो यात्रा	कविता	१
२.	घरभगडा	कथा	१२
३.	चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा	निबन्ध	२५
४.	यस्तो कहिल्यै नहोस्	मनोवाद	३९
५.	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा	जीवनी	५१
६.	अधिकार ठुलो कि कर्तव्य ठुलो ?	वादविवाद	६८
७.	शत्रु	कथा	८९
८.	नेपाली हाम्रो श्रम र सिप	कविता	१०३
९.	मेरो देशको शिक्षा	निबन्ध	११४
१०.	व्यावसायिक चिठी	चिठी	१२९
११.	कर्तव्य	कथा	१४१
१२.	पाल्लो पिकासो	जीवनी	१५९
१३.	पञ्चोस्	निबन्ध	१७६
१४.	घरको माया	एकाइकी	१८८
१५.	गाउँमाथि एउटा कविता	कविता	२०७
१६.	आयाम	कथा	२१८
१७.	सुनाइ पाठ		२३५

रामप्रसाद जवाली

कर्ममा छ भने शक्ति जड्गलै बन्दू नन्दन

घोटिएर सयौंपल्ट दाउरो बन्दू चन्दन ।

भएमा उच्च सद्कल्प छैन केही असम्भव

सद्कल्पले बनेका हुन् महान् मान्धेहरू सब ।

जसका कर्मले बन्दू जिन्दगी हँसिला सुखी

अरुको लिनुमा भन्दा दिनुमा बन्दू जो खुसी ।

ईर्ष्याद्वेष हटाएर जो छर्छन् प्रेम सौरभ

तिनै मान्धेहरू बन्दू विश्वका निमित्त गौरव ।

जसका भावना हाँस्छन् मनमा रागिनी भरी

जसका जिन्दगी बाँच्छन् रातमा चाँदनी छरी ।

जसका कर्मले लिन्दू उच्च जीवनका पथ

तिनैका पथमा हिँड्छन् मान्धेहरू सगौरव ।

जुटेका ज्ञानले जो छन् पादै धर्ती मनोहर

उठेका कर्मले जो छन् गादै निर्माण सुन्दर ।

नन्दन : स्वर्गको बर्गेचा

सद्कल्प : कृतै काम, इच्छा आदि पूरा गर्ने अठोट, दृढ निश्चय

द्वेष : डाह, शत्रुता

सौरभ : सुगन्ध, सुवास वा वास्ता

रागिनी : सद्गीत शास्त्रअनुसार स्वर र गायन प्रक्रियाद्वारा सुन्दर र आकर्षक धर्वानिको विशेष संयोजन

मनोहर : मनलाई लोभ्याउने खालको, आकर्षक

नेपाली, कक्षा १०

समर्पित भएका छन् जो सदा न्यायखार्ति
संसारमा उठेका छन् तिनैका विजयी शिर ।

लोभलालचमा छैनन् जसका मनमस्तक
जो सदैव हुने गर्दछन् त्यागका निमित उद्यत ।

उदात्त कर्मको यात्रा गर्दछन् जो सधैँ सधैँ
आदर्श नमुना मान्छे बन्दछन् विश्वमा तिनै ।

यस्तो आदर्श यात्रामा कहिले चलुँला नि म ?
चन्द्रसूर्य बनी आफै कहिले बलुँला नि म ?

आफै पौरखले बाटो कहिले खनुँला नि म ?
सर्वोच्च कर्विता आफै कहिले बनुँला नि म ?

मस्तक : माथ, शिर

उद्यत : तयार भएको, तत्पर

उदात्त : महान, उदार

पौरख : कमाइ, आर्जन

शब्दभण्डार

१. दिइएका अर्थ आउने शब्द 'उज्यालो यात्रा' कविताबाट खोजेर लेख्नुहोस् :
- (क) मनमा उत्पन्न हुने भाव वा विचार
 - (ख) श्रीखण्ड घोटेर बनाइएको लेप
 - (ग) गौरवले भरिएको
 - (घ) आफ्नो स्वामित्व वा अधिकार छोड्ने काम
 - (ङ) सबैभन्दा उच्च वा अग्लो
२. दिइएको अनुच्छेदबाट दुई जोडी पर्यायवाची शब्द पहिचान गर्नुहोस् :
- गाई मानिसले पाल्ने घरपालुवा जनावर हो । यो चौपाया वर्गभित्र पर्छ । मानवका लागि गाईको दुध निकै पोसिलो हुन्छ । शरीर स्वस्थ राख्न तागतिला कुरा खानुपर्छ । दुग्ध र दुग्धजन्य पदार्थ बिक्री गरेर मान्छेले आर्थिक उपार्जन पनि गर्नुपर्छ । गाईपालनलाई व्यवसायका रूपमा प्रयोग गरेर धेरै आम्दानी गर्न सकिन्छ ।
३. दिइएका शब्दको पर्यायवाची शब्द लेख्नुहोस् :
- शक्ति, प्रेम, धर्ती, शिर, कर्म, सुन्दर, जिन्दगी, महान्, हावा, आकाश, नयन
४. 'उज्यालो यात्रा' कविताबाट खोजेर तल दिइएका शब्दको विपरीतार्थी शब्द लेख्नुहोस् :
- निम्न, दुखी, अज्ञान, सम्भव, आफ्नो, अन्याय
५. उदाहरणमा दिए जस्तै कुनै पाँच जोडी विपरीतार्थी शब्द खोजी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

उदाहरण : धारिलो भुत्ते
धेरै थोरै

बोध र अभिव्यक्ति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

असम्भव, उच्च, निर्माण, संसार, लालच, सदैव, उद्यत, यात्रा, आदर्श, विश्व

२. दिइएको कवितांश आठ आठ अक्षरमा विश्राम गरी वाचन गर्नुहोस् :

द अक्षर

जसका कर्मले बन्धन्

अरूको लिनुमा भन्दा

ईघ्यद्विष हटाएर

तिनै मान्छेहरू बन्धन्

द अक्षर

जिन्दगी हाँसिला सुखी

दिनुमा बन्ध जो खुसी

जो छर्घन् प्रेम सौरभ

विश्वका निर्मित गौरव ।

३. 'उज्यालो यात्रा' कविता पालैपालो लयबद्ध वाचन गर्नुहोस् ।

४. दिइएको अनुच्छेद पढी अनुष्टुप छन्दबारे साथीबिच छलफल गर्नुहोस् :

अनुष्टुप छन्दका चार पाउ हुन्धन् । यसका प्रत्येक पाउमा आठ अक्षर हुन्धन् । यस छन्दमा हरेक श्लोकको प्रत्येक पाउको पाँचौं अक्षर लघु (ह्रस्व) हुन्ध र छैटौं अक्षर गुरु (दीर्घ) हुन्ध । पहिलो र तेस्रो पाउको सातौं अक्षर गुरु अनि दोस्रो र चौथो पाउको सातौं अक्षर लघु (ह्रस्व) हुन्ध । यसरी प्रत्येक पाउमा सातौं अक्षर क्रमशः गुरु लघु बनिरहन्ध अर्थात् पहिलो पाउमा गुरु, दोस्रो पाउमा लघु, तेस्रो पाउमा गुरु र चौथो पाउमा लघु हुन्ध । प्रत्येक आठौं वर्णपछि यति वा विश्राम हुन्ध ।

५. 'उज्यालो यात्रा' कविताबाट लेखन र उच्चारण फरक हुने कुनै पाँचओटा शब्द टिपी तिनको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् ।

६. उदाहरणमा दिए जस्तै जोडी अनुप्रासयुक्त शब्द पाठबाट खोजेर लेख्नुहोस् :

उदाहरण : चन्दन नन्दन

७. दिइएको कवितांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

जसका भावना हाँस्धन् मनमा रागिनी भरी

जसका जिन्दगी बाँच्धन् रातमा चाँदनी छरी ।

प्रश्नहरू

- (अ) यस कवितांशका चार पाउ छुट्याएर लेख्नुहोस् ।
(आ) कवितांशका चारै पाउको पाँचौं हस्व वर्ण रेखाड्कन गर्नुहोस् ।
(इ) कवितांशका चारै पाउको छैटौं दीर्घ वर्ण रेखाड्कन गर्नुहोस् ।
(ई) कवितांशका चारै पाउका सातौं वर्ण क्रमशः लेख्नुहोस् ।

८. दिइएको कवितांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

जुटेका ज्ञानले जो छन् पादैं धर्तीं मनोहर
उठेका कर्मले जो छन् गर्दैं निर्माण सुन्दर ।
समर्पित भएका छन् जो सदा न्यायखातिर
संसारमा उठेका छन् तिनैका विजयी शिर ।

प्रश्नहरू

- (क) धर्तीलाई केले मनोहर बनाएको छ ?
(ख) कर्म गर्नेको जिन्दगी कस्तो बन्दू ?
(ग) कवितांशमा कस्ता मानिसको शिर उचो हुन्दू भनिएको छ ?
(घ) कवितांशबाट के सन्देश पाइन्दू ?

९. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) ‘उज्यालो यात्रा’ कविताको सुरुका दुईओटा श्लोकको आशय वर्णन गर्नुहोस् ।
(ख) जीवन सार्थक पार्न के के गर्नुपर्छ ?
(ग) कवितामा कविले कस्तो आदर्श जीवन यात्राको कल्पना गरेका छन् ?
(घ) ‘उज्यालो यात्रा’ कविताको मूल भाव के हो ?

१०. कविताको दोस्रो श्लोकलाई व्याकरणिक पदक्रम मिलाई गद्यमा रूपान्तरण गर्नुहोस् ।

११. भाव विस्तार गर्नुहोस् :

- (क) ईश्यद्विष हटाएर जो छर्छन् प्रेम सौरभ
तिनै मान्छेहरू बन्दछन् विश्वका निमित्त गौरव ।
- (ख) उदात्त कर्मको यात्रा गर्दछन् जो सधैँ सधैँ
आदर्श नमुना मान्छे बन्दछन् विश्वमा तिनै ।

१२. कर्मशील बन्न कसरी सकिन्छ, 'उज्यालो यात्रा' कविताका आधारमा लेख्नुहोस् ।

१३. कविले कविताको अन्तिम श्लोकमा आफू कस्तो बन्ने अनुमान गरेका छन्, लेख्नुहोस् ।

१४. दिइएका विषयमा साथीविच छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्नुहोस् :

- (क) परिश्रमको फल मिठो हुन्छ ।
- (ख) मानवीय सेवाको भावना राख्नु परिव्रत कर्म हो ।

१५. दिइएका अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

गुरुकुल भनेको गुरुको सान्निध्यमा विद्यार्थीले आवासीय रूपमा शिक्षा ग्रहण गर्ने स्थान हो । प्राचीन कालमा शिक्षकलाई आचार्यका रूपमा लिइन्थ्यो र त्यहाँ पढ्ने विद्यार्थीलाई उनको परिवार समान मानिन्थ्यो । त्यसैले त मातापिता र आचार्यलाई अति उच्चकोटिमा राखी, मातृदेवो भव, पितृदेवो भव र आचार्य देवो भव भनिन्छ ।

गुरुकुलमा अहिलेको शिक्षा प्रणाली जस्तो निश्चित समयमा विद्यालय आएर पढ्ने समय तालिका हुदैनथ्यो । गुरुकुलमा सबै शिष्य एउटै उमेरका हुदैनथे तर उनीहरूको सिकाइ एउटै समूहमा हुन्थ्यो । गुरुले शिष्यको उमेरअनुसार शिक्षा दिने व्यवस्था थियो । ठुला शिष्यबाट सानाले सिक्ने परिपाटी पनि गुरुकुलमा हुन्थ्यो । गुरु र शिष्य प्रायः सँगसँगै हुने भएकाले गुरुले अहाएका वेलामा काममा जानुपर्ने हुन सक्थ्यो । जुनसुकै वेलामा पनि औपचारिक कक्षा सुरु हुन सक्थ्यो । सामान्यतया गुरुकुलका छात्र विहान सबैरै उठ्ने र अध्ययनका साथसाथै काममा पनि सक्रिय हुने गर्थे । गुरुकुलमा सैद्धान्तिक अध्ययनभन्दा व्यावहारिक अध्ययनलाई बढी महत्त्व दिने गरिन्थ्यो । यो शिक्षा प्रणालीमा औपचारिक परीक्षा हुदैनथ्यो । हरेक समय नीति, व्यवहार र उसको व्यावसायिक कौशलको परीक्षा भइरहन्थ्यो । यसरी प्राचीन कालमा दीक्षान्तको समयमा केही कठिन परीक्षा लिने गरिन्थ्यो । त्यस्ता कठिन

परीक्षा विभिन्न खालका हुन्थे । परीक्षाका क्रममा गोप्य रूपले गुरुले शिष्यलाई नियालिरहेका हुन्थे । शिष्यले छिचोल्न नसक्ने खालको बिघ्न पन्यो भने गुरु अग सर्थे । त्यो परीक्षा पूरा गर्न सकेमा शिष्य दीक्षित हुन्थे ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) गुरुकुल भनेको के हो ?
(आ) गुरुकुलमा कस्तो शिक्षालाई प्राथमिकता दिइन्थ्यो ?
(इ) गुरुकुलमा किन जुनसुकै समयमा पनि औपचारिक कक्षा सुरु हुन्थ्यो ?
(ई) गुरुकुलमा शिष्य कसरी दीक्षित हुन्थे ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास प्रहिचान गर्नुहोस् :

- (अ) पहिलो अनुच्छेदको पहिलो वाक्यबाट एक एकओटा नाम, विशेषण र क्रियापद लेख्नुहोस् ।
(आ) 'पढ' धातुबाट एक एकओटा नाम र क्रियायोगी शब्द निर्माण गर्नुहोस् ।
(इ) अनुच्छेदबाट सुरु, बिच र अन्तिममा हस्त इकार प्रयोग भएका दुई दुईओटा शब्द टिपोट गर्नुहोस् ।

१६. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

(ठेलामा तरकारी विक्रेता र क्रेताविच कुराकानी हुँदै छ ।)

क्रेता : नमस्ते हजुर, यो काउलीको दाम कर्ति हो ?

विक्रेता : नमस्ते, हेर्नुस् न ! हिजोदेखि दाम बढेर आएको छ । आज काउली किलाको १०० रुपियाँ छ ।

क्रेता : ए ! मलाई एक किलो काउली दिनुहोस् न !

विक्रेता : (काउली जोख्दै) अँ अरू के के लिनुहुन्छ ?

क्रेता : आधा किलो गोलभेंडा पनि दिनुहोस् न !

विक्रेता : हुन्छ हजुर ! (गोलभेंडा जोख्दै) ल लिनुस् हजुर !

- क्रेता : नयाँ र ताजा कुनै तरकारी आयो भने मलाई खबर गर्नु ल !
- विक्रेता : हस् हजुर ! म भनिहाल्छु नि ! हजुर जस्ता ग्राहक भएर त मेरो गुजारा चलेको छ ।
- क्रेता : तपाईंले आफ्नो पेसा गर्नुभएको छ, यसरी स्वरोजगारी गर्ने मान्छे मलाई मन पर्छ ।
- विक्रेता : हस् हजुर ! सबै व्यवसायीलाई हौसला दिने हजुर जस्ता व्यक्ति हुने हो भने त हामीलाई पर्न काम गर्न प्रेरणा मिल्छ ।
- क्रेता : ल त, अहिले म गएँ, फेरि भेटेर गफ गरौँला ।
- विक्रेता : हवस्, हजुरसँग कुराकानी गर्न पाउँदा खुसी लाग्छ । आउदै गर्नुहोला ।
(क्रेता सामान लिएर बाटो लाग्छन् ।)

माथिको अनुच्छेदमा जस्तै तपाईं पर्न कक्षाका साथीसँग मिलेर एक जना पसले र अन्य दुइ जना ग्राहक बनेर विनयशीलतापूर्वक कुराकानी पालैपालो कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १ सुन्नुहोस् र दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

 - चुली विहान रातो बन्तुको कारण के हो ?
 - ऊर्जा बल केले बढ्छ ?
 - उम्दा कलाकार केलाई भनिएको हो ?
 - अलड्कारको माला कसरी बन्दू ?

२. सुनाइ पाठ १ का आधारमा नेपालको सुन्दरताको वर्णन गर्नुहोस् ।

भाषिक संरचना र वर्णविज्ञास

१. दिइएको अनुच्छेदबाट रेखाड्कित शब्दको पदवर्ग पहिचान गरी छलफल गर्नुहोस् :

फुर्वा असल विद्यार्थी हुन् । उनी सोलुखुम्बु जिल्लाको जनजागृति मार्गिमा १० कक्षामा पढ्दै छन् । उनी सधैँ विद्यालय जान्छन् । उनी मिहिनेतपुर्वक पढ्छन् । उनी विहान सबैरै उठ्छन् र आफूले पढनुपर्ने पाठ नियमित रूपमा पढ्छन् । कक्षामा गुरुले दिएको कक्षाकार्य सधैँ गर्दछन् ।

२. दिइएको सन्दर्भ पढनुहोस् र पदवर्ग विचलनबारे साथीसँग छलफल गर्नुहोस् :

पदवर्ग विचलनसम्बन्धी बैठक

पदवर्गको टोलमा एउटा बैठक बसेको छ । उक्त बैठकको मुख्य विषयवस्तु 'पदवर्ग विचलन एक विमर्श' रहेको छ । उक्त बैठकमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियायोगी, नामयोगी, विस्मयादिबोधक, संयोजक र निपातलाई निम्त्याइएको छ । आफूनो वर्गका शब्द अर्को वर्गमा प्रवेश गरे भनेर विशेषणले उजुरी गरेको रहेछ । 'गरिब', 'धनी', 'नेपाली', 'दुखी', 'सुखी' जस्ता विशेषणका पद घरी नामको वर्गमा प्रवेश गर्ने र घरी विशेषणका पद नै हाँ भन्ने गरेर हेरान पारे भनेर विशेषणले उजुरी गरेको रहेछ । पदवर्गले सबै उजुरी हेरेछन् ।

'गरिब', 'धनी', 'नेपाली', 'दुखी', 'सुखी' जस्ता विशेषण शब्दले बयान दिई भनेछन्, "हामी वाक्यमा प्रयोग हुँदा हामीलाई कहिलेकाहीं नामको काम गर्नुपर्ने भयो । हाम्रा अगाडि नाम बासिदिएको अवस्थामा भने हामी त्यै नामको विशेषता बताउँछौं र विशेषण बन्दौं । हाम्रा अगाडि नाम नभएमा हामीले नामको काम गर्नुपर्ने रहेछ ।" सर्वनामले पनि भनेछ, "हो यो समस्या हामीलाई पर्न छ, जस्तै : 'त्यो गयो । त्यो केटो आयो ।' यहाँ पहिलो वाक्यमा 'त्यो' सर्वनाम र दोस्रो वाक्यमा 'त्यो' विशेषण भएर दुवै रूपमा प्रयोग हुनुपरेको छ । हामी नामका सट्टामा आउने हो तर नाम हामीसँगे आयो भने हामीले नामको विशेषता बताउनै पर्ने र विशेषण बन्नै पर्ने हुन्छ ।" त्यस्तै समस्या क्रियायोगी र नामयोगीमा पनि रहेछ । मार्थि, तल, वारि, पारि जस्ता क्रियायोगी नामसँग जोडिएर आउँदा नामयोगी हुँदा रहेछन् । त्यस्तै 'र' लाई चाहिँ कहिले निपात त कहिले संयोजक बन्नुपर्ने बाध्यता रहेछ । 'लौ, मैले आजको बैठकको चुरो कुरा बुझें' भन्दै नामले जुरुक्क उठेर भनेछ, "आफू जुन वर्गको भए पनि वाक्यमा प्रयोग हुँदा सन्दर्भअनुसार अर्को वर्गमा जान सकिन्छ । त्यस्तो अवस्था पदवर्ग विचलन हो भनेर बुझ्नै है, साथी हो ।" विशेषणले पनि चित्त बुझाएछ, सर्वनाम, नामयोगी अरू सबैले ताली बजाएछन् ।

३. दिइएको अनुच्छेद पढी रेखाङ्कित पदको पदवर्ग छुट्याउनुहोस् :

गरिब वर्गको उत्थान नभई देश समृद्ध बन्दैन । गरिबलाई राज्यले विशेष ध्यान दिनुपर्छ । धनी व्यक्ति वा सम्पन्न व्यक्तिबाट कर लिनुपर्छ । साथै धनी र सम्पन्नको व्यवसायको संरक्षण र त्यसका लागि उचित वातावरण पनि राज्यले तयार गर्नुपर्छ । गरिबीको रेखामुनि वा रेखातल अवस्थित समुदायलाई सधैँ तल रहने वातावरण सिर्जना हुनुहुदैन । यसो भयो भने यो देशका असङ्गत्व विपन्न व्यक्तिको उत्थान हुने छ किनकि विपन्नलाई सम्पन्न नबनाई देश कहिल्यै विकसित हुदैन ।

४. 'उज्यालो यात्रा' कविताको चौथो श्लोकबाट एक एकओटा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियायोगी र नामयोगी वर्गका शब्द टिपोट गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

५. कोष्ठकमा दिइएको सङ्केतअनुसार तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

(क) | (र : संयोजक)

..... | (र : निपात)

(ख) | (भित्र : नामयोगी)

..... | (भित्र : क्रियायोगी)

(ग) | (तर : क्रिया)

..... | (तर : संयोजक)

..... | (तर : नाम)

(घ) | (यो : सर्वनाम)

..... | (यो : विशेषण)

(ङ) | (वृद्ध : नाम)

..... | (वृद्ध : विशेषण)

६. पदवर्ग विचलन भएका कुनै तीनओटा शब्द पर्ने गरी छोटो अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

७. दिइएको अनुच्छेदबाट शब्दको सुरु, बिच र अन्तिममा हस्त इकार प्रयोग भएका शब्द पहिचान गर्नुहोस् :

निरन्तर घोटिएर मात्र दाउरो चन्दन बन्ध भनिन्द्ध। मिहिनेत गरियो र पढियो भने मात्र आफूले चाहेको लक्ष्य प्राप्त गर्न सजिलो हुन्द्ध। विद्यार्थीले चाहेको लक्ष्य अनुसार भविष्यमा चिकित्सक, इन्जिनियर, शिक्षक अनि साहित्यकार आदि बन्न सक्छन्। आज कर्म गर्नेले भोलि फल प्राप्ति गरेरै छाड्छन्।

८. शब्दको सुरु, बिच र अन्तिममा हस्त इकार प्रयोग भएका १० ओटा शब्द पर्ने गरी आफूलाई मन पर्ने विषयमा एउटा अनुच्छेद तयार गर्नुहोस्।

सिर्जना र परियोजना कार्य

१. 'विद्यार्थी जीवन' शीर्षकमा छोटो कविता लेख्नुहोस्।
२. पुस्तकालय वा अन्य स्रोतबाट कुनै एउटा पद्य कविता खोजी लयबद्ध वाचन गरेर कक्षामा सुनाउनुहोस्।

बद्रीनाथ भट्टराई

बडो मुस्कलसंग नजरबन्दबाट छुटेपछि लामो सास फेरेर राजेन्द्रलक्ष्मीले भनिन्, “दयाको फल मैले पाएँ । कुपात्रमा परेको अमृत पनि विष बन्दोरहेछ । देवर भनेर यी बहादुर शाहलाई मैले हुनेसम्म गरेकी हुँ । घरमा पनि यी बाघ बने, **अस्मान**मा पुऱ्याउँदा पनि बाजको रूप लिए । अब पातालमा पुऱ्याउँदा के हुने हुन्, हेरौँ । नाग बनेर आए पनि यिनीसंग म डराउन्न । यिनको विष **शमन** गर्ने वैद्यहरूको सहायता नपाएकी भए अहिले पनि म उम्कन सक्ने थिइन्न । मेरो व्यक्तित्वको प्रभावमा आकर्षित भएका र न्यायका बाटामा हिँड्ने भारदारहरू जति भने पनि छन् । यस्तोमा हरेस खानु कमजोरी हो । शड्काको डोरीमा पिड खेल्नु **नादानी** हो, जुम्सो बन्नु बेकुफी हो ।”

खास आफ्नो बच्चामाथि अरूले जाइलाग्न लागेको देखेपछि कुन चाहिँ सिंहिनी कानमा तेल हालेर बस्ली ? यदि बसी भने पनि साराले उसलाई थुकिदिनेछन् । मेरो उही हालत हो । अरू त के, समझदार भएपछि यही छोरो रणबहादुर शाहले पनि के भन्ना ! उसै ले यसको बचाउका निमित्त आगामा कुद्नु र पानीमा हामफाल्नु परे पनि तयार छु । मेरो धन, जन, तन, मन अर्थात् जे भने पनि सर्वस्व नै यही एउटा छोरो हो । यदि

अस्मान : धेरै मार्थिको ठाउँ, आकाश

शमन : शान्त पार्ने काम, शान्ति

नादानी : हिम्मत नभएको

पुत्रस्नेहलाई सजीव तुल्याउन सकिन भने मातृत्वलाई पनि **तिलाज्जली** दिए हुन्छ । हुन तीन वर्षअगाडि नै **मुर्कटा** बनिसकेकी छु । त्यस बखतमा सती गइन भनेर कर्तिले कुरा काटे, कर्तिले थुरे, कर्तिले पछ्यन्त्रमा फसाउनसमेत खोजे तर सन्तान र देशका लागि पृथ्वी भै क्षमा र स्थिरताको अवतार बनेर आफ्नो आदर्शलाई कार्यरूपमा ढालें । हो, त्यो बेलामा बेतियाबाट आएर यिनले मदत दिएका हुन् तर यसरी शासन नै हत्याउन आँट गर्ने यिनको कालो मनलाई आँसुको पर्दाले छोपएको हुँदा मैले देख्न सकिन । खास दाजुमार्थ समेत दलजित शाहसंग मिलेर जाल बुन्न सक्ने यिनले नावालक भतिजमार्थ पुत्रस्नेह राख्नान् भनी आशाको पासामा फस्ने म कस्ती ग्वाँग्री । त्यही अपराधमा न हो यिनलाई मातृभूमिले गलहत्ती दिएको । हुन त विष संशोधन गरेपछि **रसायन** बन्द भन्ने प्रयत्न गरेकी हुँ । त्यो माटामा मिल्यो अनि केही सिप नलागेर यिनलाई **नजरबन्द** गराइदाएँ ।

बाहिरी शत्रुलाई उठ्न दिनाको मूल कारण घरभगडा हो भन्ने वाक्यको ठुलो टीका टिप्पणीसमेत गुरु गजराज मिश्रले गर्नुभएपछि मेरो मनले पनि त्यसमा पुस्ट्याई गन्यो । यता चौबिसीहरूले सङ्गठन गर्न थालेको **गुर्जी** खबर सुनियो । हुँदाहुँदै पाल्पा, पर्वत र तनहुँको सङ्गठनको बल्दो अग्निमा हाम्रा सरदार बलि बानियाँ र केही फौजले समेत देशका निर्मित बलिदान दिएको कुरा हुरी बनेर आयो । चितवनको रक्षाका निर्मित बसेका रामकृष्ण कुवर केही फौज लिई तनहुँतिर गएको खबरले केही आश्वासन दियो । त्यसपछि मानवता र परिस्थितिको समेत ख्याल राखी यी देवरलाई नुवाकोटबाट छुटाई यहाँ ल्याएर भनै, “राजकुमार, यसरी हामीले आगो पानी बन्नु ठिक होइन । आपसी फुट नै जातिको पतनको चिह्न हो । यसले गर्दा व्यक्ति र समाजलाई मात्र होइन किन्तु देशलाई पनि गहिरो चोट लाग्ना जस्तो देखिन्छ । यदि ससुराज्यबाट उठाइबक्सेको एकताको र राष्ट्रियताको जगमा मन्दिर खडा गर्न सकेनौ भने हामीले बाँच्नु मर्नु हो । उसैले अब अतीतका सारा विरोधी विचारलाई बिसेर खालि देशभक्तिको सोभो बाटो लागौं ।”

त्यो बेला एकछिन बाल्ल परेर बहादुर शाहले भने, “मेरो पनि त्यही विचार हो । आमा समानकी हजुरलाई पूजा गरेर जन्मभूमिलाई शिरमा राखी सिंगादै उन्नत शिखरमा

तिलाज्जली : त्याग गर्नु

मुर्कटा : शिर नभएको

रसायन : एक ध्रातुलाई गालेर अर्को वस्तुमा बदल्ने विज्ञान

नजरबन्द : कुनै निश्चित ठाउँबाट बाहिर निस्कन नपाउने गरी नियन्त्रणमा राखिएको अवस्था

गुर्जी : गोप्य रूपमा जानकारी पत्ता लगाउने व्यक्ति, गुप्तचर

पतन : उन्नाति, वैधव, पद, मर्यादा आदिबाट तल भरेको अवस्था, अवर्नात

पुन्याउने नै मेरो **मनसाय** हो । यदि योबाहेक कुनै कुभावना लिएको मात्र रहेछु भने पनि हजुर हत्या गरेको पाप मलाई लागोस्, तर के गर्त ? कनसुत्ता जस्ता कुरौटेले नै हाम्रो **वैमनस्य** बढाइदिएका हुन् । उनीहरू तिललाई पहाड बनाइदिन्थन् त्यसैले थिचिएका हुँदा घाममा बसेर धोइफोई हामी गर्दैनौं अनि त्यही नै विस्फोट बनेर निस्कन्ध ।”

काँडा भरेको गुलाफको बोट भए होलान् भन्ने आशा गरेकी थिए तर भन् फूल भरेर काँडा मात्र बाँकी रहेका बनेर आएछन् । बालुवाले तिललाई पनि बालुवा नै सम्भन्ध भने भै उनका आँखामा म बिभाउन थालै । मैले बसाएका अमृतका कण कणमा उनले विष देख्न थाले, दिएको चिनीलाई **गेगर** सम्झे, **पथ्य** वचनले पनि तिखो वाणको रूप लियो । उसैले घात प्रतिघात चलै गयो । अन्त्यमा उनले बुनेको जालमा म पो परेँ । थुनुवा कैदी जस्तो भएर बस्नुपर्दा **खसमले** त्यागेकालाई घरभित्र हुलेको पापको फल हो भनी चित्त बुझाएँ ।

भोजमाथि काका मुञ्जले गरेको दानवी व्यवहारको कथा समझँदा मेरो मनमा भन् भन् **ओडाहा** छुट्ट्यो । छोराको रक्षाका लागि गहन किल्ला फोरेर मैदानमा उत्तिरहेकी छु । हुन त तरबारको धारमा हिँडदा मलाई निकै कष्ट होला तर **व्याधाले** खोदिएकी बधिनी भै जस्तोसुकै दुसाहसमा पनि पछि हट्टिनै तर बाहिरी शत्रुलाई नदबाई घरमा रडाको मच्चाउनु ठिक होइन । उसैले घनघोर जङ्गलमा एकलै छोडिदिने लक्ष्मणसँग पछि सीताले गरेको व्यवहारलाई फेरि दोहन्याउँ कि अथवा अकै बाटो लिऊँ ।

राजेन्द्रलक्ष्मीले बहादुर शाहलाई डाकेर भर्निन्, “क्या हो राजकुमार, मिलेर काम गर्द्दु भनी शपथ गरेको कहाँ गयो ? नायबीमा राल काढेर सोभी भाउज्यूलाई छक्याउनु के राजनीति हो ? शाही कुलमा **ऐरेलु** बन्नुहुन्छ भने तितो अनुभव आफै भोग्नुहोला । सुतेकी सिंहको टाउकामा टेक्नु के बुढिमानी हो । **कमलपित्त** भएको दृष्टिले आइमाई भनेर तपाइँले मनसाय : अभिप्राय

वैमनस्य : शत्रुता, दुर्मनी

गेगर : मर्याना दुष्गावा वा खसो बालुवाका कण

पथ्य : खानयोग्य हलुका किसिमको खाना

खसम : पर्ति, श्रीमान्

ओडाहा : चिन्ता, व्यथा आदिबाट मनमा हुने जलन, छटपटी

व्याधा : शिकारी

ऐरेलु : जङ्गलमा पाइने तितो स्वाद भएको काक्रो आकारको फल

कमलपित्त : कलेजोमा हुने एक प्रकारको घातक रोग, जन्डिस

हेप्तुभएको होला तर यो तपाईंको भुल हो । डोरीले हातीलाई हलचल गर्न दिवैन भन्ने तपाईंलाई थाहा छैन ? कम्मर कस्यौं भने छहरा, पहरा, ढाल, तरबार अनि हिउँ र ज्वाला पनि बन्न सक्छौं । आँधी भएर उडाउन सक्छौं अनि व्याधि भएर पछार्न पनि, नागिनी बनेर पातालमा पस्न सक्छौं अनि गरुडनी भएर आकाशमा उड्न पनि । शक्ति नभएका भए महाकाली, महालक्ष्मी, महासरस्वतीलाई कसैले पुज्ने थिएनन् । खेलौना सम्भी आगो खेलाउनेको कुन गति हुन्छ आफै विचार गर्नुहोस् ।"

एकछिन वाल्ल परेर बहादुर शाहले भने, "खुब विचार गरिरहेको छु । खास जननीकै रूपमा नारी जातिलाई पाएको हुँ । नारी सिर्जना र शक्तिको अवतार हो भन्ने खुद मलाई थाहा छ । के गरूँ उज्यालाका निर्मित बालेको बत्तीले आगलागी हुने सम्भावना देखिएपछि देश बचाउनका लागि उपचार गर्नैपर्ने रहेछ । व्यक्तिगत विरोधलाई अङ्गालेर यसो गरेको होइन । मुमाको मूर्ति सम्भेर हजुरमाथि मेरो पूरा श्रद्धा छ । हाम्रो आपसी घात प्रतिघातले मातृभूमिको अँध्यारो भविष्य देखापर्दा बाध्य भएर नै यो काम मैले गरेको हुँ । वास्तवमा नायबी सेनाको निर्मित मारमेट्ने गिर्द म होइन । यदि छोड्दे भन्ने हुकुम हुन्छ भने अहिले नै तयार छु ।"

बहादुर शाह वैतिया पुरेको खबर राजेन्द्रलक्ष्मीको कानमा कनसुल्तो पसे जस्तै भयो । एकछिन अल्तालिएर उनले विचार गरिन् । अब तेल हालेर बस्ने बेला छैन । बरु कसरी कुन चाहिँ ओखतीको प्रयोग गर्ने हो ? कुन जाल रच्नलाई उनी गएका हुन् त्यो पनि त पत्तो छैन । यदि हुरी भएर आए भने धेरै भारदार पर्तिझर बनेर उनलाई पछ्याउने छन् । यदि आएनन् भने पनि आफ्नो हातको ढाल तरबार मैले गुमाएँ । कदरका साथ राख्नुपर्ने हिरालाई हुत्याउनेको चहक बढ्न सक्दैन । सदुपयोग गर्न नजान्तु ठुलो भुल हो । अहिले ठिक ठाउँमा राखेर तेल बेसार धसिएका बचनले लडाइँमा खटाइदैको भए धेरै बेस हुन्थ्यो । उनी बाहिर सभा समाल्थे, म भित्र मिलाउँथे । वास्तवमा देवर खराव होइनन् । यदि यिनले मानवताको सांघ नाघेको भए उहिले नै सती जानुपर्ने भासमा फसाइदिन्थे । त्यो

खुद	: वास्तविक, खास
श्रद्धा	: मान्यजनप्रातिको आस्था, विश्वास, भक्तिभाव
पर्तिझर	: भुइँमा भरेका पात
चहक	: प्रकाश, कान्ति
सांघ	: सिमाना, सीमा
भास	: भासिने वा गाडिने खालको हिलो वा फुको ठाउँ

बेला यिनले सहायता नदिएको भए मेरो के **दैया** चल्यो ? अर्कै पासामा पार्न पनि सक्थे, सधैँ गुन लाउन कल्ले सक्छ र ? तर जताको जित होला जस्तो देखिन्छ उतैतिर गएर चोचोमोचो मिलाउने यी चमेराले नै भँडखारो पारेका हुन् । स्वार्थसिद्धिका लागि उनीहरूले रचेको षड्यन्त्रको भेत्र पाउन सकेको भए यसरी निःसहाय हुनुपर्ने थिएन । अब भन् फुकी फुकी मैले पाइला चलाउनुपर्छ । घरभगडाको बिउ निभाउन खोज्ने मैले भन् राँको सल्काएँ, मनमा पाकेको जौ तिललाई डढेलो बनाइदिएँ, वेदनाको एक धारालाई समुद्र तुल्याइदिएँ ।

उता पर्वत, लमजुङ, तनहुँ मिलेर गोरखामा **हमला** गर्न लागेको खबर आइरहेछ । पाल्पा पनि आफ्नो हात नपारिभएको छैन । पूर्वातिर पनि उस्तै हालत छ । अब गर्ने के ?

दैया : पेतृक सम्पत्ति आदिका निर्मित सम्बन्धित व्यक्तिमा रहेको हक वा अधिकार, दावी

हमला : आक्रमण, युद्ध

शब्दभाष्यार

१. शब्दकोश प्रयोग गरी दिइएका शब्दको अर्थ लेखनुहोस् :

पाताल, टीका, अतीत, किल्ला, घनघोर, शपथ, अवतार, राँको, हालत

२. 'घरभगडा' कथामा प्रयोग भएका निम्नलिखित टुक्कालाई अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

कानमा तेल हाल्नु, आँखामा विभाउनु, कम्मर कस्नु, आगो खेलाउनु, वाल्ल पर्नु,
तेल घस्नु, भासमा फस्नु, चोचोमोचो मिलाउनु

३. दिइएका उखान र तिनको अर्थ पहिचान गरी पाँचओटा उखानलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

उखान	अर्थ
अकबरी सुनलाई कसी लाउनु पदैन	परिश्रम गर्नेले लाभ लिनु
इन्द्रका अगाडि स्वर्गको बयान	नामअनुसारको काम नहुनु
जसले मह काढ्छ उसले हात चाट्छ	अप्ल्यारो पर्दा आफूसँग भएकै कुराबाट काम चलाउनु
नाच्न नजान्ने आँगन टेढो	भविष्यमा राम्रो हुने लक्षण सानैदेखि देखिनु
मेरो गोरुको बाहै टक्का	अर्काको प्रगतिमा अनावश्यक ढाहा गर्नु
अड्को पड्को तेलको धूप	आफ्नो कुरामा जिद्दी गर्नु
हुने विरुवाको चिल्लो पात	आफू कमजोर भएर पनि अरूलाई दोष दिनु
जुन गोरुको सिड छैन त्यसको नाम तिखे	असल कुराको परीक्षण आवश्यक नपर्नु
काग कराउदै छ, पिना सुक्दै छ	मिहिनेतअनुसारको लाभ नपाउनु
	जान्ने मान्छेका अगाडि कम बुझेकाले भनेका कुरा अप्रभावकारी हुनु
	अरूले जे भने पनि आफ्नो काममा निरन्तर लाग्नु

४. दिइएको अनुच्छेदबाट अनुकरणात्मक शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

विश्वास आँगनको छेउमा बसेर लटरम्म फलेका सुन्तला हेँदै थिए । एउटा यात्रुबाहक बस घरनजिकै आएर घ्याच्च रोकियो । उनी हस्याडफस्याड गर्दै त्यहाँ पुगे । चिटिक्क परेर आएका साथीलाई देखेर उनी छक्क परे । साथीले विदेशलाई चटक्क छोडेर स्वदेश आएकामा उनी गद्गाद भए ।

५. शब्दकोशको प्रयोग गरी दिइएका शब्दलाई क्रम मिलाएर लेख्नुहोस् :

सिर्जना, आँसु, त्याग, क्षमा, ज्वाला, गुलाफ, थुनुवा, अंश, कक्ष, ज्ञानी, त्रिलोचन, ऋण

बोध र अभिव्यक्ति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

व्यक्तित्व, षड्यन्त्र, गलहत्ती, प्रयत्न, आश्वसन, देशभक्ति, चित्त, उज्यालो, मूर्ति

२. 'घरभगडा' कथा पालैपालो सस्वरवाचन गर्नुहोस् ।

३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) 'घरभगडा' कथा कर्ति अनुच्छेदमा सर्वाचित छ ?

(ख) कथाको प्रारम्भ कुन घटनाबाट भएको छ ?

(ग) कथामा कुन कुन पात्रको प्रत्यक्ष भूमिका देखिएको छ ?

(घ) बहादुर शाह वाल्ल परेको घटना कुन अनुच्छेदमा छ ?

४. दिइएको कथांश मौन पठन गरी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

काँडा भरेको गुलाफको बोट भए होलान् भन्ने आशा गरेकी थिएँ तर भन् फूल भरेर काँडा मात्र बाँकी रहेका बनेर आएछन् । बालुवाले तिललाई पानि बालुवा नै सम्भन्ध भने भै उनका आँखामा म विभाउन थालेँ । मैले वर्साएका अमृतका कण कणमा उनले विष देख्न थाले, दिइको चिनीलाई गेगर सम्झे, पथ्य वचनले पानि तिखो वाणको रूप लियो । उसैले घात प्रतिघात चल्दै गयो । अन्त्यमा उनले बुनेको जालमा म पो परेँ । थुनुवा कैदी जस्तो भएर बस्नुपर्दा खसमले त्यागेकालाई घरभित्र हुलेको पापको फल हो भनी चित्त बुझाएँ ।

प्रश्नहरू

- (क) माथिको कथाश कुन सन्दर्भमा आएको हो ?
- (ख) म पात्र उनका आँखामा विभाउनुको कारण के हो ?
- (ग) अमृतको कणमा विष देख्नुको तात्पर्य के हो ?
- (घ) कथाशमा घात प्रतिघात किन चल्दै गयो ?

५. कथाअनुसार दिइएका घटनालाई क्रम मिलाएर लेख्नुहोस् :

- (क) राजेन्द्रलक्ष्मीले बहादुर शाहको सकारात्मक भूमिकाको वर्णन गर्नु
- (ख) बालुवाले तिललाई पनि बालुवा नै सम्भन्ध भने भै उनका आँखामा म विभाउन थाल्नु
- (ग) गोरखामा हमला गर्न लागेको खबर आउनु
- (घ) राजेन्द्रलक्ष्मी नजरबन्दबाट छुट्नु
- (ड) बहादुर शाहले कुरौटेले वैमनस्य बढाइदाइको बताउनु
- (च) हुन त विष संशोधन गरेपछि रसायन बन्द भन्ने प्रयत्न गरेकी हुँ भन्नु
- (छ) चौबिसीहरूले सङ्गठन गर्न थालेको गुप्ती खबर सुन्नु
- (ज) शक्ति नभएका भए महाकाली, महालक्ष्मी, महासरस्वतीलाई कसैले पुजे थिएनन् भन्नु
- (झ) नाग बनेर आए पनि यिनीसँग म डराउन्न भन्नु
- (ञ) आपसी फुट नै जातिको पतनको चिह्न हो भन्नु

६. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) 'घरभगडा' कथाका पात्र राजेन्द्रलक्ष्मी र बहादुर शाहका चारित्रिक विशेषताको तुलना गर्नुहोस् ।
- (ख) कथामा वर्णन गरिएको सन्दर्भका आधारमा उक्त समयको राजनीतिक परिवेश वर्णन गर्नुहोस् ।

- (ग) बहादुर शाह वेतिया पुगेपछि राजेन्द्रलक्ष्मी किन आत्तिइन् ?
- (घ) कथाको मुख्य सन्देश लेख्नुहोस् ।
७. कथाको 'राजेन्द्रलक्ष्मीले गर्नुहोस्' कथांशबाट चारओटा प्रश्न बनाई तिनको उत्तर साथीसँग छलफल गर्नुहोस् ।
८. राजेन्द्रलक्ष्मी र बहादुर शाहका बिच कुराकानी भइरहेको समयमा तपाईं पुनुभएको भए के सल्लाह दिनुहुन्थ्यो, कारणसहित वर्णन गर्नुहोस् ।
९. व्याख्या गर्नुहोस् :
- (क) बाहिरी शत्रुलाई उठ्न दिनाको मूल कारण घरभगडा हो ।
 - (ख) शड्काको डोरीमा पिङ खेल्नु नादानी हो ।
१०. 'घरभगडा' कथाको सार एक अनुच्छेदमा लेख्नुहोस् ।
११. राजेन्द्रलक्ष्मीले गरेका सबै कार्य राष्ट्रियता र स्वाधीनताका लागि मात्र छन् त, कथाका आधारमा तर्क दिनुहोस् ।
१२. सत्ता प्राप्तिका लागि हुने सङ्घर्षलाई कथाले कुन रूपमा देखाएको छ, समीक्षा गर्नुहोस् ।
१३. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

प्रत्येक जीवका शरीरमा एउटा अत्यन्त सूक्ष्म मन हुन्छ । यो अत्यन्त तीव्र र गतिवान् हुन्छ । यसले इन्द्रियलाई नियन्त्रण गरेको हुन्छ । यसको आत्मासँग सम्बन्ध विच्छेद भयो भने अचेतन भएर सुप्त रहन्छ । प्रत्येक व्यक्तिका मनमा सत्त्व, रज र तम गरी तीन प्राकृतिक गुण हुन्छन् । यीमध्ये सामान्यतया कुनै एउटा प्रबल हुन्छ । व्यक्तिमा तीन गुणमध्ये जुन गुण प्रबल रहन्छ, व्यक्तिको आचरण र आनीबानी पनि सोही गुणका विशेषता अनुरूपकै हुने गर्छ । समय समयमा आहार, आचरण र परिस्थितिको प्रभावले गर्दा अन्य गुण पनि जागृत हुन्छन् । आशक्ति र द्वेष शून्य वास्तविक मन सात्त्विक मन हो । रागयुक्त, सचेत र चञ्चल मन राजस मन हो । क्रोधी र अज्ञानी मनलाई तामस भनिन्छ । त्यसैले सात्त्विक मनलाई शुद्ध, सत्त्व वा प्राकृतिक मानिन्छ भने राजस र तामसलाई दोषपूर्ण मानिन्छ । आत्माबाट चेतना प्राप्त गरेपछि स्वाभाविक वा दोषपूर्ण मनले आफ्ना गुणअनुसार इन्द्रियलाई

आआफ्ना वस्तुमा संलग्न गराउँछ । त्यहीअनुसार शारीरिक कार्य सम्पन्न हुन्छन् । आत्माले मनद्वारा इन्द्रियलाई अर्थात् शरीरका अङ्गलाई उत्तेजित गर्दै किनभने मन नै आत्माको साधन हो । मनको सम्पर्क जुन इन्द्रियसँग हुन्छ, ज्ञान पनि त्यही इन्द्रियद्वारा प्राप्त हुन्छ ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) व्यक्तिका मनमा कुन कुन गुण रहेका हुन्छन् ?
- (आ) मन र इन्द्रियबिचको सम्बन्ध देखाउनुहोस् ।
- (इ) राजस र तामस मनको तुलना गर्नुहोस् ।
- (ई) व्यक्तिका व्यवहार कसरी निर्धारण हुँदा रहेछन् ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णाविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- (अ) अनुच्छेदका 'गर्दै' र 'मानिन्छ' क्रियापदको धातु पहिचान गर्नुहोस् ।
- (आ) अनुच्छेदबाट सकर्मक क्रिया भएका कुनै दुई धातु टिपी अनुच्छेदमा प्रयोग भएका भन्दा फरक वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।
- (इ) अनुच्छेदबाट दीर्घ ईकार प्रयोग भएका चारओटा शब्द पहिचान गर्नुहोस् ।

१४. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

खेतमा रोपाइँको समय छ । घरमुली खेतराजले घरका सबै सदस्यलाई विभिन्न काममा खटाउदै छन् । उनले जेठा छोरालाई भने, “बाबु तिमी खेतमा पानीको बन्दोबस्त गर्न जाऊ” । यसै गरी कान्छा छोरालाई खेतमा आली लगाउने काम गर्न खटाए । छोरीलाई धानको बित्र काढ्न पठाए । बुहारी र माइला छोरालाई धान रोप्ने काममा जान भने ।

माथिको अनुच्छेदमा जस्तै तपाइँमध्ये एक जना घरमुली र अरु परिवारका सदस्य बन्नुहोस् । घरमुलीले घरका सबै सदस्यलाई विभिन्न काम गर्न अहाएको अभिनय गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ २ सुन्नुहोस् र दिइएका प्रश्न ठिक भए ठिक र बेठिक भए बेठिक भन्नुहोस् :
 - (क) सुनको चरो देखेर बुढीऔलालाई लोभ लागेछ ।
 - (ख) चरो निकै कमजोर रहेछ ।
 - (ग) माहिलीऔलाले मलाई किन अप्ले भनेको भनेर निहुँ खोजेछ ।
 - (घ) हत्केलाको अनुरोधपछि पाँचओटै औलाले सुनको चरो मुठीभित्र पक्रेर राखेको राख्यै गरेछन् ।
२. सुनाइ पाठ २ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :
 - (क) सुनको चरो कहाँ गएर बसेछ ?
 - (ख) हत्केलाले कतिओटा औलालाई चरो समात्न भनेको छ ?
 - (ग) हत्केलाले साहिली औलालाई के भनेर फकाएछ ?
 - (घ) हत्केला र औलाहरूको संवादबाट कस्तो शिक्षा पाइन्छ ?

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

१. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

उमाले किनेको किताब हरिले पनि किने । उमा पसलबाट निस्केर घर जाई गरेको देखेर हरि पनि पसलबाट निस्के । उनी घर गए र पढ्ने काम गरे । उमाले पनि घर गएर किताब पढिन् । उमा र हरि रमाए ।

प्रश्नहरू

- (क) माथिका अनुच्छेदमा रेखाईकित किने, निस्के, गए, गरे, पढिन्, रमाए क्रियापदका धातु पहिचान गर्नुहोस् ।
- (ख) माथिका अनुच्छेदमा रेखाईकित किनेको, निस्केर, जाई, गरेको, देखेर, पढ्ने र गएर कृदन्त शब्द कुन कुन धातुबाट बनेका हुन् ?
- (ग) माथि प्रयोग भएका किने, गरे, पाढिन् कर्म लिने सकर्मक क्रियापद र निस्के, गए, र माए पद कर्म नलिने अकर्मक क्रियापद कुन कुन धातुबाट बनेका हुन् ?

२. उदाहरणमा दिए भएँ 'लेख, उठ, दि, समाउ' धातुबाट क्रियापद निर्माण गर्नुहोस् :

उदाहरण

रु - रुच्छ, रोयो, रुने छ, रोला, रुदै थियो, रोएको थियो, रुच्यो, रोएछ, रोओस्

३. 'घरभगडा' कथाको 'काँडा भरेको चित्त बुझाएँ' कथांशमा भएका कृदन्त धातु तथा सकर्मक र अकर्मक क्रियाका रूप पहिचान गर्नुहोस् ।
४. सकर्मक र अकर्मक क्रियायुक्त वाक्यको प्रयोग गरी विद्यालयमा सम्पन्न कुनै अतिरिक्त क्रियाकलापको वर्णन गर्नुहोस् ।
५. दिइएको अनुच्छेद पढी सुरु, विच र अन्तिममा दीर्घ ईकार प्रयोग भएका शब्दको अलग अलग सूची बनाउनुहोस् :

डोटीका रवीन्द्र धामी स्याङ्जाका सन्दीप ज्वालीलाई भेट्न काली गण्डकीको तीरनिर रहेको रिडी पुगे । उनले गण्डकीको तीरमा रहेको केलादी तीर्थस्थलको पनि निरीक्षण गरे । कास्कीका कवीन्द्र अधिकारी पनि त्यही रहेछन् । रवीन्द्र, सन्दीप र कवीन्द्र मिलेर रूपन्देही गए । उनीहरूले पर्यटकीय र तीर्थस्थलसमेत रहेको लुम्बिनीको भ्रमण गरे । त्यसपछि उनीहरू कोसी नदीको समीपमा रहेको सुनसरीमा पुगी चतरातिर लागे । उनीहरूले पुनीत तीर्थस्थल वराहक्षेत्रको भ्रमण पनि गरे ।

६. 'घरभगडा' कथाबाट सुरु, विच र अन्तिममा दीर्घ ईकार प्रयोग भएका शब्द पहिचान गरी साथीसँग छलफल गर्नुहोस् ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

१. दिइएका बुँदालाई आधार मानी थप घटना निर्माण गरेर छोटो कथा तयार पार्नुहोस् :
- पाण्डव वनवास रहेको समय हुनु
 - एक जना ब्राह्मण आएर मृगले पाण्डवसँग सिडमा उनेर लगेको छोरी बचाईदिन आग्रह गर्नु
 - पाण्डव मृगलाई खोजन हिँडनु

- (घ) उनीहरूलाई धेरै तिखा लाग्नु
- (ड) युधिष्ठिरले भाइ सहदेवलाई पानी खोज्न पठाउनु
- (च) सहदेवले पोखरीमा पानी खान लागेको बेला यक्ष उत्पन्न हुनु
- (छ) यक्षले आफ्ना प्रश्नको उत्तर नदिई पानी नखान भन्नु तर सहदेवले नटेरी पानी खानु
- (ज) सहदेवले एक घुङ्का पानी खानासाथ बेहोस हुनु
२. ऐतिहासिक विषयवस्तुमा आधारित कुनै एउटा कथा खोजी त्यसलाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

स्वस्थ तनलाई खुसी मनको आधार मानिन्छ । मानिसका आफै असावधानीका कारण रोगव्याधिले शरीरमा **अनधिकृत** रूपमा प्रवेश पाउँछन् र तिनले शारीरिक शक्ति र मनका खुसी लुटन पुग्छन् । मान्छेले त्यसबाट मुक्ति पाउन प्रयत्न गर्दछ । मानव शरीर र मनमाथ आक्रमण गर्ने ती रोगव्याधि विरुद्ध प्रत्याक्रमण गरी त्यसलाई दमन र **शमन** गर्न चिकित्सा विज्ञानको प्रादुर्भाव भएको मानिन्छ । यस विज्ञानले मानिसको तन र मनलाई रोगमुक्त पार्ने प्रयत्न गर्दछ । चिकित्सा विज्ञानका एलोप्याथिक चिकित्सा र आयुर्वेद चिकित्सा दुई किसिमका उपचार पद्धति सबैभन्दा बढी प्रयोगमा छन् । पाश्चात्य विज्ञानले दिएको अद्वितीय वरदान एलोप्याथिक चिकित्सा पद्धति हो भने आयुर्वेद चिकित्सा पूर्वीय वैदिक एवम् **प्राच्य** सभ्यताले दिएको अभूतपूर्व उपहार हो ।

आधुनिक चिकित्सा र आयुर्वेद चिकित्साका अनेकौं अर्थ छन् । चिकित्सा शब्दको व्युत्पातिमूलक अर्थ ‘रोग हटाउने इच्छा’ हो । यसै अर्थाभित्र औषधोपचार, इलाज, ओखती गर्ने काम, रोगको पहिचान, रोग निरूपण र रोग निदान जस्ता उस्तै उस्तै अनेक अर्थ समाविष्ट हुन्छन् । यसरी सामान्य अर्थमा रोगले सताउँदा रोगबाट मुक्ति पाउनका लागि गरिने उपचारलाई चिकित्सा भनिन्छ । व्यापक अर्थमा भने रोग लाग्नु अगावै स्वास्थ्यलाई जोगाउन र रोग लाग्न नदिनका लागि गरिने विविध खालका उपायसमेत चिकित्सा शब्दभित्रै समेटिन्छन् । चिकित्सा विज्ञानका लागि **आयुर्विज्ञान**

व्याधि : शारीरिक रोग, व्यथा, वेदना

अनधिकृत : अधिकारपूर्वक नगरिएको, आधिकारिक नभएको

शमन : कुनै बाधा, विकार आदिलाई शान्त पार्ने काम

प्राच्य : प्राचीन, पर्हलेको, पुरातन

आयुर्विज्ञान : आयुसम्बन्धी वस्तुगत ज्ञान

शब्दको पर्नि प्रयोग हुन्छ । चिकित्सा शब्दले रोगको मूल जरो पत्ता लगाएर विविध प्रकार का परीक्षण गरी उपचारबाट निर्मूल गर्ने विधिलाई जनाउँछ । आयुर्वेद शब्द 'आयुष' र 'वेद' मिलेर बनेको हो । यसको शास्त्रिक अर्थ 'जीवनको ज्ञान' भन्ने हुन्छ । यसलाई 'आयुर्वेदको सार' का रूपमा पर्नि लिइन्छ । जीवनको मर्म बुझेर मानव शरीरमा रोग लाग्नै नदिन वा रोग लाग्नुपूर्व अपनाउनुपर्ने खानपान र रहनसहनगत सावधानीमा रहन मदत गर्ने विज्ञानका रूपमा पर्नि आयुर्वेद चिकित्सा पढ्निलाई अर्थाउन सकिन्छ ।

चिकित्साका निरोधात्मक, प्रवर्धनात्मक र उपचारात्मक पद्धति छन् । रोग नियन्त्रणका लागि रोग लाग्नुपूर्व नै प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवा निरोधात्मक चिकित्सा हो । स्वास्थ्य स्थिति सुधार गर्न प्रदान गरिने पोषण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, वातावरणीय सरसफाई कार्यक्रम जस्ता सेवा प्रवर्धनात्मक स्वास्थ्य सेवा हुन् । रोग लागेपछि निको पार्नका लागि प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवालाई उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवा भनिन्छ । उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवाका पनि आधुनिक चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा पढ्निलाई बहारहोमियोप्याथी, प्राकृतिक चिकित्सा, योग चिकित्सा, मनो चिकित्सा, अकुप्रेसर, युनानी चिकित्सा जस्ता अनेकौं उपचार पद्धति पर्नि रहेका छन् । तीमध्ये युनानी, एलोप्याथिक, होमियोप्याथिक र आयुर्वेदिक गरी चार चिकित्सा पढ्निलाई बहार युनानी चिकित्सा पढ्निलाई अरबमा प्रचलित प्राचीन चिकित्सा पढ्निलाई हो । अरब मूलका मानिस र इरानीद्वारा ११ औं शताब्दीतिर यो पद्धति भारतमा प्रचलनमा ल्याइएको थियो । भारतमा ब्रिटिस शासनका समयमा एलोप्याथिक प्रणाली सुरु भएपछि युनानी प्रणालीको औषधीय शिक्षा, अनुसन्धान र अभ्यास प्रक्रियामा कमी आयो । होमियोप्याथिक शब्दको अर्थ **सदृश** रोग चिकित्सा भन्ने हुन्छ । यसअनुसार रोगका सदृश वा समान लक्षण उभ्जाउने औषधीय पदार्थद्वारा नै कुनै रोगको निदान गर्नु भन्ने बुझन्छ । काँडालाई काँडाले भिक्नुपर्छ भने भैं विषको औषधी विष नै हो भन्ने यसको मान्यता हो । यो सिद्धान्त 'समानताले समानताको उपचार' को मान्यतामा आधारित छ ।

एलोप्याथिक उपचार पद्धति हाल सर्वाधिक र लोकप्रिय चिकित्सा पढ्निलाई मानिन्छ । यसलाई आधुनिक चिकित्सा विज्ञानको पर्यायका रूपमा समेत हेरिएको छ । होमियोप्याथी चाहाँ **वैकल्पिक** चिकित्सा पद्धतिका रूपमा प्रचलित छ । होमियोप्याथीमा रोग निको पार्नका लागि सुरुमा रोग बढाउने खुराक दिइन्छ र क्रमशः निको पारिन्छ भने एलोप्याथीमा

सदृश : उस्तै देखिने, एकताम्

वैकल्पिक : विकल्पमा आउने

रोग निको पार्नका लागि सुरुमै रोग घटाउने औषधी दिइन्छ । एलोप्याथी र आयुर्वेद दुवै चिकित्सा शास्त्र हुन् तर व्यावहारिक रूपमा चिकित्साको पूर्वीय वैदिक र प्राचीन चिकित्सा पद्धतिलाई आयुर्वेद चिकित्सा भनिन्छ । एलोप्याथिक प्रणाली वा पाश्चात्य आधुनिक चिकित्सा प्रणालीलाई चिकित्सा पद्धति भन्ने बुझिन्छ । आम रूपमा र प्रचलित धारणाअनुसार डाक्टरी उपचारका नामले चिनिने चिकित्सा पद्धति आधुनिक चिकित्सा पद्धति वा एलोप्याथिक पद्धति हो ।

आयुर्वेद चिकित्सा शास्त्रमा उपचारका आठओटा शाखा छन् जसलाई अष्टाङ्ग आयुर्वेदका नामले चिनिन्छ । यसमा मानव शरीरमा रोग लाग्ने मुख्य आठ अड्गको उपचारबाटे वर्णन पाइन्छ । आयुर्वेदका ती अष्टाङ्ग हुन् काय चिकित्सा, शल्य चिकित्सा, शालाक्य चिकित्सा, कौमारभृत्य चिकित्सा, अगदतन्त्र, रसायन चिकित्सा, वार्जीकरण चिकित्सा र भूतविद्या चिकित्सा । श्वासप्रश्वास, हाडजोर्नी तथा पाचन प्रणालीसम्बन्धी उपचार एवम् पञ्च कर्म जस्ता विशिष्ट उपचार पद्धति काय चिकित्साअन्तर्गत पर्छन् । त्यस्तै चिरफार गरेर उपचार गरिने फिस्टुला, पायल्स आदि उपचार पद्धति शल्य चिकित्साअन्तर्गत पर्छन् । आँखा, नाक, कान, मुख र घाटीको रोगसँग सम्बन्धित चिकित्सालाई शालाक्य चिकित्सा तथा प्रसव र बालरोगसँग सम्बन्धित उपचार पद्धतिलाई कौमारभृत्य चिकित्सा भनिन्छ । सबै प्रकारका विष, सर्पको टोकाई आदिमा उपचार हुने पद्धतिलाई अगदतन्त्र भनिन्छ । मानिसलाई निरोगी राख्ने वा रोगसँग लड्ने क्षमता बढाउने आयुर्वेदिक पद्धति रसायन चिकित्सा हो । त्यसै गरी स्वस्थ सन्तान प्राप्तिका लागि एवम् शारीरिक शक्ति वा तागत वृद्धिका लागि अपनाइने उपचार विधि वार्जीकरण हो । यस्तै मनोरोगसँग सम्बन्धित उपचारका लागि भूतविद्या आयुर्वेद चिकित्सामा प्रचलित छन् ।

आयुर्वेदिक उपचारका अनेकौं विशिष्ट पक्ष छन् । यसमा विरामीको आत्मा, मन, शारीरिक प्रकृति र दोष, मल र धातुको अवस्थालाई पनि ध्यानमा राखेर मानिसका समग्र पक्षको उपचार गरिन्छ । रोगको उपचार गर्दा मन र शरीरलाई पूर्ण रूपमा छुट्याउन सकिदैन भन्ने मान्यताअनुसार रोगीको मन र शारीरिक प्रकृतिअनुरूप उपचार गरिनु पनि यसको विशेषता हो । आयुर्वेदिक औषधीले आफैमा तागत वा रसायनको पोषण प्रदान गर्ने, विरामी र स्वस्थ व्यक्तिले पनि प्रयोग गर्न सक्ने, स्वस्थ व्यक्तिको पोषण र रोग प्रतिरोधात्मक क्षमताको विकास गर्ने यसको अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । आहार, विहार र आचार सहितामार्फत रोगले आक्रमण नगरोस् भनी रोग प्रतिरोधी औषधी र

आहारमा जोड दिनु पनि यसको विशेषता हो । रोगको प्रकृतिवरुद्ध आहारमा पथ्यापथ्यको निर्देश गरी स्वस्थ व्यक्तिलाई रोगको आक्रमणबाट जोगाउनु र रोगीको रोग चाँडै हटाउने काम यसमा हुन्छ । यसमा दक्ष चिकित्सकले रोगीको नाडी, मलमूत्र आदि अष्टविध अर्थात् आठ प्रकारका परीक्षा, प्रकृति, विकृति, व्यायाम आदि दशविध अर्थात् दश प्रकारका परीक्षाबाट रोगको निदान गर्नेत्र । आधुनिक प्रक्रियाबाट आयुर्वेदिक औषधीलाई परीक्षण गरेर मात्र उपचारमा प्रयोग गर्न सकिने हुँदा निदान गर्न सरल र सस्तो तरिका हुनु यसको सबल पक्ष हो । रोग नियन्त्रणका साथसाथै रोगलाई पूर्ण रूपमा निर्मल पार्ने अनि कुनै पनि किसिमको पाश्वप्रभावबाट बचाउने प्रयास गर्नु पर्न यसको विशिष्ट पक्ष हो ।

आयुर्वेद चिकित्साका धेरै सकारात्मक पक्ष हुनाका साथै यसको लोकप्रियता दिनानुदिन बढ्दै गएको हुँदा यसको वर्तमान सुन्दर र भविष्य उज्ज्यालो देखिन्छ । यसमा पञ्चकर्म आयुर्वेदको महत्त्वपूर्ण उपचार प्रक्रिया हो । शरीरको शुद्धीकरण एवम् रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउनका लागि यसको उपयोग गरिन्छ । यसमा विभिन्न पाँच चिकित्सा विधिको सम्मिश्रण हुन्छ । यसअन्तर्गत वमन अर्थात् उपचारात्मक उल्टी, विरेचन अर्थात् परिष्करण चिकित्सा, वस्त अर्थात् पेटसम्बन्धी चिकित्सा पर्द्धन् । त्यस्तै नश्य अर्थात् नाकबाट औषधी राखेर गरिने उपचार, रक्तमोक्षण अर्थात् रगत बग्ने दिने उपचारसमेत यस पञ्च कर्ममा पर्द्धन् । त्यस्तै आयुर्वेदका अनुसार शरीरका शारीरिक एवम् मानसिक क्रियाकलाप त्रिदोषमा निर्भर हुन्छन् । वात, पित्त र कफ तीनौओटामा सन्तुलन भयो भने मानिस स्वस्थ रहन्छ । यसमा असन्तुलन हुँदा मानिस विरामी पर्द्ध । यी त्रिदोषका प्रभावक तत्त्व मौसम, जलवायु, स्थान, आयु र मानसिक अवस्था हुन् । यसको उपचार पद्धतिमा प्रयोग हुने जडीबुटी नेपालमै पाइनु, रोगको लक्षणका आधारमा उपचार गरिनु, चिरफार कम हुनु यसका विशेषता हुन् । त्यस्तै रोगको नियन्त्रण मात्र नभई निर्मल गरिनु, उपचारका विभिन्न उपकरणको आवश्यकता नपर्नु, औषधीको नकारात्मक प्रभाव कम हुनु र कम खर्चिलो हुनु पनि यस उपचार पद्धतिका विशेषता हुन् ।

नेपाल आयुर्वेदिक औषधीका लागि भूस्वर्ग मानिन्छ । नेपालका आयुर्वेदिक महत्त्वका जडीबुटी नेपालको समृद्धिको ढोका खोल्न सक्छन् । नेपाल बहुमूल्य र घातक रोग निको

पथ्यापथ्य	संजलैसंग पच्ने र नपच्ने
पाश्वप्रभाव	संगसंगे आउने असर
भूस्वर्ग	पृथ्वीमा रहेको सुन्दर ठाउँ
समृद्धि	उन्नति वा सम्पन्न हुनाको भाव

पार्ने जडीबुटीको **अजस्र** भण्डार हो । रामायणमा वर्णन भएअनुसार युद्धमा लक्ष्मण घाइते हुँदा सञ्जीवनी बुटी लिन नेपालको हिमालय क्षेत्रमा पठाइएको प्रसङ्ग र्थनि स्मरणीय छ । हनुमानले अनेकौं जडीबुटीबिच **सञ्जीवनी** बुटी चिन्न नसकेर सिङ्गै पहाड उठाएर लगेका र त्यो जडीबुटी खुवाएर्पछि लक्ष्मणलाई सञ्चो भएको थियो । यसबाट परापूर्व कालदेखि तै नेपाल आयुर्वेदिक जडीबुटीको भूस्वर्ग रहेको पुष्ट हुन्छ ।

आयुर्वेद चिकित्सासम्बन्धी अध्ययन र अनुसन्धान प्रविधिलाई व्यापक र व्यावहारिक बनाउने उद्देश्यका साथ विभिन्न शैक्षिक संस्था स्थापना भएका छन् । हाल कीर्तिपुरस्थित राष्ट्रिय आयुर्वेद अनुसन्धान केन्द्रसँगको समन्वयमा विभिन्न जडीबुटीका लागि औषधीय अनुसन्धान कार्यक्रम अगाडि बढिरहेको छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गत आयुर्वेद क्याम्पस र नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालयमा पनि आयुर्वेदिको अध्ययन भइरहेको छ । आयुर्वेद चिकित्सक एवम् स्वास्थ्यकर्मीको दर्ता नेपाल आयुर्वेद चिकित्सक परिषद्मा हुन्छ । आयुर्वेद चिकित्सासम्बन्धी अनुगमन, गुणस्तर नियन्त्रण आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्ले गर्दछ ।

यति हुँदाहुँदै पनि आयुर्वेदिक उपचार पद्धतिमा व्यवस्थापन, सङ्गठन र निदानमा समेत केही सीमा रहेका छन् । दुर्घटनामा परी अडगभडग भएको साथै एपेन्डिसाइटिस, हृदयाधात, पक्षाधात आदि रोगबाट पीडित विरामी, शत्वाक्रियाबाट गरिने उपचार, सघन उपचार आदिमा राखेर गरिने उपचारमा एलोप्याथीको सहयोग लिनुपर्ने अवस्था छ । साथै आयुर्वेद उपचारका नाममा जसले पनि औषधी बेच्नु, भिडभाड हुने ठाउँमा **हकर**ले पनि औषधी बेच्नु र त्यसलाई रोक्ने कुनै संयन्त्र नहुनु र यसरी जो पायो त्यसैले घरघरै स्वर्धोषित आयुर्वेदिक **वैद्य** बनेर उपचार गर्नु जस्ता यसका सीमा हुन् । आयुर्वेदिक औषधीको पाश्वप्रभाव न्यून हुन्छ । धेरै खायो भने चिनी पनि तितो हुन्छ भने भै नजानी नजानी त्यस्ता औषधी खाँदा जनस्वास्थ्यमा गम्भीर असर पनि सक्छ ।

आधुनिक चिकित्सा पद्धतिका पनि विशेषता र सीमा छन् । छिटो सञ्चो हुनु, विशेषज्ञ अर्थात् डाक्टर र औषधी सजिलै उपलब्ध हुनु, मेडिकल काउन्सिल र औषधी व्यवस्था विभागबाट स्वीकृति लिएर मात्र उपचार गर्न पाइनु यसका विशेषता हुन् । साथै विश्व

अजस्र : अथाह, धेरै

सञ्जीवनी : प्रसिद्ध अमृत वा त्यस्तो क्षमता भएको बुटी विशेष

हकर : सामानको विज्ञापन गर्दै आफ्ना सामान बेच्ने मानिस

वैद्य : आयुर्वेद चिकित्सा विधिको ज्ञाता, कर्विराज

स्वास्थ्य सङ्गठनको स्वीकृति चाहिनु अर्थात् यसको सङ्गठन बलियो हुनु, आपतकालीन अवस्थामा धेरै प्रभावकारी सांबित हुनु, शल्यक्रिया हुनु र शल्यक्रियाबाट गम्भीर रोग निको हुनु पनि यसका विशेषता मानिन्छन् । यसका साथै प्रविधि र उपकरण समय समयमा अद्यावार्धिक गरिनु, सानादेखि ठुला सबै रोग निको पार्न प्रभावकारी हुनु, ठुलो रोग लाग्नुअर्ग नै त्यसलाई रोक्न खोपको व्यवस्था हुनु पनि एलोप्याथी पद्धतिका थप विशेषता हुन् । यो उपचारमा दक्ष जनशक्तिको अभाव हुनु, औषधीका नकारात्मक असर देखिन सक्नु, औषधी महंगो पर्ने हुँदा गरिबको पहुँचभन्दा बाहिर हुनु र यी औषधीको दुरुपयोग हुँदा घातक हुनु जस्ता कुरा एलोप्याथी औषधीका सीमा हुन् । यति हुँदाहुँदै पनि गम्भीर प्रकृति र आकस्मिक उपचार गर्नुपर्ने विरामी एलोप्याथी अर्थात् आर्धुनिक चिकित्सा पद्धतिको भर नपरी सुखै छैन ।

समग्रमा रोग लाग्नुभन्दा रोग लाग्न नादिनु सर्वोत्तम उपाय हो । रोग लागेपछि मानिसले रोगको प्रकृतिअनुसार विभिन्न उपचार पद्धति चयनको विकल्प छदै छ । आर्धुनिक चिकित्सा विज्ञानको पर्यायका रूपमा मान्ने गरिएको एलोप्याथिक औषधीको जस्तो पार्श्वप्रभाव नहुने र शरीरबाट रोगलाई पूर्णतः निर्मलीकरण गरिने आयुर्वेदिक चिकित्सा पद्धतितर्फ मानिसको आकर्षण बढेको छ । आफ्नो शरीरलाई स्वस्थ राख्न शरीरमा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्न र 'निरोगी जीवन सुखी जीवन' को सपना साकार पार्न आयुर्वेदिक चिकित्साको प्रयोग आजको आवश्यकता र समयको माग बनेको छ ।

शब्दभाण्डार

१. दिइएका अर्थ आउने शब्द 'चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा' निबन्धबाट खोजेर लेख्नुहोस् :

- (क) स्नायुसम्बन्धी रोग
- (ख) बात, पित्त र कफसम्बन्धी दोष
- (ग) चिरफारका पद्धतिले गरिने रोगको उपचार
- (घ) हानि वा घात पुऱ्याउने
- (ड) प्रतिरोधका लागि तयार पारिएको

२. दिइएका शब्द र तिनका अर्थविच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
प्रादुर्भाव	शरीरमा हुने बात, पित्त र कफको प्रकोपबाट हुने रोग
अत्युक्ति	प्रतिबन्ध वा रोक लगाउने काम
अद्यावधिक	कुनै वस्तु वा विषयको उत्पत्ति वा उद्भव
त्रिदोष	आजसम्मको अवस्था, विगतदेखि हालसम्म
निषेध	बढाइचढाइ गरिने वर्णन वा कथन
अधीरता	अनुशासनमा रहेको
	खारिएको
	धैर्य नभएको अवस्था, अस्थिर

३. चिकित्सा क्षेत्रमा प्रयोग हुने दिइएका प्राविधिक पारिभाषिक शब्द पद्नुहोस् र शब्दकोशका सहायताले तिनको अर्थ लेख्नुहोस् :

आयुर्वेद, एलोप्याथिक, वैकल्पिक चिकित्सा, होमियोप्याथिक चिकित्सा, शल्यक्रिया, पक्षाधात, आकर्स्मक उपचार, निर्मूलीकरण

४. 'चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा' निबन्धमा प्रयोग भएका कुनै पाँचओटा पारिभाषिक र प्राविधिक शब्द टिपी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

बोध र अभिव्याप्ति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

रोगव्याधि, अनधिकृत, प्रत्याक्रमण, विरुद्ध, पर्दाति, अद्वितीय, अर्थात्तु, अष्टाङ्ग, कौमारभूत्य, पाश्वप्रभाव, अगदतन्त्र

२. 'चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा' निबन्ध पालैपालो सस्वर पठन गर्नुहोस् ।

३. 'चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा' निबन्धको तेस्रो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख्नुहोस् ।

४. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) 'चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा' निबन्ध कर्ति अनुच्छेदमा संरचित छ ?

(ख) वाक्य सङ्ख्याका दृष्टिले सबैभन्दा छोटो र लामो अनुच्छेद कुन हो ?

(ग) निबन्धमा आयुर्वेद चिकित्साका शाखाको चर्चा गरिएको विषयवस्तु कुन अनुच्छेदमा रहेको छ ?

(घ) निबन्धको अन्तिम अनुच्छेदको आशय के हो ?

५. दिइएको निबन्धांश मौन पठन गरी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

चिकित्साका निरोधात्मक, प्रवर्धनात्मक र उपचारात्मक पद्धति छन् । रोग नियन्त्रणका लागि रोग लाग्नुपूर्व नै प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवा निरोधात्मक चिकित्सा हो । स्वास्थ्य स्थिरता सुधार गर्न प्रदान गरिने पोषण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, वातावरणीय सरसफाई कार्यक्रम जस्ता सेवा प्रवर्धनात्मक स्वास्थ्य सेवा हुन् । रोग लागेपछि निको पार्नका लागि प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवालाई उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवा भनिन्छ । उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवाका पनि आधुनिक चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा पद्धतिबाहेकका होमियोप्याथी, प्राकृतिक चिकित्सा, योग चिकित्सा, मनो चिकित्सा, अकुप्रेसर, युनानी चिकित्सा जस्ता अनेकौं उपचार पद्धति पनि रहेका छन् । तीमध्ये युनानी, एलोप्याथिक,

होमियोप्याथिक र आयुर्वेदिक गरी चार चिकित्सा पद्धति प्रचलित छन् । युनानी चिकित्सा पद्धति अरबमा प्रचलित प्राचीन चिकित्सा पद्धति हो । अरब मूलका मानिस र इरानीद्वारा ११ औं शताब्दीतिर यो पद्धति भारतमा प्रचलनमा ल्याइएको थियो । भारतमा ब्रिटिस शासनका समयमा एलोप्याथिक प्रणाली सुरु भएपछि युनानी प्रणालीको औषधीय शिक्षा, अनुसन्धान र अभ्यास प्रक्रियामा कमी आयो । होमियोप्याथिक शब्दको अर्थ सदृश रोग चिकित्सा भन्ने हुन्छ । यसअनुसार रोगका सदृश वा समान लक्षण उभ्जाउने औषधीय पदार्थद्वारा नै कुनै रोगको निदान गर्नु भन्ने बुझिन्छ । काँडालाई काँडाले भिक्नुपर्छ भने भैं विषको औषधी विष नै हो भन्ने यसको मान्यता हो । यो सिद्धान्त 'समानताले समानताको उपचार' को मान्यतामा आधारित छ ।

प्रश्नहरू

- निबन्धांशमा चिकित्सा विज्ञानका कुन कुन शाखाको चर्चा गरिएको छ ?
- प्रवर्धनात्मक उपचार पद्धति कस्तो हुन्छ ?
- उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवामा कुन कुन पद्धति पर्छन् ?
- तपाईंलाई कुन उपचार पद्धति मन पर्छ, किन ?

६. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- 'चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा' निबन्धका आधारमा वर्तमान चिकित्सा विज्ञानका बारेमा वर्णन गर्नुहोस् ।
- किन आयुर्वेद चिकित्साको लोकप्रियता बढौ गएको छ, लेख्नुहोस् ।
- उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवाअन्तर्गत कस्ता उपचारात्मक पद्धति पर्छन् ?
- आयुर्वेद चिकित्सा पद्धति र आधुनिक चिकित्सा पद्धतिका मुख्य फरक के के हन् ?

७. व्याख्या गर्नुहोस् :

- आयुर्वेदिक चिकित्सा आधुनिक चिकित्सा पद्धतिभन्दा भिन्न र ससारकै सर्वप्राचीन उपचार पद्धति हो ।
- आयुर्वेदिक औषधीका लागि नेपाल भूस्वर्ग मानिन्छ ।

८. आधुनिक चिकित्सा पद्धतिका सकारात्मक र नकारात्मक पक्षबारे समीक्षा गर्नुहोस् ।
९. रोग नियन्त्रण गर्न र पार्श्वप्रभावबाट बचाउन आयुर्वेद चिकित्सा पद्धति प्रभावकारी मानिन्छ, पुष्टि गर्नुहोस् ।
१०. 'स्वस्थ खानपान' शीर्षकमा एउटा वस्तुपरक अनुच्छेद तयार गर्नुहोस् ।
११. 'चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा' निवन्धको पहिलो अनुच्छेदबाट चारओटा बुँदा टिपोट गरी सारांश लेख्नुहोस् ।
१२. 'आधुनिक चिकित्सा पद्धति सुख छैन' अनुच्छेद पढनुहोस् अनि विषयवस्तुको पहिचान, अनुमान र निष्कर्षसँग सम्बन्धित एक एकओटा बोध प्रश्न निर्माण गर्नुहोस् ।
१३. दिइएको अनुच्छेद पढनुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

कृषि बजारीकरणमा उत्पादन भएका वस्तु सङ्कलकमार्फत भण्डारण गरिन्छ र बजारसम्म पुऱ्याइन्छ । बजारमा पुगेका वस्तु उपभोक्ताले बजार मूल्यमा खरिद गरेर उपभोग गर्न्छ । यसरी हुने बजारीकरण र उत्पादनको चक्रीय प्रवाहले कृषिको व्यवस्थापन प्रणालीगत ढड्गले हुन्छ । कृषि बजारीकरण प्रक्रियामा कृषकलाई आवश्यक मल, बिउ, अनुदान रकम आवश्यकताअनुसार प्रदान गरिन्छ । उत्पादनमा रासायनिक मलभन्दा प्राङ्गारिक मलको उपयोगमा जोड दिने, सिँचाइ, बाटो र सञ्चारको उचित व्यवस्था कृषकलाई सरकारले मिलाइदिने काम हुन्छ । कृषकसँग भएको उत्पादन सङ्कलक सङ्गठन वा संस्थामार्फत भण्डारण गरी कृषकलाई वस्तुको उचित मूल्य प्रदान गरिन्छ । कृषकले आफ्नो उत्पादन भण्डारककहाँ पठाउने कार्य हुन्छ । भण्डारकले आवश्यक मल, बिउ कृषकलाई पठाउने, उत्पादनको बजार मूल्य, लागत, माग र आपूर्तिलाई ध्यान दिई संस्थाको विधानअनुरूप कार्य गर्ने गर्न्छ । सङ्कलकले सङ्कलन गरेर वस्तु बजारमा पठाउँदा सानो नाफाको अंश राखी सुरक्षित रूपमा पठाउने गर्न्छ । सङ्कलक र बजारबिचको सम्बन्ध विधानसम्मत हुनु आवश्यक ठानिन्छ । यस्तो व्यवस्था हुँदा वस्तु उपभोक्तासम्म कुन दरमा पुग्छ भन्ने कुरा सङ्कलकले निरीक्षण गरिरहन सक्छ । यसो हुँदा एकअर्काबिचमा अधिक नाफाको स्थिति हुँदैन । सबैले उचित मूल्यमा वस्तु प्राप्त गर्नाले मुद्रास्फीति हुँदैन । बजारमा अभाव सिर्जना हुँदैन । यसले आयमा ठुलो उतारचढाव आउन दिईन ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) कृषि उत्पादन कसरी उपभोक्तासम्म पुर्छ ?
- (आ) अनुच्छेदमा सूचना प्रवाह र नाफासम्बन्धी कस्तो व्यवस्था उल्लेख भएको छ ?
- (इ) कृषि बजारीकरणको प्रक्रियाबारे लेख्नुहोस् ।
- (ई) सरकारले कृषकलाई कुन कुरामा सहयोग गर्नुपर्छ ?
- (ख) भाषिक संरचना र वर्णाविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :
- (अ) अनुच्छेदबाट उप, सम, उत् उपसर्ग लागेका एक एकओटा शब्द खोजेर लेख्नुहोस् ।
- (आ) अनुच्छेदबाट दुईओटा कृदन्त शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् ।
- (इ) अनुच्छेदबाट शब्दको सुरु, बिच र अन्तममा हस्त उकार प्रयोग भएका दुई दुईओटा शब्द टिपोट गर्नुहोस् ।
१४. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

हावा, पानी, माटो आदि जैविक वस्तुको अस्तित्वका लागि वातावरण संरक्षण अति आवश्यक हुन्छ । यी जैविक वस्तुमा भएको वातावरण विनाशको मात्राले पनि वातावरणमा बृहत् प्रभाव पार्छ । वनजड्गल र जलमा पाइने प्राणी तथा वनस्पति मानिसको अस्तित्वका लागि आवश्यक हुन्छन् । वनजड्गल, जल आदिको अस्तित्व सङ्कटमा पर्नु भनेको मानव जीवन नै पूर्ण सङ्कटमा पर्नु हो । अनियन्त्रित रूपमा डोजर चलाई प्राकृतिक स्रोतसाधनको दोहन, होहल्ला, आवाज तथा हर्न, कारखानाको ध्वनि, सिमेन्ट, गिट्टी उद्योग, इंटा उद्योग आदिले वातावरण विनाश भयो भने सर्वसाधारणको स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्छ । फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि उचित त्यान्डफिल्ड साइड भएन भने पनि वातावरण विनाश हुन्छ । घरायसी प्रयोजन, कारखाना, अस्पताल, सडेगलेका वस्तु आदिबाट हाँनिकारक फोहोरमैला निस्क्ने हुँदा यसको उचित व्यवस्थापनबाट मानव स्वास्थ्यमा अनुकूल प्रभाव पर्छ ।

तपाईं वातावरणीय विनाशबाट उत्पन्न भएको कुनै प्रकोपमा पर्नुभएको छ वा त्यस्तो प्रकोपबारे सुन्नुभएको छ, कक्षामा उक्त प्रकोपको कारण र प्रभावबारे आफ्नो अनुभव प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ ३ सुन्नुहोस् र दिइएका विकल्पमध्ये उत्तम विकल्प भन्नुहोस् :
- (क) लुप्त हुनै लागेको जातीय अस्तित्वलाई कसरी पुनर्जागृत गर्न सकिन्छ ?
- (अ) भाषा संस्कृतिको खोज अनुसन्धान गरेर
(आ) भाषा संस्कृतिका वक्ताको खोजी गरेर
(इ) जातिको भाषा साहित्यको विकास गरेर
(ई) भाषा संस्कृतिसम्बन्धी पुस्तक लेखेर
- (ख) इमानसिंह चेमजोडुको जन्म कहिले भएको थियो ?
- (अ) सन् १९०४ जनवरी ११ तारिखका दिन
(आ) सन् १९०४ मार्च २१ तारिखका दिन
(इ) सन् १९०४ जनवरी १ तारिखका दिन
(ई) सन् १९१४ जनवरी ११ तारिखका दिन
- (ग) इमानसिंह चेमजोडुलाई किराँत भाषा संस्कृतिको संरक्षण र विकास गर्न कुन कुराले आकर्षित गयो ?
- (अ) आफ्नो जातिको जातीय गौरवको प्रचार नहुनु
(आ) आफ्नो जाति र भाषा विकासको गतिमा पछि पर्नु
(इ) नेपालका विभिन्न भाषा लोप हुन पुग्नु
(ई) नेपालीहरूका विभिन्न संस्कार र संस्कृति हराउदै जानु
- (घ) चेमजोडुको नामबाट के प्रकाशन गरिएको छ ?
- (अ) पुस्तक (आ) पत्रपत्रिका
(इ) हुलाक टिकट (ई) चिठीपत्र
२. सुनाइ पाठ ३ सुन्नुहोस् र दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :
- (क) काठमाडौँ आउँदा इमानसिंह चेमजोडुले के ल्याएका थिए ?

- (ख) चेमजोडले आफ्ना बुबाबाट भाषा संस्कृतिवारे के जानकारी पाएका थिए ?
- (ग) इमार्नासिंह चेमजोडको मृत्यु कहिले भएको थियो ?
- (घ) चेमजोडले कुन भाषा र संस्कृतिको विकासमा योगदान दिएका थिए ?

भाषिक संरचना र वर्णविज्ञास

१. दिइएको अनुच्छेदबाट उपसर्ग र प्रत्यय लागेका पाँच पाँचओटा शब्द पहिचान गरी तिनको निर्माण प्रक्रिया देखाउनुहोस् :

आयुर्वेदिक उपचार गर्न भनी हिँडेका प्रज्ज्वलले अस्पतालमा पुगेर डाक्टरलाई अभिवादन गरे । उनले पछिल्लो एक हप्तार्देखि प्रतिदिन आफूलाई असहय हुने गरी पेट दुख्ने गरेको कुरो बताए । डाक्टरले राम्ररी जाँचेर अत्यधिक दुख्दा मात्र नदुख्ने औषधी खानु नन्ह यो औषधी खाएर आराम गर्नु भने । डाक्टरले स्वास्थ्यलाई बेफाइदा हुने पिरो, अमिलो, चिल्लो नखान सुझाव दिए ।

२. दिइएका उपसर्ग लगाई एक एकओटा शब्द निर्माण गर्नुहोस् :

अ, अन, कु, बि, गैर, बद, ना, अधि, अनु, अभि, अति, अब, अप, आ, उप, उत्त, दुर, दुस, नि, निर, परा, परि, प्र, प्रति, वि, सम्, सु

३. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् । सात सातओटा कृदन्त र तद्वितान्त शब्दको पहिचान गरी निर्माण प्रक्रिया देखाउनुहोस् :

बुद्धिमान् दडाली मान्छेले धनवान् बाजुरेली बटुवालाई देखेछन् र सोधेछन्, “हजुर यता कतै गुल्मेली आयुर्वेदिक चिकित्सक बसाई सर्नुभएको छ रे नि !” उनले भनेछन्, “यहाँ बाजुरेली र धनकुटे चिकित्सक पनि बस्नुहुन्छ । हुम्ली र भापाली बौद्धिक र कवित्व प्रतिभा भएका व्यक्तित्व पनि हुनुहुन्छ । उहाँहरूकहाँ गाउँले र सहारिया मान्छे पनि उपचार गर्न आउँछन् । गीत र कविता सुन्न पनि आउँछन् । स्मरणीय कुरो के छ भने उहाँहरू सबै आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत व्यक्तित्व हुनुहुन्छ ।” धनवान् बाजुरालीले बुद्धिमान् दडालीलाई भनेछन्, “म पहिले पनि आएको थिएँ, भुलैँ । म भुलक्कड छु के गर्नु ।” त्यसपछि दडालीले भनेछन्, “यस्तै हो कोहीकोही बुद्धिमान् मान्छे पनि भुलक्कड हुन्छन् भन्ने सुनेको थिएँ ।”

४. दिइएका प्रत्यय लगाई एक एकओटा शब्द निर्माण गर्नुहोस् :

अक्कड, अत, अन्त, आइ, आईँ, आउ, आली, आलु, आवट, आहा, इयार, इया, इलो, ई, उवा, ए, एली, ती, ओ, ओट, ली, ले, अक, अन, अनीय, इक, इत, ईन, ता, तव्य, ति, त्व, मय, वान्, मान्, य

५. 'चिकित्सा विज्ञान र आयुर्वेद चिकित्सा' निबन्धको पहिलो अनुच्छेदबाट उपसर्ग र प्रत्यय लागेका शब्दको अलग अलग सूची बनाई तिनको निर्माण प्रक्रियासमेत देखाउनुहोस् ।

६. दिइएको अनुच्छेद पढी शब्दको सुरु, बिच र अन्तिममा हस्त उकार प्रयोग भएका शब्दको पहिचान गरी टिपोट गर्नुहोस् :

हर्कमानका बुवा पाको उमेरको हुनुहुन्छ । हर्कमानका दिदी भिनाजु गाउँको घरमा आउनुभएको छ । हर्कमानका चार जना दाजुको नाम राजु, श्याम, बाबुराम र पृथुकुमार हो । पृथुकुमार आयुर्वेदिक उपचारक हुनुहुन्छ । श्यामुको उखुबारी छ । राजुको धान कुट्ने र गहुँ पिस्ने उच्चोग छ । बाबुराम मुकुन्दपुर नगरपालिकामा सुब्बा हुनुहुन्छ । हर्कमानका बहिनीको नाम मधु, करुणा र जमुना हो । मधुको विहे विष्णुपुरका सिपालु कलाकार गुरु गुरागाईँसँग भएको छ । करुणाको विहे ताप्लेजुडका बुलेन्द्र लिम्बूसँग भएको छ । जमुनाको विहे घान्दुकका गुञ्जमान गुरुडसँग भएको छ । सबै सन्तानको सुख देखेर हर्कमान खुसी हुनुहुन्छ ।

७. शब्दको सुरु, बिच र अन्तिममा हस्त उकार प्रयोग भएका पाँच पाँचओटा शब्द पाठबाट खोजेर लेख्नुहोस् ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

१. 'नेपालको प्राकृतिक विविधता' शीर्षकमा वस्तुपरक निबन्ध लेख्नुहोस् ।

२. रेडियो, टेलिभिजन वा पत्रपत्रिकाबाट कुनै समाचार सुनेर वा पढेर त्यसको विषयवस्तुबारे कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।

यस्तो कहिल्यै नहोस्

पात्र : शुकमान

स्थान : बोहोराटार, काठमाडौं

समय : राती १० बजे

(शुकमान वत्ती बन्द गरेर सुतेको आधा घण्टा भइसक्यो । उनलाई पटकके निद्रा परेको छैन । साइबर अपराधी बढेका कारण आफू र थुप्रै मानिसले पाउनुसम्म दुख पाएको सम्झेर उनी खिन्न छन् । सामाजिक सञ्जालमा छाएका विकृतिले गर्दा आज उनको मन अमिलो भएको छ । विस्तरामा सुतेको एक घण्टा हुँदा पनि उनलाई निद्रा लागेको छैन । वेला वेला साइबर अपराधबारे आफूले पढेका, सुनेका र थाहा पाएका कुरा पनि मनमा झल्यास्स आइरहन्छन् ।)

हरे ! के जमाना आयो यस्तो । सामाजिक सञ्जालले गर्दा जीवन सहज र सजिलो भयो भनेको त भनै जटिल र समस्याग्रस्त पो बन्न थाल्यो ! सामाजिक सञ्जालबारे थाहा भएको म जस्तो त आज फर्से भने अरू कति मान्देलाई यो सञ्जालले पीडा दिएको होला ! खाएको विष पो लाग्नुपर्ने । (कोल्टो फक्कै) नखाएको विष पनि लाग्दोरहेछ । योमोबाइलभित्रको साइबर संसारमा पस्दा त खुबै विचार पुऱ्याउनु पो पर्दोरहेछ नि । हेट ! मोबाइललाई पनि के दोष दिनु र खै । मैले नै होस गुमाएपछि मोबाइललाई केको दोष । यो मोबाइल भन्ने चिज पनि विचित्रकै छ । (घोरिए) पोहोर साल त सामाजिक सञ्जाल प्रयोग र साइबर सचेतनासम्बन्धी कक्षामा म स्वयम् सहभागी भएको थिएँ नि तर खै के गर्नु ? पढेका कुरालाई व्यवहारमा उतार्न नसकेपछि त्यो पढाइको के पो अर्थ हुँदोरहेछ र । वेलामा बुद्धिमा विको लागेपछि (उति वेला कक्षामा सहभागी हुँदाका कुरा सम्झन्छन्) त्यो वेला साइबर अपराधबारे गज्जबसँग भन्नुभएको थियो नि साइबर क्राइम शाखाका सब हन्सपेक्टरले । वास्तवमा यी सारा कुरा मैले त्यति वेला सुनेर उति वेले अकों कानले नउडाएको भए ..., (उठ्छन्, वत्ती बाल्छन् र पानी पिउँछन्) त्यस दिन आएको त्यो म्यासेजलाई मैले तुरन्तै हटाइदिनु पर्नेरहेछ, के गर्नु, के रहेछ भनेर हेरि त हालै । हरे शिव ! यस्तो नचिनेको व्यक्ति र नम्बरबाट आएको म्यासेज त शत्रुले पनि नहेरोस् ।

विचित्र

अनीठो, विलक्षण

“तपाईँलाई २५ लाख रुपियाँको पुरस्कार परेको छ बधाई” भन्ने आशयको सन्देश मोबाइलमा पठाएको पो रहेछ । त्यो सन्देश देखासाथ म त खुसीले उम्लेछु । अब सितैको धन पाइने भो भनेर म मक्ख परें । आज मैले यो गति भोग्नुपन्यो । (खुइय सुस्केरा हाल्दै) अझ मैले घर परिवारलाई भनेकै छैन । सबैले थाहा पाए भने ? कसरी मुख देखाउने होला ! यो सहकटको **भुमरीबाट** कसरी उम्कने होला ?

हेरे ! जतातै साइबर अपराधको बाढी पो आए जस्तो छ त ! सामाजिक सञ्जालमा अन्य व्यक्तिको नाम तथा तस्विर प्रयोग गरेर नक्कली प्रोफाइल खोल्ने र **गैरकानुनी** हर्कत गरेर बेहज्जत गर्ने तथा दुःख दिने गर्दारहेछन् ! (गम्भीर हुँदै) धन्य, अहिलेसम्म आफू त्यस्तोमा परिएको छैन र पो ! विभिन्न किसिमका तस्विरमा अरूपको टाउको जोड्ने तथा आफन्तलाई पठाउने, सामाजिक सञ्जालमा राख्ने कार्य पनि गर्दारहेछन् ! के गर्नु, साइबर सचेतना कक्षा लिइएकै हो क्यारे ! (आफूले आफैलाई धिक्कारै) शिक्षकले विहान पढाएका र पाठ्यपुस्तकमा लेखेका कुरा मात्र पढ्ने बानी परेको म बाहिरी प्रविधिमय संसारसँग अपरिचित पो रहेछु । जीवनमा आफैलाई दुःख पर्दा पढेका र जानेका कुरा पनि व्यवहारमा प्रयोग गर्ने नसकिने रहेछ । (मोबाइल ओल्टाइपल्टाइ हेर्न थाल्दून् मोबाइलभित्रको ससार को कल्पनामा छुब्छन्)

साच्चै यो मोबाइलभित्र त सारा संसार पो अटाएको रहेछ । यसमा के छैन ? नाच यहीं रहेछ, गाना यहीं रहेछ, धर्म यहीं रहेछ, अधर्म पनि यहीं नै रहेछ, स्वर्ग नर्क जे भनीं सबै यसैमा रहेछ । ज्ञानको भण्डार पनि यहीं रहेछ । सुख पनि यहीं रहेछ । सुकर्म देखाउने बाटो पनि यहीं रहेछ । **कुकर्मातिर** लाग्ने कुबाटो पनि यहीं रहेछ । (टाउकामा हात राख्दै) जब मान्देका हातका औंला मोबाइलभित्रका खराब कुरा खोज तम्सिँदा रहेछन् नि त्यसपछि त मान्देले यहीं धर्तीमा नै नर्क भोग्नु पढोरहेछ । मलाई धिक्कार छ मेरा यी औंला त्यो दिन किन त्यो म्यासेज धिच्न पुगे होलान् । (खुइय सुस्केरा छाड्दै) लोहोराले थिचौं जस्तो लाग्छ यी औंलालाई । २५ लाख पाउने लोभमा फसाएर त्यस **दुष्ट**ले मेरो सबै बैद्यक खातालगायत व्यक्तिगत विवरण मारयो । एक मनले त शहूका लागेको थियो ‘आ होस् ठग होला, विवरणसिवरण केही नदिँऊँ कि भन्ने पनि नलागेको कहाँ हो र ? तर के गर्नु अर्को मनले भन्यो, “हेर शुकु ! यो तेरो भाग्य चम्केको हो । तेरो तालुमा आलु फल्दैछ,

भुमरी	हावा, पानी आदि धूमर बतेको चक्राकार ठाउँ
गैरकानुनी	कानुन विरुद्ध, अवैधानिक
कुकर्म	खराब काम
दुष्ट	अकालाई दुःख दिने स्वभाव भएको

ठालु पल्टेर यसलाई स्विकारिनस् भने तेरो बैदूक खातामा आउने २५ लाख आउने छैन ।" (लामो सास फेँदै) अनि त्यसपछि त मेरो मन २५ लाखको लोभको माकुरे जालामा फसी त हाल्यो । त्यस अपरिचित दुष्टले ककसका खातामा कति कति पैसा पठाइसकियो भन्ने कुराको विभिन्न बैदूकमा जम्मा गरेका भौचरसमेतका फोटा खिचेर पनि म्यासेजमा पठायो । मलाई यो त त्यस्तो अपराधी होइन होला कि भन्ने पनि लाग्यो । (कोल्टे फर्किन्छन) उसले मागेजतिको मेरो नाम, विवरण, बैदूक खाता सबै खुरुखुरु त्यही मेसेजमा लेखेर पठाएँ । हैन, सधैं कुनै महत्त्वपूर्ण काम गर्दा त म कसे न कसैलाई सोध्ने गर्थैं नि । कहिले साथीलाई सोध्यैं, कहिले परिवारलाई सोध्ने गर्थैं । के गर्नु मेरो दशा लागेको । **दुर्दशा** भन्ने कुरा आउन थालेपछि त चुकुल लगाएर सुतेको कोठामा पनि लोककथामा वायुपद्धती घोडा चढेर राक्षस आए भैं सुरु सुरु आउने रहेछ क्यारे ! (दलिनातिर एकटकले हेठ्यैन)

"तपाईंलाई चिटापेरेको छ यो चिटात पाईंले लिनुभएन भने अर्केलाई दिन्छौं" भनेर फोन आएको थियो । (निधारमा दाहिने हात राख्दै) थुक्क तेरो बुद्धि पर्सिपल्ट बैदूकको खातामा पैसा चेक गर्न जान्छु भनेको त... मेरी आम्मै नि । त्यस दुष्टले त उल्टे मेरो खाताको पाँच लाख पो **गायब** पारेछ । सितैमा धनको खोलो फर्काउन्छु भन्दा पसिना बगाएर सँगालेको धन पो बगेर गयो बरै । 'लोभले लाभ, लाभले विलाप भन्दून' मेरो त लोभले लाभ नहुँदै एकैचोटि विलापैविलाप मात्र भयो । (फेरि कोल्टो फर्केर भित्तातिर एकटकले हेदै) बुद्धि नपुऱ्याउँदा मोबाइलभित्रको साहबर संसारबाट दुनियाले कति दुःख पाएका होलान् । (पोहोरको एउटा घटना सम्झन्छन) पोहोर साल पनि एउटा अपरिचित व्यक्तिले फेक आइङ्गी हो कि क्या हो ? त्यसबाट पठाएको म्यासेज मेरा काकाकी छोरी पानमतीले एसेप्ट गरिछन् । त्यसपछि त त्यसले उनीसँग तारन्तार म्यासेज गर्न थालेछ । आफूलाई हडकडको लाहुरे हुँ, काठमाडौंमा विहे गर्न आएको भनी गुड्डी हाँकेछ । पढेर के गछ्यौं नानी, पढे पनि पैसा चाहिन्छ क्यारे, आखिर पैसा कमाउने नै हो, देशविदेश घुम्न पनि पाइन्छ भनेर फकाएछ । त्यसको केही दिनपछि त्यसैसँग विहे गरिछ । दिल्ली हुँदै हडकड लान्छु भनेर सुनौली पुऱ्याएछ । कति छिटै उसका कुरामा विश्वास गरेकी होली, अलिकति त विचार गर्नुपर्द्दनि । उसको ठाउँ ठेगाना त बुझनुपर्द्दनि । त्यो पनि कुनै कागजात र पासपोर्टबिना नै हडकड लान्छु भन्दा कसरी पत्याएकी ? भुक्याउनसम्म भुक्याएछ बदमासले । धन्त संयोगले बचिछ । उसले सुनौलीको **नाका** पास गराउन खोजेका वेला एक सामाजिक सञ्चाका कर्मचारीले देखेछन् । "तिमी कहाँबाट आएकी हो र कहाँ जान लागेकी ?" भनेर

दुर्दशा

दुर्गति

गायब

बैपता, हगउने काम

नाका

प्रवेश स्थान

नेपाली, कक्षा १०

पानमतीसँग सोधपुछ गर्न थालेछन् । अब समातिने भइयो र पोल खुले भो भनेर त्यो हडकडको लाहुरे हु भन्नेको त सातोपुत्तो उडेछ । यसरी जेलमा जाकिने भए भनेर सबैको आँखा छली त्यहाँबाट सुईकुच्चा ठोकेछ । धन्न ! सामाजिक संस्थाका दिदीबहिनीले बचाएर घर फक्कोएछन् र पो, नव ... (लामो सास फेर्दैन्) ।

लौ हेर त, १२ पो बाजिसकेछ ! (घडी हैदै) अब त निदाउनुपर्यो । 'हुने हार दैव नटार' भन्दैन् । पाँच लाख छुव्यो भनेर अब मैले त्यसैमा चिन्ता लिएर मेरो ज्यान सुकाउनुभन्दा आत्मविश्वासका ऊर्जाले ज्यान बचाउनतिर लाग्नुपर्छ । दुई वर्ष अरबको खाडीमा बसेर कमाएको धन गोलखाडीमा गयो त के गर्ने ? आफ्नै बुद्धिले गयो । मरुभूमिमा पर्सिना बगाएर कमाएको त्यो मेरो धन भुक्त्याएर लाने त्यस्ता दुष्टलाई भगवानले पनि सजाय त देलान नि ! हे भगवान् । (अलि दुक्क हुदै निदाउनका लागि आँखा चिम्म गर्दैन) खै भगवानले पनि के गर्नु र आफ्नै बुद्धि विग्रेपर्छ । (दाहिनेतिर कोल्टो फक्केर हातका पञ्जालाई टाउकाको सिरानी बनाएर सुल्छन) अँ, अस्ति एउटा समाचार पढेको थिएँ । साइबर अपराधका बारेमा लेखेको थियो । 'कोही जानी नजानी यस्तो संसारमा पसेका छन्, फसेका छन्, त्यसबाट उम्किने उपाय खोज्नन् र त्यस्तामा अरू पनि कोही नफसोस भन्ने चाहन्दैन् भने नेपाल प्रहरीको साइबर अपराध शाखामा तुरुल्त सम्पर्क गर्नु' भनी त्यसमा पनि लेखेको थियो । (अलि आश्वस्त हुदै) मत फसें फसै, मेरो पैसा त छुव्यो छुव्यो ! अब अरू कोही पनि नफसुन् र नछबुन् भन्नका लागि अब साइबर अपराध शाखामा जान्छ ।

(पढेका कुरा सम्भवै) साइबर अपराधको सिकारबाट जोगिन, आफ्नो कम्प्युटर, ल्यापटप र मोबाइलमा चलाइने सामाजिक सञ्जाललगायतका पासबर्ड कसैलाई दिनुहुदैन । समय समयमा पासबर्ड परिवर्तन गरिरहनुपर्छ । अपरिचित व्यक्ति वा संस्थाबाट आएका इमेल खोल्नुहुदैन । इमेलमा काम गरिसकेपर्छ साइन आउट वा लग आउट गर्नुपर्छ । इमेल तथा सामाजिक सञ्जालमा आउन सक्ने आकर्षक उपहार वा चिट्ठाको भ्रममा पर्नुहुदैन । यस्ता इमेल तथा म्यासेजमाथि शब्दक लागेमा नजिकको प्रहरी कार्यालयमा सम्पर्क गर्नुपर्छ । (आफु लुटिएको कुरा फेरि सम्भन्धन) अँ साच्ची मैले पुलिसलाई फोन गरेको भए त म यसरी फस्ने नै थिइन नि ! के गर्नु ? कुनै पनि मैले वा म्यासेन्जरमा लिइक आएमा पहिला लिइक सही हो वा होइन पत्ता लगाएर मात्र लिइकमा किलक गर्ने गर्नुपर्छ । त्यसै गरी गैरकानुनी रूपमा अरूको वाइफाइ प्रयोग नगर्ने, मोबाइल हराएमा नजिकको दूरसञ्चार सेवा प्रदायकलाई जानकारी गराई आफ्नो सिम ब्लक गराउन लगाउनुपर्छ ।

कर्स्तुरीले आफ्नो नाभिमा भएको गन्ध खोज्दै जाँदा सिकारीका फेला पर्छ रे ! (आफूलाई धिक्कार्दै) म पनि फेला परे, पाच लाख लुट्ने सिकारीका फेला । अब धेरै सुर्ता लिएर के गर्नु ! आँशु जेसुकै होस् । साइबर अपराध शाखामा जान्छु । मलाई कुन नम्बरबाट त्यस्तो म्यासेज आयो सबै बताउँछु, सके पैसा भेटाहदेला नब्र त्यो बदमासलाई पक्रन सक्यो भने पनि म जस्ता अरु त नफस्तान् नि ! (घडी हेर्छन्) ओहो ! एक पो बजिसकेछ । अब विहानै साइबर व्युरोमा फोन गर्छु । साइबर अपराधमा कसरी फर्सिदोरहेछ, त्यसमा नफस्न के के गर्नुपर्दौरहेछ सबै सिक्छु र सामाजिक चेतना जगाउने काममा पनि लाग्छु । (फेरि पारी पिएर आफूले आफूलाई आश्वस्त पार्दै) मेरो जीवनमा र काकाकी छोरीका जीवनमा परे जस्तै घटना कर्ति मान्छेले भोग्नुपरेको होला ! कर्ति घटना गुपचुप होलान् । (अलिक विश्वस्त हुँदै) समाजमा यस्तो तनाव कसैले पनि बेहोनुं नपरोस् र कोही पनि यसरी अनाहकमा फर्स्तु नपरोस् । अब साइबर अपराधीको सातो उडाउनुपर्छ, तिनलाई पक्राउनुपर्छ किनकि अब कसैको जीवनमा कहिल्यै यस्ता घटना नघटन । कसैलाई पनि कहिल्यै यस्तो नहोस् । (सोच्दै ओछ्यानमा पल्टन्छन् र भुसुक्क निदाउँछन् ।)

अनाहक

विनार्थिति, विनाकाममा

शब्दभण्डार

१. दिइएका शब्द र तिनका अर्थविच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
सद्कट	होस
विलाप	सिलौटामा मसला आदि पिंधन प्रयोग गरिने फलाम वा हुङ्गाको लाम्चो वा गोलो उपकरण
लोहोरो	सन्देह
शद्का	वेपता
अपरिचित	बिलौना
सातो	आपत्तिविपत्
	चिनजान नभएको
	सावधानी

२. दिइएको अनुच्छेदबाट तीन तीनओटा लघुतावाची र समूहवाची शब्द पहिचान गर्नुहोस् :

कमिलाको ताँती मौरीको घारमा पसेको देखेर कागको बथान कराउदै आयो । काग कराउदा कागका मुखमा रहेको भातको सितो खस्यो । बाँदर केराको कोसो मुखमा च्यापेर रुखमा चढ्यो । बाँदर चढेको देखेर कागको बथान उड्यो । बाँदर त्यहाँबाट कुदेर बाँसघारीतिर गयो । रुखबाट उडेको तिर्खाएको कागले पानीको थोपो पर्नि खान पाएन । कमिलाले भने चिनीका दानाभन्दा महका थोपा मिठो मानी खाए ।

३. पाँच पाँचओटा लघुतावाची र समूहवाची शब्द पर्ने गरी अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

४. दिइएका पद, पदावलीलाई अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

हरे !, सञ्जाल, विवरण, सुइकुच्चा ठोक्नु, हुने हार दैव नटार, लोभले लाभ लाभले विलाप

बोध र अभिव्याकित

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

भल्यास्स, गज्जब, शत्रु, खुरुखुरु, बुद्धि, अत्तोपत्तो, पन्जा, दूरसञ्चार, आश्वस्त

२. 'यस्तो कहिल्यै नहोस्' मनोवाद हाउभाउसहित सस्वरवाचन गर्नुहोस् ।
३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :
- 'यस्तो कहिल्यै नहोस्' मनोवाद कुन पात्रको घटनासँग सम्बन्धित छ ?
 - मनोवादमा 'नगद पुरस्कारसहित बधाई दिएको सन्देश' भन्दा अगाडि र पछाडि कुन कुन प्रसिद्ध आएका छन् ?
 - पत्रिका मनमनै पढेको वर्णन मनोवादको कुन अनुच्छेदमा छ ?
 - मनोवादमा कुन पुरुषीय कथनशैली उपयोग गरिएको छ ?
४. दिइएको मनोवादको अंश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :
- लौ हेर त, १२ पो बजिसकेछ ! (घडी हेर्दै) अब त निदाउनुपर्यो । 'हुने हार दैव नटार' भन्छन् । पाँच लाख ढुव्यो भनेर अब मैले त्यसैमा चिन्ता लिएर मेरो ज्यान सुकाउनुभन्दा आत्मविश्वासका ऊर्जाले ज्यान बचाउनतिर लाग्नुपर्छ । दुई वर्ष अरबको खाडीमा बसेर कमाएको धन गोलखाडीमा गयो त के गर्ने ? आफ्नै बुद्धिले गयो । मरुभूमिमा पसिना बगाएर कमाएको त्यो मेरो धन भुक्याएर लाने त्यस्ता दुष्टलाई भगवानले पनि सजाय त देलान नि । हे भगवान् । (अलि दुक्क हुदै निदाउनका लागि आँखा चिम्म गर्दैन) खै भगवानले पनि के गर्नु र आफ्नै बुद्धि विग्रेपछि । (दाहिनेतिर कोल्टो फक्केर हातका पन्जालाई टाउकाको सिरानी बनाएर सुत्थन्) । अँ, अस्ति एउटा समाचार पढेको थिएँ । साइबर अपराधका बारेमा लेखेको थियो । 'कोही जानी नजानी यस्तो संसारमा पसेका छन्, फसेका छन्, त्यसबाट उम्हिने उपाय खोज्दैन् र त्यस्तामा अरू पनि कोही नफसोस् भन्ने चाहन्दैन भने नेपाल प्रहरीको साइबर अपराध शाखामा तुरन्त सम्पर्क गर्न् भनी त्यसमा पनि लेखेको थियो । (अलि आश्वस्त हुदै) म त फसें फसें, मेरो पैसा त ढुव्यो ढुव्यो ! अब अरू कोही पनि नफसुन् र नडुवुन् भन्नका लागि अब साइबर अपराध शाखामा जान्छु ।

प्रश्नहरू

- मनोवादको अंशमा पात्र निदाउन नसक्नुको कारण के हो ?
- पात्रले कहाँ गएर धन कमाएको थियो ?
- पात्रले समाचारमा के कुरा पढेको थियो ?

- (घ) पात्रले समाचारमा पढेका कुरा व्यवहारमा उतार्न नसकदा कस्ता समस्या भोग्नुपर्यो, लेख्नुहोस् ।
५. 'यस्तो कहिल्यै नहोस्' मनोवादका पात्रले मनमा खेलाएका मुख्य मुख्य घटना टिपोट गर्नुहोस् ।
६. 'यस्तो कहिल्यै नहोस्' मनोवादबाट कस्तो सन्देश पाइन्छ, लेख्नुहोस् ।
७. मनोवादमा उल्लेख भएको साइबर अपराधको प्रसङ्ग पढेपछि तपाईंले कस्तो महसुस गर्नुभयो, उल्लेख गर्नुहोस् ।
८. दिइएका शीर्षकमा छोटो मनोवाद लेख्नुहोस् :
- (क) नतिजा प्रकाशनको अगिल्लो दिन
 - (ख) पुरस्कृत हुँदाको क्षण
९. दिइएको विज्ञापनको नमुना पढ्नुहोस् र तपाईंको विद्यालयले प्रकाशन गरेको बालसाहित्य पत्रिकाका लागि विज्ञापन तयार गर्नुहोस् :

कम्प्युटर तालिमको सुवर्ण अवसर

विगत पाँच वर्षदेखि कम्पुटर तालिम दिई आएको यस 'जनहित कम्प्युटर तालिम केन्द्र' मा विशेष छुटका साथ कम्प्युटरसम्बन्धी विभिन्न तालिममा भर्नाका लागि आह्वान गरिन्छ ।

(क) कम्प्युटर आधारभूत पाठ्यवस्तु (बेसिक कोर्स)	तीन महिने	शुल्क रु. ३०००
(ख) कम्प्युटर एक्सेल	पूरा कोर्स	शुल्क रु. ३०००
(ग) कम्प्युटर माथिल्लो पाठ्यवस्तु (एडभान्स कोर्स)	तीन महिने	शुल्क रु. ४०००

पुनर्ज्ञान सुलमा भर्ना हुने ३० विद्यार्थीका लागि ४० प्रतिशत छुट दिइने छ ।

स्थान : जनहित कम्प्युटर तालिम केन्द्र, कलैया उपनगरपालिका ५, बारा

भर्ना समय : २०७९ वैशाख २० देखि जेठ ५ गतेसम्म

तालिम : २०७९ जेठ १० गते

१०. दिइएको बैडुक भौचरको नमुना पढ्नुहोस् र भौचर भर्ने अभ्यास गर्नुहोस् :

नगर जरुरत मोबाइल		नगर जरुरत मोबाइल																																				
 प्रधानमंत्री का वित्तीय सेवा CASH DEPOSIT APP		नगर जरुरत मोबाइल eSewa से जलालू कर्जी कर (For Loading eSewa Wallet)																																				
<input data-bbox="259 254 408 272" type="text" value="जलालू कर्जी करने का अकाउंट नं."/> <input data-bbox="794 254 830 272" type="button" value="जलालू कर्जी करने का अकाउंट नं."/>																																						
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 10%;">अकाउंट नं.</td> <td style="width: 90%;">1 8 2 9 1 6 1 5 0 8 1 3 </td> </tr> <tr> <td colspan="2"> जलालू कर्जी करने का अकाउंट Account Holder Name: </td> </tr> <tr> <td colspan="2"> eSewa ID: <small>India - 10 digit mobile phone number starting with 98 or 99</small> </td> </tr> <tr> <td colspan="2"> राशन क्रमांक Amount in Figure: </td> </tr> <tr> <td colspan="2"> कुल मूल्य Total Amount in Rupees Only: </td> </tr> <tr> <td colspan="2"> प्रकार की रूपीय Source of Fund: </td> </tr> <tr> <td colspan="3"> ₹ 2000 रुपये की राशन कर्जी करना पाउने स्पष्ट नहीं है। <small>(Amount of loan cannot be recovered for amounts greater than ₹20,000.)</small> </td> </tr> <tr> <td colspan="3"> ☒ एक बैंक खाता ☐ विदेशी बैंक ☐ विदेशी बैंक और डेपोजिट ☐ ब्रॉडकार्ड और डेपोजिट ☐ ब्रॉडकार्ड और डेपोजिट </td> </tr> <tr> <td colspan="3"> जलालू कर्जी करने का अकाउंट Account Holder Name: </td> </tr> <tr> <td colspan="3"> पुरा नाम (Full Name): </td> </tr> <tr> <td colspan="3"> जारी करने का पासवर्ड (Password): </td> </tr> <tr> <td colspan="3"> <small>यह चेतावनी दी गई है कि यह जारी करने का पासवर्ड आपके जलालू कर्जी करने के लिए बहुत ज़रूरी है।</small> </td> </tr> <tr> <td colspan="3"> <input data-bbox="688 747 767 760" type="button" value="जलालू करना (Load Now)"/> </td> </tr> <tr> <td colspan="3"> <small>प्राप्ति करने का अकाउंट नं. विवरणों के साथ समाप्त हो जाएगा।</small> </td> </tr> </table>			अकाउंट नं.	1 8 2 9 1 6 1 5 0 8 1 3	जलालू कर्जी करने का अकाउंट Account Holder Name:		eSewa ID: <small>India - 10 digit mobile phone number starting with 98 or 99</small>		राशन क्रमांक Amount in Figure:		कुल मूल्य Total Amount in Rupees Only:		प्रकार की रूपीय Source of Fund:		₹ 2000 रुपये की राशन कर्जी करना पाउने स्पष्ट नहीं है। <small>(Amount of loan cannot be recovered for amounts greater than ₹20,000.)</small>			☒ एक बैंक खाता ☐ विदेशी बैंक ☐ विदेशी बैंक और डेपोजिट ☐ ब्रॉडकार्ड और डेपोजिट ☐ ब्रॉडकार्ड और डेपोजिट			जलालू कर्जी करने का अकाउंट Account Holder Name:			पुरा नाम (Full Name):			जारी करने का पासवर्ड (Password):			<small>यह चेतावनी दी गई है कि यह जारी करने का पासवर्ड आपके जलालू कर्जी करने के लिए बहुत ज़रूरी है।</small>			<input data-bbox="688 747 767 760" type="button" value="जलालू करना (Load Now)"/>			<small>प्राप्ति करने का अकाउंट नं. विवरणों के साथ समाप्त हो जाएगा।</small>		
अकाउंट नं.	1 8 2 9 1 6 1 5 0 8 1 3																																					
जलालू कर्जी करने का अकाउंट Account Holder Name:																																						
eSewa ID: <small>India - 10 digit mobile phone number starting with 98 or 99</small>																																						
राशन क्रमांक Amount in Figure:																																						
कुल मूल्य Total Amount in Rupees Only:																																						
प्रकार की रूपीय Source of Fund:																																						
₹ 2000 रुपये की राशन कर्जी करना पाउने स्पष्ट नहीं है। <small>(Amount of loan cannot be recovered for amounts greater than ₹20,000.)</small>																																						
☒ एक बैंक खाता ☐ विदेशी बैंक ☐ विदेशी बैंक और डेपोजिट ☐ ब्रॉडकार्ड और डेपोजिट ☐ ब्रॉडकार्ड और डेपोजिट																																						
जलालू कर्जी करने का अकाउंट Account Holder Name:																																						
पुरा नाम (Full Name):																																						
जारी करने का पासवर्ड (Password):																																						
<small>यह चेतावनी दी गई है कि यह जारी करने का पासवर्ड आपके जलालू कर्जी करने के लिए बहुत ज़रूरी है।</small>																																						
<input data-bbox="688 747 767 760" type="button" value="जलालू करना (Load Now)"/>																																						
<small>प्राप्ति करने का अकाउंट नं. विवरणों के साथ समाप्त हो जाएगा।</small>																																						

| | खेती विकल्प | दर (Rate) | |-------------|-----------| | 1000 | 20% | | 500 | | | 300 | | | 200 | | | 150 | | | 100 | | | 50 | | | 30 | | | 20 | | | 10 | | | 5 | | | 3 | | | 2 | | | 1 | | | 0.5 | | | | |

११. दिइएको अनुच्छेद पदनहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नहोस् :

प्रविधिको प्रयोगले सिकाइ प्रणालीलाई सरल, प्रायोगिक, मनोरञ्जक र चिरस्थायी बनाउँछ । विद्यालयको कक्षाकोठाको चौधेराले वा एक दिनमा हुने प्रतिविषय एक घण्टाको पढाइले मात्रै विद्यार्थीमा सिकाइको भोक, तिर्खा र तलतल मेट्न सक्दैन । प्रविधिले कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइलाई सहज र चाखलारादो बनाउँछ । यसले विद्यार्थीमा अनुसन्धान र खोज गरेर नयाँ नयाँ कुरा सिक्ने बानीको समेत विकास गर्दै । प्रविधिले विद्यार्थीका लागि परियोजना कार्य गर्नसमेत सहज बनाउँछ । यसका लागि विद्यार्थीले इन्टरनेट तथा अन्य क्षेत्रबाट नयाँ नयाँ विषयवस्तु खोजेर परियोजना कार्य गर्न सहयोग गर्दै । अहिले किताबकापीको ठुलो झोलाको सट्टा एउटा ल्यापटप भए पुग्ने भएको छ । केही विद्यालयमा इमेलद्वारा नै विभिन्न कार्य दिने र विद्यार्थीले पनि इमेलबाटै शिक्षकलाई बुझाउने पनि गरेका छन् । त्यसैले त आजभोलि विद्यार्थीमा प्रविधि मोहब्दै जान थालेको छ । कम्प्युटर, ल्यापटप र मोबाइल उनीहरूका अनिवार्य आवश्यकता बन्दै गइरहेका छन् । त्यही प्रविधिलाई नै पढाइसँग जोडिदिँदा विद्यार्थीको पढाइ नै सुचिपूर्ण र खोजमूलक बन्दै जान थालेको छ । यसैलाई मध्यनजर गर्दै पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले पाठ्यपुस्तकका एप्स र पाठ्यपुस्तकका पिडिएफ लिङ्क सार्वजनिक गरेको

छ । विद्यार्थीको एउटा मोबाइलमा नै सम्पूर्ण विषयका पाठ्यपुस्तक अद्दने भएका छन् । मन लागेका बेला उनीहरूले मोबाइल र ल्यापटपमा कुनै पनि विषयका पुस्तक पढ्न सक्ने भएका छन् । यसले हाम्रो सिकाइ प्रणालीलाई प्रविधिमैत्री बनाउदै लगेको छ ।

(क) प्रश्नहरू

- प्राविधिको प्रयोगले सिकाइमा कस्तो सुविधा पुऱ्याएको छ ?
- तपाईंले सिकाइका लागि कुन कुन एप्स प्रयोग गर्नुभएको छ, नाम लेख्नुहोस् ।
- विद्यार्थीमा प्राविधिप्रति मोह बढ्नुको कारण के हो ?
- विद्यार्थीलाई परियोजना कार्य गर्न प्राविधिले कसरी सहयोग गर्दछ ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- अनुच्छेदबाट दुईओटा समस्त शब्द खोजी तिनको विग्रह गर्नुहोस् ।
- 'तुलो' र 'पढाइ' शब्दलाई द्वित्र्य प्रक्रियाबाट नयाँ शब्द बनाउनुहोस् ।
- अनुच्छेदबाट सुरु र विचमा दीर्घ ऊकार प्रयोग भएका एक एकओटा शब्द टिप्पनीहोस् ।

१२. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

निकिता प्रवचन भइरहेका ठाउँमा पुगिन् । त्यहाँ एक जना सन्त विद्वान् प्रवचन दिइरहेका थिए । उनी भन्दै थिए, "अहिलेको भूमण्डलीकरणले यो संसारलाई एउटै गाउँ बनाएको छ । यो भूमण्डलीकरणको प्रभावमा परेर बालबालिकाले आफ्नो संस्कार र संस्कृति भुसुककै भुले हुन् कि भन्ने भय छ । त्यसैले सबै अभिभावकले आआफ्ना बालबालिकाप्रति सचेततासाथ विशेष ध्यान दिनुपर्छ । हामीले जन्मदिनमा आफ्नो संस्कारअनुरूपका कर्म गर्न बालबालिकालाई उत्प्रेरित गर्नुपर्छ । बालबालिका काँचो माटो जस्तै हुन, जस्तो आकार दिन सक्यो त्यस्तै बन्छन् । त्यसैले उनीहरूलाई अभिभावकले जस्तो वातावरण प्रदान गर्न्यो त्यस्तै बन्छन् ।" विद्वान्को प्रवचनबाट आफ्नो संस्कार र संस्कृति भुल्नुहुँदैन भन्ने अनुभूति निर्कितालाई भयो ।

माथिको अनुच्छेदमा विद्वान्‌को प्रवचनबाट आफ्नो संस्कार र संस्कृति भुल्नुहुँदैन भन्ने कुराको अनुभूति निकितालाई भए जस्तै तपाईँ पनि कुनै विषयमा कसैको प्रवचनबाट प्रभावित भएको अनुभूति कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ ४ सुन्नुहोस् र दिइएका वाक्य ठिक भए ठिक र बेठिक भन्नुहोस् :

- (क) एक दिन उनले पातालबाट आगो चोरी पृथ्वीमा ल्याए अनि मान्छेलाई दिए ।
- (ख) उज्यालाको ज्ञान विज्ञानको विकास गरी मान्छे देवताभन्दा शक्तिशाली भए ।
- (ग) अन्धकारमा सबै मान्छे बाँच्न सफल भए ।
- (घ) आगाले उज्यालो मात्र दिँदो रहेनछ, पोल्दो पनि रहेछ ।

२. सुनाइ पाठ ४ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

- (क) स्वर्गबाट आगो चोरी कसले ल्यायो ?
- (ख) प्रमिथसलाई अजम्बरी पीडाको सजाय किन दिइयो ?
- (ग) ओडारातिर भाग्ने को हुन् ?
- (घ) यो सुनाइ पाठको सन्देश के हो ?

आणिक संरचना र वर्णविज्ञास

१. दिइएको अनुच्छेदबाट तीनओटा समस्त शब्द र तीनओटा विग्रह पदावली पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

शुक्रमानले घरपरिवारको ऋण तिर्न दिनरात नभनी खाडीमा गएर पैसा कमायो । महाठगका फेला परेर आज ऊ रुनु न हाँस्नु भएको छ । ऊ घरको जेठोबाठो थियो । ऊ गाउँका निमुखालाई आपत् र विपत् पर्दा सहयोग पनि गर्थ्यो । तर के गर्नु ! गृहकी लक्ष्मीले समेत के भन्निन भन्ने पिरले ऊ आजभोलि इन्तु न चिन्तु भएर बसेको छ ।

२. 'यस्तो कहिल्यै नहोस्' मनोवादबाट पाँचओटा समस्त शब्द पहिचान गरी तिनको विग्रह गर्नुहोस् ।

३. दिइएका समस्त शब्दको विग्रह गर्नुहोस् :

प्रतिदिन, भरपेट, पकेटमार, कलाप्रवीण, चरणकमल, जेठोबाठो, त्रिभुज, नवरत्न, राधाकृष्ण, लाम्बुटे, सप्तर्षि

४. दिइएका द्वित्व शब्दलाई द्वित्व हुने तरिकाका आधारमा अलग अलग सूची बनाउनुहोस् :

आआफ्नो, घर घर, वनैवन, भातसात, जो जो, कालो कालो, आलोपालो, नुनसुन, लुगासुगा, आनीबानी, ऐँचोपैचो, ठुल्ठुलो, काटकुट, कुटकाट, पिठोसिठो, निलो निलो

५. दिइएको अनुच्छेदबाट दुई दुईओटा समस्त र द्वित्व शब्द पहिचान गरी निर्माण प्रक्रिया देखाउनुहोस् :

म आज भातसात केही खान्न भन्दै डाँडाघरे सान्कान्छा माघेसदक्रान्तिमा नुहाउन भनी गण्डकीतिर हिँडे । छोराले तिनलाई बाटामा भेट्यो र भन्यो “बा ! कापीसापी किनेको पैसा पसलमा तिर्नु छ, के गरौ ?” उनले छोरालाई भने, “जाऊ बाबु, आजलाई सरसापट गरेर काम चलाऊ । भोलिपर्सितिर म आएर तिछूं ।”

६. दिइएको अनुच्छेदबाट शब्दको सुरु, विच र अन्तिममा दीर्घ ऊकार प्रयोग भएका शब्द पहिचान गर्नुहोस् :

पूर्णवहादुर ऊण ठाउँमा बस्दा रहेछन् । उनले त्यहाँ मयूर पनि पालेका रहेछन् । उनका एक बधू, एक पुत्र र एक पुत्री रहेछन् । पुत्रीले नेपालमा भएका फलफूलको विषयमा विद्यावारिधि गरिछन् । हिजो उनी राष्ट्रपतिबाट मानपदवी र विभूषण प्रदान गर्ने कार्यक्रममा ‘नेपाल विद्याभूषण’ बाट सम्मानित भइछन् ।

७. शब्दकोशको सहायताले शब्दको सुरु, विच र अन्तिममा दीर्घ ऊकार प्रयोग भएका पाँच पाँचओटा शब्द लेखनुहोस् र साथीसँग छलफल गर्नुहोस् ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

- दुई जना साथीविच पढाइका बारेमा भएको संवाद लेखनुहोस् ।
- शिक्षकको सहयोगमा रजिस्ट्रेसन फाराम भरेर कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा

विराट प्रतिभाशाली र महान् कवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा नेपाली साहित्यका अतुलनीय योगदान दिने चिरस्मरणीय चष्टा हुन् । नेपालको प्रकृति, नेपाली धर्ती, नेपाली संस्कृति र नेपाली भाषा साहित्यलाई मुटुदेखि नै माया गर्दै साहित्य सिर्जना गर्ने देवकोटा नेपाली साहित्यका युगपुरुष हुन् । शिक्षित र पठित परिवारमा जन्मेका, जीवनमा दुःख र सुखका अनेकौं उकाली र ओराली भोगेका देवकोटाले किशोरावस्थादेखि नै स्तरीय कृति रचना गरे । विजुली वेगमा अनवरत साहित्य रचना गर्ने देवकोटाले सदृख्यात्मक र गुणात्मक रूपले सर्वाधिक कृति रचना गरेर नेपाली साहित्यलाई समृद्ध तुल्याएका छन् । नेपाली साहित्यका शिखरपुरुष लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको जन्म वि.सं. १९६६ कार्तिक २७ गते भएको हो । त्यस दिन लक्ष्मीपूजाको दिन परेकाले घर घरमा दीपावलीको उमड्दग ढाएको थियो । हरेक घरमा धनसम्पत्तिकी अधिष्ठात्री महालक्ष्मीको भव्य पूजा, आराधना भइरहेको हर्षद अवसर थियो । डिल्लीबजार धोबीधाराको तिलमाधव देवकोटाकहाँ सबैका घरमा भैं दीपावलीको उज्यालो मुस्कुराइरहेको थियो । त्यही घरभित्र तिलमाधवकी धर्मपत्नी अमरराज्यलक्ष्मी देवीको कोखबाट सन्तानको जन्म भएको थियो । नवजात शिशुको जन्म नक्षत्रअनुसारको नाम तीर्थमाधव भए तारपनि महालक्ष्मीको पूजाका

चिरस्मरणीय : पछिसम्म सम्भन्नयोग्य

युगपुरुष : युगनायक

अनवरत : निरन्तर, लगातार

समृद्ध : उन्नतिशील, उन्नत

अधिष्ठात्री : देवतामध्ये सबैभन्दा बढी मानिएकी देवी

हर्षद : खुसियालीको ऋण

नेपाली, कक्षा १०

दिन लक्ष्मीको प्रसादस्वरूप प्राप्त भएको सुपुत्र ठानेर त्यस शिशुको नाम लक्ष्मीप्रसाद राखियो । लक्ष्मी पूजाका दिन जन्मेका देवकोटाको नाम लक्ष्मीप्रसाद राखिए पनि पछि उनी सरस्वतीका वरद पुत्र बने ।

शिर्क्षित परिवारमा जन्मेका र बाल्यकाल निकै स्नेहमय वातावरणमा विताएका देवकोटा आमाबुवा, दाजु र दिदी सबैका मुटुका धुकधुकी थिए । देवकोटा स्वयम्भूत आफूनो बाल्यकालको स्मरण गर्दै 'कवि हुने धुनमा' भन्ने निवन्ध्यमा आफू शान्त, सुशील, आज्ञाकारी र सन्तोषी स्वभावको रहेको कुरा व्यक्त गरेका छन् । पठित र शिक्षित परिवार भएकाले उनले घरबाटै पठनपाठनको राम्रो वातावरण पाए । संस्कृतका विद्वान् एवम् कवि बुवा तिलमाधव देवकोटासँग उनले घरमै संस्कृतको अध्ययन गरे । बुबाले कागज वा स्लेटमा लेखेर दिएका मन्त्र र श्लोकलाई एक पटक पढेपछि नहेरिकन दोहोच्चाएर मुख्याग्र सुनाउथे । उनको यस्तो स्मरणशक्तिका प्रशसक बुवा तिलमाधव उनलाई सरस्वतीका अवतार मान्थे । उनका बुवाको इच्छा उनलाई पण्डित बनाउने थियो तर आफूना दाजु र आमाको प्रेरणाबाट उनमा अद्यग्रेजी पढ्ने रहर पलायो अनि ११ वर्षको उमेरमा वि.सं १९७७मा दरबार हाइस्कुलमा पञ्चम श्रेणी अर्थात् अहिलेको छैटौं कक्षामा भर्ना भए । त्यही अद्यग्रेजी भाषाप्रतिको चामो र व्याङ्ग्य समेटी पछि उनले 'हाइहाइ अद्यग्रेजी' निवन्ध लेखेका थिए । युवा अवस्थामा देवकोटा बाल्यकालका भैं दयालु, उदार र अति शिष्ट व्यक्तिका रूपमा चिनिन्थे । दीनदुखी मानिसलाई भेटे भने सर्वस्व दिनसमेत पछि नपर्ने उनको हृदय अत्यन्तै कोमल थियो । मानिसले मानिसलाई दुख दिएको देख्दा वा मानिसले दुख पाएको देख्दा उनको हृदय छिया छिया हुन्थ्यो । जातपातका दृष्टिले होस् वा धनी गरिबका दृष्टिले होस् कसैलाई हेजुहुन्न भन्ने देवकोटा 'मानिसको सेवा नै ईश्वरको सच्चा सेवा र पावन पूजा हो' भन्ने ठान्थे ।

दरबार हाइस्कुल पढदादेखि नै कविता लेख्न सुरु गरेका देवकोटाले त्यसै बेला अद्यग्रेजीमा कविता लेखेर समस्त शिक्षक र सहपाठी साथीलाई चकित पारिदिएका थिए । उनका कर्तिपय साथी देवकोटालाई आफूना दाजुलाई कविता लेख्न लगाएर आफैले लेखे जसरी सुनाउने भनेर आरोप लगाउथे । उनले साथीहरूकै सामुन्ने धडाधड कविता लेख्दै र सुनाउदै आरोप लगाउनेलाई नाजबाफ पारिदिन्थे । हुन पनि हो, कसैले आलोचना गन्यो भने त्यसको जबाफ कुराले होइन कामले दिन सक्नुपर्छ । साथीहरूकै अगाडि १५ मिनेटमा 'दरबार स्कुल' शीर्षकको कविता रचना गरी सुनाएपछि त साथीहरू उनकै समर्थक पो वरद

आशीर्वाद दिने, वरदाना

मुख्याग्र काठ भएको, कण्ठस्थ

पावन पर्वत पाने, शुद्ध गर्ने

बन्न पुगे । तिनै साथीहरूको अनुरोधमा शिक्षकले पनि त्यो कविता हेरे । कविता पढेर दहुग पदैं शिक्षकले देवकोटालाई अद्ग्रेजीमा बडेन पोइट अर्थात् 'कोपिला कवि' भनी टिप्पणी गरे । त्यसो त देवकोटाले १० वर्षको उमेरमा नै कवितायात्राको थालनी गरेका कुरा **समालोचक**ले स्विकारेका छन् । उनले नेपाली भाषामा रचना गरेको पहिलो दुई हारफे कविता यसप्रकार छ, "घनघोर दुखसागर संसार जान भाइ, नगरे घमन्ड कहिले मर्नू छ हामीलाई ।"

देवकोटाले किशोर र पूर्व युवावयको एउटै छुट्टगामा पारिवारिक जीवन, कलेज जीवन, **अनुशिक्षण** र साहित्यिक यात्रालाई निरन्तर खियाइरहे । वि.सं. १९८१ मा १५ वर्षको उमेरमा काठमाडौँको चालिसे परिवारकी मनदेवी चालिसेसँग यिनको विवाह भयो । वि.सं. १९८२ मा १६ वर्षको उमेरमा उनले म्याट्रिकुलेसन परीक्षा उत्तीर्ण गरे । जाँच दिएपछि फुर्सदका समयमा अद्ग्रेजी स्वच्छन्दतावादी कवि वर्डस्वर्थ र सेलीका कविता सुचिपूर्वक पढन थाले । वि. सं. १९८३ मा उनी त्यति वेलाको त्रिचन्द्र क्याम्पसमा आइएस्सीमा भर्ना भए । पढौं पनि गर्नुपर्छ, कमाउदै पनि गर्नुपर्छ भन्ने घरपरिवारको आग्रहअनुरूप उनले अनुशिक्षण सुरु गरे । यही पेसाका कारण उनी कक्षामा नियमित उपस्थित हुन पाएनन् । यस वेला उनलाई कलेज जीवन र विज्ञान शिक्षाले भन्दा सेली, वाइडन र म्याथ्यु आर्नोल्डका कविताले तान्यो । वि.सं. १९८५ मा उनले आइएस्सी परीक्षा उत्तीर्ण गरेरपछि उनी त्यसभन्दा माथिल्लो कक्षामा विज्ञान नपढी अद्ग्रेजी, अर्थशास्त्र र गणित विषय लिएर त्रिचन्द्र कलेजमै मानविकीतर्फको स्नातक तहमा भर्ना भए । उनले वि.सं. १९८७ मा बी.ए उत्तीर्ण गरे । त्यस वेलासम्म १२ घन्टे अनुशिक्षणसँग जुधेर भए पनि केही गीत र कविता रचना गरिसकेका थिए ।

देवकोटाले जीवनमा पारिवारिक वियोगका असह्य पीडा खानुपर्यो । उनी २५ वर्षको हुँदा वि.स. १९९१ असार २४ गते उनले आमा अमर राज्यलक्ष्मीदेवीलाई गुमाउनुपर्यो । त्यसको एक वर्षपछि वि.स. १९९२ जेठ २५ गते बुबा तिलमाधव देवकोटाको पनि देहावसान भयो । वि.स. १९९२ मै जन्मेकी लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाकी माहिली छोरीको जन्मेको दुई माहिनामै मृत्यु भयो । यसरी देवकोटाले २५/२६ वर्षको उमेरमा बुबा, आमा र छोरी गुमाउनु पर्दा उनको हृदय कर्ति छिया छिया भयो होला ! उनको जीवनमा आइपरेका यस्ता कहाली लागदा पीडाले उनलाई विहवल बनायो तर पनि उनले साहित्य सिजंता यात्रालाई अगि बढाइरहे । त्यस वेला उनले लेखेका रचनामा आफन्तको मृत्युबाट सिजित वेदनाका समालोचक

साहित्यिक कृति वा अन्य प्रकारका रचनाको समीक्षा गर्ने व्यक्ति, टिप्पणी कर्ता

घनघोर : भयड्कर, ज्यादै घना, छर लागदो

अनुशिक्षण : अतिरिक्त अस्यापन

नेपाली, कक्षा १०

साथै प्रकृतिको स्वच्छन्द र भावमय वर्णन पाइन्छ ।

छाँगो छइछडाए भै विजुली वेगमा कविता लेखे देवकोटा नेपाली भाषा साहित्यका स्वच्छन्दतावादी साहित्यकार हुन् । उनले विभिन्न साहित्यिक विधामा कलम चलाएका छन् । उनको 'शाकुन्तल', 'सुलोचना', 'महाराणा प्रताप' 'प्रमिथस' आदि प्रसिद्ध महाकाव्य हुन् । उनले 'मुनामदन', 'कुञ्जनी' र 'लुनी' जस्ता दर्जनौं खण्डकाव्य लेखे । उनले 'यात्री', 'पागल', र 'प्रभुजी मलाई भैँडो बनाऊ' जस्ता सयौं कविता लेखे । उनले कविता विधामा मात्र आफ्नो कलमलाई सीमित गरेनन । उनले लेखेका साहै गहकिला निबन्ध 'लक्ष्मी निबन्ध सद्ग्रह' 'दाङ्डिमको रुखनेर' मा सद्कलित छन् । उनको एउटा 'सावित्री सत्यवान' भन्ने नाटक र 'चम्पा' उपन्याससमेत प्रकाशित छ । वास्तवमा उनले लगातार चार दशकसम्म विभिन्न विधाका दर्जनौं साहित्यिक कृति रचना गरी नेपाली साहित्यलाई समृद्ध तुल्याए । जति वेला ताते गर्दै नेपाली साहित्य क्रमशः किशोर वयतिर चढौं थियो, ठिक त्यति वेला नेपाली साहित्यले उनको कलमको जादुमय स्पर्श पायो । त्यसपछि नेपाली साहित्यले विश्व साहित्यकै हाराहारीको प्रौढताको शिखर छून पुग्यो । उनी कुरा गर्दागर्दै कविता लेख्न सक्ये । अझ भनौं, उनी कवितैकवितामा कुराकानी गर्न सक्ये । त्यसो नहुंदो हो त तीन महिनामा 'शाकुन्तल' महाकाव्य, १० दिनभित्रका ६० घण्टामा 'सुलोचना' महाकाव्य र एकै रातमा 'कुञ्जनी' खण्डकाव्य लेख्नु जोसुकैका लागि सम्भव हुने कुरा कहाँ थियो र ! साहित्यमा देवकोटाका लागि भने असम्भव केही थिएन । अरु कविको नजरबाट ओझैल परेको भयाउरे छन्द अर्थात् लोकभाकालाई 'मुनामदन' मार्फत देवकोटाले नै शिखरमा पुऱ्याएका थिए । आफ्नो जीवन अवधिमा उनले कविताका क्षेत्रमा ७०० जति फुटकर कविताका साथै आधा दर्जन महाकाव्य रचना गरे । यिनै योगदानका कारण उनी नेपाली भाषा साहित्यमा सर्वोत्कृष्ट कविका रूपमा प्रख्यात छन् । प्रशस्त र गहकिला कविता, खण्डकाव्य, महाकाव्य जस्ता रचनाले गरी उनी महाकविका रूपमा सम्मानित छन् ।

देवकोटाको जागिरे जीवनयात्रा पनि नदी भै एकनासले कहिल्यै बरेन । उनको जीवनमा कहिलेकाहीं कहाली लाग्दा दुखैदुख निर्मितए । देवकोटा ३४ वर्षको उमेरमै वि.सं. २००० भद्री ११ गते नेपाली भाषानुवाद परिषदमा नेपाली पुस्तक लेखकका रूपमा जागिरे भए । यो जागिरे अवधि उनको लेखन यात्राको स्वर्णकाल रह्यो । यसै समयमा नै उनले उत्कृष्ट खालका महाकाव्य र खण्डकाव्यका साथै थुप्रै कविता, गीत, बालकविता, कथा र निबन्ध रचना गरेका छन् । देवकोटाको महासागर जस्तो प्रतिभा राणाहरूको निरझुकुशताको साँघुरो सुरुदभित्र

समृद्ध उल्लः, प्रतिधान्य आदिले सम्पन्न

कसरी बग्न सक्थ्यो र ? मुलुकमा जति वेला प्रजातन्त्र प्राप्तिका लागि क्रान्तिको आगो सल्कदै थियो, त्यति वेला उनले पनि विद्रोहको बाटो समाते । उनी वि.सं. २००४ मा प्रजातान्त्रिक आन्दोलनमा सलग्न भए । उनी घरपरिवार कसैलाई थाहा नदिई बनारसतर्फ प्रवासिए । त्यहाँबाट निस्किने 'युगावाणी' पत्रिकामार्फत निरद्वक्षता विरुद्ध युगले चाहेको विद्रोहको बाणी फुके । त्यहाँ उनी सिकिस्त बिरामी परे । शारीरिक अवस्था भन् भन् बिर्गदा बोल्न पनि नसक्ने अवस्थामा पुरे । असक्त भई प्राणी जोगाउन मुस्किल परेपछि उनले विदेशमा बसेर मर्नुभन्दा आफ्नै देशमा बसेर सक्दो सेवा गर्ने विचार लिए र काठमाडौं आए । उनी विचन्द्र कलेजका प्राध्यापक पनि भए । उनी २०१३ सालमा डा. के.आइ. सिंहको मन्त्रिमण्डलमा शिक्षामन्त्री बने । यसरी उनले नेपालको उच्चपदस्थ शिक्षामन्त्री जस्तो गहन जिम्मेवारी बहन गरेका थिए । उनी नेपाल एकेडेमीको प्राज्ञ र विभुवन विश्वविद्यालयको कमिसन सदस्य पनि बने । पदको शिखरमा पुरदा होस् वा पदमा नरहंदा होस् उनको साहित्यकार व्यक्तित्व कहिल्यै मुझाएन, जहलेसुकै फक्रिरहयो, फुलिरहयो । कविता, गीत, निबन्ध, नाटक, उपन्यासलगायत थुप्रै रचनाका फूल उनको सिर्जनाको बारीमा निरन्तर फुलिरहे ।

देवकोटाको साहित्यिक यात्रा विचार र सिर्जनात्मक प्रवृत्तिका दृष्टिले पनि आरोह अवरोहपूर्ण रहयो । सुरुमा संसारलाई घनधोर दुखसागर ठान्ने देवकोटाले मानव सेवालाई धर्म र कर्मलाई ईश्वरको पूजा ठान्दै 'भिखारी' कवितामा मानवतावाद र कर्मवादको शहूखनाद गरे । त्यस्तै 'जरुर सार्थी म पागल' भन्ने 'पागल' कविताका देवकोटा 'प्रभुजी मलाई भेडो बनाऊ' भन्ने कवितामा विद्रोही कविका रूपमा देखिन्छन् । खहरे भै गडगडाएर स्वच्छन्द बगेका 'शाकुन्तल' का देवकोटा प्रेम, मानवता र उदारता प्रकट गर्ने 'मुनामदन' का देवकोटाको भव्य र उदात्त रूप नेपाली साहित्यमा परिचित छ । कुनै वेला उनले 'उद्देश्य के लिनु ? उडी छूनु चन्द्र एक' कविता लेख्दा धेरैले उनलाई तरडगी र लहडी भने तर त्यो लहड नभइ दूरदर्शिता थियो । जुन कुरा उनी दिवदगत हुनुभन्दा केही समयअगि रुसको रकेट चन्द्रलोक पुरोपछि प्रमाणित भयो । देवकोटाले जीवनभोगाइका क्रममा जे देखे, जे भोगे र जे अनुभूत गरे त्यसलाई आफ्ना कृतिमा उतारेको देखिन्छ । जीवन भोगाइका क्रममा देखेभोगेका यावत् विषयवस्तुलाई विभिन्न सिर्जनामार्फत प्रस्तुत गर्नु नै उनको सिर्जना यात्रामा देखापरेको विविधता हो ।

देवकोटाले जे लेखे र जुन जुन जिम्मेवारी पाए, प्रायः ती सबैमा उनले राष्ट्रको हितमा काम गरेर आफ्नो अव्यलता प्रदर्शन गरे । देवकोटा आफूले हात हालेका हरेक क्षेत्रमा शहूखनाद भक्तिकारका साथ उच्चरित छ्वनि

उदात्त उदार, महान, फुक्का मनको

एक असल व्यक्तित्वका रूपमा चिनिए । उनका चेला आज पनि उनी जस्तो शिक्षक र प्राध्यापकसँग तुलनीय व्यक्ति भेटन नसकेको कुरा गर्दछन् । शिक्षामन्त्री हुँदा नेपाली भाषालाई पठनपाठनमा अनिवार्य विषयका रूपमा लागु गर्ने गरा उने कार्यमा उनैको विशेष **पहलकदमी** रहेयो । तत्कालीन नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानको स्थापनामा सक्रिय संलग्न भएर संस्थागत रूपमा साहित्य र संस्कृतिको विकासको ढोका खोल्ने कार्यमा उनको योगदान **चिरस्मरणीय** रहेकै छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालय कहाँ रहने भन्ने स्थान चयन पनि उनीबाटै भयो । उनी एक यस्ता मोती हुन् जसले जुन क्षेत्रलाई स्पर्श गरे त्यस क्षेत्रलाई भन् भन् चम्काइदै ।

देवकोटालाई विभिन्न समयमा देशविदेश घुम्ने अवसर मिल्यो । उनले पाएको त्यो अवसर सिद्धगो नेपाल, नेपाली जनता र नेपाली साहित्यको गौरव वृद्धिको अवसर बन्यो । उनी जहाँ जहाँ पुरथे त्यहाँ त्यहाँ **ओजन्यी** भाषणद्वारा सबैलाई **मन्त्रमुग्ध** पार्थे । आफ्नै रचना तत्काल अद्गेजीमा अनुवाद गरी सुनाएर सबैलाई मन्त्रमुग्ध पार्ने क्षमताको प्रयोग पनि उनी गर्थे । यसरी उनले विश्व समुदायमा नेपाली जाति र भाषाको शिर उच्च पारेका थिए । वि.सं. २०१५ मा तत्कालीन सोभियत सङ्ग्रहमा भएको 'अफ्रो एसियाली लेखक सम्मेलन' मा भाग लिन उनलाई निम्ता आयो । त्यस सम्मेलनमा उनले नेपाली भाषा साहित्यलाई विश्वसामु प्रभावकारी ढुङ्गले चिनाए । भनिन्छ, शारीरिक अस्वस्थताका कारण त्यस समारोहमा भाषण गर्नुअगि देवकोटालाई चिकित्सकको सल्लाहले रगत पनि चढाइएको थियो । उनले त्यहाँ भाषणको अन्त्यमा नेपाली साहित्य विश्व साहित्यसँगै हातेमालो गरेर अगि बहने छ भन्ने कुरा सहभागीको हृदय हल्लाउने गरी सारगर्भित पाराले यसरी व्यक्त गरेका छन्, "हिउँको माझमा जन्मेको हाम्रो साहित्य कहिल्यै पनि एउटै पर्वतशृङ्खलाको भुलभुलैयामा बिलाउने छैन । हाम्रो साहित्य पनि एउटै प्रवाहमा सम्मिलित भएर एसिया तथा अफ्रिकालाई **परिवेष्टित** गर्ने साहित्यको असीम महासागरमा मिल्न पुग्ने छ । यस महासागरद्वारा सिंचित त्यो साहित्य पहिलेभन्दा अझ बढी सुन्दर र सम्पन्न बनेर **जलविन्दु**का रूपमा फेरि हाम्रा पहाडमा नै बर्सने छ ।"

करिब तीन दशकसम्म नेपाली भाषा र साहित्यको सेवा गरेका देवकोटालाई क्यान्सर रोगले अचानक हमला गय्यो । एकातिर क्यान्सरको सहनै नर्सकिने पीडा र अकातिर उपचारको

पहलकदमी अघसरता

चिरस्मरणीय लामो समयमम सम्भन योग्य

ओजन्यी ओज भएको, प्रभावशाली

मन्त्रमुग्ध मोहित पारिएको

परिवेष्टित चार्नितरबाट धेराएको

जलविन्दु पार्नाको धोपा

आर्थिक सदृकटले देवकोटालाई प्रताङ्गित गयो । उनी लक्ष्मीपूजाका दिन जन्मे पनि जीवनभर उनलाई लक्ष्मीले भन्दा सरस्वतीले धेरै माया गरिन् । केही पैसा सरसापट गरेर उनी २०१६ वैशाख २२ गते त्यति वैलाको शान्तभवन अस्पतालमा भर्ना भए । उनलाई थप उपचारका लागि कलकत्ता लानुपर्ने भयो । उनलाई वि.सं. २०१६ असार ६ मा उपचारका लागि कलकत्ता लगियो । कलकत्तामा २४ दिन बस्दा पनि उनलाई निको नहुने भए पछि काठमाडौँ फकाइयो । समुद्रपारिका देशमा उपचार गर्ने खर्च उनीसँग थिएन । उनलाई असहय पीडा भएपछि पुन २०१६ भदौ ५ गते शान्तभवन अस्पतालमा भनां गरियो । उनले पीडा नै पीडाका बिच त्यही अस्पतालमा भदौ ८ गते 'प्रलय वेदना' कविता रचे । सोही महिनाको १६ गते मोती जयन्तीका दिन 'सदृकल्प हाम्रो फलोस्' कविता रचे । त्यही महिनाको भदौ १७ गते देवकोटालाई आफ्ना कृतिको मूल्यबारे सोध्दा अरू रचनाभन्दा 'मुनामदन' लाई सबैभन्दा उत्कृष्ट रचना माने । मृत्युशैयामा छटपटाउँदा पनि उनले साहित्य यिर्जना गर्न छोडेनन् । चिकित्सकले समेत उनको जीवनको आस मारेको थाहा पाएपछि देवकोटाकै इच्छाबमोजिम उनलाई आर्यघाट लगियो । उनी वि.सं. २०१६ साल भदौ २९ मा यो संसारबाट सदाका लागि विदा भए ।

देवकोटाको कवित्व प्रतिभा, कविताको गुणात्मक मूल्य र सदृख्यात्मक योगदान आज पनि अद्वितीय रहेको छ । नेपाली कविताको अहिलेसम्मको यात्रामा प्रतिभा, रचना परिमाण र उत्कृष्ट गुणस्तरका द्रुष्टिले देवकोटा सबैच्च कवि मानिएका छन् । देवकोटाको देहावसानपछि वि.सं. २०२३ मा नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानले देवकोटालाई मरणोपरान्त 'त्रिभुवन पुरस्कार' प्रदान गरी सम्मानित गयो । वि.सं. २०६५ मा त्रिमूर्ति निकेतनको संयोजनमा नेपाल सरकारले 'देवकोटा जन्म शताब्दी' भव्य रूपमा आयोजना गयो । काठमाडौँको मैतीदेवी स्थित देवकोटाको निवासलाई नेपाल सरकारले देवकोटा सदृग्रहालय बनाएर वि.सं. २०७९ असोज १४ देखि कार्यान्वयनमा ल्याइसेकेको छ । देवकोटाका कृति र उनको कृतित्व विषयमा दर्जनौं विद्यावारिधि अनुसन्धान भइसकेका छन् । महान् कवि एवम् विलक्षण प्रतिभाशाली देवकोटाले जनस्तरबाटै महाकविको पददी पाए । उनको पार्थिव शरीर यस धर्तीमा नरहे पनि उनी आफ्ना अमूल्य कृतिमा अनवरत बाँचेका छन् र अमर बनेका छन् ।

शब्दभण्डार

१. दिइएका शब्द र तिनका अर्थबिच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
युगपुरुष	हालको एसइई सरहको परीक्षा
नक्षत्र	चारैतिरबाट घेरिएको
जीवन	मान, सम्मान प्राप्त
धडाधड	कुनै निश्चित समयसीमाभित्र महान् व्यक्तित्व स्थापित गर्न सफल व्यक्ति
म्याट्रिकुलेसन	चाँडो चाँडो काम सिद्ध्याउने गरी, सरासर, धमाधम
प्रज्वलित	हार्दिकतापूर्वक गरिएको सहयोग
परिवेष्टित	ज्योतिष शास्त्रअनुसार मानिसका असल खराब अवस्थाका स्थापक
	शरीरमा प्राण रहेसम्मको अवस्था
	एकदम बलेको, दन्केको

२. अनुच्छेदमा रेखाङ्कन गरिएका सङ्खिप्त शब्दका पूरा रूप लेखी पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

राससका पत्रकार मोहन प्रमको अन्तर्वार्ता लिएर घर गए । उनकी श्रीमती रमा जनता माविमा प्रभ थिइन् । विव्यसको बैठक सकेर निस्कैदा उनलाई ढिलो भएछ । बाटामा त्रिविका उपप्रा दावासँग र प्रजिअ रमेशसँग रमाको भेट भएछ । उनीहरू एकद्वितीय कुराकानी गरेर आआफ्ना घरातिर लागेछन् । रमा घर पुरदा पत्रकार मोहन गोपमा प्रकाशित समाचार पढेर बसेका रहेछन् ।

३. दिइएको अनुच्छेदबाट कुनै तीनओटा सिङ्गो शब्द पहिचान गरी तिनलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

देवकोटाले जे लेखे र जुन जुन जिम्मेवारी पाए, प्रायः ती सबैमा उनले राष्ट्रको हितमा काम

गरेर आफ्नो अब्बलता प्रदर्शन गरे। देवकोटा आफूले हात हालेका हरेक क्षेत्रमा एक असल व्यक्तित्वका रूपमा चिनिए। उनका चेला आज पनि उनी जस्तो शिक्षक र प्राध्यापकसँग तुलनीय व्यक्ति भेटन नसकेको कुरा गर्थ्यन्। शिक्षामन्त्री हुंदा नेपाली भाषालाई पठनपाठनमा अनिवार्यविषयकारूपमातागुगर्नेगरा उनेकार्यमा उनैको विशेष पहलकदमी रहयो। तत्कालीन नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानको स्थापनामा सक्रिय संलग्न भएर संस्थागत रूपमा साहित्य र संस्कृतिको विकासको ढोका खोल्ने कार्यमा उनको योगदान चिरस्मरणीय रहेकै छ। त्रिभुवन विश्वविद्यालय कहाँ रहने भन्ने स्थान चयन पनि उनीबाटै भयो। उनी एक यस्ता मोर्ती हुन् जसले जुन क्षेत्रलाई स्पर्श गरे त्यस क्षेत्रलाई भन् भन् चम्काइदिए।

४. दिइएका पद पदावलीलाई आशय खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

पठनपाठन, देहावसान हुनु, मन्त्रमुग्ध पार्नु, स्वर्णकाल, भुलभुलैया, नवजात शिशु

बोध र अभिव्यक्ति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

मानवतावादी, वरदपुत्र, शुर्भाचिन्तक, दूरदर्शिता, उच्च पदस्थ, स्मरणशक्ति, उद्दीप्त, सारगर्भित, शृदखला, प्राध्यापक, नक्षत्र, प्रताडित

२. 'लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा' जीवनी पालैपालो सस्वरवाचन गर्नुहोस्।

३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) 'लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा' जीवनीमा देवकोटाको बाल्यकालको वर्णन कुन अनुच्छेदमा गरिएको छ?

(ख) जीवनीको अन्तिम अनुच्छेदको सार वाक्य कुन हो?

(ग) जीवनीमा देवकोटाको जीवनका कठिन क्षणको वर्णन कुन सन्दर्भपछि आएको छ?

(घ) देवकोटाका कृतिसम्बन्धी वर्णन जीवनीको कतिअौ अनुच्छेदमा छ?

४. दिइएको अनुच्छेद मैन पठन गर्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

छाँगो छ्छुछ्डाए भै विजुली वेगमा कविता लेख्ने देवकोटा नेपाली भाषा साहित्यका स्वच्छन्तावादी साहित्यकार हुन्। उनले विभिन्न साहित्यिक विधामा कलम

चलाएका छन्। उनका 'शाकुन्तल', 'सुलोचना', 'महाराणा प्रताप' 'प्रिमिथस' आदि प्रसिद्ध महाकाव्य हुन्। उनले 'मुनामदन', 'कुञ्जनी' र 'लुनी' जस्ता दर्जनौं खण्डकाव्य लेखे। उनले 'यात्री', 'पागल', र 'प्रभुजी मलाई भेंडो बनाऊ' जस्ता सयौं कविता लेखे। उनले कविता विधामा मात्र आफ्नो कलमलाई सीमित गरेनन्। उनले लेखेका साहै गहकिला निबन्ध 'लक्ष्मी निबन्ध सङ्ग्रह' 'दाङ्डिमको रुखनेर' मा सङ्कलित छन्। उनको एउटा 'सावित्री सत्यवान्' भन्ने नाटक र 'चम्पा' उपन्याससमेत प्रकाशित छ। वास्तवमा उनले लगातार चार दशकसम्म विभिन्न विधाका दर्जनौं साहित्यिक कृति रचना गरी नेपाली साहित्यलाई समृद्ध तुल्याए। जति वेला ताते गर्दै नेपाली साहित्य क्रमशः किशोर वयतिर चढौंथियो, ठिक त्यति वेला नेपाली साहित्यले उनको कलमको जादुमय स्पर्श पायो। त्यसपछि नेपाली साहित्यले विश्व साहित्यकै हाराहारीको प्रौढताको शिखर छुन पुरयो। उनी कुरा गर्दागर्दै कविता लेख्न सक्थे। अझ भनौं, उनी कवितैकवितामा कुराकानी गन्त सक्थे। त्यसो नहुँदो हो त तीन महिनामा 'शाकुन्तल' महाकाव्य, १० दिनभित्रका ६० घण्टामा 'सुलोचना' महाकाव्य र एकै रातमा 'कुञ्जनी' खण्डकाव्य लेख्नु जोसुकैका लागि सम्भव हुने कुरा कहा थियो र ! साहित्यमा देवकोटाका लागि भने असम्भव केही थिएन। अरू कविको नजरबाट ओझैल परेको भयाउरे छन्द अर्थात् लोकभाकालाई 'मुनामदन' मार्फत देवकोटाले नै शिखरमा पुऱ्याएका थिए। आफ्नो जीवन अवधिमा उनले कविताका क्षेत्रमा ७०० जति फुटकर कविताका साथै आधा दर्जन महाकाव्य रचना गरे। यिनै योगदानका कारण उनी नेपाली भाषा साहित्यमा सर्वोत्कृष्ट कविका रूपमा प्रख्यात छन्। प्रशस्त र गहकिला कविता, खण्डकाव्य, महाकाव्य जस्ता रचनाले गर्दा उनी महाकविका रूपमा सम्मानित छन्।

प्रश्नहरू

- देवकोटाको निबन्ध सङ्ग्रहको नाम के हो ?
- देवकोटा प्रसिद्ध महाकाव्य कुन कुन हुन् ?
- देवकोटाले कुन कृतिमार्फत लोकभाकालाई शिखरमा पुऱ्याए ?
- देवकोटा किन सर्वोत्कृष्ट नेपाली साहित्यकारका रूपमा परिचित छन् ?
- दिइएका घटना सन्दर्भ कुन कुन सालमा भएका हुन्, जीवनीका आधारमा लेख्नुहोस् :
- लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको जन्म :

- (ख) मनदेवी चालिसेसँग विवाह :
- (ग) स्याट्रिकुलेसन परीक्षा उत्तीर्ण :
- (घ) आइएस्सी परीक्षा उत्तीर्ण :
- (ङ) अद्ग्रेजी पढ्न दरबार हाइस्कुलमा भर्ना :
- (च) अफ्रो एसियाली लेखक सम्मेलनमा सहभागी :
- (छ) डा. के.आई. सिहको मन्त्रिमण्डलमा शिक्षामन्त्रीमा नियुक्त :

६. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको व्यक्तिगत जीवनमा कस्ता कस्ता उतारचढाव आए, उनको जीवनीका आधारमा लेख्नुहोस् ।
- (ख) देवकोटामा रहेको देशप्रेम र क्रान्ति चेतनाको वर्णन गर्नुहोस् ।
- (ग) देवकोटालाई आशुकर्विका रूपमा चिनाउनुहोस् ।
- (घ) 'लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा' को जीवनीबाट कस्तो सन्देश पाहन्छ, लेख्नुहोस् ।

७. व्याख्या गर्नुहोस् :

- (क) देवकोटाको महासागर जस्तो प्रतिभा राणाहरूको निरदृकुशताको साँघुरो सुरुदभित्र कसरी बग्न सक्छ्यो र ?
- (ख) हिउँको माझमा जन्मेको हाम्रो साहित्य कहाहल्यै पनि एउटै पर्वत शृङ्खलाको भुलभुलैयामा विलाउने छैन ।

८. लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको साहित्यिक योगदानको समीक्षा गर्नुहोस् ।

९. दिइएको अनुच्छेदबाट मुख्य मुख्य चारओटा बुँदा टिप्पी सारांश लेख्नुहोस् :

भाषाले भाषिक समुदायको सस्कृति र जीवनपद्धतिलाई प्रतिबार्मित गर्दै। भाषाको मुख्य काम समाजको तथा व्यक्तिको आवश्यकता पूर्ति गर्नु हो । नेपाली भाषामा प्रखर अभिव्यक्ति क्षमता छ अनि अत्याधुनिक आविष्कारका साथै विविध भाषामा प्रयोग भइरहेका नयाँ नयाँ शब्दलाई आत्मसात् गर्ने र सहज रूपमा पचाउने

क्षमता पनि छ । देशको भाषिक मौलिकताको रक्षा राष्ट्रको अस्मितासँग नै गाँसिएको हुन्छ । मौलिक नेपाली शब्दले भाव सम्प्रेषण गर्न सक्ने अवस्था रहेसम्म सजिलाका लागि अरु भाषाका शब्द प्रयोग नगर्ने प्रतिबद्धता यसका बक्तामा रहनुपर्छ । अन्यथा भाषिक प्रयोगका हिसाबले नेपाली भाषाको मौलिकता विलीन हुन्ने जाने र मिश्रित भाषाका रूपमा नेपाली भाषा रूपान्तरित हुने अवस्था आउन सक्छ । नेपाली पत्रकारितामा भाषिक प्रयोग नेपालको मौलिक परिचानसँग गाँसिएको सवाल हो । यसका निम्नि भाषिक आत्मनिर्भरतातिर पनि हाम्रो सोच र प्रयास अगाडि बढ्नुपर्छ ।

- १०. व्यक्तिवृत्तको ढाँचाबारे दिइएको अनुच्छेद अध्ययन गर्नुहोस् र माध्यमिक तहमा शिक्षक हुनाका लागि आवश्यक हुने विवरण समावेश गरी व्यक्तिवृत्त बनाउनुहोस् :**

व्यक्तिवृत्तमा व्यक्तिका वैर्यक्तिक जानकारी प्रस्तुत गरिन्छ । यसमा व्यक्तिको नाम, जन्ममिति, आमावुबाको नाम, स्थायी अस्थायी ठेगाना, शिक्षादीक्षा, पेसा व्यवसाय, काम, रुचि क्षेत्र, कामको अनुभव, तालिम, विशेष दक्षता, सम्पर्क नम्बर, इमेल जस्ता सूचना समावेश गरिन्छन् । जागिर खाने, पेसा व्यवसाय गर्ने, विदेश जाने आदि प्रयोजनका लागि व्यक्तिगत विवरण प्रस्तुत गरिन्छ । व्यक्तिगत विवरणको अन्त्यमा सम्बन्धित व्यक्तिको हस्ताक्षर अनिवार्य हुन्छ ।

- ११. लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको जीवनी पढेपछि तपाइँलाई भविष्यमा कस्तो व्यक्ति बन्ने जस्तो लाग्यो, लेख्नुहोस् ।**

- १२. 'देवकोटा छाँगो छड्छडाए भैं कविता लेख्ने कवि हुन्' भन्ने भनाइप्रति सहमति प्रकट गर्दै पाठक प्रतिक्रिया लेख्नुहोस् ।**

- १३. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :**

समुद्र सतहभन्दा १५ हजारदेखि २५ हजार फिटमार्थ आकाशमा उत्पन्न विद्युतको प्रवाह हो चट्याड । जब बादलमा भएका कण आवेशित भएर धन र झूण आवेशमा परिवर्तित हुन्छन् तब विद्युत उत्पन्न हुन्छ । यो करेन्टले कहिलेकाहीं पृथ्वीको सतहमा उच्च भोल्टेजले ठक्कर खान्छ । यसैलाई हामी आकारमा विजुली चम्केको वा चट्याड परेको भन्छौं । थोरै र सामान्य बचाउको प्रयास गर्दा चट्याडबाट हुने क्षतिबाट जोगिन सकिन्छ । चट्याड पर्न लागदा फलामे पदार्थभन्दा टाढै बस्नुपर्छ । यस्तो क्षणमासकेसम्मविद्युतीय उपकरणको प्रयोग नगर्ने, विजुलीको पोल छेउमानबस्ने, सकेसम्म

मोबाइल वा टेलिफोनको उपयोग नगर्ने, चट्याड पर्न लागदा पानीमा पौङ्किरहेको भए समतल भूमिमा निस्किने र सुरक्षित स्थानमा आश्रय लिने गर्नुपर्छ । यस्तो वेला अगलो वस्तु, रुख, भन्डा बाँध्ने पाइप वा बाँसनजिक जानुहुँदैन । खुला चउर, खुला संरचना तथा गाढीमा पनि जानुहुँदैन । यस्तो वेला कम्प्युटर, टेलिफोन जस्ता विद्युतीय सुचालक वस्तुबाट टाहा बस्तुपर्छ । चट्याडको आवाज आइरहेका वेला तारवाला फोन उपयोग गर्नुहुँदैन । आकाशमा बादल तीव्रताका साथ गर्जिरहेको छ भने पक्की भवनमा आश्रय लिनुपर्छ । वर्षाको चट्याड केही समय मात्र हुने भएकाले घरवाहिर परियो भने एकछिन पर्खनु राम्रो हुन्छ । कुनै व्यक्ति चट्याडले प्रभावित भएको भए तुरन्त अस्पताल लानुपर्छ । चट्याड प्रभावित व्यक्तिको शरीरमा विद्युतीय झड्का रहेदैन त्यसैले यस्ता व्यक्तिलाई छुँदा कुनै असर पढैन ।

(क) प्रश्नहरू

- चट्याड भनेको के हो ?
- चट्याड कसरी पर्छ ?
- चट्याड परेका वेला गर्न नहुने काम के के हुन् ?
- चट्याडबाट हुने दुघटनाबाट कसरी बच्न सकिन्छ ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- 'पक्की भवनमा आश्रय लिनुपर्छ' वाक्यमा प्रयोग भएको कारक र विभक्ति लेख्नुहोस् ।
- अनुच्छेदबाट सरल र तिर्यक् कारक जनाउने दुई दुईओटा वाक्य टिपोट गर्नुहोस् ।
- अनुच्छेदबाट 'क्ष' प्रयोग भएका दुईओटा शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् ।

१८. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

अभिप्रेरणा भनेको कुनै काम गर्ने इच्छा कहीं कसैबाट जाग्नु र कसैले जगाउनु हो । बाराको सदरमुकाम कलैयामा सवारी साधनको पार्टपुर्जा, मर्मतसहित विक्री

वितरण गरिरहेको 'लक्ष्मी इन्जिनियरिङ' की सञ्चालकसमेत रहेकी राधिका मिश्र उद्यमशीलताका क्षेत्रमा सक्रिय छिन् । यो कुरा अरू महिलालाई अभिप्रेरणाको विषय बनेको छ । 'एक महिलाको सफलता अर्को महिलालाई प्रेरणा' नामक प्रतिस्पर्धामा बाराबाट उनी सिफारिसमा परेकी हुन् । उनीबाट थुप्रै महिलालाई स्वरोजगारीमार्फत आयआर्जन गर्न अभिप्रेरणा प्राप्त भएको छ । बारा उद्योग वाणिज्य सङ्घअन्तर्गतको महिला उद्यम विकास समितिकी कार्यसमिति सदस्यसमेत रहेकी मिश्रले आफ्नो उद्योगबाट १३ जनालाई रोजगारीसमेत दिएकी छिन् । उनी नेपाल सरकार उद्योग मन्त्रालयबाट समेत सम्मानित भएकी छिन् । 'मेरो सहृदय नै सफलता हो, अझै व्यवसाय गर्न चुनौती छ भन्नेलाई चुनौती सामना गर्न सक्षम छौं भन्ने देखाउन र सबै महिलालाई यस्तो कार्य गर्न प्रेरणा दिने प्रयास गरिरहेकी छु' उनले भनिन् ।

मार्थिको अनुच्छेदमा जस्तै जागिरका लागि सहर पर्न लागेकी एक महिलाले राधिका मिश्रको उद्यमशीलताको यो घटना सुन्न अभिप्रेरित भई आफैले 'साइकल ममत केन्द्र' खोलेको कुराको अभिनय गर्दै कक्षामा प्रस्तुति दिनुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

- सुनाइ पाठ ५ सुन्नुहोस् र दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

 - सर्वप्रथम कालिदासले के कुरा मागेका थिए ?
 - युवतीले पाहुना कति प्रकारका हुने बताएकी छन् ?
 - पृथ्वी र वृक्षलाई किन सहनशील मानिएको हो ?
 - नड र कपात किन हठी मानिए ?

- कालिदास र युवतीको संवादबाट के सन्देश पाउनुभयो, भन्नुहोस् ।

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

- दिइएको अनुच्छेद पदनुहोस् र कक्षामा छलफल गर्नुहोस् :

व्याकरणपुरको एउटा टोलमा कारकको परिवार बस्थ्यो । कारकका छ सन्तान थिए; कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान र अधिकरण । यी सबैको काम आवश्यकताअनुसार वाक्यमा आएका पदलाई क्रियासँग त्यसको अर्थका आधारमा फरक फरक सम्बन्धसहित वाक्यलाई अनुशासनमा राख्नुपर्ने थियो । उनले कर्तालाई

बोलाएर भने, “हेर कर्ता, तिमीले क्रियाले अह्नाएको काम गर्नु । तिमीलाई चाहियो भने ‘ले’ को सहयोग पनि लिन सक्छै है ।” त्यस दिनदेखि कर्ताले क्रियाको काम सम्पन्न गर्न थाल्यो । उनले कर्मलाई भने, “हेर कर्म ! तिमीलाई क्रियाले काम गर्दा अलि असर वा प्रभाव पर्न सक्छ, राम्ररी ख्याल गर्नु है । तिमीलाई चाहिँदा ‘लाई’ ले सधाउला ।” त्यसपछि करणलाई बोलाएर भने, “हेर करण ! तिमी चाहिँ कर्ताले गर्ने कामका लागि क्रियाको साधन बन है, तिमीसँग ‘ले’, ‘वाट’ पनि सँगे आउँछन् ।” त्यसपछि क्रमशः सम्प्रदानलाई क्रियाले दिएको पाउने अर्थमा वाक्यमा खट्टिन अह्नाए र यससँग ‘लाई’ का लागि/निम्ति आउन सक्छन् भने । अपादानलाई ‘देखि’, ‘वाट’ जस्ता सदूकेतका साथ छुट्टिने अर्थमा प्रयोग हुन् भनी खटाए । अधिकरणलाई चाहिँ कामको समय र स्थानगत आधार दिनु भनी आदेश दिए र त्यसमा कहिलेकाहीं ‘मा’ ले सहयोग गर्दै पनि भने । त्यसपछि सबैले आआफ्नो जिम्माको काम गरौं । कारकलाई व्याकरणपुरको असाध्यै अनुशासित परिवार भन्नेछन् भनी उनले सुनाए । अँ, एउटा कुरा ख्याल गर । को, का, की जस्ता चिह्न लागेका शब्द कारक होइनन् नि, तिनले त नजिकको पदसँग मात्र सम्बन्ध जनाउँछन् ।

२. दिइएका रेखाङ्कित शब्दको अर्थका आधारमा कारक चिनाउनुहोस् :

हरिले सिन्काले कान कोट्यायो । उसको कान दुख्यो । ऊ घरवाट अस्पतालमा पुग्यो । डाक्टरले उसलाई औषधी दिए । डाक्टरले उसलाई भने, “आजदेखि सिन्काले कान नकोट्याउनु नि ।”

३. दिइएको अनुच्छेदमा रहेका रेखाङ्कित कारक सरल वा तिर्यक् के हुन्, पहचान गरी कक्षामा छलफल गर्नुहोस् :

सुनिताले अनितालाई भनिन् म र तँ भएर पुस्तकालय जाओँ । मलाई मुनामदन पुस्तक पुस्तकालयमा बुझाउनु छ । यो किताब साहै राम्रो रहेछ । यस किताबमा मुना र मदनको कथा रहेछ । तैले देवकोटाको कुञ्जिनी खण्डकाव्य ल्याएर पढ । त्यो किताब पनि साहै राम्रो छ अरे ।

४. सरल र तिर्यक् कारक प्रयोग भएका तीन तीनओटा वाक्य ‘लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा’ जीवनीबाट खोजेर लेख्नुहोस् ।

५. अनुच्छेदबाट विभक्ति लागेका चारओटा शब्द टिपोट गरी तिनको कारक लेख्नुहोस् :

हरिनाथ जनता कलेजमा प्राध्यापन गर्दछन् । उनी घरबाट कलेजमा हिँडेर जान्दछन् । उनी विद्यार्थीलाई नेपाली साहित्यको शिक्षा दिन्दछन् । उनी विद्यार्थीलाई पढाउँदा मार्करले शैक्षणिक पाठीमा लेख्न्दछन् । उनी विद्यार्थीलाई कक्षाकोठामा पढाउँदछन् । उनी विद्यार्थीलाई कक्षाकोठादेखि बाहिर चउरमा पनि पढाउँदछन् ।

६. सबै प्रकारका विभक्ति लागेका शब्द पर्ने गरी कुनै एक सङ्गीतकारका वारेमा लेख्नुहोस् ।

७. 'लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा' जीवनीबाट 'छ्य' र 'क्ष' प्रयोग भएका चार चारओटा शब्द टिपोट गरी लेख्नुहोस् ।

८. दिइएका 'छ्य' र 'क्ष' प्रयोग भएका शब्द पर्ने गरी छोटो अनुच्छेद लेख्नुहोस् :

पछ्यौरी, छ्यानु, हाछ्यूँ, कक्षा, शिक्षा, शिक्षित, क्षण, दक्ष, रक्षा

९. दिइएको अनुच्छेदलाई शुद्ध गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

ग्यवाली घरले कछ्यामा आएर नेपाली भासा र शाहित्य पढाउनुभयो । उहाँको षिकाउने तरिका गजबकै छ । उहाँले पढाएको त क्षाद्गै बुझिन्थ । दिनेस, उमेष र रिसिलाई पनि उहाँले पढाएको पारे मन पर्क्ष रे ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

१. दिइएका बुँदाका आधारमा इन्दिरा प्रसाईको जीवनी तयार पार्नुहोस् :

नाम	:	इन्दिरा प्रसाई
जन्म	:	वि.स. २०१४ फागुन ३, दार्जिलिड
ठेगाना	:	काठमाडौं महानगरपालिका, अनामनगर
मातापिता	:	दुर्गादेवी नेपाल / गणेशप्रसाद शर्मा
शिक्षा	:	एम.बी.ए. (त्रिवि)
साहित्यिक कृति	:	कथा, कविता, निबन्ध, उपन्यास, खण्डकाव्य, सर्मीक्षात्मक जीवनीमूलक निबन्ध

- साहित्यिक विशेषता :** नारीवादी साहित्यकार, सामाजिक कथाकार, मनोवैज्ञानिक कथाकार, जीवन र विज्ञानको समन्वय गरी साहित्य लेख्ने साहित्यकार
- सम्मान/पुरस्कार :** युवावर्ष मोति पुरस्कार, मैनाली कथा पुरस्कार, राष्ट्रिय प्रतिभा पुरस्कार, राष्ट्रिय गौरव युवासम्मान, दीपञ्चोति पुरस्कारलगायत थुप्रै पुरस्कारबाट सम्मानित
२. तपाईँको समाजका लागि योगदान दिने व्यक्तिको जीवनी परिवारका सदस्यसँग सोधेर लेख्नुहोस् ।

अधिकार ठुलो कि कर्तव्य ठुलो ?

लुम्बिनी प्रदेशको कपिलवस्तु जिल्लास्थित श्री राष्ट्रिय मा.वि. वरकुलपुरमा जिल्ला स्तरीय वादविवाद प्रतियोगिता आयोजना गरिएको छ । कार्यक्रम विद्यालयका प्रधानाध्यापक रमेश कुर्मीको अध्यक्षतामा हुँदै छ । कार्यक्रमका प्रमुख अतिथिको भूमिकामा बुद्धभूमि नगरपालिका प्रमुख रहनुभएको छ भने अभिभावक सङ्घका अध्यक्ष केशरी खरेलले अतिथिको वासन ग्रहण गर्नुभएको छ । विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारी मञ्चमा बसिसक्नुभएको छ । विभिन्न विद्यालयबाट प्रतिस्पर्धाका लागि छनोट भई आएका विद्यार्थी पनि बसिसकेका छन् । शिक्षक रामअब्दोध राय, हरिकला खनाल र सुमन परियारले तिर्णायक मण्डलका रूपमा आसन ग्रहण गरिसक्नुभएको छ । समयपालकको भूमिकामा १० कक्षाकी छात्रा सामना पत्थी र उद्घोषकको भूमिकामा सोही कक्षाकी छात्रा रमा परियार छन् ।

(उद्घोषक मञ्चतर्फ जान्छन् ।)

उद्घोषक

यस कार्यक्रमका सभाध्यक्षज्यू, प्रमुख अतिथिज्यू, अन्य अतिथिज्यू, प्रतिस्पर्धी तथा सम्पूर्ण विद्यार्थी मित्रहरू ! आजको वादविवाद प्रतियोगिताको विषय रहेको छ ‘अधिकार ठुलो कि कर्तव्य ठुलो ?’ । ‘कर्तव्य ठुलो’ भन्ने विषय वादविवादको पक्ष रहने छ भने ‘अधिकार ठुलो’ भन्ने विषय विपक्ष रहने छ । सहभागी वक्ताले आआफ्ना मन्तव्यका क्रममा पालना गर्नुपर्ने केही नियम छन् । सभाध्यक्षको अनुमतिमा तिनलाई क्रमशः यहाँ प्रस्तुत गर्दछु ।

- (क) प्रत्येक वक्ताका लागि पाँच मिनेटको समय निर्धारण गरिएको छ । चार मिनेटमा जनाउ घन्टी बजे छ र पाँच मिनेटमा अन्तिम घन्टी बजे छ । अन्तिम घन्टीपछि वक्ताको समय समाप्त हुने छ ।
- (ख) कुनै जाति, वर्ग, धर्म, समुदाय, क्षेत्र, लिङ्ग, अपाद्गताप्रति भेदभाव हुने र आक्षेप लगाउने खालका विचार व्यक्त गर्न पाइने छैन ।
- (ग) विपक्षका भनाइ खण्डन गर्दा आआफ्ना तर्क संयमित र शिष्ट हड्गाले राख्नुपर्ने छ ।
- (घ) वक्ताले कुनै लिखित टिपोट हेरेर बोल्न पाइने छैन ।
- (ङ) निर्णयिक मण्डलको निर्णय नै अन्तिम हुने छ ।

अब म यस वादविवाद प्रतियोगिताको विषयको पक्षमा आफ्ना तर्क राख्नका लागि चिदानन्द चौधरीलाई आमन्त्रण गर्दछु ।

(चिदानन्द चौधरी मञ्चनिर जान्दून र माइक समानेर बोल्न थाल्छन् ।)

आदरणीय सभाध्यक्षज्यू, प्रमुख अतिथिज्यू, निर्णयको भूमिकामा रहनुभएका निर्णयिक मण्डल, गुरु, गुरुमा तथा मेरा प्रतियोगी साथीहरू र उपस्थित सम्पूर्ण विद्यार्थी मित्रहरू ।

म जनज्योति माध्यमिक विद्यालय, चन्द्रोटाको १० कक्षाको विद्यार्थी चिदानन्द चौधरी विषयको पक्ष अर्थात् कर्तव्य ठुलो भन्ने विषयमा आफ्ना तर्क प्रस्तुत गर्दै छु ।

सभाध्यक्ष महोदय ! कर्तव्य शब्दले गर्नुपर्ने काम, गर्न लायक रामो आचरण वा क्रियाकलाप आदिलाई बुझाउँछ । कानुनी सन्दर्भमा कर्तव्य शब्दले विभिन्न प्रक्रिया वा कार्यलाई जनाउँछ । त्यसेले व्यक्ति स्वयम्भले गर्नुपर्ने असल कार्य भन्ने अर्थमा प्रयुक्त हुने कर्तव्यलाई अधिकारभन्दा ठुलो र महान् ठानेको छु ।

कर्तव्य अधिकारभन्दा महान् छ । हाम्रा पूर्वीय ग्रन्थमा कर्तव्यका बारेमा व्यक्त भएका गहन विचारले समेत यस कुरालाई पुष्टि गर्दैन् । नीतिश्लोकमा भनिएको छ, “न्यायगतेन द्रव्येण कर्तव्यम् पारलौकिकम्” अर्थात् न्यायपूर्ण रूपमा आर्जन गरेको धनबाट पारलौकिक कर्तव्य गर्नुपर्छ । हेनुहोस् त, कर्तव्यबारे कर्ति सारगर्भित कुरा छ यस

पारलौकिक : लोकभन्दा परको, परलोकसँग सम्बन्धित

तंपाली, कक्षा १०

कथनमा ! द्रव्य वा धन न्यायिक तरिका वा कानूनी तरिकाले आज्ञन गर्नुपर्छ र त्यसरी आज्ञन गरेको धनले नै असल कमी गर्नुपर्छ । गैरकानुनी क्रियाकलापबाट आज्ञन गरेको सम्पति खर्चेर आज्ञन गरेको धर्मको त फल पनि प्राप्त नहुने रहेछ । यसबाट कर्तव्यको पवित्रता र पावनताको महानता प्रस्तु हुँदैन र ? सारा उपनिषदको सार मानिने गीतामा भनिएको छ, “कर्मणेवाऽधिकारास्ते...” अर्थात् आफ्ना हातमा कर्तव्य गर्ने जुन अधिकार छ त्यसलाई इमानदारीपूर्वक पूरा गर्नुपर्छ । कर्तव्यप्रतिको निष्ठा, भक्ति वा उपासनाको सर्वोच्च रूप हो भन्ने विवेकानन्द कर्तव्यलाई नै पूजा मान्छन् । त्यस्तै पाश्चात्य चिन्तकले पनि कर्तव्यको महानतालाई उद्घार्टित गरेका छन् । ऐउटा कर्तव्यको इनामबाट अर्को कर्तव्य पूरा गर्ने शक्ति प्राप्त हुन्छ भन्ने जर्ज ईलियटका कथनअनुसार कर्तव्यपालन गर्दै जाँदा अरु पनि कर्तव्य गर्ने ऊर्जाले मानिसलाई थप उत्प्रेरित गर्दछ र त्यसतर्फ दौडिन ऊर्जा भर्दछ । साँचो अर्थमा भन्ने हो भने कर्तव्यले नै मानिसलाई जीवनवादी बन्न, मनमा सकारात्मक सोच पैदा गर्न उत्प्रेरित गर्दछ । जब म सुतै अनि सपनामा जीवन सुन्दर छ भन्ने देखें, जब म व्युझें तब मैले जीवन कर्तव्य हो भनी बुझें भन्ने लड्ड वायरनको कथन पनि यहाँ स्मरणीय छ । खुसी कर्तव्यको प्राकृतिक फूल हो भन्ने फिलिप्स रुब्बको कथनअनुसार कर्तव्य खुसीको फूल जस्तै हुँदोरहेछ भन्ने पुष्टि हुन्छ । कर्तव्य वेवास्ता गरेमा सधैं असफल भइन्छ भन्ने रोबर्ट बाडेन र कर्तव्य पालन गर्दा सधैं सफलताको अनुभूति हुन्छ भन्ने पावेलले समेत कर्तव्यको महानताको साक्ष्य प्रस्तुत गरेका छन् । यी महान् व्यक्तिका कथन आआफ्नो सदुघर्षपूर्ण जीवन भोगाइका क्रममा अनुभव गरेका कुरा हुन् । यस्ता महान् कथनभित्र कर्तव्य के हो र त्यो कर्तिको गहन छ भन्ने स्वतः पुष्टि हुन्छ ।

अँ, अर्को कुरा कर्तव्यपालन गर्दा हरेक व्यक्ति जो जुन ठाउँमा छ त्यहीं बिन्दुबाट गर्न सकिन्छ । कर्तव्यपालन पद वा ओहदामा रहेर वा नरहेर पनि गर्न सकिन्छ । राष्ट्रप्रतिको सम्मान, स्वतन्त्रता तथा साभा साम्वृतिक सम्पदाको सरक्षण, धार्मिक सहिष्णुता र भाषिक विविधताको सम्मान जस्ता करिपय मौलिक कर्तव्य हुन्छन् । ससारका कैयौं आदर्श व्यक्ति आआफ्नो ठाउँमा रहेर नै कर्तव्य पालनको अग्निपरीक्षामा खारिएर खरो उत्रेका र महान् बनेका अनेकौं **दृष्टान्त** पाइन्छन् । तपाईं हामी सबैलाई थाहा भएकै कुरो हो, पिताप्रतिको कर्तव्य पालनाका सन्दर्भमा जब राम बनवास जान तयार भए र गए, उनी मर्यादापुरुषोत्तम बने र भगवान्का रूपमा पुजिए । सुकरातले पनि सत्यप्रतिको **निष्ठा** र

दृष्टान्त : प्रस्तुत गरिने उदाहरण

निष्ठा : आस्था, भक्तिभाव, विश्वास

कर्तव्यपरायणका लागि हेमलक जस्तो विष पिउनुपन्यो । संसारमा दुःख के हो र यसबाट मानव जातिले कसरी मुक्ति पाउँछ भन्ने रहस्यको खोजसम्बन्धी कर्तव्य निर्वाह गर्दा गौतम बुद्ध पारिवारिक माया र मोहको घेरा नाघेर भिक्षु बने । यी सारा व्यक्तिको महानता कर्तव्यकै आलोकमा प्रज्वलित भएको तथ्य प्रस्तु हुन्छ ।

ससाना कायबाट प्राप्त हुने ठुलठुला परिणामले पनि कर्तव्यको महानता भल्काउन् । हरेक नागरिकले गर्नुपन्ने आआफ्ना कर्तव्यका दायरा छन् । आआफ्ना ठाउँबाट सबैले आआफ्नो कर्तव्य निर्वाह गरेको समाज सभ्य हुन्छ र सुसंस्कृत हुन्छ । ससाना कुरा मात्र हेरौं न । नागरिकले आआफ्ना घर वरिपरि सफा गरे भने सिद्धगो गाउँ वा सहर सफा हुन्छ । कृषकले भरी, बादल नभनी गरेको मिहिनेतले सबैले खाने अन्न उत्पादन हुन्छ । समाजमा बस्ने नागरिकले एकअर्काको अस्तित्वको सम्मान र आदर गर्दै आफ्नो दायित्व निर्वाह गरेको समाज आदर्श समाज हुन्छ । शिक्षकले पेसाप्रतिको निष्ठा सम्झौदा र सोअनुसारको आचरण गर्दा शिक्षकको कर्तव्य पूरा हुन्छ । सरकारी कार्यालयबाट सेवाग्राहीले मुस्कानसहितको सेवा पाउँदा कर्मचारीको कर्तव्य पूरा भएको ठहर्छ । यसरी एकअर्काले आआफ्नो स्थानबाट कर्तव्य निर्वाह गर्दा समाज सभ्य र व्यवस्थित हुन्छ । त्यसले कर्तव्यपालन अधिकारप्राप्तिको लक्ष्यभन्दा विशिष्ट छ ।

(जनाउ घन्टी बान्धु ॥)

अन्त्यमा म भन्नु, अधिकारभन्दा कर्तव्य नै ठुलो हो । कर्तव्यको कर्तीमा घोटिंदा मात्र हरेक व्यक्तिको व्यक्तित्वको सफल परीक्षण हुन्छ । अधिकारको कुराले मात्र चिउरा भिज्दैन, चिउरा भिजाउन कर्तव्यकै रस जरुरी हुन्छ । खुसीको अजस्र स्रोत कर्तव्य भएकाले अधिकारभन्दा कर्तव्य नै ठुलो हो भन्दै आफ्ना भनाइ यहाँ विसाउँछु, धन्यवाद ।

उद्घोषक: अब म विषयको विपक्ष अर्थात् अधिकार ठुलो हो भन्ने विषयमा आफ्ना तर्क प्रस्तुत गर्न भरत भण्डारीलाई आमन्वण गर्दछु ।

(भरत भण्डारी मञ्चमा जान्छन् ॥)

यस समारोहका श्रद्धेय सभाध्यक्षज्यु, कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि एवम् नगर प्रमुखज्यु, अतिथिगण, निष्पक्ष निर्णायक मण्डल, सम्पूर्ण विद्यार्थी मित्रहरू ।

गौतमबुद्ध मावि गोरुसिद्धेको १० कक्षाको विद्यार्थी म भरत भण्डारी कर्तव्यभन्दा अधिकार ठुलो भन्ने विषयमा आफ्ना तर्क पेस गर्दछु ।

कर्तव्यभन्दा अधिकार नै ठुलो हो । सर्वप्रथम म अधिकार भनेको के हो ? भन्ने प्रश्नमा केन्द्रित हुँदै आफ्ना भनाइ प्रस्तुत गर्दछु । कानुनी, परम्परागत वा नैतिक रूपमा प्राप्य, न्यायोचित दावी, स्वत्व वा हकलाई अधिकार भनिन्छ । मानिसको अधिकारका बारेमा थुप्रै महान् व्यक्तिले आआफ्ना विचार अगि सारेका छन् । वास्तवमा मान्द्येले प्राप्त गर्नुपर्ने नैसर्गिक हक नै मानव जातिले प्राप्त गर्नुपर्ने अधिकार हुन् । ती स्वाभाविक रूपमा कर्तव्यभन्दा महान् हुन्छन् ।

मानिसले पाउनुपर्ने मानवीय अधिकार नै सबैभन्दा ठुलो कुरा हो । यो अधिकार मान्द्येको स्वतन्त्रता र न्यायसंग एउटै सिक्काको दुई पाटा भै गाँसिएर रहेको हुन्छ । समाजका सबै वर्ग र समुदायका मानिसले न्यायको अनुभव गर्नुपर्दै र समान अधिकार पाउनुपर्दै । विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला भन्नेन, "राष्ट्र र राष्ट्रियताको मजबूत जग बसाल्न हरेक वर्गका मानिसले अन्यायको अनुभूति गर्ने अवस्था आउनुहुँदैन ।" यसबाट मानिसका लागि अधिकार नै ठुलो हो भन्ने पुष्टि हुन्छ । नेल्सन मन्डेला अधिकार र स्वतन्त्रताका लागि २७ वर्षसम्म कठोर काराबास किन बसे ? अधिकार प्राप्तिका लागि सफलता पैसाले होइन स्वतन्त्रताले मात्र मिल्छ भन्ने नेल्सन मन्डेलाको विचार छ । स्वतन्त्रतालाई आत्माको अक्षिसजन मान्ने मोसे डायन होउन् वा मानिसका आवश्यकता पूरा गर्न चाहिने शक्तिलाई अधिकार मान्ने गानंर होउन् यी सबैका भनाइले मानिसका न्यूनतम आवश्यकता पूरा गर्न अधिकार नै चाहिन्छ भन्ने पुष्टि गर्दछन् ।

अधिकार प्राप्तिका लागि हाम्रै देशमा जनताले पटक पटक आन्दोलन गरेका कुरा हाम्रासामु छलैझौं छ । राणा शासनद्वारा कुण्ठित गरिएका जनताका हक र अधिकार पाउन नेपालमा दशरथ चन्द, धर्मभक्त माथेमा, गद्गालाल श्रेष्ठ र शुक्रराज शास्त्रीले मृत्युदण्ड भोगे तर स्वतन्त्रता र अधिकारका विरुद्ध सम्झौता गरेनन् । वि.स. २००७, २०४७, २०६२/६३ मा प्रजातन्त्र र लोकतन्त्र प्राप्तिका लागि भएका सद्घर्ष अधिकार प्राप्तिका लागि भएका होइनन् र ? के त्यो सद्घर्ष लहडमा गरिएको थियो त ? निजी लाभका लागि गरिएको थियो त ? त्यो त मुलुक र जनताको हक तथा अधिकार प्राप्तिका लागि गरिएको त्याग थिएन र ?

सभाध्यक्ष महोदय, हार्मी सबैलाई थाहा छ, अधिकारको क्षेत्र व्यापक छ । यसभित्र बाल

न्यायोचित : न्याय सुहाउदो, नीतिसम्मत

स्वत्व : स्वामित्व, कृनै पर्नि विपयवस्तुपतिको स्वामित्व वा अधिकार

अधिकार, श्रमिक अधिकार, महिला अधिकार आदि थुप्रै अधिकारका कुरा पर्छन् । संयुक्त राष्ट्रसङ्घको मानव अधिकार र बाल अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासम्मिले अधिकारका बारेमा प्रस्तुत उल्लेख गरेकै छ । बालबालिकाले जन्मनासाथ शिक्षा र सुरक्षाका अधिकार पाउनुपर्छ, श्रमिकले न्यूनतम ज्याला र सामाजिक सुरक्षाको अधिकार पाउनुपर्छ । आफ्ना अधिकार प्राप्तिका लागि श्रमिकले गरेको ऐतिहासिक विद्रोहको सम्भन्नामा ससारभर में १ तारिखका दिन 'मजदुर दिवस' मनाइन्छ । किसानलाई पनि राज्यबाट विराबिजन र मल जस्ता वस्तुमा सहुलियत पाउने अधिकार छ । अधिकार नै न भएमा मानिसले कसरी कर्तव्य पूरा गर्ने सक्छन् । त्यसैले म भन्छु, कर्तव्यभन्दा अधिकार नै ठुलो हो । अधिकार बिनाको कर्तव्य नुराबिनाको तरकारी र अमिलोबिनाको अचार जस्तै हो ।

पूर्ववक्ता मित्रले अधिकारभन्दा कर्तव्य ठुलो भनेर आफ्ना तर्क राख्नुभयो । उहाले भन्नुभयो "कर्मण्येवाऽधिकारास्ते" अर्थात् काममा तिम्रो अधिकार छ । यहाँ कर्तव्यभन्दा अगाडि अधिकारको कुरा जोडिएर आएकाले कर्तव्यभन्दा अधिकार नै ठुलो भएन र ? तसर्थ मान्छेलाई अधिकार नदिई कर्तव्य मात्र पूरा गर भन्नु बिना हातियार लडाइँमा पठाउनु जस्तै हो । खुटटामा नेल लगाएर हिँदू भन्नु जस्तै हो । हातमा हत्कडी लगाएर काम गर भन्नु जस्तै हो । तसर्थ अधिकारबिना कर्तव्य पूरा गर्न कदापि सकिदैन ।

(जनाउ घन्टी बाल्छ)

अन्त्यमा एउटा बालक जन्मनासाथ उसलाई कर्तव्यभन्दा अधिकारको हक हुन्छ । त्यसैले अधिकार जन्मसिद्ध हुन्छ भने कर्तव्य पछि मात्र जोडिने विषय भएकाले कर्तव्यभन्दा अधिकारको महत्ता स्वतः सिद्ध हुन्छ भन्नै आफ्नो अभिमत यही दुझयाउँछु, धन्यवाद ।

उद्घोषक, अब विषयको पक्षका तर्फबाट आफ्ना तर्क प्रस्तुत गर्न पदम गुप्ताज्यूलाई आग्रह गर्दछु ।

(पदम गुप्ता मञ्चातर जान्छन् ।)

यस कार्यक्रमका श्रद्धेय सभाध्यक्षज्यु, प्रमुख अतिथिज्यु, निर्णायक मण्डल, शिक्षक वर्ग, मेरा प्रतिस्पर्धी साथी र अन्य विद्यार्थी मित्रहरू ।

आजको वार्दिविवाद प्रतियोगिताको पक्षमा म श्री बुद्धपदम माध्यमिक विद्यालय, तौलिहवामा नौ कक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी पदम गुप्ता पक्षका तर्फबाट आफ्ना तर्क प्रस्तुत गर्दै छु ।

अधिकारभन्दा कर्तव्य महान् छ । कर्तव्यभन्दा नुलो अर्को कुनै वस्तु हुन सकैन । त्यसैले त हाम्रा धर्मग्रन्थ र उपर्णिषदमा कर्तव्यको महिमा र सर्वोच्चताको चर्चा छ । हाम्रा मात्र होइन संसारका सबै धर्मग्रन्थमा कर्तव्यलाई महान् ठानिएको पाइन्छ । आफ्ना माता, पिता र गुरुप्रतिको कर्तव्यलाई हाम्रा ग्रन्थले 'मातृ देवो भव, पितृ देवो भव, आचार्य देवो भव' भनेर उल्लेख गरेका छन् । माता पिता र गुरुलाई देवता समान मान्ने कर्तव्यपालनाको गहन सन्देश प्रवाह गरेका छन् । अर्को कुरा संसारमा त्यही व्यक्ति आदर्श व्यक्तिका रूपमा चिनिन्छ जो कर्तव्य पालनाको कसीमा खारिएको हुन्छ ।

सभाध्यक्ष महोदय, म कर्तव्यपरायणताका केही सन्दर्भसहित अधिकारभन्दा कर्तव्य महान् हो भन्ने सन्दर्भमा आफ्ना विचार प्रस्तुत गर्दछु । आफ्ना दृष्टिविहीन मातापिताको तीर्थभ्रमण गर्ने चाहनालाई पूरा गर्न श्रवणकुमारले खर्पनमा एकातिर माता र अर्कातिर पितालाई राखेर तीर्थभ्रमण गराएको कर्तव्यपरायणताको त्यो वियोगान्त कथा नसुन्ने हामी को पो हौला र ? त्यस्तै महाभारत युद्ध सुरु हुनुभन्दा अगाडि दुर्योधनले युद्धमा विजय प्राप्तिको आशीर्वाद मान्न आफ्नी आमा गान्धारीसँग गएछन् । गान्धारीले भनिन्छ "तिमी मेरा पुत्र हो त्यसैले तिमीलाई म स्नेह दिन्छु तर विजयको आशीर्वाद चाहिँ सत्य र न्यायको पक्षमा जो छ त्यसलाई मात्र दिन्छु ।" यसरी गान्धारीले सत्य र न्यायका पक्षमा नउभिने आफ्नै छोरालाई समेत विजयको आशीर्वाद दिइनन् र सत्यप्रतिको आफ्नो कर्तव्य पूरा गरिन् । कर्तव्यबाट पलायन हुँदै गरेको हुँदा आफ्नै छोरालाई समेत समर्थन गरिनन् । भनिन्छ, जिउदै स्वर्ग जाने बेला युधिष्ठिर र उनको साथमा गएको कुकुर मात्र अन्तिम विन्दुमा पुगेछन् । स्वर्गबाट युधिष्ठिरलाई लिन विमान आएछ र युधिष्ठिरलाई मात्र लाने भनिएछ । उनले आफूलाई यात्रामा साथ दिने त्यस कुकुरको साथ नछोड्ने बरु स्वर्ग नजाने बताएछन् । आफूलाई साथ दिने कुकुरप्रतिको कर्तव्य पूरा गर्दा आफूले समेत स्वर्गको परित्याग गरेको कथा हामीले सुनेकै छौं । यी सबै प्रसङ्गले कर्तव्य कर्ता महान् छ भन्ने स्वतः पुष्ट हुन्छ ।

सभाध्यक्ष महोदय, कर्तव्यको दायरा पनि निकै फराकिलो छ र यसका अनेको प्रकार छन् । कर्तव्यलाई व्यक्तिगत, पारिवारिक, सामाजिक, कानुनी गरी विविध रूपमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । मूलतः कर्तव्य दुई प्रकारका हुन्छन्, नैतिक र वैधानिक कर्तव्य । नैतिक कर्तव्यको आधार व्यक्तिको नैतिक वा समाजसेवा वा मानव कल्याणका निर्मित उद्देश्य

महिमा: महत्त्व, गरिमा, प्रशंसा

उद्देश्य: गमर्ग ज्ञान पाएको, बुझेको, जारीको

चेतना हो । परोपकार गर्नु नैतिक कर्तव्य हो । समाजसेवा गर्नु नैतिक कर्तव्य हो । कुनै व्यक्तिले पाटीपौवा, धारा र विद्यालय भवन बनाउँछ भने त्यो पनि नैतिक कर्तव्य हो । यी कर्तव्य पालन गर्न र गराउन कसैले बाध्य पार्दैन । यो त हृदयदेखि नै निःस्वार्थ समाजसेवा जागृत भएर गरिने कर्म हो । आफैले इमानदारितासाथ पालना गर्नुपर्ने कुरा हो । मदर टेरेसाको समाजसेवा निस्वार्थ कर्तव्यपरायणताको परिणाम थियो । महावीर पुनको 'आविष्कार केन्द्र' मात्र होइन हाम्रो समाजमा परापूर्वकालदेखि हालसम्म बनेका पाटीपौवा र धर्मशाला जजसले बनाएका छन् ती सबै कर्तव्यपालनाको **अन्तःप्रेरणाके** प्रतिफल हुन् ।

मेरा पूर्ववक्ता मित्रले चको स्वरमा अधिकारको वकालत गर्नुभयो । अधिकारले मात्र मानव जीवन कस्तो होला । सुनको थालीमा बिउ रोपेमा विरुवा उम्बैदैन । वास्तवमा जीवनलाई अर्थपूर्ण बनाउन कर्तव्य अपरिहार्य हुन्छ । म उहाँलाई छातीमा हात राखेर मनन गर्न अपिल गर्दछु । राज्यले कानुन बनाएर बाध्य पार्न सक्ने वैधानिक कर्तव्यको महत्त्व भन् ठुलो छ । यस्ता वैधानिक कर्तव्य सबै नागरिकका लागि **बाध्यकारी** हुन्छन् । अधिकार प्राप्तिका नाममा आफ्नो कर्तव्य कदापि भुल्हुदैन । त्यसैले त कतिपय सन्दर्भमा आन्दोलनका नाममा जथाभावी बन्द र हडताल गराउँदा राज्यले हस्तक्षेप गर्दै किनभने कसैको माग पूरा गर्ने हक प्राप्त गर्ने गराउने यस्ता आन्दोलनले धेरैको हक हनन भएको हुन्छ । यस्ता आन्दोलनमा कतिपय कलिला विद्यार्थी विद्यालय जान पाउदैनन् । श्रमिकले श्रम गरेर बाच्चा पाउदैनन्, देशको अर्थतन्त्रलाई टेवा पुऱ्याउने पर्यटक देशमा भ्रमण गर्न पाउदैनन् । एउटाले अधिकार प्रयोग गर्दा अरु कति जनाको अधिकार हनन भयो ? यसरी अधिकार प्राप्त व्यक्तिले राम्ररी कर्तव्य पालना गरेका भए यी समस्या आउने थिएनन् । यसबाट पनि अधिकारभन्दा कर्तव्य नै ठुलो रहेछ भन्ने पुष्टि हुन्छ । वैधानिक कर्तव्य पालना नगर्ने यस्ता व्यक्ति र समुदायलाई सजाय गर्न राज्यले सुरक्षा संयन्त्र परिचालन गर्न पनि सक्छ र कर्तव्यपालन गर्न बाध्य पार्न सक्छ । यसै गरी सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गर्ने, राज्य सञ्चालनका लागि कर तिर्ने, वातावरण संरक्षण गर्ने आदि कुरा यसअन्तर्गत पर्दैनन् । सरकारी नियम कानुनको पालना गराउने, शान्ति र सुव्यवस्था कायम राख्ने जस्ता संविधान र कानुनले **निर्दिष्ट** गरेका कुरा यसमै समेटिन्छन् । तसर्थ यी सबै तथ्यले अधिकार भन्दा कर्तव्य नै ठुलो भन्ने **साक्ष्य** प्रस्तुत गर्दैन् ।

अन्तःप्रेरणा : मनमा आफै उद्देशको प्रेरक भावना वा विचार

बाध्यकारी : तगारी नहुने

निर्दिष्ट : निर्देश गरिएको, तोकिएको

साक्ष्य : साक्षी बस्ने काम

सभाध्यक्ष महोदय, सम्पूर्ण प्रकृति र चराचर जगतले पनि कर्तव्यको उत्कृष्ट दृष्टान्त प्रस्तुत गरेका छन्। हामी बसोबास गर्दै आएको यस जगत्मा पनि नदी, वृक्ष, सूर्य, चन्द्र सबैले कसैलाई केही न केही दिएर र परोपकारी कार्य गरेर कर्तव्य पूरा गरेका छन्। नदीले जल दिएर, वृक्षले फलफूल दिएर, सूर्यले ताप दिएर र चन्द्रमाले शीतलता दिएर आफ्नो कर्तव्य पूरा गरेका छन्। यसबाट कर्तव्यपालन प्राकृतिक, नैसर्गिक र महान् कुरा हो भन्ने पुष्टि हुन्छ। अधिकारको मोलतोल त कमजोरको भुण्डमा मात्र हुन्छ। कर्मशील समाजमा त कर्तव्यको तेलविना त विकासको रेल चल्दैन, कर्तव्यको चक्रविना अधिकारको गाडी गुड्दैन।

(जनाड घर्टा बच्छ ।)

अन्त्यमा एउटा पक्षले आफुनो कर्तव्य पूरा गर्दा अर्को पक्षले खुसी र सन्तुष्टि प्राप्त गरेको हुन्छ। यसरी आफुले कर्तव्य पालन गर्दा अरुलाई खुसी मिल्ने कर्तव्य महान् छ। त्यसैले अधिकारभन्दा कर्तव्य नै ठुलो हो भन्दै म आफ्ना भनाइ यहाँ दृग्याउँछु, धन्यवाद।

(घर्टा बच्छ।

उद्घोषक, अब म कर्तव्यभन्दा अधिकार ठुलो भन्ने विपक्षका तर्फबाट आफ्ना तर्क प्रस्तुत गर्न शुति साहलाई आमन्त्रण गर्दछु।

(श्रृंति साह मञ्चमा जान्निन् ।)

समादरणीय सभाध्यक्षज्यू, प्रमुख अतिथिको आसनमा विराजमान नगर प्रमुखज्यू, उपस्थित अतिथिज्यूहरू, निर्णायक मण्डल र सम्पूर्ण विद्यार्थी मित्रहरू ! म 'सिद्धार्थ मावि भेलाइ, कपिलवस्तु' मा नौ कक्षामा अध्ययनरत छात्रा हुँ। म यस बादविवाद प्रतियोगिताको अधिकार ठुलो भन्ने विषयमा आफ्ना तर्क राख्दै छु।

कर्तव्यभन्दा अधिकार नै महान् छ। व्यक्तिको व्यक्तित्व विकास र जीवनयापनका लागि अधिकार नितान्त अनिवार्य कुरा हो। **हेका** राख्दै, अधिकारले मात्र मानिसको स्वतन्त्रताको रक्षा गर्छ, कर्तव्यले होइन। अधिकारको बगैँचामा मात्र व्यक्तिको व्यक्तित्वको फूल फुल्छ। व्यक्तिले परिवार, समाज र राज्यबाट प्राप्त गर्ने अधिकार पाउनुपर्छ र मात्र त्यो व्यक्तिको समग्र व्यक्तित्व उज्यालो बन्छ। सानो छंदा राम्रो लालनपालन र पोषणयुक्त खाना पाउने अधिकार पाउनुपर्छ। अलिक हुँकै जाँदा शिक्षा र स्वास्थ्यको अधिकार हैका

सम्झना, याद

पाउनुपर्द्ध । पढिसकेपछि उसले व्यवसाय र रोजगारको स्वच्छ प्रतिस्पर्धामा सहभागी हुने अधिकार पाउनुपर्द्ध । यसो भयो भने मात्र व्यक्तिको व्यक्तित्वको विकास हुन सक्छ । हरेक व्यक्तिको विकास हुनु नै त्यो परिवार, समाज र राष्ट्रको समेत विकास हुनु हो ।

सभाध्यक्ष महोदय, अधिकार कर्तव्यभन्दा ठुलो कुरो हो । अधिकार पाउनका लागि गरिएका ठुला ठुला सहघर्ष र आन्दोलन यसका प्रमाण हुन् । जनताका अधिकार कुणिठत गर्न खोज्दा हिटलरले हार बेहोनुपरेको दृष्टान्त पनि ज्वलन्त नै छ । नेपालमा पनि पटक पटक अधिकार प्राप्तिका लागि भएका आन्दोलन र क्रान्ति यसका साक्षी छन् । अधिकार आवश्यक नहुँदो हो त यी आन्दोलन किन जरुरी थिए अनि खुरुखुरु सबैले आआफ्नो कर्तव्यपालना गरेर बसेको भए हुँदैनथ्यो त ? अकों कुरा अधिकारको लडाइले मुलुकलाई समृद्ध बनाउँछ । हामीलाई थाहा छ, दासत्व अन्त्य गर्ने र अधिकार प्राप्त गर्ने अमेरिकी स्वतन्त्रता सहग्रामको लडाइले अमेरिकालाई बलियो बनायो । त्यस्तै रहगभेदविरुद्ध दशकौं लामो सहघर्षले गर्दा दक्षिण अफ्रिका रहगभेदमुक्त मुलुक बन्यो । मानव अधिकार, बाल अधिकार, पशु अधिकार जस्ता अधिकार प्राप्तिका अनेक लडाइले देश र समाजमा परिवर्तन ल्यायो । यस्ता अधिकार र अधिकार प्राप्तिका लागि गरिने आन्दोलनले मलुकको कायापलट गरेको हुन्छ । तसर्थ अधिकार नै सबैभन्दा ठुलो कुरा हो ।

अधिकार अनिवार्य भएकै हुँदा त्यसलाई हरेक लोकतान्त्रिक देशका संविधानमा निकै महत्त्वका साथ राखिएको हो । नागरिकका अधिकारलाई सहधीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको संविधानमा मौलिक अधिकारका रूपमा विभिन्न हकको व्यवस्था गरिएको छ । नागरिक भएकै कारणबाट प्राप्त गर्ने अधिकार सम्पूर्ण नेपालीले बिना भेदभाव प्रयोग गर्न पाएका छन् । राज्यका नागरिक भएर हरेक मानिसले प्राप्त गर्ने मौलिक मानव अधिकारका सम्बन्धमा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रले पनि परिभाषित गरेको छ । नेपालको संविधानको भाग ३ का धारा १६ देखि ४७ सम्म ३२ ओटा धारामा मौलिक हकको व्यवस्था गरिएको छ । यसरी प्रत्याभूत गरिएका ३२ ओटा मौलिक हकमध्ये चारओटा हक पहिलो पटक व्यवस्था गरिएको हो । यसरी थप गरिएका हकमा अपराध पीडितको हक (धारा २१), दालितको हक (धारा ४०), ज्येष्ठ नागरिकको हक (धारा ४१) र उपभोक्ताको हक (धारा ४४) रहेका छन् । खाद्यसम्बन्धी हकलाई पनि विशेष महत्त्व दिइएको छ । संविधानमा हक वा अधिकारका बारेमा ३२ ओटा धारामा उल्लेख गरिनुले पनि अधिकारको श्रेष्ठताको पुष्टि हुन्छ । म मेरा प्रतिस्पर्धी मित्रको भनाड स्मरण गराउँछु । उहाँले प्रकृतिले

थेष्ठता: उच्चता, उत्कृष्टता, विशिष्टता

नेपाली, कक्षा १०

आओफ्नो ठाउँबाट कर्तव्य पालना गरेको कुरा गर्नुभयो, प्रकृतिसँग त सम्पूर्ण अधिकार छ र त कर्तव्य पूरा गरिरहेको छ । प्रकृतिको अधिकार खोस्ने ताकत कसैसँग छैन, कसैले प्रकृतिको अधिकार खोसोस् त ? त्यसपछि प्रकृतिको **ताण्डव** थाहा हुने छ ।

(जनाउ घन्टी बज्दै ।)

अन्त्यमा मानिसले जन्मसिद्ध रूपमा प्राप्त, मानिसको समग्र व्यक्तित्व विकास तथा सम्मानपूर्ण र नैतिक जीवनयापनका लागि अपरिहार्य रूपमा रहेको अधिकार कर्तव्यभन्दा विशिष्ट छ भन्नै आफ्ना भनाइ यही समाप्त गर्दू, धन्यवाद ।

उद्घोषक, आजको वादविवाद प्रतियोगिता यहीं सकिन्दै । निर्णयक मण्डलले निर्णय सुनाएपछि र सभाध्यक्षले सभा विसर्जन गरेपछि यो कार्यक्रम समाप्त हुने छ । पुरस्कार वितरण कार्यक्रम बालदिवसका दिन आयोजना गरिने छ । कार्यक्रमसम्बन्धी सूचना सम्बन्धित विद्यालयलाई जानकारी गराइने छ ।

ताण्डव : उफ्राइ कुदाइ वेसी हुने शिवको नृत्य

शब्दभेण्डार

१. दिइएका शब्द र अर्थविच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
प्रतियोगिता	कुनै पनि संस्था वा व्यक्तिको वचनबद्धता घोषित गर्ने पत्र
वक्ता	वस्तुको स्तर निर्धारण गर्ने साधन
कायापलट	राज्यमा न्यायिक व्यवस्था कायम राख्न बनाइएको नियमको समष्टि रूप
अभिमत	स्वाभाविक, प्राकृतिक
कसी	प्रतिस्पर्धा वा होडवाजी
कानुन	गतिशील
नैसर्गिक	बोल्ने व्यक्ति
घोषणापत्र	मनको विचार, राय ठुलो परिवर्तन परिणाम

२. दिइएका शब्द प्रयोग गरी एउटा अनुच्छेद लेख्नुहोस् :

कर्तव्यपालन, संविधान, सद्घर्षपूर्ण, मानव, कल्याण, प्रजातन्त्र, अधिकार

३. दिइएको अनुच्छेदबाट श्रुतिसम्भिन्नार्थी शब्द खोजेर लेख्नुहोस् :

डोल्मा पाँच वर्षदेखि एउटा साहित्यिक कृति प्रकाशन गर्ने सोचमा थिइन् । उनी प्रत्येक दिन केही न केही विषयवस्तु लेख्न्यन् । उनले आफूले लेखेको विषयवस्तुलाई घटना प्रवाहका आधारमा विभाजन गरेकी थिइन् । उनका कृतिमा दीनदुखीका साथसाथै जून, सूर्य, द्वीप, शीत, स्वर्ग आदिको वर्णन गरिएको थियो । उनीसित नजिक भएका साथीहरूले जुनसुकै समस्यामा पनि दीप प्रज्वलन गरी कृति

विमोचन गर्ने सोचमा छन् । आफ्नो कीर्ति संसारभरि फैलने खुसीले उनी मक्ख छिन् ।

४. दिइएका शब्दको अर्थ खुल्ने गरी अलग अलग वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

(क) बाजी बाजि	(ख) अवधी अवधि
(ग) तिन तीन	(घ) पूरा पुरा
(ड) फेरि फेरी	(च) शूर सुर

बोध र अभिव्याप्ति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

विश्वव्यापी, सद्ग्राम, उत्प्रेरित, प्रज्वलित, प्रतिष्पर्धा, ज्वलन्त, दृष्टान्त, कुण्ठित, उद्घोषक, कर्तव्यपरायण

२. 'अधिकार ठुलो कि कर्तव्य ठुलो ?' वादविवादमा सहभागी भएका वक्ताको भूमिका निर्वाह गर्दै हाउभाउसहित वादविवाद सञ्चारवाचन गर्नुहोस् ।

३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) 'अधिकार ठुलो कि कर्तव्य ठुलो ?' वादविवादमा वक्ताले पालना गर्नुपर्ने नियम भन्नुहोस् ?
(ख) वादविवाद पाठमा कति जना पात्रको प्रत्यक्ष सहभागिता रहेको छ ?
(ग) वादविवादको पहिलो वक्ता को हुन् र उनले ककसलाई सम्बोधन गरेका छन् ?
(घ) वादविवादमा युधिष्ठिरको प्रसङ्ग कुन वक्ताको भनाइमा आएको छ ?

४. दिइएको वादविवादको अंश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

अँ, अर्को कुरा कर्तव्यपालन गर्दा हरेक व्यक्ति जो जुन ठाउँमा छ त्यहीं विन्दुबाट गर्न सकिन्छ । कर्तव्यपालन पद वा ओहदामा रहेर वा नरहेर पनि गर्न सकिन्छ । राष्ट्रप्रतिको सम्मान, स्वतन्त्रता तथा साभा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, धार्मिक सहिष्णुता र भाषिक विविधताको सम्मान जस्ता करिपय मौलिक कर्तव्य

हुन्छन् । संसारका कैयौं आदर्श व्यक्ति आआफ्नो ठाउँमा रहेर नै कर्तव्य पालनको अरिनपरीक्षामा खारिएर खरो उत्रेका र महान् बनेका अनेकौं दृष्टान्त पाइन्छन् । तपाईं हामी सबैलाई थाहा भएके कुरो हो, पिताप्रतिको कर्तव्य पालनाका सन्दर्भमा जब राम बनवास जान तयार भए र गए, उनी मर्यादापुरुषोत्तम बने र भगवान्का रूपमा पुजिए । सुकरातले पनि सत्यप्रतिको निष्ठा र कर्तव्यपरायणका लागि हेमलक जस्तो विष पिउनुपच्यो । संसारमा दुख के हो र यसबाट मानव जातिले कसरी मुक्ति पाउँछ भन्ने रहस्यको खोजसम्बन्धी कर्तव्य निवाह गर्दा गौतम बुद्ध पारिवारिक माया र मोहको धेरा नाघेर भिक्षु बने । यी सारा व्यक्तिको महानता कर्तव्यकै आलोकमा प्रज्वलित भएको तथ्य प्रस्तु हुन्छ ।

प्रश्नहरू

- (क) सुकरातले सत्यप्रतिको निष्ठा र कर्तव्यपरायणका लागि के गरे ?
 (ख) बुद्धले कस्तो रहस्यको खोजी गरे ?
 (ग) हामीले कसरी कर्तव्य पालन गर्न सक्छौं ?
 (घ) वार्दविवादको अंशमा कस्ता कस्ता मौलिक कर्तव्यको कुरा गरिएको छ ?
५. दिइएका भनाइका वक्ता पहिचान गर्नुहोस् र उक्त भनाइका आशयबारे कक्षामा छलफल गर्नुहोस् :
- (क) निर्णायक मण्डलको निर्णय नै अन्तिम हुने छ ।
 (ख) परोपकार गर्नु तैतिक कर्तव्य हो ।
 (ग) नागरिक भएकै कारणबाट प्राप्त गर्ने अधिकार सम्पूर्ण नेपालीले विना भेदभाव प्रयोग गर्न पाएका छन् ।
 (घ) खुसीको अजस्र स्रोत कर्तव्य भएकाले अधिकारभन्दा कर्तव्य नै ढुलो हो ।
 (ङ) राष्ट्र र राष्ट्रियताको मजबुत जग बसाल्न हरेक वर्गका मानिसले अन्यायको अनुभूति गर्ने अवस्था आउनुहुन्दैन ।
 (च) कर्तव्यप्रतिको निष्ठा भक्ति वा उपासनाको सर्वोच्च रूप हो ।
 (छ) प्रकृतिको अधिकार खोस्ने ताकत कसैसँग छैन, कसैले प्रकृतिको अधिकार खोसोस् त ।

६. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) 'अधिकार ठुलो कि कर्तव्य ठुलो ?' वादविवादका चिदानन्द चौधरीले कर्तव्यपालनबारे भनेका मुख्य मुख्य तीनओटा भनाइ लेख्नुहोस् ।
- (ख) कर्तव्यको विषयताई हाम्रा पौराणिक ग्रन्थमा कसरी उल्लेख गरिएको छ, वादविवादका आधारमा लेख्नुहोस् ।
- (ग) अधिकारका सन्दर्भमा भरत भण्डारीका भनाइको सार लेख्नुहोस् ।
- (घ) श्रुति साहको भनाइको सार लेख्नुहोस् ।

७. व्याख्या गर्नुहोस् :

- (क) कर्तव्यको कसीमा घोटिँदा मात्र हरेक व्यक्तिको व्यक्तित्वको सफल परीक्षण हुन्छ ।
- (ख) अधिकार नदिई कर्तव्य मात्र पूरा गर भन्नु बिना हतियार लडाइँमा पठाउनु जस्तै हो । खुटामा नेल लगाएर हिँड भन्नु जस्तै हो ।
८. 'अधिकार ठुलो कि कर्तव्य ठुलो ?' वादविवादका वक्तामध्ये तपाईँलाई कसको भनाइ मन पन्यो, किन ?
९. 'कर्तव्यपरायणताका पुष्टि हुन्छ' वादविवादको अंश शिक्षकबाट सुनेर लेख्नुहोस् ।
१०. तपाईँले वादविवादमा कर्तव्य र अधिकारका बारेमा फरक फरक तर्क पढनुभयो । कर्तव्य र अधिकारको सम्बन्ध कस्तो हुन्छ होला, साथीसँग छलफल गरी निष्कर्ष कक्षामा सुनाउनुहोस् ।
११. वादविवादको 'कर्तव्यभन्दा ठुलो पुष्टि हुन्छ' अंशबाट मुख्य मुख्य चारओटा बुँदा टिपोट गर्नुहोस् ।
१२. 'हरेक आमाबुबाले आफ्ना सन्तानका लागि सम्पत्ति जोडिदिने कि स्तरीय शिक्षा दिने ?' भन्ने भनाइको पक्ष र विपक्षमा विभाजित भई कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।
१३. 'अधिकार ठुलो कि कर्तव्य ठुलो ?' वादविवादको प्रस्तुति ढाँचा अनुकरण गरी पाठको पहिलो वक्ताका भनाइको खण्डन गर्नुहोस् ।

१४. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

आफ्नो जीवन निर्वाह गर्नका लागि आवश्यक पर्ने गाँस, बास, कपाससमेत परिपूर्ति गर्न नसकेको अवस्था नै गरिबी हो । गरिबीले नागरिकको आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक क्षेत्रमा पहुँच, अवसर, सहभागिता, न्यून आयआर्जन, रोजगारी र उत्पादनशीलताको कमी हुँदा जीवनयापनमा कठिनाइ सिर्जना गरेको हुन्छ । गरिबीको कारण व्यक्ति राष्ट्रको सबै खालका अवसरमा सहभागी हुन नपाउँदा विकासको मूल प्रवाहबाट बञ्चित हुनुपर्ने अवस्था आउँछ । विश्वमा दिनप्रतिदिन गरिबीको समस्या बढौ गएको छ । मानव विकास सूचाइकका आधारमा हेर्दा शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता क्षेत्रमा गरिबीको प्रभाव अत्यधिक देखिने गरेको छ । गरिबी बढनाका कारणमा अशिक्षा, जनसदृख्या वृद्धिदरको उच्चता, बेरोजगारी, न्यून आर्थिक वृद्धिदर हुन् । त्यस्तै परनिर्भरता, असन्तुलित विकास, कृषिको व्यवसायीकरणमा अभाव, असमानता, असुरक्षा, साधन स्रोतको असन्तुलित वितरण आदि कारणले गरिबी बढाउन मदत पुऱ्याउँछ । नेपालमा पनि यिनै कारणले गर्दा गरिबीको समस्या ज्वलन्त बनेको देखिन्छ । गरिबी निवारणका लागि सर्वप्रथम सर्वेक्षणमार्फत गरिब घरपरिवार पहिचान गरी विवरण अद्यावधिक गर्नुपर्छ । तत्पश्चात् मात्र गरिबी निवारण लक्षित कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु उपयुक्त हुन्छ । रोजगार तथा स्वरोजगारमूलक सिप विकास तालिम तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनबाट पनि गरिबी निवारण गर्न सकिन्छ । गरिबी न्यूनीकरण भौगोलिक, लैडिगिक, सामाजिक समूहबिच अन्तरसम्बन्धित भएकाले यसका लागि सरकारी, सहकारी, सामुदायिक, निजी र गैरसरकारी क्षेत्र एवम् विकास साभेदारको एकीकृत समन्वयात्मक भूमिका अपरिहार्य हुन्छ ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) गरिबी भन्नाले के बुझिन्छ ?
- (आ) गरिबी किन बढ्छ ?
- (इ) गरिबी निवारणका लागि कस्ता कार्य गर्न सकिन्छ ?
- (ई) नेपालमा गरिबी निवारणमा कक्षको भूमिका अपरिहार्य छ ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- (आ) अनुच्छेदबाट वर्तमान कालको एउटा वाक्य टिप्पी त्यसलाई अज्ञात पक्षमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।
- (आ) अनुच्छेदबाट वर्तमान कालको एउटा वाक्य टिप्पी त्यसलाई अभ्यस्त पक्षमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।
- (इ) ‘मानव विकास सूचाइक का आधार मा हेर्दा शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता क्षेत्रमा गरिबी को प्रभाव अत्यधिक देर्खिने गरेको छ ।’ भन्ने वाक्यमा त्रुटि भएका स्थानमा पदयोग गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् ।

१५. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

कुनै सन्देश मौखिक रूपमा प्रेषण गरिन्छ भने यसलाई मौखिक सम्प्रेषण भनिन्छ । यो सम्प्रेषण भाषण, बैठक, समूह छलफल, सम्मेलन, टेलिफोन कुराकानी आदि पनि हुन सक्छ । यो सञ्चारको एक प्रभावकारी र सहज माध्यम हो । यो सामान्यतया आन्तरिक र बाह्य सञ्चारका लागि प्रयोग गरिन्छ । मानौ, दुई जना विद्यार्थी कक्षामा आपसमा बोलेर कुरा गर्दै छन् । उनीहरू कक्षामा राम्रो उत्तर लेखेर, राम्रो ग्रेड ल्याइ सफल भएर मात्र हुँदैन, सिकेका कुरालाई व्यवहारमा पनि उतार्नुपर्छ भनी आपसी सञ्चार गर्दै छन् ।

कक्षामा एक जना शिक्षक र अर्को विद्यार्थी बन्नुहोस् । ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान गर्नुपर्छ भन्ने पाठ पढाएको अभिनयपूर्वक कुराकानी गर्नुहोस् र त्यसपछि विद्यार्थी बनेको व्यक्ति विद्यालयबाट घर जाँदा बसमा एउटा ज्येष्ठ नागरिकलाई सिट छाडेर बस्न अनुनय गरेको र ज्येष्ठ नागरिकले धन्यवाद दिएको भाषिक सम्प्रेषणसमेत कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ ६ सुन्नुहोस् र दिइएका वाक्य ठिक भए ठिक र बेठिक भए बेठिक भन्नुहोस् :

- (क) उँधौली पर्वलाई उँधौली साकेला पनि भनिन्छ ।
- (ख) बाली लगाउने बेलामा भने किराँत जातिमा उँभौली पर्व मनाइने प्रचलन छ ।
- (ग) किराँत समुदायका याक्खाले फोलस्यादर मनाउँछन् ।
- (घ) पर्व र रीतिरिवाज एउटै भए पनि आआफ्नो भाषाअनुसार पर्वलाई पुकार्न चलन एउटै छ ।

२. सुनाइ पाठ ६ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :
- उँभौली र उँधौली पर्व कहिले मनाइन्छ ?
 - उँधौली पर्व किन मनाइन्छ ?
 - किराँत समुदायका मानिस च्याबुड बाजाको तालमा नाचे नाच कुन हो ?
 - कुन कुन समुदायका कुन कुन पर्वको भाव एउटै छ ?

आषिक संरचना र वर्णविज्ञास

१. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र भूत, वर्तमान र भविष्यत् कालका वाक्यको अलग अलग सूची बनाउनुहोस् :

विद्यालयको खाजा घरका व्यवस्थापक उदित हुनुहुन्छ । एकछिनपछि प्रधानाध्यापक आएर उदितलाई सोधनुभयो, “भन्नुहोस् त उदित, अगि यहाँ कुन कुन शिक्षकले के के खाजा खानुभयो ?” उदितले भन्नुभयो, “शिक्षक उमाले रोटी खानुभयो । शिक्षक शरणले मकै खानुभयो । अरू सबै शिक्षकले चना र चिउरा खानुभयो ।” एकछिनपछि उदितले भन्नुभयो, “प्रधानाध्यापकज्यू, अब खाजा सकियो । म चिया पकाउँछु । अलिकति भटमास पनि छ । पसलबाट चिउरा ल्याउँछु । आजलाई यसरी काम चलाउँछु । भोलि शनिवार भएकाले खाजा बढी भयो भने बासी रहने छ । बासी खानेकुरा रहयो भने त मलाई घाटा पनै छ । पर्सि त म पकौडा बनाउने छु । खिर पकाउने छु । पुरी तरकारी पनि बनाउने छु ।” उदितका कुरा सुनेर प्रधानाध्यापकले भन्नुभयो, “उदित ! तपाईंले हिजो मिठो खाजा खुवाउनुभयो । आज पनि मिठो खुवाउनुहुन्छ । आगामी दिनमा पनि मिठो खुवाउनुहन्ने छ भन्ने आशा छ ।”

२. ‘अधिकार ठुलो कि कर्तव्य ठुलो ?’ पाठबाट भूत र वर्तमान कालका तीन तीनओटा क्रियापद खोजी तिनलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।
३. दिइएको अनुच्छेदबाट अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त पक्षका क्रियापद अलग अलग टिपोट गर्नुहोस् :

भरतले काठमाडौंबाट भरतपुरका लागि टिकट काटेछ । पहिले ऊ सधै विराटनगरको टिकट काट्द्यो । जनककुमारीले चाहिँ जनकपुरको टिकट काटिछ्न । पहिले उनी सधै आफ्नै कारमा जान्थिन् । भरत एयरपोर्ट पुगेको छ । जनककुमारी

एयरपोर्ट जाउँ छिन् । अहिले उनी बानेश्वर पुगेकी छन् रे । भरत अहिले जहाज चढने बोर्डिङपास लिई छ । दुवै जनाले मलाई फोन गरेका थिए । भरतको भरतपुरको जहाज एकैछिनमा उडेको हुने छ । जनककुमारीको जनकपुरको जहाज दुई घण्टापछि उड्ने छ ।

४. कोष्ठकमा दिइएको सङ्केतका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

- (क) हामीहरू एउटा सानो समूह बनाएर गाउँ गएका थियौं । हामीहरू सबैले दौरासुरुवाल र कोट लगाएका थियौं । जाडो महिना भएकाले हामी सबैको शिर कान ढोप्ने टोपीले ढाकेको थियो । गाउँलेहरू हामीलाई एकोहोरो हेर्थे । हामीहरूले उनीहरूलाई पहिलो पटक भेटेका थियौं । (अपूर्ण पक्ष)
- (ख) सम्पूर्ण प्रकृति र चराचर जगतले कर्तव्य पालनाको उत्कृष्ट दृष्टान्त दिई छन् । हामी बसोबास गर्दै आएको यस चराचर जगत्मा नदी, वृक्ष, सूर्य, चन्द्र सबैले कसेलाई केही न केही दिई छन् । परोपकारी कार्य गरेर कर्तव्य पूरा गर्दै छन् । यसबाट कर्तव्यपालन प्राकृतिक, नैर्सार्गिक र महान् कुरो हो भन्ने पुष्ट हुई छ । (पूर्ण पक्ष)
- (ग) संस्कृतिलाई कृषि व्यवसाय गर्ने रहर थियो । यसका लागि उनले पाँचथरमा पारिलो धाम लाग्ने जग्गा किनिन् । गाई, भैंसी र बाखा पनि किनेर ल्याइन् । कृषि व्यवसायबाट उनले प्रशस्त आमदानी गरिन् । उनले गाउँका १५ जनालाई रोजगारी पनि दिइन् । (अज्ञात पक्ष)
- (घ) विद्यार्थी दिनहुँ पुस्तकालय जान्छन् । आफूलाई आवश्यक पर्ने सामग्री खोजी खोजी पहछन् । पढेका सामग्रीबारे सबै साथीसँग छलफल गर्द्दन् । थप अध्ययन गर्नुपर्ने कुराका लागि शिक्षकको पनि सहयोग लिन्छन् । (अभ्यस्त पक्ष)

५. कोष्ठकमा दिइएको सङ्केतका आधारमा खाली ठाउँ भन्नुहोस् :

- (क) हिजो सबैतिर पानी..... । (पर : अज्ञात भूत)
- (ख) विक्रम बस चढेर विराटनगर । (जा : पूर्ण वर्तमान)
- (ग) अर्को वर्ष यति वेला तिमी परीक्षा..... । (दि : अपूर्ण भविष्यत)
- (घ) उनीहरू कक्षामा पढाइका बारेमा छलफल । (गर : अभ्यस्त भूत)
- (ङ) दाजु गाउँमा गएर कृषि पेसामा सलग्न । (हु : अज्ञात भूत)

- (च) विद्यार्थी पढाइका साथै खेलकुदमा पनि रुचि.....। (राखः वर्तमान)

६. अज्ञात र अभ्यस्त पक्षका क्रियापदको प्रयोग गई साथीको आनीबानीको वर्णन गरी अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

७. दिइएको अनुच्छेद पढनुहोस् र रेखाढक्कन गरिएका शब्द पदयोग किन भएका हुन्, कक्षामा छलफल गर्नुहोस् :

घर घरमा सरसफाइ गरिएन भने घरमा लामखुटटे लाग्न सक्छ । लामखुटटेको टोकाइवाट मलेरिया, डेढगु जस्ता घातक रोग लाग्न सक्छन् । लामखुटटेले नटोकोस् भनेर घरभित्र र घरबाहिर फोहोर पानी जम्न दिनुहुँदैन । घरको भ्यालढोकामा जाली राख्ने, झुल्को प्रयोग गर्ने र लामा बाहुला भएका कपडा लगाउने हो भने लामखुटटेको टोकाइवाट केही मात्रामा बच्न सकिन्दैन् ।

८. दिइएको अनुच्छेदलाई पदयोग र पदवियोग मिलाई पुनर्लेखन गर्नहोस् :

प्रकृतिले आ आफ्नो ठाउँ बाट कर्तव्य पालना गरेकोकुरा उहालेगर्नुभयो, प्रकृतिसँगत सम्पूर्ण अधिकार छ्वर त कर्तव्य पूरा गरिरहेको छ । प्रकृतिको अधिकार खोस्नेताकत कसै सँग छैन, कसैले प्रकृतिकोअधिकार खोसोसू ? त्यसपछि प्रकृतिको ताण्डव थाहाहनेछ ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

१. दिइएको उद्घोषणाको नमुना पढ्नुहोस् । नमुनाका आधारमा निबन्ध प्रतियोगितामा उद्घोषण गरेको नमना लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् :

उद्घोषणाको नमूना

मिति २०८० साल असोज ५ गते यस हिमालय माध्यमिक विद्यालयको प्रादृश्यमा पालिका स्तरीय नृत्य प्रतियोगिताका लागि उपस्थित सम्पूर्ण महानुभावलाई हार्दिक अभिवादन र स्वागत गर्दछु । अब ढिला नगरिकन कार्यक्रमको ओपचारिकतातिर प्रवेश गराउँछु ।

सर्वप्रथम यस नृत्य प्रतियोगिता कार्यक्रमको सभाध्यक्षको भूमिका निर्वाह गरिदिनुहुन विद्यालयका प्रधानाध्यापक श्यामसुन्दर ताम्राकारज्यूलाई अनुरोध गर्दछ । सभाध्यक्षको अनुमति पाएसँगै अब कार्यक्रममा अतिथिलाई आसन ग्रहण गराउदै छ ।

हाम्रो आमन्वणलाई सहर्ष स्वीकार गरी आउनुभएका पालिकाका अध्यक्ष श्री ज्योति बन्जाडेलाई प्रमुख अतिथिको आसन ग्रहणका लागि हार्दिक अनुरोध गर्दछु । उहाँलाई जोडदार तालीले स्वागत गराएँ ।

त्यस्तैगरी यस बढाका अध्यक्ष श्री उन्नति विकलाई अतिथिको आसन ग्रहणका लागि अनुरोध गर्दछु ।

यो प्रतिस्पर्धात्मक नृत्य भएकाले यसको निर्णायकका लागि सानुमैया गौचन, काजी शेर्पा र हितमान चाम्लिडलाई अनुरोध गर्दछु ।

त्यस्तैगरी सम्पूर्ण शिक्षक, नृत्य प्रतियोगितामा सहभागी विद्यार्थी र अन्य विद्यार्थीसहित उपस्थित सम्पूर्ण मान्यजनलाई आआफ्नो स्थानमा आसन ग्रहण गरिर्दिनुहुन अनुरोध गर्दछु ।

अब कार्यक्रममा उपस्थित सम्पूर्ण महानुभावलाई स्वागत गरिर्दिनुहुन यस विद्यालयका अतिरिक्त कार्यकलाप संयोजक विजय भालाई अनुरोध गर्दछु । ...

हार्दिक धन्यवाद, विजय भालाई ।

अब एकल र सामूहिक नृत्यलाई क्रमशः प्रस्तुत गरिने छ । ...

नृत्य प्रतियोगितामा उत्कृष्ट नृत्यको निर्णय सुनार्दिनुहुन निर्णायक मण्डलका सदस्य सानुमैयाँ गौचनलाई अनुरोध गर्दछु ।

अब पुरस्कार वितरणको कार्यक्रम रहेको छ । पुरस्कृत विद्यार्थीलाई टीका, सम्मान र नगद पुरस्कार प्रदान गरिर्दिनुहुन यस कार्यक्रमका सभाध्यक्ष, प्रमुख अतिथि र अतिथिलाई अनुरोध गर्दछु । पुरस्कृत विद्यार्थीलाई बधाई ज्ञापन गर्दै यस कार्यक्रमको अन्त्य गरिर्दिनुहुन कार्यक्रमका सभाध्यक्षलाई हार्दिक अनुरोध गर्दै म उद्घोषक सफल शर्मा पनि विदा हुन्छु, नमस्कार ।

२. 'रोजगार ठिक कि स्वरोजगार ठिक ?' शीर्षकको रोजगार ठिक वा स्वरोजगार ठिक भन्ने कुनै एक पक्षमा साथीको सहायताले एउटा अनुच्छेद लेख्नुहोस् । उक्त अनुच्छेदमा व्यक्त विचारको खण्डन गरी विपक्षमा अको अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला

‘आँखामा राखे पनि नविभाउने’ भन्ने उखान कसैको निमित्त उपयुक्त हुन्थ्यो भने कृष्ण रायका निमित्त हुन्थ्यो । ४५ वर्षका कृष्ण राय गाउँका सबभन्दा भद्र मानिस थिए । तिनले यता १०/१२ वर्षदेखि गाउँभन्दा बाहिर पाइलो राखेका थिएनन् । यसैबाट तिनको शान्त स्वभावको परिचय हुन्छ । कसैलाई कर्जा दिनु तिनी आफ्नो सिद्धान्तको विरुद्ध ठान्थे । तिनका मतअनुसार कर्जामा गएको रूपियाँ आफू आउँदा भगडा बोकी ल्याउँछ । तर दुख परेको बखतमा ‘राजद्वारे शमशाने च’ तिनी गाउँलेको सहायतामा प्रस्तुत रहन्थे । जनककुमारीको एकलो छोरो मर्दा जनककुमारीको पिरभन्दा तिनको सान्त्वनाले त्यहाँ भएका मान्छेको आँखामा आँसु ल्यायो । गाउँलेमा भगडा पत्यो भने तिनी नै मध्यस्थ हुन्थे । तिनले गरेको फैसलाले कोही पनि असन्तुष्ट भएको देखिदैनथ्यो । आफ्नो घरबाट तिनी कम निस्किन्थे र निस्केको दिन कि त कसैकहाँ मृत्यु भएछ कि भगडा भएछ भनी ठान्नु पर्थ्यो; सङ्कमा सब जना अदवसँग तिनको अभिवादन गर्थे ।

कर्जा : निश्चित अवधिमा व्याजसहित वा विनाव्याज फकाउने गरी लिइएको रकम, ऋण

मध्यस्थ : कसैको पक्षमा नलाग्ने, तटस्थ

अदव : आफूभन्दा ठुला बढा वा मान्यजनप्रतिको आदर भाव, मर्यादायुक्त शिष्ट एवम् नम आचरण

कृष्ण रायलाई सब प्रकारको सुख थियो; धनको, यशको र सम्मानको । तिनका सन्तान थिएनन्, तर यस अभावलाई तिनले आफ्नो एउटा टाढाको भतिजोलाई पाली पूर्ति गरेका थिए ।

एक रात तिनी खाइपाई सुले **यत्न** गरिरहेका थिए । तिनका मनमा धेरै प्रकारका विचार आउन थाले । तिनको जीवन कसैले असफल भन्न सक्दैन । सानोतिनो पुँजी पर्नि कमाइ हालेका थिए रुपियाँ जम्मा गर्दा अरू कसैलाई पिर पर्नि पारेनन् । तिनको कोही **वैरी** थिएन, यही तिनको सन्तोषको ठुलो कारण थियो । ४५ वर्षको यत्रो लामो जीवनमा तिनले कसैलाई आफ्नो शत्रु बनाएनन् । यस कल्पनाले तिनको **तन्द्राको** सुख बढाइरहेको वेलामा तिनीमाथि लट्ठीको प्रहार पन्यो । संयोगवश लट्ठीको मुख्य चोट तिनीमाथि परेन । प्रहारकताले तिनीमाथि प्रहार गरेको हो कि भित्तामाथि, यो छुट्याउन गाहो थियो ।

कृष्ण राय जुरमुरिए उठे, तबसम्म आक्रमणकारी भागिसकेको थियो । “मलाई कसले यसरी आक्रमण गयो होला ?” तिनी विचार गर्न थाले । “यस जीवनमा मैले कसैलाई आफ्नो शत्रु बनाइन, भगडा **फसादमा** रहिनै ।” कृष्ण रायलाई पहिले त कसैले आक्रमण गरेको हो भन्ने कुरामा विश्वास भएन । सब तन्द्रा अवस्थामा भ्रम जस्तो लाग्यो तर भित्तामा लागेर भाँचाएको लट्ठीको टुक्रा त भ्रम हुन सक्दैन । कृष्ण रायले विछ्यौनाबाट निहुरीकन त्यस टुक्रालाई टिपे, हेरेर गम्न थाले “को मेरो शत्रु हुन सक्छ ?”

धेरै घोरिंदा तिनलाई यस रहस्यको सुइँको पाएको जस्तो लाग्यो । आजै विहान एउटा काम बिगादां रामे भन्ने नोकरमाथि तिनी रिसाएका थिए । नोकरको के ठेगान, झोँक उठ्यो र मालिकलाई हान्न हिँड्यो होला । नोकरासित भक्कांदा तिनले उसको मुख रातो भएको देखेका थिए । उनलाई के थाहा, रिसले रातो भएको रहेछ । ऊ केही **अचाक्ती** गरी रिसाएको थिएन । यत्रो पुरानो नोकरले त्यति हप्की पाउँदा मालिकलाई मार्न नहिँद्दनुपर्ने । रामले योभन्दा ठुलो ठुलो गाली सहेको थियो र आजको भटनीले त्यसको धैर्यको अन्त नगर्नुपर्ने । मनुष्यको स्वभाव कसले जान्न सक्छ र ? ऊ नभए अरू को

यत्न : प्रयास, जमको, कौसिस

वैरी : शत्रु, विरोधी

तन्द्रा : निद्रा लाग्नु अगाडिको अंखाको नट्याङ्ग, निद्राको पहिनो अवस्था

फसाद : अर्साजिलो अवस्था, भमेला

अचाक्ती : धेरै, हुनुपर्नेभन्दा बढी

मेरो शत्रु होला ? हो न हो, यो रामको काम हैन, बलभद्रको काम हो । कारण, अस्ति हिसाव गोलमाल गरेर ठग्न खोज्दा कृष्ण रायले तिनलाई फेला पारी लज्जित पारेका थिए । आखिर बलभद्रको समाजमा आदर थियो, गाउँलेहरूले तिनलाई इज्जत गर्थे । कृष्ण रायले तिनलाई बेइज्जती गरेको तिनले सहन सकेनन् होला र आज राती बदला लिन आएका होलान् । कृष्ण रायले विचार गर्दै थिए । अस्ति को नोकरी खोज्दै आएको युवकको ध्यान तिनलाई आउन थाल्यो । विचरा खान नपाएर तिनकहाँ आएको थियो । काममा लाउन छोडेर तिनले उसलाई उपदेश दिन थाले । कुरामा कुरा चल्दा कृष्ण रायले उसलाई अप्रिय शब्द भने, त्यस युवकले यो निश्चय नै मन पराएन होला । त्यो बडो स्वाभिमानी होला जस्तो थियो, त्यस्तालाई कठोर शब्द असाध्यै विभक्ष्य र धेरै दिनसम्म **इख** लिइरहन्छन् । कृष्ण रायको एउटा अत्यन्त नराम्रो बानी छ । आफूलाई अकलुषित र दुर्गुणरहित भनी ठान्ने कृष्ण रायलाई आफूनो एउटा ठुलो दोषको सम्भन्न भयो । समय असमयमा तिनी अर्कालाई आदेश सल्लाह दिइरहन्छन् । **नाहक** कृष्ण राय यस दुर्गुणलाई गुण ठान्नेर अद्दकमाल गरिरहेका थिए ।

कृष्ण राय धेरै भगडामा मध्यस्थ भएका थिए । यो बडो गर्वको कुरा हो । गाउँले तिनीमाथि नै विश्वास गरी तिनलाई भगडामा मध्यस्थ तुल्याउथे । यसैले पनि तिनको गाउँमा धेरै सम्मान थियो । निश्चय नै यो कामले तिनलाई धेरैको मन नपरेको बनायो होला । एक दिनको घटना उदाहरणस्वरूप तिनको सामुन्ने आउन थाल्यो । गोविन्द पण्डित र गोरे जमदारको खेतको भगडा धेरै दिनदेखि चलिआएको थियो तर त्यस दिनको जस्तो कुटामारी कहिल्यै भएको थिएन । कृष्ण राय सदाको जस्तै मध्यस्थ भए र बानीले प्रेरित भए भैं ती भगडियालाई भगडाको **दुष्परिणाम** बुझाउन थाले । हेर गोविन्द पण्डित, हेर गोरे जमदार, भगडा गरेर कै लाभ ? **आपस्तमा** मिल, खाउ, पिऊ र ईश्वरको भजन गर । यति उपदेशमै तिनीहरू भगडा गर्न छोड्ने भए तिनीहरू कहिल्यै पनि भगडा गर्ने थिएनन् । तिनीहरू मिल मानेनन् र विचरा मध्यस्थलाई कर लागेर गोरे जमदारको पक्षमा न्याय दिनुपयो । यस भगडामा मध्यस्थ भएर तिनले निश्चय नै गोविन्द पण्डितलाई आफूनो शत्रु बनाए होलान् । फेरि एउटा मास्टर र कैयाँको भगडामा न्याय कैयाँको पक्षमा हुँदा मास्टरले रिसाएर भनेको थियो, “हेर्नुहोस् कृष्ण रायजी, फैसलालाई त म

इख प्रतिशोधको भावनाले मनमा उठ्ने ढेप, रिस

नाहक कुनै प्रयोजनाविना, विनासिति

दुष्परिणाम खगड ननिजा

आपस्त आफून

आफ्नो शिरमा राख्छु तर कैयाँ कैयाँ नै हुन, काम लाग्ने छैनन्।" एउटा भगडामा सबभन्दा निर्दोष काम हो, त्यो भगडाको मध्यस्थ हुनु तर कुनै पनि मध्यस्थ दुवै पक्षको समर्थक हुन सक्दैन। मध्यस्थले एउटा न एउटाको शत्रु हुनेपछि, कृष्ण रायले विउँके भौं यो ज्ञान आर्जन गरे।

विचार गर्दागदै कृष्ण रायले रेलको डब्बामा भएको भगडा सम्झे, हाटमा तिनीद्वारा धक्का खाई लडेको एउटा मान्छेलाई सम्झे, तिनले निकालिदिएका नोकरहरूलाई सम्झे, गरिब तर इष्टालु दाजुभाइलाई सम्झे जो तिनको उन्नति देखिसहैनथे। अरुको त के कुरा, आफ्नै **पोष्य** पुत्रमाथि पनि उनलाई भरोसा थिएन।

घटनालाई विस्तृत प्रयत्न गर्दै कृष्ण राय निदाउने निहुँले विश्वयोनामा बढ्द लडे। शत्रुताको पनि कस्तो व्यापक सम्बन्ध रहेछ ? दुनियाँमा कोही पनि मित्र हुँदैनन् सबै शत्रु, सबै वैरी नै हुन्छन्। कसले भन्द अकारण नै कोही शत्रु हुँदैन ? मानें अकारण कोही कस्तोको शत्रु हुँदैन तर भगडाको निहुँ कति सजिलै पाइन्छ ? कृष्ण रायले धेरैसँग सद्गत गरेनन् तर जतिसँग गरे सबैलाई तिनीसँग 'बापवैर साध्ने' कुनै न कुनै निहुँ दिए। कस्तो अचम्म, निर्दोष कुरामा पनि विषालु साँप जस्तो वैरी बनाउने साधन लुकिरहेको देखिन्छ। भोलिपल्ट यो घटनाले जाँच हुँदा पुलिसको इन्स्पेक्टरले तिनलाई सोध्यो, "तपाईंलाई कस्तैमाथि शाइका छ ?"

कृष्ण रायले गम्भीर भएर उत्तर दिए, "रामे, केदार, युवक, गोविन्द पाण्डित, कन्हैया, मास्टर, बुधे, लीला, पुष्पराज, रामचन्द्र पराजुली...।"

पोष्य : पालन पोषण गने योग्य

शब्दभण्डार

१. दिइएका शब्दको अर्थ लेखनुहोस् :

यश, रैती, अकलुषित, भरोसा, जमदार, गर्व, भट्टनी, अप्रिय, दुर्गुण, आर्जन, व्यापक

२. दिइएको अनुच्छेदबाट अनेकार्थी शब्द खोजी तिनले दिने कम्तीमा दुई दुईओटा अर्थ लेखनुहोस् :

पूजा तिज पर्व मनाउन हिराको हार लगाएर आफ्नै सुरमा माइत हिँडिन् । आमाले गत साल जसरी भए पनि आउन कर गर्नुभएको धियो तर मामाको घरमा दर कार्यक्रम भएकाले जान पाइनन् । दुई वर्षअगाडि उता जाँदा उनी वरको रुखको छेउमा बसेर जुनारको रस पिउदै गएकी थिइन् । तिजको दिन रातो टीका लगाएर छमछम नाच्ने उनको रहर यसपालि पूरा हुने भएको छ ।

३. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र अनुच्छेदबाट अनुकरणात्मक शब्द पहिचान गर्नुहोस् :

चन्दुराम गजकक परेर बसेका बेला कुन्जि कसले प्याटट हिँकाएछ । चन्दुराम धुरुधुरु रुन थालेछन् । उनी रोएको उनका छोराले टुलुटुल हेरेछन् । ठुलो छोरो हर्कवहादुर फटाफट पुलिस चौकी गएछन् । स्याँस्याँ गर्दे हर्कवहादुर आएको देखेर हर्कवहादुरसँग पुलिस गुरुरु दौडिए चन्दुरामकहाँ पुगेछन् ।

४. 'शत्रु' कथाको 'कृष्ण राय जुरमुरिँदै शत्रु हुन सक्छ' अंशको उपयुक्त ठाउँमा अनुकरणात्मक शब्द राखी पुनर्लेखन गर्नुहोस् ।

५. दिइएका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

सान्त्वना, सिद्धान्त, पुँजी, मध्यस्थ, फैसला, अद्दकमाल, स्वाभिमान, समर्थक, धैर्य

बोध र अभिव्याप्ति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

तन्द्रा, आक्रमण, अकलुषित, दुर्गुण, मध्यस्थ, कृष्ण, बिछूयौना, इन्स्प्रेक्टर, निर्दोष

२. लेखाइमा दिन र उच्चारणमा दिन् हुने जस्तै लेखाइ र उच्चारण फरक फरक हुने अन्य कुनै १० ओटा शब्द पाठबाट खोजेर लेखनुहोस् ।

३. 'शत्रु' कथा गति, यति मिलाई स्वरवाचन गर्नुहोस् ।

४. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

- (क) 'शत्रु' कथामा कृष्ण रायले रेलको डिब्बामा भएको भगडा सम्फेको घटना कर्तिओं अनुच्छेदमा छ ?
- (ख) कथामा कृष्ण रायको सोचलाई परिवर्तन गराउने मुख्य सन्दर्भ कुनलाई मानिन्दू ?
- (ग) कथाको पाँचों अनुच्छेदको शीर्ष वाक्य कुन हो ?
- (घ) कथाको समापन कुन घटनाबाट भएको छ ?

५. 'शत्रु' कथाको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख्नुहोस् ।

६. दिइएको कथांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

कृष्ण राय धेरै भगडामा मध्यस्थ भएका थिए । यो बडो गर्वको कुरा हो । गाउँले तिनीमाथि नै विश्वास गरी तिनलाई भगडामा मध्यस्थ तुल्याउथे । यसैले पनि तिनको गाउँमा धेरै सम्मान थियो । निश्चय नै यो कामले तिनलाई धेरैको मन नपरेको बनायो होला । एक दिनको घटना उदाहरणस्वरूप तिनको सामुन्ते आउन थाल्यो । गोविन्द पण्डित र गोरे जमदारको खेतको भगडा धेरै दिनदेखि चालिआएको थियो तर त्यस दिनको जस्तो कुटामारी कहिल्यै भएको थिएन । कृष्ण राय सदाको जस्तै मध्यस्थ भए र बानीले प्रेरित भए भैं ती भगडियालाई भगडाको दुष्परिणाम बुझाउन थाले । हेर गोविन्द पण्डित, हेर गोरे जमदार, भगडा गरेर के लाभ ? आपस्तमा मिल, खाऊ, पिऊ र ईश्वरको भजन गर । यति उपदेशमै तिनीहरू भगडा गर्न छोड्ने भए तिनीहरू कहिल्यै पनि भगडा गर्ने थिएनन् । तिनीहरू मिल मानेनन् र विचरा मध्यस्थलाई कर लागेर गोरे जमदारको पक्षमा न्याय दिनुपर्यो । यस भगडामा मध्यस्थ भएर तिनले निश्चय नै गोविन्द पण्डितलाई आफ्नो शत्रु बनाए होलान् । फेरि एउटा मास्टर र कैयाँको भगडामा न्याय कैयाँको पक्षमा हुँदा मास्टरले रिसाएर भनेको थियो, "हेर्नुहोस् कृष्ण रायजी, फैसलालाई त म आफ्नो शिरमा राख्नु तर कैयाँ कैयाँ नै हुन, काम लाग्ने छैनन् ।" एउटा भगडामा सबभन्दा निर्दोष काम हो, त्यो भगडाको मध्यस्थ हुनु तर कुनै पनि मध्यस्थ दुवै पक्षको समर्थक हुन सक्दैन । मध्यस्थले एउटा न एउटाको शत्रु हुनैपछू, कृष्ण रायले बिउँभे भैं यो ज्ञान आर्जन गरे ।

प्रश्नहरू

- (क) कृष्ण रायले गर्व गर्ने कुरा के थियो ?
- (ख) कृष्ण रायले गोविन्द पण्डितमाथि किन शब्दका गरे ?
- (ग) कृष्ण रायलाई गाउँमा सम्मान गर्नुको कारण के हो ?
- (घ) 'मध्यस्थ दुवै पक्षको समर्थक हुन सक्दैन ।' भन्नुको तात्पर्य के हो ?
७. 'कृष्ण राय धेरै आज्ञन गरे' कथांशबाट छोटो उत्तरात्मक प्रश्न निर्माण गरी उक्त प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् ।
८. 'शत्रु' कथाको चौथो अनुच्छेद मौन पठन गरी मुख्य मुख्य चारओटा बुँदा टिपोट गर्नुहोस् ।
९. दिइएका बुँदाका आधारमा कृष्ण रायको चरित्र चित्रण गर्नुहोस् :
- (क) भद्र, शान्त र सहयोगी पात्र
- (ख) गाउँको भगडामा मध्यस्थको भूमिका निर्वाह गर्ने पात्र
- (ग) सबै कुराले सम्पन्न भएको पात्र
- (घ) आफ्नो कोही शत्रु नभएको ठान्ने पात्र
- (ङ) लट्ठी प्रहारपछि धेरैमाथि शब्दका व्यक्त गर्ने पात्र
- (च) आफ्ना विगतका प्रत्येक कार्यबाट शत्रु जन्मिएका हुन सक्ने ठानी मनमनै विचलित हुने पात्र
- (छ) शत्रु सबैका हुने रहेछन् भन्ने तत्त्वबोध गर्ने पात्र
१०. दिइएका घटनालाई कथाका आधारमा क्रम मिलाएर लेख्नुहोस् :
- (क) काम विगार्दा रामे नोकरमाथि रिसाएको घटना सम्झनु
- (ख) इन्स्पेक्टरले सोध्दा धेरैमाथि शब्दका व्यक्त गर्नु
- (ग) एक दिन लट्ठी प्रहार हुनु

- (घ) कृष्ण राय आँखामा राखे पनि नविभाउने खालका हुनु
- (ड) तिनका मनमा धेरै प्रकारका विचार आउनु
- (च) मध्यस्थताको भूमिका निर्वाह गर्दा जमदारको पक्षमा न्याय दिनु
- (छ) ४५ वर्षसम्म शत्रु नहुनु
- (ज) लट्ठीले आक्रमण गर्ने व्यक्तिको पहिचान नहुनु
- (झ) कुरामा कुरा चल्दा कृष्ण रायले उसलाई अप्रिय शब्द भन्नु

११. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) 'शत्रु' कथाका कृष्ण रायको व्यक्तित्व कस्तो थियो ?
- (ख) कृष्ण रायले किन आफूलाई शत्रुविहीन ठान्ये, वर्णन गर्नुहोस् ।
- (ग) यस कथाबाट के सन्देश पाइन्छ ?
- (घ) प्रत्येक व्यक्तिका कृष्ण रायका जस्तै नदेखिने शत्रु होलान् त, कथाका आधारमा अनुमान गर्नुहोस् ।

१२. व्याख्या गर्नुहोस् :

- (क) कुनै पनि मध्यस्थ दुवै पक्षको समर्थक हुन सक्दैन ।
- (ख) कस्तो अचम्म, निर्दोष कुरामा पनि विषालु साँप जस्तो बैरी बनाउने साधन लुकिरहेको देखिन्छ ।

१३. 'शत्रु' कथाका कृष्ण रायमाथि लट्ठी प्रहार भएपछि पनि उनले किन शत्रु किटान गर्न सकेनन्, तर्क दिएर पुष्टि गर्नुहोस् ।

१४. कृष्ण रायका मनमा उभिएका मानसिक उतारचढावलाई 'शत्रु' कथाका आधारमा समीक्षा गर्नुहोस् ।

१५. 'शत्रु' कथाका मुख्य मुख्य घटना नष्टूने गरी कथासार लेख्नुहोस् ।

१६. दिइएको अनुच्छेद पद्मनुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

नेपाल कलाका दृष्टिले उर्वर भूमि हो । नेपाली कलालाई विशेषतः चार भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्दै, वास्तुकला, चित्रकला, मूर्तिकला र काष्ठकला । वास्तुनाथसम्बन्धी कलालाई वास्तुकला भनिन्दै । वास्तुकलाका दृष्टिले नेपालमा प्यागोडा शैली, शिखर शैली, स्तुपा शैली, मिश्रित शैली आदि विभिन्न शैलीका मन्दिर पाइन्छन् ।

मन्दिरको विचको भाग खोक्रो ढाढी तह तह परेका छाना बनाई निर्माण गरिएका मन्दिरलाई प्यागोडा शैलीका मन्दिर भनिन्दै । यस्ता मन्दिरका प्राङ्गणमा कलात्मक वस्तु हुन्छन् भने टुडाल र तोरणको प्रयोग गरिएको हुन्दै । पशुपतिनाथ मन्दिर, चाँगूनारायण मन्दिर, न्यातपोल आदि प्यागोडा शैलीका मन्दिर हुन् । सुलुत परंर माथि चुलाई गएका, भलक्क हेदा शिखर जस्तो देखिने अनि छाना नवनाईकन मन्दिर निर्माण गर्ने कार्यलाई वास्तुकलामा शिखर शैली भन्ने गरिन्दै । यस शैलीका मन्दिर ब्रह्मा मन्दिर, पाटनको श्री कृष्ण मन्दिर, पाटनको महाबौद्ध मन्दिर, मञ्चनन्दनाथ आदि हुन् । बौद्ध परम्पराअनुसार तल फुकेको र माथि साँघुरो हुदै गएको शैलीलाई स्तुपा शैली भनिन्दै । स्तुपा शैलीमा एउटा मात्रै गजुर रहेको हुन्दै, जस्तै : बौद्धनाथ र स्वयम्भुनाथ । वास्तुकलाका विभिन्न शैलीको मिश्रण गरी निर्माण गरिएको शैलीलाई मिश्रित शैली भनिन्दै । जनकपुरको जानकी मन्दिर मिश्रित वास्तु शैलीको उदाहरण हो । यसमा शिखर र गुम्बज शैलीको मिश्रण पाइन्दै ।

नेपाली धर्ती चित्रकलाका दृष्टिले समृद्ध छ । यहाँको चित्रकला निकै पुरानो छ । तौ सय वर्षसम्म पुराना प्राचीन बौद्ध ग्रन्थमा चित्रित बौद्ध चित्र तै नेपालका चित्रकलाका प्राचीन नमुना हुन् । नेपाली चित्रकलालाई तीन प्रकारले अध्ययन गर्न सकिन्दै, ग्रन्थचित्र, भित्तेचित्र र पौभाचित्र । छापाखानाको आविष्कार हुनुभन्दा पहिले आफूलाई आवश्यक पर्ने पुस्तक र ग्रन्थ हातेले लेखेर तयार पार्ने गरिन्थ्यो । यस्ता हस्तालिखित ग्रन्थमा लेखिएका विषयसँग सम्बन्धित चित्र पनि ती ग्रन्थमा बनाउने चलन त्यस बेला थियो । यिने चित्रलाई ग्रन्थचित्र भनिन्दै । ग्रन्थचित्र दुई प्रकारका हुन्दैन, गाताचित्र र पात्रचित्र । ग्रन्थलाई सुरक्षित रूपमा ढाक्नका लागि तल र माथि राखिएका काठका चिल्ता फल्याकमा भित्री, बाहिरी भागमा वा दुवैतर्फ कोरिएका चित्र गाताचित्र हुन् भने मूल पाठको दायाँ बायाँ बनेका वा मूल पाठलाई दायाँ बायाँ पारी कथावस्तुसँग मिल्ने गरी बनाइएका चित्र पात्रचित्र हुन् ।

घर, मन्दिर, गुम्बा आदिको भित्तामा बनाइएका चित्रलाई भित्तेचित्र भनिन्दै । भक्तपुरको ५५ भयाले दरबारमा रहेका रामायण, महाभारत, नलदमयन्ती कथा,

कृष्णजन्म र रासलीलाका आर्कषक चित्र यसका उदाहरण हुन् । मिथिला चित्रकला तराई क्षेत्रमा प्रचलित भित्तोचित्रको सबैभन्दा उत्कृष्ट नमुना हो । विशेष प्रविधिका साथ कपडामा बनाइएको चित्रलाई पौभाचित्र भनिन्छ । पट र मण्डल गरी पौभाचित्र दुहप्रकारका हुन्छन् । 'पट' विधिमा मुख्य देवीदेवताका चित्रलाई बिचमा राखी अन्य सहायक देवीदेवतालाई वरिपरि राखिन्छ । 'मण्डल' विधिमा क्यानभासको बिच खण्डमा तान्त्रिक वा साहुकेतिक चिह्न राखिन्छ ।

नेपाल मूर्तिकला र काष्ठकलाका दृष्टिले महत्वपूर्ण छ । विभिन्न प्रकारका हुइगा, माटो, काठ, सिसा, धातु आदिका विभिन्न आकृति बनाउने कलालाई मूर्तिकला भनिन्छ । नेपाली मूर्तिकलाको विकास लिच्छविकालदेखि सुरु भएको पाइन्छ । मल्लकालमा नेपालको मूर्तिकला निकै फस्टाएको थियो । काठको प्रयोग गरी विभिन्न मूर्ति, भाँडा, झुयाल, होका, फर्निचर आदि निर्माणसम्बन्धी कलालाई काष्ठकला भनिन्छ ।

(क) प्रश्नहरू

(अ) नेपाली कलालाई कर्ति भागमा वर्गीकरण गरिएको छ ?

(आ) कस्ता चित्रलाई ग्रन्थाचित्र भनिन्छ ?

(इ) पौभाचित्र भनेको कस्तो चित्र हो ?

(ई) मूर्तिकलाको विकास कहिलेवाट सुरु भएको पाइन्छ ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

(अ) माथिको अनुच्छेदमा रहेको 'नेपाली मूर्तिकलाको विकास लिच्छविकालदेखि सुरु भएको पाइन्छ ।' वाक्यलाई सम्भावनार्थमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।

(आ) माथिको अनुच्छेदमा रहेको 'विशेष प्रविधिका साथ कपडामा बनाइएको चित्रलाई पौभाचित्र भनिन्छ ।' वाक्यलाई इच्छार्थमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।

(इ) 'छापाखाना को आविष्कार हुनु भन्दा पहिले आफू लाई आवश्यकपर्ने पुस्तक र ग्रन्थ हातै ले लेखेर तयारपार्ने गरिन्थ्यो ।' वाक्यलाई पदयोग पर्दावयोग मिलाई पुनर्लेखन गर्नुहोस् ।

१७. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

केही गर्न वा प्राप्त गर्ने तीव्र इच्छा भएको अवस्थामा मानिसको मन धेरै अधीर हुन्छ । मानिसले गर्न चाहेका कुरा र भेटन खोजेका व्यक्तिलाई एकछिन पनि पर्खन धेरै गाहो हुन्छ । उत्सुकता भनेको नै कसैलाई भेटनु, कसैलाई केही भन्नु वा कसैसँग कुनै कुरा जान्न वा हामीले आफ्नो मनले गर्न चाहेको कुरा गर्न निकै व्यग्रता साथ पर्खिनु पनि हो । उदाहरणका लागि धेरै वर्षदेखि विदेश बसेका दाइले घर जाने जहाजको टिकट काटेका छन् । उनी घर जान आतुर छन् र उनी भन्दै छन्, “कति वर्षपछि बल्ल आज आमाबुबालाई भेटन र देख्न पाउँदै छु । मेरा विद्यालयका साथी को को कहाँ पुगे होलान् । कपडाको भकुन्डो साथीसँग खुब खेलिन्थ्यो । बेलुकी लखतरान परेर घर फर्कदा किन ढिला गरिस् भनेर आमाबुबाको गाली खाइन्थ्यो । कस्ता रमाइला थिए ती दिन । यी विगतका कुरा साथीसँग बसेर छलफल गर्दा आहा ! कति रमाइलो हुन्छ होला ।”

मार्थिको अनुच्छेदमा दाह आफ्ना आमाबुबा र सार्थभाइ भेटन आतुर भए भई तपाईं पाँन लामो समयपछि घर फर्कदाको कल्पना गरी तपाईंका मनमा जारेका उत्सुकतावारे साथीसँग अभिनयात्मक प्रस्तुति गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ ७ सुन्नुहोस् र दिइएका प्रश्न ठिक भए ठिक र बेठिक भए बेठिक भन्नुहोस् :

- (क) नरेशका आमाबुबाले छोरालाई पढ्न सहर पठाए ।
- (ख) नरेशले आमाबुबासँग आफू विदेश नजाने कुरा गयो ।
- (ग) नरेश विदेश गएको पाँच वर्षसम्म पनि घर फर्किएन ।
- (घ) नरेशका आमाबुबालाई आर्थिक अभाव थिएन ।

२. सुनाइ पाठ ७ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

- (क) नरेशले कति कक्षासम्मको अध्ययन पूरा गरेको थियो ?
- (ख) बुढाबुढीलाई कुन कुरामा विश्वास लाग्न छोड्यो ?
- (ग) बुढाबुढीलाई के के कुराको अभाव भयो ?
- (घ) नरेशका ठाउँमा तपाईं हुनुभएको भए के गर्नुहुन्थ्यो ?

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

१. दिइएको अनुच्छेद पढी आज्ञार्थ र इच्छार्थ जनाउने क्रियापदको अलग अलग सूची बनाउनुहोस् :

आमाले भन्नुभयो, “आज के तरकारी पकाऊँ ?” “घिरौलाको तरकारी पकाउनुहोस् न, म टिपेर ल्याऊँ ?” मैले भने। आमाले भन्नुभयो, “बाबु तैले टिपेर ले। दिदीले तरकारी मिठो गरी पकाउन्। पकाएपछि तैले घिरौलाको तरकारीसँग भात खाएस् है। बहिनीले ले पनि खाओस्। दिदीले र दाइले पनि खाउन्।” सानी नानीको हात समाउदै आमाले फेरि भन्नुभयो, “तिमीले पनि खाए है।”

२. दिइएको अनुच्छेद पढी रेखाड्कित सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ जनाउने क्रियापदको अलग अलग सूची बनाउनुहोस् :

हिमालले बयर टिपेर ल्याउँला र खाउँला भनेर हिमाश कुदै थियो। हिमाल छिटो आए हुन्थ्यो अनि धेरै बयर टिपेर ल्याए हुन्थ्यो भन्ने उसको आशा थियो। हिमालले बयर टिपेर ल्यायो भने धनपति बाका नातिलाई पनि दिउँला भनेर मनमनै सोचेको थियो। त्यति बैला विदुषा आइन् र भनिन, “हिमाल फुटबल खेल्दै होला।” तिमीले जाति मान्द्यौ भने म बयर दिउँला क्यारे !

३. कोष्ठकमा दिइएका सङ्केतका आधारमा खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

- (क) हामी सबैको भलो(हुँ : इच्छार्थ)
- (ख) तिमी कविताको लयवद्व वाचन (गर : आज्ञार्थ)
- (ग) उनीहरू विद्यालय (जा : सम्भावनार्थ)
- (घ) उसले मिहिनेत परीक्षामा सफल हुन्छ। (गर : सङ्केतार्थ)
- (ड) तपाइँ कथा (लेख : सामान्यार्थ)

४. दिइएको अनुच्छेदलाई सम्भावनार्थमा परिवर्तन गर्नुहोस् :

म हिउदै विदामा इलाम घुम्न जान्छु। म कन्यामको चियाबारी घुम्छु। स्वदेशमा प्रख्यात र विदेशमा निर्यात हुने नेपाली चियाका बारेमा जानकारी लिन्छु। त्यहाँका मानिससँग चिया खेती गर्ने तरिका सिक्छु। म पनि कृषि विषय पढेर गाउँमा चियाखेती गर्नु।

५. दिइएको अनुच्छेदलाई दुईओटा सद्केतार्थ वाक्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् :

आज पानी पर्ने छ, मकै बारी भिज्ने छ। मकैका बोट सप्रेने छन, घोगा ठुला हाल्ने छन। मकैबाली रामो हुने छ, मकै बजारमा लगेर बेचिने छ। मकै बेचेर पैसा कमाइने छ, त्यसले घरखर्च चलाइने छ।

६. आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सद्केतार्थ जनाउने दुई दुईओटा क्रियापद पर्ने गरी एउटा अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

७. शिक्षक र रमाविच भइरहेको कुराकानी पढ्नुहोस् र पदयोग पदवियोग विग्रदा अर्थ फरक हुने कुनै दुई उदाहरण लेख्नुहोस् :

शिक्षक : ए रमा, हरि के गर्द्ध नि ? लेखेर बताऊ त ।

रमा : हरि प्रसाद खान्छ, गुरु यी लेखें ।

शिक्षक : (रमाले लेखेको पढेपछि) हरि केको प्रसाद खान्छ नि ?

रमा : हैन क्या, खान्छ मात्र भनेको, प्रसाद कहाँ हुनु नि ?

शिक्षक : त्यसो भए हरिप्रसाद खान्छ । पो लेख्नु पर्यो त ! हरि र प्रसाद छुट्याएर लेख्यौ म त भुक्तिकाएँ नि ।

रमा : हो गुरु, मैले बल्ल बुझौं । डिको ठिकसँग नदिँदा त अर्थमा पनि फरक पो पर्दैरहेछ ।

शिक्षक : ल भन त रमा, अरू त्यस्ता डिको दिनुपर्ने ठाउँमा नदिँदा वा डिको नदिनु पर्ने ठाउँमा डिको दिँदा अर्थ उल्टो हुने वाक्य लेखेर अर्थ कसरी फरक भयो मलाई बताऊ त ।

रमा : मैले त बल्ल कुरा बुझौं । ल हेर्नुस त गुरु । राम बहादुर छ, लेख्यो भने राम निकै बहादुर रहेछ भन्ने बुझिँदोरहेछ । रामबहादुर छ, लेख्यो भने त रामबहादुर छ भन्ने बुझिँदोरहेछ ।

शिक्षक : अरू पनि लेखेर देखाऊ न ।

रमा : किताब टेवल माथि छन, लेख्यो भने किताब र टेवल दुवै माथितिर भएको बुझिने र किताब टेवलमाथि छन, लेख्यो भने अर्थ अकै पो हुँदोरहेछ । त्यस्तै राम लालमोहनलाई हेर्छ र रामलाल मोहनलाई हेर्छ भन्नेमा एउटामा रामले खाने लालमोहनलाई हेर्ने र अर्कामा रामलालले मोहनलाई हेर्ने भन्ने अर्थ बुझिँदोरहेछ ।

शिक्षक : तिमीले छिटै कुरा बुझ्यौ, स्यावास रमा ।

८. दिइएको अनुच्छेदमा रहेका पदयोग र पदवियोगसम्बन्धी त्रुटि पहिचान गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

'मेरानिमित मेरो देशनै महान् छ' भन्ने शीर्षकमा एक जना युवाले निबन्ध लेखे छन् । निबन्ध प्रति योगितामा त्यो निबन्ध प्रथम भए छ । मेरा साथीलेपनि त्यो निबन्ध पढेकारहेछन् । उसलाई निकै मनपरेछ । वास्तवमा निबन्ध न लेख्ने गरे लेख्न सकिदैन । निबन्ध लेख्दैगयो भने राम्रा निबन्ध लेखिन्छ ।

सिर्जना र पारियोजना कार्य

१. दिइएको सन्दर्भलाई आधार मानी थप घटना निर्माण गर्दै १०० शब्दमा नघटाई एउटा कथा लेख्नुहोस् :
 - (क) शिक्षा र दीक्षा नामका दुई साथीविच भगडा हुनु उनीहरूको बोलचाल बन्द हुनु
 - (ख) शिक्षाका बुवा सङ्क दुर्घटनामा घाइते हुनु
 - (ग) शिक्षाले अरू कसैबाट यो समाचार सुन्नु
 - (घ) अस्पतालको आकस्मिक कक्षमा पुगदा दीक्षालाई त्यहाँ देख्नु
 - (ड) दीक्षाले अस्पतालमा ल्याएर बुवालाई उपचार गरेको कुरा शिक्षाले थाहा पाउनु
२. तपाईंको गाउँ समाजमा प्रचलित कुनै एउटा लोककथा खोजेर कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

नेपाली हाम्रो श्रम र सिप

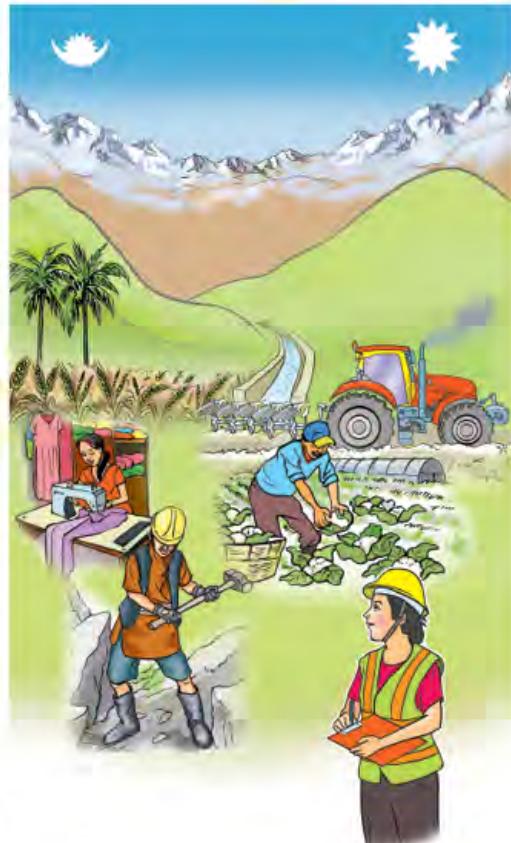
मुकुन्दशरण उपाध्याय

नेपाल बाँचे नेपाली हाम्रो **गौरव** बाँचे छ
नेपाली भाषा संस्कृति कला साहित्य साँचे छ
यसैले आऊ नेपाललाई बलियो बनाऊँ
नेपाली हाम्रो श्रम र सिप स्वदेश मै लगाऊँ ।

नेपाल भोको रहन्छ सितो एउटैले नखाए
नेपाल नाड्गो रहन्छ **टालो** एउटैले नलाए
यसैले आऊ खाना र नाना सबैलाई पुऱ्याऊँ
नेपाली हाम्रो श्रम र सिप स्वदेशमै लगाऊँ ।

पहाड भन्छ परिसना पाए म स्वर्ग भुलाउँथै
तराई भन्छ **सिंचाइ** पाए म सुन भुलाउँथै
के छ र गाड्गो होस्टेमा हैँसे सबैले मिलाए
सबैले चोखो श्रम र सिप स्वदेशमै लगाए ।

यो कस्तो देश **सृष्टि**कै वेला विज्ञान पाएको
देवता **ऋषि** मनुष्य मिली **वेदान्त** गाएको
मुन्थुम महान् **धर्मपद** महान् सम्पदा महान
विश्वमै छैन धरती महान् यो देश समान ।

गौरव : इज्जत, सम्मान, प्रतिष्ठा

टालो : कपडाको सानो टुक्रा, वस्त्र

सिंचाइ : जमिनमा कुलो वा अन्य कृतिम तरिकाले पानी लगाउने काम

सृष्टि : बनाउने वा पैदा गर्ने काम, सिर्जना

वेदान्त : वेदमा वर्णित सिद्धान्तको विवेचना गर्ने सिद्धान्त वा दर्शन

धर्मपद : बुद्धका उपदेश भएको ग्रन्थ

नेपाली, कक्षा १०

पूर्वले दियो विश्वकै लागि रहस्य विशाल
अपूर्व शिरोमुकुट हाम्रो सर्वोच्च हिमाल
ऋषिले सुने रहस्य यहीं व्युभेर **सखार**
हे धन्य पुर्वा **प्रकाशपुञ्ज** वन्दना हजार ।

नेपाल आमा यो दिव्य **आभा** जगाऊँ कसरी
आलस्य निद्रा हीनता सारा भगाऊँ कसरी
आशिष देऊ एकै र फेरि पसिना बगाऊँ
नेपाली हाम्रो श्रम र सिप स्वदेशमै लगाऊँ ।

अपूर्व	: अद्वितीय, अनुपम
सखार	: विहान सबैरे, भिसमियेमा
प्रकाशपुञ्ज	: एकै ठाउँमा जम्मा भएको प्रकाश
आभा	: कुनै वस्तु आदिमा देखा पर्ने चमक, झलक

शब्दभण्डार

१. दिइएका शब्दको अर्थ लेखनुहोस् :

कला, श्रम, सितो, आलस्य, रहस्य, सम्पदा, चोखो, स्वर्ग

२. 'नेपाली हाम्रो श्रम र सिप' कविताबाट पाँच जोडी लय मिल्दा शब्द पहिचान गरी लेखनुहोस् ।

३. दिइएको अनुच्छेदबाट समान संरचनायुक्त शब्द पहिचान गरी अर्थ पहिल्याउनुहोस् :

हाम्रो विद्यालयका १० कक्षाका सारा विद्यार्थी बस चढेर बारा घुम्न हिँड्यौँ । वर्षायाम थियो । वेगसँग मेघ गज्यो । रातो माटो र चिप्लो बाटो थियो । बाटामा बस गुङ्गुङ्गु गुङ्गै थियो । पानी दरर दक्दै थियो । बरर असिना बर्सै थियो । हाम्रो बस टक्क अडियो । बसबाट सटट भरियो । हामीले कुन ठाउँ हो भन्ने भेउ नपाए पनि एउटा होटलको छेउमा बस रोकिएको रहेछ । हामी गएपछि होटल खचाखच भयो । केहीलाई होटलका बुढामान्छेले मुढा दिए । हामी मुढामा बस्यौँ ।

४. दिइएका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

स्वदेश, पसिना, सिप, पुर्खा, भाषा, सितो, विज्ञान

५. तपाईँको समाजमा प्रचलित चाडपर्वसँग सम्बन्धित छओटा शब्द टिपोट गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

गोद र आभिव्यक्ति

१. दिइएका शब्दको उच्चारण गरी कविता पढाको उच्चारण र तिनको स्वतन्त्र उच्चारणमा हुने भिन्नता पहिचान गर्नुहोस् :

नेपाल, पहाड, श्रम, सुन, देश

२. 'नेपाली हाम्रो श्रम र सिप' कवितालाई गति, यति, लय मिलाई वाचन गर्नुहोस् ।

३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) 'नेपाली हाम्रो श्रम र सिप' कविताको अन्तिम श्लोक वाचन गर्नुहोस् र उक्त श्लोकका हरेक पद्मकितमा कर्ति कर्तिओटा शब्द छन, भन्नुहोस् ।

- (ख) उक्त श्लोकका हरफहरूको अन्त्यमा समान ध्वनि भएका दुई जोडी शब्द भन्नुहोस् ।
- (ग) आशिष दिने प्रसङ्ग कविताको कुन श्लोकको कुन पद्धतिमा आएको छ ?
- (घ) 'नेपाली हाम्रो श्रम र सिप स्वदेशमै लगाउँ' भन्ने पद्धति कवितामा कर्ति पटक पुनरावृत्ति भएको छ ?

४. दिइएको कवितांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

पहाड भन्दू पसिना पाए म स्वर्ग भुलाउँथै
 तराई भन्दू सिँचाइ पाए म सुन भुलाउँथै
 के छू र गाढो होस्टेमा हैंसे सबैले मिलाए
 सबैले चोखो श्रम र सिप स्वदेशमै लगाए ।

प्रश्नहरू

- (क) पहाडले पसिना खोज्नुको आशय खुलाउनुहोस् ।
- (ख) तराईलाई सिँचाइ किन चाहिएको हो ?
- (ग) होस्टेमा हैंसे गर्दा देशलाई कस्तो फाइदा पुग्छ ?
- (घ) 'श्रम र सिपलाई स्वदेशमै लगाउनुपर्छ' भन्ने भनाइलाई पुष्टि गर्नुहोस् ।

५. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) नेपाली धरती विश्वमै महान् छ भन्ने भनाइलाई कविताका आधारमा वर्णन गर्नुहोस् ।
- (ख) कवितामा धार्मिक विविधतालाई कविले कसरी चिनाएका छन् ?
- (ग) 'कविताको दोस्रो श्लोकको विषयवस्तु वर्णन गर्नुहोस् ।
- (घ) 'नेपाली हाम्रो श्रम र सिप' कविताको मूल भाव के हो ?

६. 'नेपाली हाम्रो श्रम र सिप' कविताको पहिलो श्लोक शिक्षकबाट सुनेर लेख्नुहोस् ।
७. दिइएका कविताका पद्धतिलाई व्याकरणिक क्रम मिलाएर लेख्नुहोस् :
- (क) पूर्वले दियो विश्वकै लागि रहस्य विशाल
 - (ख) विश्वमै छैन धरती महान् यो देश समान
 - (ग) नेपाल आमा यो दिव्य आभा जगाऊँ कसरी
 - (घ) आलस्य निद्रा हीनता सारा भगाऊँ कसरी
८. भाव विस्तार गर्नुहोस् :
- (क) नेपाल बाँचे नेपाली हाम्रो गौरव बाँच्ने छ
नेपाली भाषा संस्कृति कला साहित्य साँच्ने छ ।
 - (ख) आशिष देउ एकै र फेरि परिसना बगाऊँ
नेपाली हाम्रो श्रम र सिप स्वदेशमै लगाऊँ ।
९. श्रम र सिपलाई स्वदेशमै कसरी उपयोग गर्न सकिन्छ, कविताका आधारमा समीक्षा गर्नुहोस् ।
१०. दिइएको अनुच्छेद र गजलको नमुना पढ्नुहोस् अनि गजलको संरचनाबारे कक्षामा छलफल गर्नुहोस् :
- कविताका विभिन्न रूपमध्ये लघु रूप गजल हो । गजलको शाब्दिक अर्थ 'नारीसँगको प्रेमपूर्ण बातचित' भन्ने हुन्छ । यसले अहिले आफ्नो शाब्दिक अर्थलाई व्यापक गरी जुनसुकै विषयवस्तुलाई सशक्त रूपमा प्रस्तुत गर्ने गर्दछ । काव्यको श्रव्य विधाअन्तर्गत पर्ने गजलमा सद्गीतको पनि उपयोग गरिन्छ । गजल लेखनको संरचना छुटै प्रकृतिको छ । यसमा अक्षर र पाउमा निश्चितता छैन तथापि यसको लेखनका क्रममा केही पक्षमा ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ । एउटै लय वा छन्दबाट निर्मित दुई पद्धतिको योगबाट सेर निर्माण हुन्छ । सेर निर्माण गर्ने पद्धतिलाई मिसरा भनिन्छ । गजलको हरेक सेरमा दुई दुईओटा मिसरा हुन्छन् । गजलको पहिलो सेरलाई मतला भनिन्छ । यसमा विषयवस्तुको प्रारम्भिक उठान गरिएको हुन्छ ।

मतलाको पाउमा अन्त्यानुप्रास मिलेको हुनुपर्छ । दुवैमा समान प्रकृतिको अन्त्यानुप्रास भएको बर्ण, पद वा पदावलीलाई रदिफ भनिन्छ । रदिफ पहिलो सेरको दुवै पद्धक्ति र अन्य सेरका दोस्रो पद्धक्तिका अन्त्यमा दोहोरिने शब्द वा पदावली हो । रदिफ वा अन्त्यानुप्रासभन्दा अगाडिका शब्दमा हुने अनुप्रासलाई काफिया भनिन्छ । यसलाई पूर्वअन्त्यानुप्रास पनि भनिन्छ । यो मतलाको दुवै पद्धक्तिमा र हरेक सेरको दोस्रो पद्धक्तिमा रदिफभन्दा अगाडि आउँछ । यसर्थ रदिफभन्दा अगाडि आउने एक वा एकभन्दा बढी शब्दयुक्त अनुप्रासलाई काफिया भनिन्छ । यसलाई गजलको अनिवार्य अद्दग मानिन्छ । रचनाकारको उपनाम दिइएको अन्तिम सेरलाई मकता भनिन्छ । त्यसरी राखिएको उपनामलाई तखल्लुस भनिन्छ । यसलाई अनिवार्य मानिदैन ।

किन चाहियो ?

दुई आँखिभौं त तयार छन्, तरबार पो किन चाहियो
तिमी आफू मालिक भै गयो, सरकार पो किन चाहियो ।

पहरा कडा छ कटाक्षको, हरदम तयारि मुहारमा
घर भन्नु भारि महल न हो, दरबार पो किन चाहियो ।

कति चम्किलो छ हँसाइको, हिसिमा किरन् पनि दाँतको
मणिमोति तीर जुहार न हो, अरु हार पो किन चाहियो ।

मातीराम भट्ट

११. कविताका सुरुका चार पद्धक्तिबाट कुनै दुईओटा बोध प्रश्न निर्माण गरी तिनको उत्तर लेख्नुहोस् ।
१२. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

मानव समाजमा विपत्ति तथा जोखिमका पर्याप्त सम्भावना छन् । व्यक्तिगत जीवन, रोजगारी, व्यावसायिक कारोबार आदि सबैमा जोखिम व्याप्त रहेको छ । विमालाई जोखिम हस्तान्तरण गर्ने उपायका रूपमा लिइन्छ । अनिश्चित जोखिम हस्तान्तरण गरी झतिपूर्ति गर्ने माध्यम नै विमा हो । विमितले एक निश्चित रकम विमकलाई दिने विमा एक प्रकारको सम्झौता हो । यसरी विमकलाई आकर्स्मक सहकट उत्पन्न भएमा एक निश्चित रकम दिने वा

क्षतिपूर्ति दिने भनी गरिने प्रतिज्ञा नै विमा हो । विमा व्यवसायले जीवनमा आइपर्ने खतरा वा विर्पत्ति रोक्न सक्दैन तर यस्ता विर्पत्तिवाट हुने आर्थिक क्षतिवाट एक हदसम्म राहत दिन्छ । वित्तीय रूपमा हुने हानि नोक्सानीको क्षतिपूर्ति प्रदान गरेर विमाले जोखिमबाट बच्न सहयोग गर्छ । यो दुई पक्षका विचमा हुने करार पनि हो । विमालाई निजी र सरकारी दुई प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ । निजी विमालाई पनि जीवन विमा र सम्पत्ति तथा दायित्व विमा गरी विभाजन गर्न सकिन्छ । मानिसको जीवनसँग सम्बन्धित जोखिम विरुद्ध गरिने विमालाई जीवन विमा भनिन्छ । हिजोआज प्रत्येक व्यक्तिले अनिश्चित जोखिमको सुरक्षाका लागि विमा गर्छन् । सम्पत्ति तथा दायित्व विमामा अग्नि विमा, सामुद्रिक विमा, आकस्मिक विमा पर्छन् । त्यस्तै गरी सरकारी विमालाई पनि सामाजिक विमा र अन्य सरकारी विमामा विभाजन गर्न सकिन्छ । सामाजिक विमाअन्तर्गत वृद्धावस्था, आश्रित तथा अशक्तता विमा, स्वास्थ्य विमा, बेराजगारी विमा, कामदार वा मुआव्जा विमा, अनिवार्य अस्थायी अशक्तता विमा आदि पर्छन् । अन्य सरकारी विमाअन्तर्गत उपदान समाप्ति विमा, सझीय बाढी पहिरो विमा, सझीय बाली विमालगायतका थुप्रे कार्यक्रम पर्छन् । विमाले हानि वा नोक्सानीको क्षतिपूर्ति, कम चिन्ता र त्रास, लगानीयोग्य कोषको स्रोत, क्षति नियन्त्रण तथा रोकथाम, साखको वृद्धि आदिमा फाइदा पुऱ्याउँछ । हिजोआज सरकारले स्वास्थ्य विमालाई पनि उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ । गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सर्वसाधारणलाई प्रवाह गर्ने र स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता गर्ने उद्देश्यले स्वास्थ्य विमालाई उपयोगमा ल्याइएको हो ।

(क) प्रश्नहरू

- विमा भनेको के हो ?
- विमालाई एक प्रकारको सम्झौता मानिन्दूको कारण लेखुहोस् ।
- सामाजिक विमाअन्तर्गत के के पर्छन् ?
- विमाबाट के के फाइदा हुन्छ ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- अनुच्छेदबाट एक एकओटा उद्देश्य र विधेय विस्तारक वाक्य पहिचान गर्नुहोस् ।
- अनुच्छेदबाट एउटा जटिल वाक्य पहिचान गरी त्यसलाई सरल वाक्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।

(इ) अनुच्छेदबाट 'श', 'ष' र 'स' प्रयोग भएका एक एकओटा शब्द टिपोट गरी तिनको अर्थ लेख्नुहोस् ।

१३. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

अरूबाट सम्मान पाउन मान्छे दयालु हुनुपर्दैरहेछ । यसका लागि दुखमा परेका मानिस र छारछिमेकका मानिस तथा कार्यालयमा आफ्ना सहकर्मीलाई आफूले सकेको वा जानेको मदत गर्नुपर्दैरहेछ । अरूलाई सहयोग गर्ने बानीबाट उनीहरूको सम्मान पाउन सकिँदौरहेछ । आफूले सम्मान पाउन अरूलाई सम्मान दिनुपर्दैरहेछ । आफूभन्दा सानालाई माया र ठुलालाई आदर गर्नु हाम्रो संस्कारको एक हिस्सा पनि हो । अरूबाट सम्मान पाउन अरूको कुरा राम्रोसँग सुन्नु पनि पर्दैरहेछ । जब तपाईं मानिसको कुरा ध्यानसँग सुन्नुहुन्छ त्यतिखेर मात्रै उनीहरूको नजरमा तपाईंप्रतिको सम्मान बढ्छ । सम्मान पाउन सामाजिक पनि बन्नुपर्दैरहेछ । यसका लागि आफ्नो जनसम्पर्कलाई राम्रो बनाउनु पर्दैरहेछ । नरिसाउने, खुसी रहने र अरूसँग हाँसेर कुरा गर्ने व्यक्ति पनि सम्मान पाउन लायक हुँदारहेछन् ।

तपाईंका कक्षामा एक जना लोकप्रिय समाजसेवी आउनुभयो । कक्षाका विद्यार्थी पालैपालो बोलेर ती व्यक्तिका विशेषता बताउदै तिनको सम्मान कसरी गर्नुहुन्छ, अभिनय गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ द सुन्नुहोस् र दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) सजीव तत्व भन्नाले के बुझिन्छ ?

(ख) पृथ्वीको वातावरणलाई कति किसिममा विभाजन गरिएको छ ?

(ग) महासागरको पानी नुनिलो हुनाको कारण के हो ?

(घ) वायु पारिस्थितिक प्रणालीको सिर्जना कसरी हुन्छ ?

२. पारिस्थितिक प्रणालीको सन्तुलनका लागि के के कुरामा ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ, सुनाइ पाठ द का आधारमा भन्नुहोस् ।

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

१. दिइएका वाक्य पढी उद्देश्य, विधेय तथा तिनको विस्तार पहिचान गर्नुहोस् :

(क) (अ) उद्देश्य हिँड्यो ।

(आ) कर्ता भनिने वाक्यको उद्देश्य क्रिया भनिने विधेय खोज हिँड्यो ।

(इ) आफ्ना वायांपट्टिका सबै पदलाई उद्देश्य विस्तार मान्ने वाक्यको कर्ता भनिने उद्देश्य चाहिँ आफ्ना वायांपट्टिका सबै पदलाई विधेय विस्तार ठान्ने वाक्यको क्रिया भनिने विधेय खोज हिँड्यो ।

(ख) माथिका तीनओटै वाक्यमा रेखाइकित उद्देश्य र विधेय उही छ । पहिलो वाक्य उद्देश्य र विधेय मात्र भएको वाक्य हो । दोस्रो वाक्यमा उद्देश्यभन्दा अगाडि तीनओटा पद भएको एउटा पदसमूह छ त्यो उद्देश्यको विस्तार हो भने विधेयभन्दा अगाडि चारओटा पद भएको पदसमूह छ । त्यो विधेयको विस्तार हो ।

तेस्रो वाक्यको उद्देश्य, विधेय, उद्देश्य विस्तार र विधेय विस्तार पद कुन कुन हुन ? कक्षामा शिक्षकलाई बताउनुहोस् ।

२. दिइएका वाक्यबाट उद्देश्य र विधेय छूट्याउनुहोस् :

(क) ४५ वर्षका कृष्ण राय गाउँका सबभन्दा भद्र मानिस थिए ।

(ख) माथ्ता घरकी साहिली दिदी असाध्यै छिटो छिटो हिँडिन् ।

(ग) विचार गर्दागर्दै कृष्ण रायले रेलको ढब्बामा भएको भगडा सम्झे ।

३. दिइएका अनुच्छेद पढी सरल र जटिल वाक्य पहिचान गर्नुहोस् :

(क) ऋषिले वेद लेखे । त्यो वेदमा ज्ञान छ । ऋषि हिमाली पाखामा बसे । उनले त्यहीं वेद लेखे । व्यासले पुराणका गाथा गाए । व्यासले पुराण नेपाली भाकामा गाए । हाम्रो हिमाल राम्रो छ । हाम्रो पहाड राम्रो छ । हाम्रो तराई राम्रो छ ।

(ख) ऋषिले जुन वेद लेखे त्यो वेदमा ज्ञान छ । ऋषि जुन हिमाली पाखामा बसे त्यहीं बसेर वेद लेखे । व्यासले जुन पुराणका गाथा गाएका छन् ती सबै नेपाली भाकामा गाएका छन् । हाम्रो हिमाल राम्रो छ भने हाम्रो पहाड र तराई राम्रो छ ।

(ग) ऋषिले वेद लेखे र त्यो वेदमा ज्ञान छ । ऋषि हिमाली पाखामा बसे अनि उनले त्यहीं वेद लेखे । व्यासले पुराणका गाथा गाएका छन् र ती सबै नेपाली भाकामा छन् । हाम्रो हिमाल राम्रो छ अनि हाम्रो पहाड र तराई राम्रो छ ।

माधिको 'क' को अनुच्छेदका वाक्य सरल वाक्य हुन् भने 'ख' र 'ग' का अनुच्छेदका वाक्य जटिल वाक्य हुन् । जटिल वाक्य अन्तर्गतका 'ख' का मिश्र वाक्य हुन् भने 'ग' का संयुक्त वाक्य हुन् ।

४. जुन - ती, जति त्यति, भने, भने जस्ता सापेक्ष संयोजक जोडेर पाँचओटा मिश्र वाक्य बनाउनुहोस् ।

५. र, अनि, वा, अथवा, तर जस्ता निरपेक्ष संयोजक जोडेर पाँचओटा संयुक्त वाक्य बनाउनुहोस् ।

६. दिइएका सङ्केतका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

(क) जब गद्गडाएर पानी पत्यो तब बाढी आयो । (सरल वाक्य)

(ख) कुकुर भुक्छ । कुकुरले टोक्कैन । (मिश्र वाक्य)

(ग) ऊ राम्रो पढ्छ र सफल हुन्छ । (सरल वाक्य)

(घ) घाम लाग्यो । न्यानो भयो । (संयुक्त वाक्य)

(ङ) म धेरै हिँडे । मेरा खुटटा दुखे । (मिश्र वाक्य)

(च) श्रमिकले श्रम गर्दैन् । श्रमिकले जीविकोपार्जन गर्दैन् । (संयुक्त वाक्य)

७. आफ्नो परिचय १० ओटा सरल वाक्यमा लेख्नुहोस् ।

८. प्रश्न न. ७ मा लेखिएको उत्तरलाई पाँचओटा संयुक्त वाक्यमा रूपान्तरण गर्नुहोस् ।

९. दिइएको अनुच्छेद पढी 'श', 'स' र 'ष' प्रयोग भएका शब्द रेखाड्कन गर्नुहोस् :

शवगृहमा आफन्तको शव देखेर आएजति सबका आँखा रसाए । पोडश वर्षीय बिस्ट सर सद्गुवासभा, सोलुखुम्बु, पर्सा, सिराहा घुमेर हिजो मात्रै सुखेत पुगेका र आजै नेपाल वायुसेवाको विमानबाट त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा भरेका थिए । कठै ! उनलाई राती हृदयघात भएछ । उनलाई श्रद्धाङ्गली दिन शम्भु सर, श्रुति मिस, विष्णु सर र सन्देश सर पनि आहपुगेका थिए ।

१०. 'नेपाली हाम्रो श्रम र सिप' कविताबाट 'श', 'स' र 'ष' प्रयोग भएका तीन तीनओटा शब्द लेख्नुहोस् ।

११. दिइएको अनुच्छेदमा 'श', 'स' र 'ष' प्रयोगसम्बन्धी अशुद्धि सच्चाएर पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

उसा भनेको बिहान हो र निसा भनेको षाँझ हो । हाम्रो बशोबाश षहरमा छ । राती भयो भने गाउँबाट षहरमा शर्जिलेषंग पुग्न शकिंदैन । नव धेरे कृष्णहित अँध्यारामा षहर फर्कनुपर्छ ।

सिर्जना र पारियोजना कार्य

१. दिइएको गजल पढनुहोस् र एउटा मुक्तक वा गजल तयार पार्नुहोस् :

फरक छन् नजरको कुरा के गरूँ खै
म गाला अधरको कुरा के गरूँ खै ।

कलेँटी परेको छ सुन्नै छु लाली
नमिठो खबरको कुरा के गरूँ खै ।

दिँदै दिन्ल केही दिए चोट दिन्द्य
निठुरी सहरको कुरा के गरूँ खै ।

बदर नै सदर छ सदर नै बदर छ
सदरको बदरको कुरा के गरूँ खै ।

(बूँद राना)

२. रेडियो, टेलिभिजन वा विद्युतीय सामग्रीबाट आफूलाई मन पर्ने गीति कविता टिपोट गरेर कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

मेरो देशको शिक्षा

शिक्षालाई मानव जातिको तेस्रो आँखा मानिन्छ । यसलाई हाम्रो भित्री हृदयको नयन पनि भनिन्छ । यो हाम्रा बाहिरी आँखा अथवा चर्मचक्रभन्दा पृथक, महान् र तेजवान् छ । हामीसँग भएको यहीं ज्ञानचक्रबाट हामीले शिक्षा आर्जन गर्दौ अर्थात् कुनै कुरा सुन्दौरै र सिक्छौं, समाज र प्रकृतिमार्फत सैद्धान्तिक र व्यावहारिक ज्ञान निरन्तर आर्जन गरिरहन्दौं । प्रकृति, संस्कृति र सभ्यताका दृष्टिले सृष्टिको उषाकालदेखि सुसम्पन्न मेरो देश आज शिक्षाका दृष्टिले समेत प्रगतिपथतर्फ लम्कादो छ । शिक्षाले नै मानवलाई सम्मान, खुसी र सुखपूर्वक जिउने ज्ञान र सिप प्रदान गर्दछ । यसले समाज र राष्ट्रमा प्रचलित मान्यता र विश्वासलाई मानवताका आँखाले हेर्ने र तिनका बारे समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने सोच प्रदान गर्दछ । यसले सकारात्मक र मूल्यवान् विषयलाई ग्रहण गर्ने र कतिपय असान्दर्भिक कुराबारे आलोचनात्मक दृष्टि राख्ने चेत प्रदान गर्दछ । विज्ञान र सूचना प्रविधिलगायत युग सुहाउँदा जे जिति नवीन प्रयोग र मान्यता स्थापित भएका छन् तिनलाई आत्मसात् गर्दै समयानुकूल परिष्कृत गर्दै लैजाने काम शिक्षाले गर्दछ । अनादि कालदेखि शिक्षाको उर्वर भूमि रहेको

चक्र : आँखा, नयन

अनादि : आदि वा सुरु थाहा नभएको

मेरो देशको शिक्षाले युगानुकूलका विशेषता ग्रहण गर्दै यो देशलाई समृद्ध बनाउने दिशामा प्रवृत्त छ ।

प्राचीन ऋषिमुनिले अनेकौं सभ्यता, संस्कृति, पूर्वीय दर्शन र ज्ञानको ज्योति संसारभर फिँजाए र मेरो देशको शिक्षालाई आलोकित गरे । वेदव्यासमा ज्ञानको स्फुरण यहीं भयो र उनले अठार पुराणको रचना गरे । राजा जनकको दरबारमा याज्ञवल्क्य, गार्गी, मैत्रेयी जस्ता विद्वान् विदुषीले शास्त्रार्थ गरेर जीवन र जगतका यथार्थ र रहस्यका पाटा उजागर गरे । ज्ञानको तिर्खाले आकुलव्याकुल भएर घरपरिवार त्यागेका सिद्धार्थ गौतमले बुद्धत्व प्राप्त गरे । फाल्गुनन्दले किरांत समुदायमा आफ्नो संस्कृतिको उत्थान र संवर्धन गर्न प्रेरणा दिने अनि समाजमा चेतना र जागरण फैलाउने 'मुन्द्युम' जस्तो ग्रन्थ रचना गरे । यसरी मेरो देशको शिक्षाको प्रवर्धनमा परापूर्व कालदेखि विभिन्न ऋषिमहर्षि र विद्वान्ले विशिष्ट योगदान दिएका छन् । ज्ञानको मूलस्रोतका रूपमा रहेको र श्रुति परम्परामा आधारित अपौरुषेय रचना मानिने चारवेदको शिक्षासमेत मेरो देशको शिक्षाको गौरवमय मुहान हो । वेदमा निहित ज्ञान र शिक्षालाई विभिन्न ऋषिमुनिद्वारा कैयौं उपनिषद् र सयौं ग्रन्थमा व्याख्या गरिएको मेरो देशको शिक्षाले विश्वलाई नै प्रज्वलित पारेको छ ।

मेरो देशको शिक्षाले अनेकौं संस्कृति र तिनका मूल्य मान्यता हकमकक फुलाउन समयसापेक्ष रूपमा बदल अहम् भूमिका खेलेको छ । यसले पूर्वीय ज्ञान र चेतनाको किरण विश्वमा फिँजाएको छ । मेरो देशको शिक्षा आज आफ्नो वास्तविक पहिचान जीवन्त राखेर युगानुकूलको विज्ञान र प्रविधियुक्त शिक्षालाई आत्मसात् गर्दै अगि बढन आतुर छ । बौद्धिक विकास, सभ्यताको परिष्करण र स्तरीय जीविकोपार्जनका लागि शिक्षा नितान्त आवश्यक छ । त्यसैले सनातन पूर्वीय सभ्यता र अनेकौं मौलिक संस्कृति भएको मेरो देशलाई पूर्वीय ज्ञान तथा पाश्चात्य विज्ञान र प्रविधिसँग हातेमालो गर्दै अझै अगि बढाउनु जरुरी छ । मेरो देशको शिक्षालाई सिपले सुसम्पन्न बनाउने अहिलेको चुनौतीलाई

विदुषी विद्वान् महिला

शास्त्रसम्बन्धी विषयमा गरिने छलफल वा तर्क वितर्क

मुन्द्युम किरांतको धर्मशास्त्र

अपौरुषेय कुनै खास व्यक्तिले नवनाएको, अलौकिक

उपनिषद् आयंहस्तको दार्शनिक विचारले भरिएको आत्मा परात्माको निरूपण गर्ने शास्त्र

जीवन्त जिउदो वा जीवित

परिष्करण कुनै वस्तु वा कुरालाई राम्रगी खाने, दोष वा चुटि हटाउने काम

सनातन धेरै पहिलेदेखि चलिआएको

अवसरका रूपमा बदल्नु छ । आज हामीले विभिन्न माध्यमबाट समयसापेक्ष सिप प्राप्त गर्नु छ । पुस्तक, सूचना र प्रविधि, इतिहास, प्रयोग र व्यवहारका माध्यमबाट जीवनोपयोगी सिपयुक्त थप शिक्षा प्राप्त गर्नु छ । म बदलिँदो युगसँगै आफूलाई समायो जन गर्न सक्ने शिक्षा चाहन्छु । शिक्षालाई सिपसँग, सिपलाई श्रमसँग अनि श्रमलाई आधुनिक प्रविधिसँग जोड्ने शिक्षा आजको आवश्यकता हो भन्ने मैले अनुभूत गरिरहेछु ।

शिक्षालाई भूगोल र पर्यावरण अनुकूल व्यवसायमूलक शिक्षाका रूपमा विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता मैले देखेको छ । यसो गर्दा देशमा रोजगारी सिर्जनामा थप बल पुरथ्यो भन्ने मलाई लाग्छ । कफी र चिया खेती हुने ठाउँका विद्यालयमा तिनको उत्पादन र प्रशोधनसम्बन्धी तालिम दिनु वाञ्छनीय हुन्छ । त्यसै गरी स्याउ खेती हुने ठाउँका विद्यालयमा स्याउ खेतीलगायत स्याउबाट जुस, जाम र जेली उत्पादन गर्ने व्यावसायिक ज्ञान र सिपयुक्त शिक्षा आवश्यक हुन्छ । कण्ठीलीका किसानलाई जडीबुटी पर्हिचान र प्रशोधनको शिक्षा दिनु सान्दर्भिक हुन्छ । होरपाटन, खप्तड र लुम्बिनीका विद्यार्थीलाई पर्यटकीय ज्ञान, सिपका साथै होटल व्यवस्थापनको शिक्षा दिएर स्वरोजगारका अनन्त सम्भावना खोज सकिन्छ । जुम्ला, डोल्पा, मुस्ताङ जस्ता जिल्लामा स्याउ खेती, धनकुटा, सिन्धुली, गोरखा जस्ता जिल्लामा जुनार तथा सुन्तला खेतीको प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा विद्यालय तहमै समावेश गर्न उपयुक्त देख्छु । त्यस्तै भापा, सुनसरी, सिराहा, चितवन, रुपन्देही, बाँके, कैलाली जस्ता समधर भूभाग भएका जिल्लामा अन्नबाली र तरकारी उत्पादनको प्राविधिक शिक्षा दिन सान्दर्भिक ठान्छु । यसो गरेर सिपयुक्त शिक्षालाई प्राथमिकतासाथ अग बढाउनेपछि भन्ने मलाई लाग्छ । यसो भयो भन्ने मात्र आफ्नो सिपअनुकूलको व्यवसाय गरेर आपनै देशमा स्वरोजगारका अवसरको सदृपयोग गर्दै विद्यार्थीले यो देशमा परिसिना बगाउने अवसर पाउने छन् ।

व्यवसायमूलक शिक्षाका लागि हाम्रो परम्परागत र आधुनिक प्राविधिलाई सँगसँगै अगाडि लैजानु बढी सान्दर्भिक देख्छु । कृषिमा आधुनिक प्राविधि तथा अत्याधुनिक औजारको प्रयोग गर्ने व्यावसायिक शिक्षा विद्यालय तहमा नै प्रदान गर्न आवश्यक छ । यसका साथै परम्परागत कृषि औजारका बारेमा पर्न ज्ञान र सिप उत्तिकै आवश्यक हुन्छ । यस्ता प्राविधिक ज्ञान र सिप प्राप्त गरेका विद्यार्थी व्यवसाय सञ्चालन गर्न सक्ने गरी आत्मनिर्भर

प्रशोधन : कच्चा पदार्थलाई खारेर, पेलेर वा पखानेर शुद्ध पार्ने काम

अनन्त : कहिल्यै नाश नहुने, अनंगिती

औजार : काम गर्ने साधन, हातियार

हुन उत्प्रेरित हुन्छन् भन्ने मलाई लाग्छ । शिक्षाको मूल उद्देश्य आत्मनिर्भर शिक्षामा जोड दिनु हो भने आत्मनिर्भरताको लक्ष्य स्वरोजगार बन्नु हो ।

मलाई मेरो देशको शिक्षामा सर्वसुलभ रूपमा सूचना प्रविधिको पहुंच पुगोस् भन्ने लाग्छ । मेरो देशमा विज्ञान र प्रविधियुक्त शिक्षाको थप खाँचो छ । विज्ञान र प्रविधियुक्त शिक्षा नपुरेका गाउँ ठाउँमा त्यसको पहुंच सर्वसुलभ हुनु जरुरी छ । आजको युग सूचना र प्रविधिको युग हो । शिक्षामा सूचना र प्रविधिले **युगान्तकारी** परिवर्तन ल्याइदैएको छ । ती परिवर्तनलाई आत्मसात् गर्न सक्ने नागरिक उत्पादनमा जोड दिने शिक्षाको खाँचो छ । आज हामी मोबाइल एप्सबाट गाडी रोक्न, चढन र भाडा तिर्न सक्छौं । जहाजको टिकट काट्न र तीर्थाट्न गर्न, रेलको टिकट काट्न सक्छौं । अनलाइन कारोबार गर्न सक्छौं, अनलाइनबाटै बैद्यक खाता खोल्न र घरमै सामान मराउन सक्छौं । आज जागिरका विज्ञापन अनलाइनबाटै खुल्छन् । व्यापार व्यवसाय अनलाइनबाटै गरिन्छन् । घरमा उत्पादन गरेका कृषिजन्य वस्तु अनलाइनबाटै बजारीकरण गरी आय वृद्धिमा सधाउ पूऱ्याउन सकिन्छ । चिठीपत्र विद्युतीय माध्यमबाट प्रेषण गरिन्छ । विश्वभरिको सूचना र जानकारीको अजस्र स्रोत इन्टरेटभित्रै छ । मेरो देशको शिक्षाले हाम्रा विद्यार्थीलाई यी र यस्ता कुरामा दक्ष बनाउदै युगीन आवश्यकता र आविष्कारसँग अझै जोडन सक्नुपर्छ । यस्ति हुँदाहुँदै पनि प्रविधिले हामीलाई दिएका सूचना सबै आधिकारिक, तथ्यपूर्ण र स्वस्थकर नहुन सक्छन् त्यतातिर सचेत हुन र प्रविधिको दुरुपयोग हुन नदिन सचेतनासमेत आधुनिक शिक्षाले दिन आवश्यक छ । अतः आजका शिक्षित विद्यार्थी सूचना प्रविधिसँग पूर्ण रूपमा परिचित, **पोख्न** र दक्ष हुनुपर्छ ।

मेरो देशको शिक्षा ज्ञान र विज्ञानको सहगम बन्नुपर्छ । यस्तो शिक्षाबाट पाह्ने ज्ञान वा चेतनाले मानिसलाई कर्तव्य, दायित्व, सद्गुण आदि सिकाउँछ । मानवीय स्वभाव र कर्मलाई सही मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दै कुनै कुराका फाइदा र बेफाइदाको व्याख्या गर्न सिकाउँछ । यसले मानिसलाई नैतिकवान, **सहिष्णु**, दक्ष र विवेकशील बनाउन आवश्यक पर्ने नैतिक, सांस्कृतिक र वैज्ञानिक शिक्षाको सन्तुलनमा जोड दिन्छ । ज्ञान र विज्ञानले युक्त शिक्षाआजन गर्ने आजका विद्यार्थीमा व्यक्तिगत जीवन र सामाजिक जीवनका

उत्प्रेरित : होसला प्राप्त, उत्साहित

युगान्तकारी : ऐउटा युगको अन्त्य गरी अको युग ल्याउने

पोख्न : कुनै काम गर्न दक्ष, सिपालु

सहिष्णु : पीडा सहन सक्ने, सहनशील

बारेमा गहिरो ज्ञान हुने छ । यस्ता विद्यार्थीको व्यक्तित्व विकासमा समेत यसले टेवा पुऱ्याउँदछ । मेरो देशको शिक्षाले उत्पादन गरेका व्यक्तिमा सकारात्मक गुण भरिपूर्ण हुनुपर्छ । त्यसैले शिक्षित व्यक्तिमा शिष्टाचार, **प्रतिबद्धता**, सांस्कृतिक सद्भाव, सामाजिक सदव्यवहारका क्षमता हुनु जरुरी छ भन्ने मलाई लाग्दछ । त्यस्ता व्यक्तिमा प्रतिकूल परिस्थितिमा शान्त रहने, संवेग र भावनाका विभिन्न अवस्थालाई आफै व्यवस्थापन गर्ने र परिस्थितिलाई धैर्यपूर्वक सामना गर्ने विशेषता हुनु जरुरी छ । साथै नेतृत्व गर्ने क्षमता, अनुशासन, सत्य र त्रुटि बुझ्ने क्षमता, निरन्तर सुधार गर्ने क्षमता शिक्षित व्यक्तिमा देखिनु जरुरी छ ।

मेरो देशको शिक्षाबाट **दीक्षित** व्यक्ति समालोचनात्मक सोचयुक्त नयाँ नयाँ ज्ञान निर्माण गर्न सक्ने हुनुपर्छ भन्ने मलाई लाग्दछ । वास्तवमा समालोचनात्मक चिन्तनले कुनै पनि विचार, घटना वा परिवेशलाई आँखा चिम्लेर समर्थन गर्ने कुरालाई सही ठान्दैन । यो हरेक कुरालाई पूर्वाग्रह नराखेर अरूपका भरमा मात्र नपरी आफै विचेकका आँखाले हेर्नुपर्ने स्वस्थ चिन्तन हो । आजका समग्र वैज्ञानिक आविष्कार पनि यस्ते समालोचनात्मक चिन्तनकै उपज हुन् । यस्तो चिन्तन नहुँदो हो त न राइट दाजुभाइले हवाइजहाज आविष्कार गर्थे, न त न्युटनको गुरुत्वाकर्षणको शक्ति नै पत्ता लाग्यो । समालोचनात्मक चेत भएको विद्यार्थीले शिक्षकको मतमा पनि **प्राज्ञिक** बहस गरेको हुन्छ । गुरुका मतमा फरक मत पनि राखेको हुन्छ । यसरी आफ्ना विद्यार्थीले आफैसँग तर्क गर्दा गुरु गौरवान्वित भएका हुन्छन् । त्यतिमात्रै होइन यस मान्यताअनुसार ससाना बालबालिकाले संस्कृतिका नाममा जरो गाडेर बसेका अन्धविश्वासमाथि वैज्ञानिक प्रश्न गर्न सक्छन् । ती प्रश्न युग सुहाउँदा छन् कि छैनन् भनेर तर्क गर्न पाउने समालोचनात्मक चिन्तन पनि शिक्षाकै एउटा पाटो हो । यस्ता कर्तिपय विश्वास अन्धविश्वास रहेछन् भन्ने आलोचनात्मक चेतनाको बोध गर्ने शिक्षा मेरो देशको शिक्षाको मूल मर्म हो भन्ने मेरो धारणा छ ।

शिक्षाका क्षेत्रमा हिजोभन्दा आज कैयो सकारात्मक कार्य भएका छन् । माध्यमिक शिक्षासम्म निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था हुनु, थुप्रै विश्वविद्यालय खोलिनु चानचुने कुरा होइन । उच्च शिक्षा अध्ययन गर्ने खच बोकेर सहर पस्ने वातावरणको अन्त्य हुनु अर्थात् गाउँ गाउँमा क्याम्पस खोलिनु र उच्च शिक्षा सुलभ हुनु मेरो देशको शिक्षाका लागि गर्व गर्न लायक कुरा हुन् ।

प्रतिबद्धता : वचनबद्ध भएको अवस्था, कुनै विचार, सिद्धान्त वा वाचा बन्धनबाट बाहिएको अवस्था
दीक्षित : दीक्षा वा मन्त्र प्राप्त गरेको

प्राज्ञिक : प्राज्ञदारा सम्पन्न गरिने, दक्षतासम्बन्धी

क्याम्पस र विद्यालयमा इन्टरनेट सेवा जोडिनु, सूचना र प्रविधिमा विद्यालयका विद्यार्थीको समेत पहुँच हुनुले मेरो देशका विद्यार्थीको ज्ञान प्राप्त गर्ने सूचनाको क्षितिज फराकिलो भएको छ । आज देशभरिका विद्यार्थीले सूचना प्रविधिलाई एउटा विषयका रूपमा पढ्न पाएका छन् । विद्यालय तहदेखि कम्प्युटर पाठ्यक्रम र तदनुरूप पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था हुनुलाई मैले यो देशको विद्यालयीय शिक्षामा आएको युगीन फड्को ठानेको छु ।

यसरी प्राचीन कालदेखि नै ज्ञानको खानी रहेको मेरो देशको शिक्षाका जगमा राज्यको आर्थिक, भौतिक, प्राविधिक लगानी र दक्ष जनशक्तिका खम्बा ठिडिएका छन् । मेरो देशको शिक्षा समृद्धपथतर्फ यात्रारत छ । मेरो देशको शिक्षा व्यावसायिक सिप र समालोचनात्मक चिन्तनले युक्त जनशक्ति तयार पार्न तल्लीन छ । परापूर्व कालदेखि यस पवित्र भूमिमा रहेको ज्ञानलाई आधुनिक विज्ञानसँग हातेमालो गर्दै मेरो देशको शिक्षाले सुन्दर यात्रा गरेकै छ । नेपाली माटामा सुन फलाउन यसरी प्राचीन कालदेखि ज्ञानको खानी रहेको मेरो देशको शिक्षा आज आधुनिक वैज्ञानिक शिक्षा प्रदान गर्न आतुर छ । त्यसो त मेरो देशले आफूमा परापूर्व कालदेखि रहेको ज्ञानलाई आधुनिक विज्ञानसँग एकैसाथ सहयात्रा गरेकै छ । नेपाली माटामा सुन फलाउने गरी व्यावसायिक र आधुनिक कृषि शिक्षा दिन मेरो देशको शिक्षामा अझै लगानी र पहुँच विस्तारमा जोड दिनुपर्छ । मुलुकका उत्पादनलाई विश्वबजारमा पस्कने गरी हाम्रा विद्यार्थी उत्पादनलाई संसारमा चिनाउन सक्षम हुने परिस्थिति पैदा गर्नु जरुरी छ । सुदूर विगतदेखि भोजपत्र, धुलौटे पाटी, खरी, चक, डस्टर र मार्कर युगबाट गुज्रेको मेरो देशको शिक्षामा सूचना र प्रविधिको सहज पहुँच पुर्दै छ । यसो भएमा मेरो देशको शिक्षाले आफ्नो मौलिकतासहितको युग सुहाउँदो वैज्ञानिक युगमा थप फड्को मानें छ । यसरी मेरो देशमा प्राचीन ज्ञान र आधुनिक विज्ञानसहितको शिक्षा र ज्ञानको नयाँ सगरमाथा खडा हुने छ ।

भोजपत्र : प्राचीन कालमा लेखनका निर्मित प्रयोग गरिने पातलो कागज जस्तो पत्रपत्र भएको एक जातको रुखको बोका

शब्दभण्डार

१. दिइएका अर्थ बुझाउने शब्द 'मेरो देशको शिक्षा' निवन्धबाट खोजेर लेख्नुहोस् :
- नयाँ कुराको खोजी
 - खास विषयको गुण दोष आदिको मूल्याङ्कन
 - जीवन निर्वाहका लागि गरिने काम
 - महत्त्वपूर्ण मानिएका ठुला आकारका पठनीय सामग्री
 - शिष्ट वा सभ्य मानिसको आचरण

२. दिइएका शब्द र अर्थबिच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
मुहान	परिश्रम गर्दा शरीरबाट निस्कने पानी
तीर्थाटन	पुरातन
पसिना	उद्गमस्थल
मार्ग	पुराण
त्रुटि	प्रसन्न
खानी	तीर्थयात्रा
प्राचीन	गल्ती
	धेरै चिज उत्पन्न भएको ठाउँ
	बाटो

- दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र प्राविधिक, पारिभाषिक शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

शिक्षण सिकाइको महत्त्वपूर्ण पक्ष शिक्षक हो । शिक्षकले पाठ्यक्रमअनुसार विषयवस्तुमा आधारित भएर शिक्षण गर्नु अपरिहार्य हुन्छ । शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन पाठ्योजना बनाउनसमेत अनिवार्य हुन्छ । पाठ्योजनाभित्र विशिष्ट उद्देश्य, पाठ्यवस्तु, शैक्षणिक सामग्री, सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप, मूल्यांकन र गृहकार्य रहन्छन् ।

- 'मेरो देशको शिक्षा' निबन्धबाट कुनै पाँचओटा पारिभाषिक शब्द खोजी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

बोध र अभिव्यक्ति

- दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

ज्ञानचक्षु, संस्कृति, सृष्टि, सद्गम, आकुलव्याकुल, सिद्धार्थ, ओतप्रोत, बौद्धिक

- 'मेरो देशको शिक्षा' निबन्ध सस्वरवाचन गर्नुहोस् ।
- दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

 - 'मेरो देशको शिक्षा' निबन्ध आत्मपरक वा वस्तुपरक कुन हो ?
 - 'व्यवसायमूलक शिक्षाका बन्नु हो' अनुच्छेदको शीर्ष वाक्य कुन हो ?
 - वाक्य संरचनाका दृष्टिले सबभन्दा लामो अनुच्छेद कुन हो ?
 - प्राचीन सभ्यता र संस्कृतिसँग सम्बन्धित कुरा कुन अनुच्छेदमा आएको छ ?

- दिइएको निबन्धांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

मेरो देशको शिक्षाबाट दीक्षित व्यक्ति समालोचनात्मक सोचयुक्त नयाँ नयाँ ज्ञान निर्माण गर्न सक्ने हुनुपर्छ भन्ने मलाई लाग्छ । वास्तवमा समालोचनात्मक चिन्तनले कुनै पनि विचार, घटना वा परिवेशलाई आँखा चिम्लेर समर्थन गर्ने कुरालाई सही ठान्दैन । यो हरेक कुरालाई पूर्वाग्रह नराख्नेर अरूका भरमा मात्र नपरी आफ्नै विवेकका आँखाले हेर्नुपर्ने स्वस्थ चिन्तन हो । आजका समग्र वैज्ञानिक आविष्कार पनि यस्तै समालोचनात्मक चिन्तनकै उपज हुन् । यस्तो चिन्तन नहुदो हो त न राइट दाजुभाइले हवाइजहाज आविष्कार गर्थे, न त न्युटनको गुरुत्वाकर्षणको शक्ति

नै पत्ता लाग्यो । समालोचनात्मक चेत भएको विद्यार्थीले शिक्षकको मतमा पनि प्राज्ञिक बहस गरेको हुन्छ । गुरुका मतमा फरक मत पनि राखेको हुन्छ । यसरी आफ्ना विद्यार्थीले आफैसँग तर्क गर्दा गुरु गौरवान्वित भएका हुन्छन् । त्यतिमात्रै होइन यस मान्यताअनुसार ससाना बालबालिकाले संस्कृतिका नाममा जरो गाडेर बसेका अन्धविश्वासमाथि वैज्ञानिक प्रश्न गर्न सक्छन् । ती प्रश्न युग सुहाउँदा छन् कि छैनन् भनेर तर्क गर्न पाउने समालोचनात्मक चिन्तन पनि शिक्षाकै एउटा पाटो हो । यस्ता कतिपय विश्वास अन्धविश्वास रहेछन् भन्ने आलोचनात्मक चेतनाको बोध गर्ने शिक्षा मेरो देशको शिक्षाको मूल मर्म हो भन्ने मेरो धारणा छ ।

प्रश्नहरू

- (क) दीक्षित व्यक्तिमा कस्तो क्षमता हुनुपर्छ ?
 - (ख) स्वस्थ चिन्तनमा कुन कुरा पर्छ ?
 - (ग) 'समालोचनात्मक चिन्तन शिक्षाकै एउटा पाटो हो' भन्तुको आशय के हो ?
 - (घ) निबन्धको अंशको भनाहप्रति तपाईं सहमत वा असहमत के हुनुहुन्छ, तर्क दिनुहोस् ।
५. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :
- (क) 'मेरो देशको शिक्षा' निबन्धमा कस्तो व्यवसायमूलक शिक्षाको अपेक्षा गरिएको छ ?
 - (ख) शिक्षाले मानव जीवनका कुन कुन कुरामा सुधार ल्याउँछ ?
 - (ग) विज्ञान र प्रविधिमा आधारित शिक्षाको महत्त्व लेख्नुहोस् ।
 - (घ) निबन्धको मुख्य सन्देश के हो ?
६. व्याख्या गर्नुहोस् :
- (क) आत्मनिर्भरताको लक्ष्य स्वरोजगार बन्नु हो ।
 - (ख) शिक्षित व्यक्तिमा शिष्टाचार, प्रतिबद्धता, सांस्कृतिक सद्भाव, सामाजिक सदव्यवहारका क्षमता हुनु जरुरी छ ।
७. 'मेरो देशको शिक्षा' निबन्धको अन्तिम अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख्नुहोस् ।

८. दिइएको चित्र वर्णन गर्नुहोस् :

९. 'शिक्षालाई भूगोल पाउने छ' निबन्धको अंश मौन पठन गर्नुहोस् र चारओटा बुँदा टिपोट गरी सारांश लेख्नुहोस् ।
१०. तपाईंलाई नेपालको भावी शिक्षा कस्तो हुनुपर्छ भन्ने लाग्छ, 'मेरो देशको शिक्षा' निबन्धका आधारमा समीक्षात्मक उत्तर लेख्नुहोस् ।
११. 'मेरो सोच : मेरो भविष्य' शीर्षकमा आत्मपरक अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।
१२. दिइएको अनुच्छेद पढनुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

कानुन समाजको अपरिहार्य तत्व हो । सभ्य र सुसंस्कृत समाज निर्माण गर्न कानुनको आवश्यकता पर्छ । राज्यको शासन सञ्चालन गर्ने कार्य विधि, पद्धति एवम् नियमको समष्टिलाई कानुन मानिन्छ । सामाजिक हित र न्यायलाई केन्द्रमा राखी निश्चित विधि र प्रक्रियामार्फत सबैलाई समान रूपमा लागु हुने संविधान, ऐन, नियम, नियमावलीलगायतका औपचारिक लिखित नै कानुन हो । विधायन, नजिर, प्रथा तथा परम्परा, संप्रतिज्ञा, अन्तर्राष्ट्रिय अदालतबाट भएका फैसला, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, समझौता, कानुनविद्का राय र सहिताकरणलाई कानुनका स्रोत मानिन्छ । यसले मानवीय आचरण तथा व्यवहारलाई नैतिक, सामाजिक तथा कानुनी आयामबाट परिभाषित गर्दै के गर्ने वा नगर्ने विषयमा मार्ग निर्देश गर्दै । यो

बाध्यकारी शक्ति हो । यसको अवज्ञा दण्डनीय रहन्छ । यसले सत्य, न्याय, अधिकार र सुरक्षाको सुनिश्चितता खोजी गर्दै । शासन व्यवस्थालाई निरदकुश हुनबाट रोक्न, नागरिकलाई अधिकार दिन, असीमित अधिकारलाई नियन्त्रण गर्न, सामाजिक सदाचार र नैतिकता कायम गर्न, समतामूलक समाज निर्माण गर्न, न्याय प्रशासनलाई चुस्त र दुरुस्त बनाउन कानुन अनिवार्य हुन्छ । कानुन राज्यको सार्वभौम विधायिकबाट निर्माण हुन्छ भने यसको व्याख्या न्यायपालिकाबाट हुन्छ । कानुनको प्रयोगमा समानता हुनुपर्छ । यसले समाजमा शान्ति, सुव्यवस्था कायम गरी सुशासन र विधिको शासनलाई संस्थागत गर्दै ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) कानुन भन्नाले के बुझिन्छ ?
- (आ) कानुनका स्रोत के हुन् ?
- (इ) कानुनलाई किन बाध्यकारी शक्ति मानिन्छ ?
- (ई) कानुनको महत्त्व लेख्नुहोस् ।

(ख) भाषिक संरचना र वर्णाविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- (अ) अनुच्छेदबाट कतृवाच्यका दुईओटा वाक्य टिप्पुहोस् ।
- (आ) 'यसले समाजमा शान्ति, सुव्यवस्था कायम गरी सुशासन र विधिको शासनलाई संस्थागत गर्दै' वाक्यलाई कर्मवाच्यमा रूपान्तरण गर्नुहोस् ।
- (इ) अनुच्छेदबाट 'य' प्रयोग भएका दुईओटा र 'ए' प्रयोग भएका दुईओटा शब्द पहिचान गरी अर्थ लेख्नुहोस् ।

१३. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

एक जना मान्छे प्रसिद्ध चिकित्सक कहाँ पुरोछन् । उनले आफ्नो सानो छोरालाई गुलियो कम खान भान्दिन पन्यो भनेर ती चिकित्सकलाई आग्रह गरेछन् । चिकित्सकले त्यसो भन्ने मान्छेलाई भोलि आउन भनेछन् । भोलि छोरासँगै चिकित्सककहाँ पुरोपछि चिकित्सकले सानो बालकलाई गुलियो कम खानुका फाइदा बताउदै गुलियो कम खान भनेछन् । त्याति कुरा भन्न किन भोलि पर्खेको त भनेर ती मान्छेले चिकित्सकसँग जिज्ञासा राखेछन् । चिकित्सकले भनेछन्, "हिजोसम्म म आफै चिनी धेरै खान्थै । आफै गुलियो बढी खाने गरेको मैले अरुलाई कसरी

गुलियो कम खान सल्लाह दिन सक्छु र ?” अरूलाई उपदेश दिन आफू उदाहरण बन्नुपर्ने यो प्रेरक प्रसङ्गले एउटा असल मानिसमा हुनुपर्ने गुण देखाउँछ । हामी ती चिकित्सक जस्तै हुन नसकिएला तर कमसेकम त्यो मार्गमा चले प्रयास गर्न सक्छौं । अरूलाई सल्लाह दिन पहिला आफू दृष्टान्त बन्नुपर्छ ।

चिकित्सकको दृष्टान्तबाट तपाईंले पनि अरूलाई कुनै विषयको सुधारका लागि सल्लाह दिनुपर्यो भने कसरी सल्लाह दिनहुन्छ, आफूनो दृष्टिकोण कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ ९ सन्तुहोस् र दिइएका विकल्पमध्ये उपयुक्त विकल्प भन्नुहोस् :

(क) इन्टरनेट बजारका लागि कुन कुरा आवश्यक हुन्छ ?	(अ) मध्यस्थ कर्ता
(इ) पसल	(ई) बैद्यक
(ख) नेटवर्क सञ्जालले क्रेता र विक्रेताविच केको काम गर्दै ?	(आ) सञ्चार माध्यम
(अ) इन्टरनेट	(इ) प्रविधि
(ह) आवतजावत	
(ग) इन्टरनेट बजारमा कमिसन दिनु नपर्ने कारण के हो ?	(आ) ग्राहक आफै बजार जाने भएकाले
(अ) सामान धेरै सस्तो पाइनाले	(इ) मध्यस्थता कर्ता नभएकाले
(ई) सामानलाई प्रशस्त छनोट गरिनाले	
(घ) इन्टरनेट बजारका मुख्य सीमा कुनलाई मानिन्छ ?	(अ) छनोटको अवसर
(अ) सहज सम्पर्क	
(इ) सीमित ग्राहक	(ई) अव्यवस्थित भण्डारण

२. सुनाइ पाठ ९ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

- (क) इन्टरनेट बजार भनेको के हो ?

- (ख) इन्टरनेट व्यवसाय कसरी सञ्चालन गरिन्छ ?
- (ग) इन्टरनेट बजारका कुनै दुई विशेषता भन्नुहोस् ।
- (घ) इन्टरनेट बजारका मुख्य फाइदा भन्नुहोस् ।

भाषिक संरचना र वर्णविज्ञास

१. दिइएका अनुच्छेद पढ्नुहोस् र विषयवस्तुबारे कक्षामा छलफल गर्नुहोस् :

 - (क) म निबन्ध लेख्छु । म कविता लेख्छु । म गजल पनि लेख्छु । म प्रज्ञा प्रतिष्ठानमा जान्छु । साभा प्रकाशनमा पनि पुग्छु । थुप्रै किताब किनेर ल्याउँछु अनि ती किताब पढ्छु र राम्रो लेखक बन्ने प्रयास गर्छु । राम्रो लेखक हुन्छु ।
 - (ख)
 - (अ) आफू त निबन्ध लेखिन्छु । कविता लेखिन्छु । गजल पनि लेखिन्छु । थुप्रै किताब किनेर ल्याइन्छु अनि ती किताब पढिन्छु र राम्रो लेखक बन्ने प्रयास गरिन्छु ।
 - (आ) प्रज्ञा प्रतिष्ठान गइन्छु । साभा प्रकाशनमा पनि पुर्गान्छु । राम्रो लेखक भइन्छु ।

माथि 'क' मा दिइएका वाक्य कर्तृवाच्यका क्रिया हुन् भने 'ख' को (अ) मा दिइएका वाक्यका क्रियापद कर्मवाच्य र (आ) मा दिइएका वाक्यका क्रियापद भाववाच्यका हुन् । कर्मवाच्य बन्नका लागि सकर्मक क्रिया र भाववाच्य बन्न अकर्मक क्रिया आवश्यक हुन्छ । सकर्मक र अकर्मक दुवै क्रियाबाट कर्तृवाच्य बन्नन् । लेख्नु, ल्याउनु, पढ्नु, गर्नु जस्ता सकर्मक क्रियाबाट वाच्य परिवर्तन हुँदा कर्मवाच्यका क्रियापद बन्नन् । जानु, हुनु, बस्नु, उठनु, नाच्नु, रुनु जस्ता अकर्मक क्रियाबाट वाच्य परिवर्तन हुँदा भाववाच्यका क्रियापद बन्नन् ।

२. दिइएका कर्तृवाच्यका वाक्यलाई कर्मवाच्यमा बदल्नुहोस् :

 - (क) विविषा कम्प्युटर किन्थिन् ।
 - (ख) दर्शन लेखाशास्त्र पढ्दै छन् ।
 - (ग) समीक्षाले गीत गाइन् ।

- (घ) विद्यार्थीले शिक्षक भेटे ।
- (ङ) भाइले फुटबल किन्यो ।
- (च) उसले थुप्रै किताब खोजेको छ ।
- (छ) मामाले भान्जीलाई बोलाउनुभयो ।

३. दिइएका कर्मवाच्यका वाक्यलाई कर्तवाच्यमा बदल्नुहोस् :

- (क) मेनुकाद्वारा नेपाली पढाइन्छ ।
- (ख) आफू त लेख लेखिंदै छ ।
- (ग) भोलि त गीत गाइएला ।
- (घ) मद्वारा अनुस्का पुस्तकालयमा भेटिइन् ।
- (ङ) हामीद्वारा खेलकुदमा सहभागी भइयो ।
- (च) विश्वकप फुटबल खुब हेरियो ।

४. दिइएका कर्तवाच्यका वाक्यलाई भाववाच्यमा बदल्नुहोस् :

- (क) म विहानै उठ्छु ।
- (ख) उनीहरू घरबाट हिँडेछन् ।
- (ग) हामी पोखरातिर धुम्न जान्छौं ।
- (घ) उनीहरू यहाँ बसे ।
- (ङ) साथीहरू मस्तसँग हाँस्थे ।
- (च) म दिक्तेल बजार धुम्ने छु ।

५. दिइएका भाववाच्यका वाक्यलाई कर्तवाच्यमा बदल्नुहोस् :

- (क) तिजमा मस्तसँग नाचिन्छ ।
- (ख) कहाँबाट आईदै छ ?
- (ग) मैदानमा कुदियो ।

- (घ) सानो हुँदा कुरै नबुझी रोहन्थ्यो ।
- (ड) पढदा पढदै निदाइएछ ।
- (च) पर्सि साफेवगर पुगिने छ ।
६. 'मेरो देशको शिक्षा' निबन्धको पहिलो र दोस्रो अनुच्छेदबाट पाँचओटा क्रियापद टिप्पनुहोस् र तिनको वाच्य परिवर्तन गरी पाठको भन्दा अलग वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।
७. 'मेरो देशको शिक्षा' निबन्धबाट 'य' र 'ए' प्रयोग भएका तीन तीनओटा शब्द टिप्पेर कक्षामा सुनाउनुहोस् ।
८. दिइएको अनुच्छेदका 'य' र 'ए' प्रयोगसम्बन्धी अशुद्धि सच्याएर लेख्नुहोस् :
- यउटा विद्यार्थी पढन विद्यालए गयछ । उसलाई प्रशासनिक कार्यालए खोज्न समए लागेछ । एसरी खोज्ने क्रममा साथीले सहयोग गरेछन् । उसले साथीलाई धन्देवाद दियछ ।
- ### सिर्जना र परियोजना कार्य
१. दिइएका शीर्षकमा १५० शब्दसम्मको निबन्ध लेख्नुहोस् :
- (क) नेपालको आर्थिक विकासमा कृषिको भूमिका
- (ख) अभिभावकप्रति मेरो जिम्मेवारी
- (ग) सिकाइमा प्रविधिको उपयोग
२. पुस्तकालय वा विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट कानुनसँग सम्बन्धित कुनै एउटा लेख खोजी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

त्यावसायिक चिठी

श्रीतोष्ण बागवानी केन्द्र
 थाहा नगरपालिका ४
 मकवानपुर, बागमती प्रदेश

मिति : २०८०।०५।२०

प.स.

च. न.

श्री श्रीतोष्ण बागवानी केन्द्र,
 घरपझोँड गाउँपालिका २,
 मुस्ताड, गण्डकी प्रदेश ।

विषय : विउबिजन उपलब्ध गराइदिने सम्बन्धमा ।

महोदय,

उपर्युक्त सम्बन्धमा त्यस **श्रीतोष्ण** बागवानी केन्द्रबाट हिमाली क्षेत्रका लागि उपयुक्त विउबिजन तयार गरी बिक्री वितरण हुँदै आएको कुरा जानकारी भयो । श्रीतोष्ण बागवानी केन्द्रबाट उपलब्ध हुने फलफूल तथा सागपातका विउबिजनको मूल्यसूची केन्द्रको वेबसाइटबाट प्राप्त भयो । दामन, टिस्टुड र पालुड क्षेत्रका उच्च पहाडी भेकका किसानले मार्फा बागवानी केन्द्रमा उत्पादन हुने त्यहाँको मार्फा रायोको सागको विउ र अन्य विउबिजनको माग गरिरहेका छन् । यहाँका किसानले तरकारी र फलफूल खेतीलाई नगदेवालीका रूपमा खेतीपाती गर्दै आएका छन् । नेपालको **सदृश्याय** राजधानी काठमाडौं उपत्यकामा यस क्षेत्रको उत्पादन अत्यधिक मात्रामा खपत हुने गरेको छ । यस श्रीतोष्ण बागवानी केन्द्रले पनि विगत लामो समयदेखि यस क्षेत्रका कृषक दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीका लागि कृषिजन्य सामग्रीको बिक्री वितरण गर्दै आइरहेको छ । त्यसैले त्यस केन्द्रबाट बिक्री वितरणमा राखिएका तरपसिलबमोजिमका विउबिजन यस केन्द्रमा उपलब्ध गराइदिनुहुन अनुरोध छ :

श्रीतोष्ण : ठन्डा र गर्मी दुवै मिथित

सदृश्याय : सदृश भएको, सदृशसम्बन्धी

बागवानी : फलफूल खेती, बर्गैचासम्बन्धी

तपसिल

१.	मार्फा रायोको विउ	१ केजी
२.	स्थानीय लसुनको विउ	१० केजी
३.	स्थानीय धनियाँको विउ	३ केजी
४.	बन्दाको विउ	७ केजी
५.	काउलीको विउ	५ केजी
६.	ब्रोकाउलीको विउ	६ केजी
७.	सिमीको विउ	८ केजी

पुनर्श्च: उल्लिखित विउविजन मुस्ताङ ट्रान्सपोर्टबाट उपलब्ध गराइदिनहुन र सोको विल भुक्तानीका लागि त्यस केन्द्रको नाममा रहेको बैद्यक खाता नम्बरसहितको विवरण उपलब्ध गराइदिनहुन अनुरोध छ ।

भवदीय
निर्देशक
उमाकान्त ठाकुर

शब्दभण्डार

१. शब्दकोशको सहायता लिई दिइएका शब्दको अर्थ लेख्नुहोस् :
भुक्तानी, अत्यधिक, उपत्यका, ब्रोकाउली, कृषक, नगदेवाली, तपसिल
२. दिइएका अनुच्छेद पढी मौलिक र आगन्तुक शब्दबारे साथीसँग छलफल गर्नुहोस् :
एक दिनको कुरा हो । सस्कृत भाषाले नेपाली भाषालाई बोलाएर भनेछ, “ए नेपाली भाषा ! मवाट तिमीले अश्रु, आश्चर्य, नित्रा, पक्षी जस्ता तत्सम शब्द लिएका छौ । तिमीले ती शब्दलाई अलिकति फेरवदल गरेर आँसु, अचम्म, निद, पन्धी जस्ता तदभव शब्द बनाएका रहेछौ । तिमीले ऊ, उनी जस्ता सर्वनाम, गर्नु, खानु जस्ता क्रिया, गम्भरी, आज, भोलि, फटाफट, गुटुमुटु, मुसुमुसु आदि क्रियायोगी पनि बनाएका रहेछौ । त्यसै गरी ल, त, पो, क्यारे आदि निपात, र, अनि संयोजक, आहा, हे आदि विस्मयादिबोधक जस्ता तदभव शब्द पनि प्रयोग गरेका रहेछौ । यी तत्सम र तदभव शब्दकी जननी वा मूल म हुँ । मवाट लिएका अश्रु जस्ता र तिमीले बनाएका आँसु जस्ता शब्द तथा सर्वनाम, क्रियायोगी आदि शब्द संस्कृत मूलबाट बनेका हुँदा मौलिक भयौ । त्यसैलै परम्परागत चलनअनुसार तत्सम र तदभव शब्द नेपालीका मौलिक शब्द भए ।”
नेपाली भाषाले संस्कृत भाषालाई भनेछ, “नेपाली भाषामा अहिले नेपालभित्रका अरू विभिन्न भाषाबाट रोदी, पसल, डम्फु, पटुका आदि जस्ता शब्द ल्यायौ । त्यसैगरी हामीले विदेशी विभिन्न भाषाबाट स्कुल, कलेज, डाक्टर, इन्जिनियर, गरिब, किताब, चाउमिन, कानुन आदि आगन्तुक शब्द ल्यायौ । यसरी हामी मौलिक र आगन्तुक शब्द एउटै आत्मा भएर बसेका छौ ।”
३. अनुच्छेदबाट कोष्ठकको निर्देशनअनुसार हरेकका दुई दुईओटा शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् :
 - (क) भगडाको राम्रो फैसला गर्न सक्ने कृष्ण राय घरबाट बाहिर कम निस्कन्थे ।
उनी निस्किहाले भने कहीँ भगडा परेछ भन्ने ठानिन्थ्यो । उनलाई सबै मान्छे अदबसाथ अभिवादन गर्थे । (तदभव र आगन्तुक)
 - (ख) सवारी दुर्घटना किन र कसरी हुन्छ भन्ने कुरालाई गम्भीरता साथ सोच्नु पर्ने भएको छ । सहरी क्षेत्रका साँघुरा सडक र यातायात साधनको अत्यधिक चाप यसमा बढी जिम्मेवार छन् । (तत्सम र आगन्तुक)

- (ग) नेपालमा परम्परागत सिंचाइका कुलो, इनार आदिका सहायताले खेती गर्ने चलनका साथै तराई तथा भित्री मध्येसमा बढी मात्रामा नहरबाट सिंचाइ गर्ने आधुनिक प्रक्रियाको विकास भएको छ । (तत्सम र तदभव)
- (घ) वायुमण्डल विभिन्न र्यांसले बनेको छ । यसमा आयतनका हिसाबले सबभन्दा बढी नाइट्रोजन र अक्सिजन छन् भने धुलाको कण, जलवाष्प, मिथेन, ओजोन, कार्बन डाइऑक्साइड, नाइट्रस आर्दि नगण्य मात्रामा छन् । (तत्सम र आगान्तुक)

४. दिइएका पत्र रचनासँग सम्बन्धित शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

सम्बोधन, विषय, निवेदक, अभिवादन, प्रेषक, प्रापक, भवदीय

बोध र अभिव्यक्ति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

उपर्युक्त, शीतोष्ण, ट्रान्सपोर्ट, टिस्टुड, विगत, सामग्री, स्थानीय, पुनश्चः

२. 'व्यावसायिक चिठी' पाठ पालैपालो सस्वरवाचन गर्नुहोस् ।
३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

 - (क) चिठी कुन विषयवस्तुमा लेखिएको छ ?
 - (ख) चिठीमा सम्बोधनपछि कुन कुरा उल्लेख गरिएको छ ?
 - (ग) चिठी कसले कसलाई लेखेको हो ?
 - (घ) चिठीको अन्त्य कसरी भएको छ ?

४. घरपझ्ड गाउँपालिका मुस्ताङका तर्फबाट लेखेको माथिको चिठीको प्रत्युत्तर लेख्नुहोस् ।
५. विद्यालय तहका अनिवार्य विषयका पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराइदिन अनुरोध गर्दै पुस्तक पसलका तर्फबाट जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड, सानोठिमी भक्तपुरलाई लेख्ने पत्रको नमुना तयार पार्नुहोस् ।

६. शैक्षिक भ्रमणको प्रबन्ध मिलाइदिन अनुरोध गर्दै विद्यालयका प्रधानाध्यापकलाई लेखिने निवेदनको नमुना तयार पार्नुहोस् ।

७. दिइएको इमेल लेखनको तरिका पढ्नुहोस् र समूहमा छलफल गर्नुहोस् :

इमेल वा इलेक्ट्रोनिक मेल इन्टरनेटमार्फत कम्प्युटर वा अन्य उपकरणबाट पत्र पठाउने एक विधि हो । यस्तो इमेल लेखनको सरचना सरल हुन्छ । कातपय इमेल सेवाको स्वरूप अलि फरक हुन सक्छ । सामान्यतया सबै खाले इमेलमा हेडर (शीर्ष) र बडी (मुख्य) गरी दुई महत्वपूर्ण भाग हुन्छन् ।

(क) हेडर (शीर्ष)

इमेल हेडर (शीर्ष) ले मेलका बारेमा आवश्यक जानकारी प्रदान गर्दछ । यस खण्डमा इमेल पठाउने र प्राप्त गर्ने व्यक्तिको इमेल ठेगानालगायतका कुरा समावेश गरिन्छ । इमेल हेडर (शीर्ष) मा निम्नलिखित भाग समावेश हुन्छन् :

फ्रम (वाट)

यस भागमा जसले मेल (सन्देश) पठाएको हो त्यस प्रेषकको इमेल ठेगाना आएको हुन्छ ।

टु (लाई)

यस भागमा जसलाई मेल (सन्देश) पठाउने हो त्यस मेल प्राप्त कर्ताको इमेल ठेगाना लेख्नुपर्छ ।

सिसी (कार्बन कपी)

यसको पूरा रूप कार्बन प्रतिलिपि हो । यो भाग ऐच्छिक हुन्छ । एक जनालाई पठाइएको इमेल सो एक जनाबाहेक अरूलाई सोही मेल पठाउनुपर्ने छ भने ती अरू व्यक्तिको इमेल ठेगाना यस भागमा लेख्नुपर्छ । यसो गर्दा हरेक इमेल प्राप्त कर्ताले तपाईंले कस कसलाई मेल पठाउनु भएको रहेछ भनेर थाहा पाउँछन् । सय जनालाई एउटै मेल पठाइएको रहेछ भने सय जनाले कसकसलाई त्यो मेल प्रेषकले पठाएको रहेछ भनेर थाहा हुन्छ ।

विसिसी (ब्लाइन्ड कार्बन कपी)

यसको अर्थ ब्लाइन्ड कार्बन प्रतिलिपि हो । यो भाग पनि ऐच्छिक हो । विसिसीसँग सिसी उस्तै उस्तै हुन् तर यसले हरेक इमेल प्राप्त कर्ताले तपाईंले पठाएको मेलको प्रतिलिपि

कसकसलाई पठाउनुभएको छ भनेर थाहा पाउदैन । १०० जनालाई एउटै मेल पठाएको रहेछ भने पनि एक जनाले मात्र थाहा पाउँछ । बाँकी ९९ ब्लाइन्ड हुन्छन् अर्थात् कसकसलाई त्यो मेल पठाएको हो थाहा हुदैन ।

सब्जेक्ट (विषय)

यस भागमा तपाईंले इमेलको उद्देश्य वा विषय लेख्नुपर्छ अर्थात् मेल केसँग सम्बन्धित हो त्यो लेख्नुपर्छ ।

(ख) बडी (मुख्य भाग)

इमेलको यो भागमा वास्तविक सामग्री वा सन्देश समावेश गर्नुपर्छ । जे सन्देश पठाउन चाहेको हो, त्यो यहाँ लेख्नुपर्छ । यो हेडर भागको तल्लो छेउमा हुन्छ ।

अट्याच्चेन्ट (संलग्न)

संलग्नको विकल्प पनि दिइएको छ । यसको प्रयोग गरेर हामीले मेलमा विभिन्न प्रकारका फाइल, फोटो, अडियो, भिडियो, लिङ्क आदि पठाउन सकिन्छ ।

८. प्र.न. ७ को इमेल लेखन तरिकाका आधारमा शैक्षिक भ्रमणमा सहभागिताको अनुरोध गर्दै प्राधानाध्यापकलाई इमेल लेख्नुहोस् ।

९. दिइएका 'क' र 'ख' का सन्दर्भ पढ्नुहोस् र समूहमा छलफल गर्नुहोस् :

(क) समाचार लेखन

छापा र विद्युतीय माध्यममा समाचार लेख्ना उल्टो पिरामिड शैलीको प्रयोग गरिन्छ । अर्थात् महत्त्वपूर्ण कुरा सुरुमा लेखिन्छ । यसलाई आमुख भनिन्छ । त्यसपछि क्रमशः आमुखमा लेखिएका कुरालाई पुष्टि गर्दै जाने सूचना वा विवरण लेख्ने गरिन्छ ।

(ख) समाचार लेखनको नमूना

पछिल्लो समय हुम्लाको सदरमुकाम सिमीकोटका किसान परम्परागत बाली छोडेर आलुखेतीतफै आकर्षित भएका छन् । गहुँ, जौ, उवा, फापर, चिनो र कोदोभन्दा सदरमुकामवासीका लागि आलुखेती मुख्य मानिन्छ । सदरमुकामवासी आफ्ना

उत्पादनलाई बजारमा सहज विक्री गर्न सक्ने भएपछि तरकारी खेतीमा आकर्षित भएका हुन् ।

नेपालकै उच्च वातावरणमा उब्जेको जैविक आलु स्वादिलो र छिटो पाक्ने भएकाले यसको माग बढौ गएपछि यहाँका किसान आकर्षित हुँदै गएका हुन् । आलु जति फलाए पनि विक्रीको चिन्ता नभएको यहाँका किसान बताउँछन् । आलु फलाएपछि मौसमीभन्दा बेमौसमीमा यसको भाउ बढी पाइने गरेको किसान बताउँछन् ।

सिमीकोटमा आलु मौसममा प्रतिकिलो रु. ८० देखि १०० सम्म विक्री हुन्छ भने बेमौसममा रु. १०० देखि १५० सम्म विक्री गर्ने गरेको किसान बताउँछन् । यस्तै आलु उत्पादक किसानका लागि भण्डारण, बजारीकरण र नयाँ प्रविधि विस्तारमा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले सहयोग गर्न आवश्यक रहेको यहाँका किसान बताउँछन् । (गोरखापत्र २०७८ चैत ३० बाट सामाचार)

१०. तपाईंको विद्यालयले कुनै समाजसेवीलाई सम्मान गरेको कार्यक्रमको समाचार लेख्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
११. दिइएको 'क' को सन्दर्भ र 'ख' को नमुना पढी कविता प्रकाशन गर्न अनुरोध गर्दै सम्पादकलाई लेखिने चिठीको नमुना तयार पार्नुहोस् :

(क) सम्पादकलाई चिठी

कुनै पत्रपत्रिकाका सम्पादकलाई विभिन्न समसामयिक समस्यामा केन्द्रित भई लेखिने पत्रलाई सम्पादकलाई पत्र भनिन्छ । यस्ता समस्या बारम्बार बिजुली अवरुद्ध, पानीको अनियमित आपूर्ति, सहरीकरणको समस्या आदि हुन सक्छन् । यस्ता विविध विषयमा सम्बन्धित निकायको ध्यान आकृष्ट गराइयोस् भनी लेखिएका पत्र नै सम्पादकलाई पत्र हुन् । पत्रिकामा प्रकाशित भएको समाचारबारे सहमति वा असहमति राखेर लेखिएका समाचारलाई पनि यसअन्तर्गत राखिन्छ ।

(ख) सम्पादकलाई चिठीको नमुना

श्री सम्पादकज्यू

गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिक

धर्मपथ, काठमाडौं ।

हामी जनजागृति मावि सल्लेरी सोलुखुम्बुका १० कक्षाका विद्यार्थी काठमाडौं

शैक्षिक भ्रमणबाट फक्कदा सोलुखुम्बु साल्मेमा पहिराले बाटो अवरुद्ध थियो । करिब ४ घन्टासम्म हामी रोकिनुप्यो । ढोजर पनि आउन ढिलो भएर हामीले धेरै दुःख पायौं । यो पहिराले बसींदेखि यस्तै दुःख दिइरहेको छ । कि त यो ठाउँमा वैकल्पिक बाटाको व्यवस्था गर्नुप्यो । कि त यसको दीर्घकालीन समाधान खोज्नुप्यो । अतः म यस राष्ट्रिय पत्रिकामार्फत सम्बन्धित निकायको ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छु ।

भवदीय

सन्दीप कार्की

सोलुखुम्बु

१२. दिइएका 'क' को सन्दर्भ र 'ख' को घटना पढ्नुहोस् र पत्रिकामा छाप्नका लागि तयार गरिने रिपोर्ट तयार गर्नुहोस् :

(क) घटना टिपोट र रिपोटिङ

कुनै घटना भएपछि त्यसको विवरण टिप्पे र रिपोटिङ गर्ने कार्य नै घटना टिपोट र रिपोटिङ हो । घटनास्थलको यथार्थ विवरण टिपोट गरी त्यसको प्रत्यक्ष रिपोटिङ सञ्चार माध्यमबाट पत्रकारले गर्दछन् । कुनै घटना घटेमा वा घटना घट्न सक्ने आशङ्का भएमा घटनास्थल वरपरको अवस्था जाँच गरी रिपोटिङ गर्ने काम प्रहरीबाट हुन्छ ।

(ख) सडक दुर्घटनाको घटना टिपोटका बुँदा

- (अ) राजविराज चोकमा मोटरसाइकल र कार ठक्कर खाएको
- (आ) घटना दिउसो २ बजे घटेको
- (इ) प्रत्यक्षदर्शीका अनुसार कार आफ्नै गतिमा गुङ्डिरहेको
- (ई) पैदलयात्रीलाई मोटरसाइकलले जोगाउन खोजेको
- (उ) मोटरसाइकल कारमा ठोक्किएर लडेको
- (ऊ) मोटरसाइकल चलाउने व्यक्तिले हेल्मेट नलगाएको
- (ऋ) मोटरसाइकल पल्टेर चालकको टाउँकामा चोट लागेको
- (ए) प्रहरीले तत्काल उद्धार गरी घाइतेलाई अस्पताल पुऱ्याएको
- (ऐ) घाइतेको अवस्था खतरामुक्त रहेको

१३. दिइएको अनुच्छेद पद्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

याप गीत पपकल्चरसँग जोडिएको विश्वव्यापी रूपमा सद्गीतको स्थापित विधा हो। नेपाली युवा पुस्तामा निकै लोकप्रिय याप सद्गीतका माध्यमबाट गाइने याप गीतभित्र आक्रोश, चेतना र विद्रोहको नयाँ बान्की पाइन्छ। याप सद्गीत पर्ष्ठचमी देशमा अधिक प्रचलनमा छ। खासगरी सुरुमा श्वेतहरूले गरेको दमन र शोषणको विरोध गर्न अश्वेतहरूले सङ्क र गल्तीबाट 'याप' गायनको आरम्भ गरेका हुन्। यिनै गीतमार्फत उनीहरूले आफूमाथि भएको शोषणविरुद्ध आक्रोश व्यक्त गरेका थिए। यसरी रहगभेद विरुद्धको अभियानमा अश्वेत जातिका समुदायका विरोधका स्वर सुरुमा यापमार्फत प्रस्तुत भएको पाइन्छ। यापको इतिहास हेने हो भने यसको थालनी सन् १९७० को दशकमा 'स्ट्रॉ' कविताबाट भएको मानिन्छ। रहगभेद, गल्ती कविता, आक्रोशका गर्भबाट हिपहप म्युजिकका रूपमा बुझिने याप गीतको उद्भव भएको मानिन्छ। अहिले आएर सार्माजिक, राजनीतिक व्यवस्था, समसामयिक विकृति, प्रेम जस्ता थुप्रै विषयमा याप गीत गाइन्छ। यो सद्गीतको तालको लयमा गाइने गीत हो। यो युवा पुस्तामा निकै लोकप्रियसमेत छ। यस्ता यापमार्फत युवा पुस्तालाई रूपान्तरण र परिवर्तनका गीत गाउन उत्प्रेरित गर्न सकिन्छ। जे होस, अहिले पनि याप गीतका माध्यमबाट गायकले आक्रोश, चेतना, विद्रोहको नयाँ बान्की प्रस्तुत गरेकै छन्। यो नै याप गीतको अहिलेको मुख्य स्वर हो।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) याप गीतमा कहिले भाव पाइन्छ ?
- (आ) याप गीतको सुरुआत कसरी भएको थियो ?
- (इ) अहिलेका याप गीतमा कस्ता विषयवस्तु पाइन्छन् ?
- (ई) याप गीतबाट युवालाई के कुरामा उत्प्रेरित गर्न सकिन्छ ?

(ख) भाषिक सरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- (अ) अनुच्छेदबाट कुनै चारओटा करण क्रियापद टिपोट गरी तिनलाई अकरणमा बदल्नुहोस्।
- (आ) अनुच्छेदको अन्तिम वाक्यलाई अकरणमा बदल्नुहोस्।
- (इ) अनुच्छेदबाट 'व' लेखेर 'ब' उच्चारण हुने कुनै चारओटा शब्द टिपोट गर्नुहोस्।

१४. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

विद्यालयमा आफ्ना छोराछोरी पठाउदैमा आफ्नो सम्पूर्ण दायित्व पूरा हुन्छ भन्ने अभिभावकको विचार हुन सक्छ । कम्तीमा पनि विद्यालयमा आफ्ना बच्चाका लागि आवश्यक सामग्री छन् वा छैनन् ? आफ्ना छोराछोरी विद्यालय कसरी जान्छन् ? कुन वेला, कसरी घर आउँछन् ? गृहकार्य गर्दैन् वा गर्दैनन् ? विद्यालयमा नियमित छन् वा छैनन् ? सङ्गत कस्तो छ ? कति वेला सुल्छन् ? कति वेला उठ्छन् ? घरमा मिहिनेत गर्दैन्, गर्दैनन् ? जस्ता कुराको समेत ख्याल अभिभावकले गर्नुपर्छ । समय समयमा विद्यालय जाने र आफ्ना बच्चाको अवस्था कस्तो छ भनेर शिक्षकसँग बुझ्नु पनि जिम्मेवार अभिभावकको कर्तव्य हो । समय समयमा आफ्ना विद्यार्थीको सिकाइका बारेमा अभिभावकलाई जानकारी गराउन आह्वान गर्नु विद्यालयको पनि जिम्मेवारी हो ।

मानौं तपाईं एक शिक्षाविद हुनुहुन्छ । विद्यालयले अभिभावकको भेला गरेको छ । त्यस भेलामा विद्यालयमा गएर आफ्ना बालबालिकाको पढाइबारे बुझ्न अभिभावकलाई आह्वान गर्दै भाषण दिइको भूमिकाको मौखिक प्रस्तुति कथामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १० सुन्नुहोस् र दिइएका वाक्य ठिक भए ठिक र बोठिक भए बोठिक भन्नुहोस् :

- (क) आचार्य चाणक्यको नीतिलाई विदुर नीति भनिन्छ ।
- (ख) शत्रुसँग राम्रो व्यवहार गर्नुहुँदैन ।
- (ग) जीवनमा सफल हुन शत्रु हुन जरुरी छ ।
- (घ) हामीले सच्चा र असल मित्र बनाउनुपर्छ ।

२. सुनाइ पाठ १० का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

- (क) आचार्य चाणक्य कसका गुरु थिए ?
- (ख) शत्रुलाई पराजित गर्ने के गर्नुपर्छ ?
- (ग) मानिसलाई शत्रुबाट कस्तो सहयोग पुग्छ ?

(घ) चाणक्य नीतिका कुनै दुई विशेषता भन्नुहोस् ।

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

१. दिइएको अनुच्छेद पढी करण र अकरण क्रियापद छुट्याएर लेख्नुहोस् :

गौरवले गहुङ्को रोटी खान्छन् भने मैदाको रोटी खादिनन् । सलिनाले स्याउ असाध्यै रुचाउँछिन् भने सुन्तला त्यति रुचाउँदिनन् । सुदीक्षा सधैँ सबैसँग बोल्छन् तर तिनै कहिलेकाहीं सबैसँग बोल्दिनन् । गद्गाराम गुरु रायोको साग खुब मिठो मान्नुहुन्छ तर उहाँ फापरको साग खासै मिठो मान्नुहुन्छ ।

२. 'व्यावसायिक चिठी' पाठमा प्रयोग भएका सबै क्रियापद टिप्पुहोस् र तिनलाई अकरणमा बदल्नुहोस् ।

३. नखेल्नु, नरुचाउनु, नरमाउनु, नजित्नु, नपाउनु क्रियालाई करणमा परिवर्तन गर्नुहोस् र ती करण क्रियाको प्रयोग गरी आफ्लाई मन पर्ने खेलकुदका बारेमा एक अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

४. कोष्ठकमा दिइएका सदूकेतका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

(क) मलाई कोदोको रोटी मिठो लाग्दैन । (करण)

(ख) उनीहरू क्रिकेट खेल्दैन । (अकरण)

(ग) प्रज्ञान कहिल्यै कक्षामा प्रश्न सोध्दैन । (करण)

(घ) ऊ छुट्टीमा ऐतिहासिक सिन्धुलीगाडी घुम्न जाला । (अकरण)

(ड) परिश्रम गरे सफल भइन्छ । (अकरण)

(च) जनताले जनप्रतिनिधिसमक्ष आफ्ना माग प्रस्तुत गरेन्दैन । (करण)

५. दिइएको अनुच्छेदबाट 'ब' र 'ब' प्रयोग भएका शब्द छुट्याएर लेख्नुहोस् :

बडा अध्यक्ष विजय वर्मा बरबोट गाउँका बडो विचित्रका व्यक्ति हुन् । बडाका विरामी, बुढाबुढीलाई प्रत्येक महिना उनी अनिवार्य भेटेर मात्र बडा अध्यक्षको कार्यालयमा हाजिर हुन्दैन ।

६. पाठबाट 'ब' र 'व' प्रयोग भएका तीन तीनओटा शब्द टिपेर कक्षामा सुनाउनुहोस् ।
७. 'ब' र 'व' प्रयोगसम्बन्धी अशुद्धि सच्याएर पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

वालक वेद पढन वेदविद्याश्रम वनकालीमा भर्ना भएछन् । उनी २० वर्षको उमेरमा विए वा सोसरहको शास्त्री पढेपछि वेदाचार्य गर्न बाल्मीकि विद्यापीठमा भर्ना भएछन् । त्यसयर्पाछि वनारस हिन्दु विस्वविद्यालयमा विद्यावारिधि पढन बनारसतिर गएछन् ।

सिर्जना र पारियोजना कार्य

१. गाउँघरको हालखबर उल्लेख गर्दै सहरमा पढन बसेको भाइलाई पठाउने चिठीको नमुना तयार पार्नुहोस् ।
२. तपाईँ सहभागी भएको कुनै सांस्कृतिक कार्यक्रमका घटना टिपोट गरी रिपोर्टिङ्को शैलीमा कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

कर्तव्या

गुरुप्रसाद मैनाली

लगालग नौ दिन ज्वरो आएर
मुखिया गद्गाधरले संसार छोडे ।
उनी एउटा महान् पुरुष थिए ।
आफ्नो **विपुल** सम्पत्तिलाई उनी
सधैँ “जनताको थाती” भन्थे र
आफूलाई त्यस सम्पत्तिको के
बल एउटा सञ्चालक मात्र
सम्भन्थे । गरिबका चुलामा आगो
नबलेको र सुत्केरी भोको रहेको
समाचार सुन्नेविति कै बोलाएर
चाहिँदो अन्लपैसा दिई पठाउँथे ।
कसैले तिर्ने भाका सोध्यो भने
“सके तिर्नू नसके तिर्मीहरूकै
हो” भन्ने जबाफ दिन्थे । उनको जीवनकालमा कसैको विहाबर्तुन, किरियाश्राद्ध, दर्सेँतहार
अद्केन । गाउँका दीनहीन गरिब विरामी परेको सुन्नासाथ ओखतीमूलो लिएर उसका
भत्केका भुपडीमा पुग्थे । गाउँका गरिबलाई ‘मुखिया बाको जिउ छुउन्जेल हामीले अन्यायमा
मर्नुपर्दैन’ भन्ने दृढ विश्वास थियो । उनी आँगनमा आएर नउभिदिएसम्म मानिस आफ्नो
चाडबाड, काजकल्याण अपूर्ण सम्भन्थे । कसैले अन्याय गच्यो भने वरिपरि दश गाउँका दुनियाँ
उनैका ढोकामा **फिराद** गर्न आइपुग्थे । उनको शासनकालमा कसैले कसैलाई सताउन
पाएन ।

गाउँका तालुकदार भए पनि ‘मुखिया बा’ का नाउँले प्रसिद्ध थिए । उनी गाउँतिर भरे
भने गाउँका सारा केटाकेटी ‘मुखिया बा’ भन्ने कोहोलो हाल्दै आउँथे र कोही औला,

विपुल : अति धेरै, प्रशस्त

फिराद : सम्बन्धित अदालत वा अधिकारीसमक्ष न्याय पाउन गरिने उजुर, नालिस

कोही लवेदाको फेर, कोही उनको लट्ठी समाउँथे । केटाकेटीले त्यसो गर्दा ‘मुखिया बा’ मुसुमुसु हाँसेर कसैको गाला थप्पथाउँथे, कसैको चिउँडो उचालेर हाँस्थे । यसप्रकारले गाउँका युवावृद्धा, बालवनिता सबैका निमित्त उनी अपार प्रिय थिए । उनलाई ग्रामपिता भन्नु कर्ति अत्युक्ति थिएन ।

उनको देहावसानले गर्दा वरिपरि दश गाउँको अपार क्षति भो । भोकानाइगा, दुखीदरिद्रीका बाबु मरे । बुढाबुढी र असहायको टेक्ने लट्ठी भाँचियो । न्यायको बत्ती निभ्यो । अनाथ, अशक्तको आशास्तम्भ हल्यो । गाउँका ‘धन्वन्तरी’ अस्ताए ।

विरामी कुर्न बसेका दश गाउँका दुनियाँ छाँको छोडेर रुन लागे । एउटा ठुलो आर्तनाद दिग्दिगन्तमा व्याप्त भो । केही बेरपछि शब उठाएर खोलातिर लगे । मलामीको लर्को गाउँदेखि तल खोलासम्म पुग्यो । मानिसले भने, “कसैको मरण होस् त यसप्रकारको होस् ।”

गह्याधरका दुई छोरा थिए, जेठा मुरलीधर र कान्छा श्रीधर । मुरलीधर पण्डित थिए । सबैरे न्वाउँथे, आधा दिनसम्म पूजापाठ गर्थे । उनी आफ्नो धर्म र संस्कृतिका उपर असीम श्रद्धा राख्ये । आफ्ना पिताका भै उनी पनि अरुलाई सताउनु महापाप सम्भन्धे । मानिस उनलाई जिल्लाका टाढा टाढा ठाउँमा बोलाएर सप्ताह पुराण सुन्थे । उनी एउटा वास्तवमा सच्चा ब्राह्मण थिए । धोतीमाथि लामो लवेदा, लवेदामाथि सेतो पटुका, शिरमा मखमलको रातो टोपी, काँधमा च्यादर, ललाटमा चन्दन, उनी सधैँ यही परिधानमा हिँदूथे । जिल्लामा ‘मुरली पण्डित’ का नाउँले **विख्यात** थिए । उनी बाबुसंग अगि नै छुटिएर बेग्लै बसेका थिए । उनका दुई जना छोरी थिए ।

यता भाइ श्रीधर चाहिँ राजनीतिक पार्टीका सदस्य र ग्राम विकासका प्रधान थिए । दसौं श्रेणीसम्म अद्ग्रेजी पढेका थिए । धोक्रे सुरुवाल र कुर्ता लाउँथे । दारीजुगा खोरेर लामो बुलबुल पालेका थिए । कहिलेकाहीं बुलबुलको अग्रभाग निधारितर भयो भने टाउको भद्कारेर पछाडितर सार्थे । आधा अद्ग्रेजी, चौथाहू सस्कृत, चौथाहू नेपाली मिसाएर कुरा गर्थे । त्यसो हुनाले उनले गरेका कुरा अशिक्षित ग्रामीण जनता चौथाहू मात्र बुझ्थे । पूजापाठ गर्नु, टीकाचन्दन लगाउनु दासत्वको चिह्न हो भन्थे । वीरगन्जको अधिवेशनमा जाँदा गोरखपुरमा ‘केलनर’ को होटलभित्र पसेर के के खाए भनी उनका सार्थी भन्थे । उनी

लवेदा : मयलपोस, दीरा

विख्यात : नाम चलेको, प्रमिद

बुलबुल : अगिलिर लामा रीं राखिर कपाल बनाउने हाँचा

आफुलाई जिल्लाभरिको प्रमुख प्रगतिवादी सम्झन्ये । हातमा चन्दा बुक लिएर चन्द माग्दै हिँडथे । त्रासले भनूँ या आशले भनूँ जिल्लाका सानाठुला सबै मानिसमा उनको निकै धाक थियो । जिल्ला गाउँका मानिस उनवाट अर्थोकमा भन्दा धनीहरूको अधियाँ बाली कब्जा गर्ने, अधीन गर्ने साहु **वितावालहरू**को **लरलहना**, भाराखेताला हडप्ने काममा विशेष सहायता पाउँथे । जिल्लामा उनी 'शर्माजी' का नाउंले प्रख्यात थिए ।

छोराहरू भिन्न हुँदा 'पिपले' भन्ने सय मुरी खेत बुढाले आफ्नो जिउनी राखेका थिए । कुलाको पानी लाग्ने, खोलापैराको डर नभएको, मानामुरी फले, डोल परेको साहै राम्रो खेत थियो ।

क्रिया सिद्धिएको केही दिनपछि बाबुको जिउनी खेतको विषयमा मुरलीधर र श्रीधरविच विवाद उह्यो । बाबुसँग बसेकाले ऐनसवालले एकलौटी हुने भन्ने श्रीधरको र मर्ने वेलामा मेरा दुवै छोरा बराबर हुन, "आधा आधा बाँडेर खानू" भनी बाले भनेर जानुभएकाले आधामा मेरो पनि हक लाग्ने भन्ने मुरलीधरको भनाइ थियो ।

काम सिद्धिएको ४५ दिनको भोलिपल्ट जिउनी खेतको निर्णयका निमित्त मुरलीधरले गाउँका मानिसलाई बोलाए । जुन आँगनमा, दश गाउँका दुनियाँको होचीअघेली, न्यायअन्यायको निरोपण हुन्थ्यो, आज त्यही आँगनमा उनै न्यायाधीशका दुई सन्तानको **नियाफ** गर्न गाउँका मानिस भेला भए । मानिसको दुई मत भो । उमेर पुगेका बुढापाकाले मुरलीधरको पक्ष लिए । श्रीधरको प्रभावमा परेका नयाँ ठिटाले चाहिँ श्रीधरको । सम्पत्तिका धनी बाबुले नै "दुवै छोराले आधा आधा खानू" भनेर गएपछि त्यस महाआत्माको अन्तिम आज्ञा श्रीधरले मान्यैपर्द्ध भन्ने निर्णय बुढापाकाले गरे । आधा आधा खानू भन्ने लिखत पण्डित बाजेले देखाउन नसकेपछि बाबु जुन छोरासँग बसेका हुन ऐनकानुनले जिउनी उसै छोराको एकलौटी हुन्दै भन्ने फैसला ठिटाले गरे । बुढापाकाले धर्मको न्याय गरे, ठिटाले ऐनको । भोज सम्भेर गाउँका सारा कुकुर पनि त्यहीं जम्मा भएका थिए परम्पर ठुलो विवाद भो । हुल्लड्वाज नयाँ ठिटाका अगाडि बुढापाकाको केही जोर चलेन आखिर न्यायको केही दुहुगो नलागी सभा विसर्जन भो । भेला भएका ठिटा बुढापाकालाई छेड हानेर हाँस्दै घरतिर गए । बुढापाका पनि लाखापाखा लागे । ग्रामसभा विसर्जन भएको अलि दिनपछि बाबुको अन्तिम आज्ञाको आधार लिएर

विता : बहादुरी देखाएवापन वा वृत्तिका लागि प्राप्त भएको सरकारलाई तिरो तिनं नपर्ने जस्ता लरलहना : लेनदेनको व्यवहार, लगानी

नियाफ : कुनै मुद्दामामिलामा अदालतबाट दिने न्याय, अदालती निर्णय

तंपाती, कक्षा १०

मुरलीधरले अदालतमा नालिस दिए। धुमधामसँग मुहु चल्यो। गाउँका बुढापाका, तरुणतन्त्रेरी साराले बकपत्र गर्नुपन्थ्यो। साक्षी बस्दा पनि गाउँ दुई भागमा विभक्त भो। “मर्ने वेला दुवै छोराले आधा आधा बाँडेर खानू भनी बुढापाकाले भनेको हामीले प्रत्यक्ष देखेसुनेका हाँ।” भनी बुढापाकाले बकपत्र गरे, ठिटाले चाहिँ “होइन” भने होइन भन्नेकै सहज्या बर्ता भो।

जनक्रान्तिदेखि यता श्रीधरले अड्डाखानामा पनि आफ्नो **रोबरवाफ** प्रशस्त जमाइराखेका थिए। भने जस्तो भएन भने बजारमा ढावाड फुकेर पचाँ बाँडै हिँडथे। त्यसो हुनाले अदालतका डिटाविचारी श्रीधरसँग अलि भस्कन्थ्ये। उसमाथि अदालतमा मामिलाको निरोपण हुँदा बकितमलाई भन्दा लिखितमलाई बर्ता महत्त्व दिने रीति छ। हरेक विवादमा ऐनकानुनकै आधार लिइन्छ। कानुन श्रीधरका पक्षमा थियो अन्त्यमा डिटाविचारीले कानुनको आज्ञा पालन गरे। **जिउनी** श्रीधरले पाए, मुरलीधरको हार भो।

यता केही महिनादेखि श्रीधर बिरामी छन्। उनलाई **तपनी** ज्वरो आहरहन्छ, खोकी लाग्छ, छाती दुख्छ भन्छन्। बेथा आहारविहारको दोषबाट भएको भन्थ्ये। शरीर सुकेर हाडछाला मात्र बाँकी थियो।

यस्तै वेलामा कुटुम्बले छोरा शशीधरलाई छोरी दिन आए। कुटुम्ब धनीमानी थिए। जिल्लामा उनको ठुलो ख्याति थियो। मधेसतिर तीनचार **मौजा** जिमिदारी छ भन्थ्ये। सन्तानमा केवल यिनै एउटा छोरी मात्र हुन् भन्ने सुनिन्थ्यो। शशीधर भख्वर १५ वर्ष मात्र लागेको थियो। ठिटो राम्भो र बहुतै **मेघावी** थियो। छोराको यति सानै उमेरमा बिहा गर्न त श्रीधरको मन थिएन। एउटी छोरी मात्र भएका धनी कुटुम्बले घरे आएर छोरी दिँदा उनी बढो **असमञ्जसमा** परे। उता घरकाले पनि बिहा गर्नेपर्दै भनेर करकर गर्न थाले। कामकुरो छिनियो। खुब मन फुकाएर बिहाका मालसर्जाम तयार गर्न थाले।

वैशाखको महिना थियो। मुरलीधर त्वाएर पूजाकोठामा पसेका मात्रै थिए, श्रीधरका

रोबरवाफ : तडकभडक, धाक

जिउनी : सन्तानलाई अशबन्डा गर्दा आमाकुवाले आफ्ना लागि छुट्याएको सम्पत्तिको भाग

तपनी : मन्द ज्वरो

मौजा : जग्गा, जमिन, गाउँ

मेघावी : बुँद भएको मेघावान्

असमञ्जस : दोघारको अवस्था

घरमा बाजा बज्न लागेको सुनेर भ्यालबाट हेर्न लागे । आँगनमा चौकाचैदुआ गरेको, चारैतिर तोरण टाँगेको, मण्डप ध्वजापताकाले सिंगारी राखेको, निम्तामा आएका नसनाता राम्रा राम्रा लुगा लाएर बाहिरभित्र गरिरहेका अरु इष्टमित्र चाहिँ दलान, **फलैंचा**, बैठकमा छम्माडम्मी भएर बसेका, मण्डपमा यज्ञसामग्री फिँजिराखेका, पुरोहित **वेदी**अगाडि बसेर यज्ञविधि गर्न लागेका, बडो अपूर्व शोभा देखिन्थ्यो । एक छिनपछि सकीनसकी मण्डपमा आएर श्रीधरले पूर्वाङ्ग कर्म गर्न थाले ।

घरगृहस्थीको यति ठुलो चाडउत्सवमा दुई कान्तामाथि घर भएका आफ्ना सहोदर दाज्यूभाउज्यूलाई श्रीधरले बोलाएनन् । अरुलाई नभए पनि दाज्यूका दुई जना छोरीलाई त अवश्य ढाक्नुपर्थ्यो । तिनीहस्तलाई पनि ढाकेनन् ।

मुरलीधरको मन एक तमासको भो । घोरिएर आकाशपटटि हेर्न थाले । अतीतका अनेक स्मृति उनका सामुन्ने साकार भएर आए । एक पटक स्वर्गीय पिताको तेजस्वी अनुहारको पनि सम्भना भो । केही बेरपछि वर आँसु भारेर आफ्नो नित्य कर्म गर्न थाले ।

अपराह्नतिर दुलाहा अन्माउन थाले । मुरलीधर आफ्नो पूजाकोठाको भ्यालमा उभिएर हेरिरहेका थिए । एक छिनपछि बाजावाला मझगलधुन बजाउदै अगि अगि हिँडे । त्यसपछि दुलाहाको तामदान चल्यो । शशीधर बिहाका राम्रा राम्रा पोसाक लाएर ताम्दानमाथि बसेको थियो । शिरमा जरीवाल गुलाफी पगरी, काँधमा रातो दोसल्ला, गलामा फूलको माला, निधारमा पहेलो ठाडो **तिलक**, कानमा उज्ज्वल टप लगाएको गन्धवं जस्तो देखिन्थ्यो । शशीधरलाई दुलाहाका रूपमा ताम्दानमा बसेको देखेर हर्षले मुरलीधरको गहभरि आँसु भो, मनमनमा भने “**कुल**को जेठो सन्तान, मेरो पिण्डपानीको दाता ।”

मुरलीधरले सबै बरियातीलाई एक एक गरेर हेरे । बुढोपाको एउटा थिएन, सबै अल्लारे ठिठा मात्रै । श्रीधर चाहिँ फलैंचामा ओछ्यान लाएर पल्टिरहेका थिए ।

मुरलीधरले मन मनमा भने, “खोलामा बाको कत्रो नाम छ । आज पनि घर घरमा बाकै **फलैंचा** : धेरै मानिसलाई अडेस लगाएर बस्न मिल्ने गरी बनाइएको काठ वा फलेकको आसन **वेदी** : धार्मिक कार्यका लागि अग्नो र सम्म पारी विभिन्न आकारमा बनाइएको भाग वा **चौकी**

तिलक : होम गदो छडेको चरुको कालो टीका

गन्धवं : गाउने बजाउने कलामा प्रवीण, गानवजान नै पेसा भएको व्यक्ति

कुल : पितापुरुदिखि एउटै धर, गोत्र, सम्बन्ध आदिको घराना, वंश

यश र कीर्तिको चर्चा हुन्छ । उसमाथि त्यस्ता घरानियाँ कुटुम्बका दैलामा बरियात जानु छ । यी ठिटा पुङ् न पुच्छरको उटपटाड गफ चुटनवाहेक अर्थोक जान्दैनन् । बाबु चाहिँ ओच्च्यानमा लम्पसार परिरहेछ । यिनले बाबुबाजेको नाउँ इज्जत पखाल आँटे । अब आँखा चिम्लेर बस्नु भएन् भनेर मुरलीधर आफ्ना कोठामा पसे अनि लुगासुगा लाएर उनले जहानसंग भने, “कमला, मेरो दोसल्ला झिकिदेउ ।” पतिलाई लुगासुगा लाएर हिँडन तम्तयार भएको देखेर कमलाले भनिन्, “यस्तो टट्यानपुर धाममा कता हिँडन लाग्नुभाको, नि ?”

“जन्त ।”

“जन्त ? नबोलाईकन त कुकुर पनि नजाओस् ।”

“ठिक भन्यो, कुकुर अज्ञानी पशु हुनाले बोलाएपछि मात्र जान्छ, मार्नास चाहिँ ज्ञानवान् हुनाले बखतमौका विचार गरेर आफै पनि जानुपर्छ ।”

“अँ, नबोलाईकन पनि जानुपर्छ । दाज्यूलाई बाबुले मनै बेलामा दिएको खेत पनि खोसेर खाने त्यस्ता **असत्ती**को ।”

“खाउन, आखिरमा त मेरो खाने पनि यिनै हुन् । मरेपछि खानुपर्यो, जिउदैमा खाए । त्यसको पाप धर्म उनैलाई छ ।”

“भो, म त मारे पनि जान दिन्नै । उनलाई दाज्यूभाउज्यू नचाहाएपछि हामीले मात्रै किन अंगालो हाल्दै हिँड्ने ?”

त्यस पाजीलाई अंगालो हाल्न जान लागेको होइन कमला, यहाँ बाबुबाजेको मानमर्यादा छुन्न लाग्यो । कुलमा सबैभन्दा जेठो सन्तानको बिहे, उसमाथि त्यत्रा घरानियाँ कुटुम्बका अगिनमा बरियाती लैजानु छ । बाबु चाहिँ फलैचामा ओच्च्यान लाएर लड्डरहेछ । जन्तीमा बुढोपाको एउटा छैन । खालि ओठ निचोर्दा दुध भर्ने अल्लारे ठिटा मात्र छन् । घरगृहस्थीको यति ठुलो काममा घरको एक भाइ पनि नगए **जोरीपारी**ले के भन्नान् ? स्वर्गमा बसेका पितृले के भनिठान्नान् ? कुलको मर्यादामा भनेको कत्रो कुरो हो । त्यो तिमीलाई थाहा छैन । जन्ती बैसीमा पुगिसके, चाँडो दोसल्ला झिकिदेउ ।”

असत्ती : इमानजमान नभएको, सांचो व्यवहार नगर्ने, दुष्ट स्वभावको

जोरीपारी : आफूनो उन्नति प्रगतिमा ढाह गर्ने र हानिनोक्तानीमा खुसी मान्ने छर्छिसेकका व्यक्ति

कमलाले भक्ति बाकसबाट दोसल्ला झिकेर दिइन्। दोसल्ला काँधमा हालेर लौरो टेक्दै मुरलीधर जन्त हिँडे। उनलाई यस्तो टट्यानपुर घाममा एकत्रै ओहालो लागेका देखेर गाउँका मानिस अचम्म मानेर मुख मुखमा हेन्त लागे।

बरियात खोलापारि पुगिसकेको थियो। मुरलीधर पनि पछि पछि गए। भमक्क साँझ परेपछि दुलहाका घरमा पुगेर सुटुक फलैचामा वसे। मुरलीधर पुगदा दुलहाका बाबु वरणी गर्न लागेका रहेछन्। मानिसको घुइँचामा उनलाई कसैले चिनेनन्।

वरणी सिद्धिएको केही बेरपछि यज्ञमण्डपको कार्य आरम्भ भो। पुरोहित वेदीमा रेखी हाल्न थाले। भित्रबाट यज्ञसामग्री आउन थाले। यज्ञ सम्पन्न भएपछि दुलहादुलहालाई बस्न पुग्ने गरी आसन ओछ्याएर दुलाहालाई राखे। एक छिनपछि छोरी बोकेर घरभित्रबाट दुलहाका बाबु निस्के र छोरीलाई दुलाहाका बायाँतर्फ वसाए। दुलही बसेपछि लाज माने जस्तो गरेर शशीधर अलि पर सच्यो। शशीधरले लाज मानेको देखेर मुरलीधर फलैचामा मुसुमसु हाँस्न लागे।

दुलहादुलही यज्ञमा बसेपछि दुलहाका बाबुले यताउति हेरेर भने, “खै, सम्धी पाल्नुभएको छैन, अब मण्डपमा आएर बसिदिनुभएहुन्थ्यो।”

दुलहाका पिताले बोलाएको सुनेर फलैचाबाट मुरलीधरले भने, “ज्यू म यहीं छु, आउन लागेँ।”

मुरलीधर उठेर मण्डपमा गए। चिनेका मानिसले ढोगिदिए। जेठाबाबुलाई अचानक आफूनेर उभिएको देखेर शशीधरले पनि ढोगिदियो। मुरलीधरले छोरालाई “नानी चिरञ्जीवी भए” भनेर आशिष दिए र उसको पछाडिपट्टि बसी उसलाई आफ्नो काखनेर ताने।

बाबुको स्थानमा मुरलीधर बस्न गएको देखेर बरियातमा आएका ठिठा परस्पर कानेखुसी गर्न लागे।

मुरलीधर जिल्लाभरिका विख्यात पण्डित थिए। उनलाई कन्यापक्षका धेरै मानिस चिन्ये। श्रीधर र मुरलीधरले जिउनीका विषयमा वर्ष दिनसम्म मुद्दा लडेको पनि धेरै जनालाई थाहा थियो। कन्यापक्षका बुढापाकाले भने, “त्यस्ता महापुरुषका सन्तान आफ्नो कर्तव्य किन छोड्थे। तब पो मानिस कुलघरान भन्छन्।”

वरणी : विवाहमा जन्ती आइपूर्नेवित्तिकै दुलाहा घरमा नलगी दुलहाका बाबुले गर्ने पूजा

विवाहविधि आरम्भ भो । पुरोहितले ऋचामन्त्र उच्चारण गर्दा अशुद्ध भएका ठाउँमा मुरलीधर सच्याइदिन्थे । शशीधर चाहिँ जेठाबाबुका छातीमा अडेस लागेर आनन्दसँग बसेको थियो । मुरलीधर बखत बखतमा गन्तपर्ने कर्म छोरालाई सिकाइदिन्थे । एवम् प्रकारले विवाहविधि समाप्त भो ।

भोलिपलट दिउँसो दुलही अन्माइदिए । मुरलीधरले तिहुरेर बुहारीको मुख हेरे, बुहारी महालक्ष्मी जस्ती रहिछन् । छोराबुहारीको रूप देखेर मुरलीधर गदगद भए । दुलहादुलहीको डोली अगाडि लाएर मुरलीधर घरतिर फर्के ।

साँझ पर्ने वेलामा बरियात गाउँनेर पुरयो । पंथेरामार्थिको चौतारामा रमिता हेने मानिसको घुइँचो थियो । बरियात दोबाटोनेर पुरेपछि “लौ, घर लगेर भित्याऊ” भनेर मुरलीधर आफ्ना घरतिर गए ।

दुलही भित्याएपछि दाज्यू बिहेमा गएको, सबै कार्यविधि आफ्नो कुलपरम्पराअनुसार राम्रो प्रकारसँग सम्पन्न भएको खबर श्रीधरले सुनेर गहभरि आँसु पारे र ठिटासँग सोधे, “दाज्यूलाई खानपिन त राम्री गरायो के ?”

“आज एकादशी भनेर पण्डित बाजेले केही खानुभएन, भोकै आउनुभयो ।”

बिहे सिद्धिएको एक महिनापछिको कुरा हो । एक दिन बिहान मुरलीधर आफ्नो नित्यकर्म सिध्याएर फलैँचामा बसेर भागवत हेर्न लागेका थिए । त्यस्तैमा शशीधरले विस्तार विस्तार आएर मुरलीधरलाई ढोगिदियो र दलानको थाममा टासिएर भन्यो, “ठुलाबा जिउनीको पिपले खेतमा हजुरलाई जताबाट मन पर्छ, नापेर आधाखेत कमाउनुहोस् अरे, बाले भनेर पठाउनुभा’को ।”

शशीधरको कुरा सुनेर मुरलीधरले उसका मुख्तिर हेरेर मुसुमुसु हाँस्दै भने, “जिउनीको आधा खेत मैले कमाए तिमीहरू के खान्छौ नि बा ?”

शशीधर केही उत्तर नदिएर छिटो छिटो आफ्नो घरतिर गयो । कमला चाहिँ दैलाको आडमा उभिएर बाबुछोराको कुरा सुनिरहेकी थिइन् ।

शशीधरले खेत कमाउने कुरो सुनाएर गएको चौधपन्थ दिनपछि एक दिन मुरलीधर फलैँचामा बसेर नस सुँदै विद्यार्थीलाई रघुवशको पाठ घोकाउदै गर्न लागेका थिए ।
रघुवश
रघु राजाबाट प्रवतन भएको वशपरम्परा

त्यस्तैमा श्रीधरकी सानी छोरी रमाले आएर रुन्चे मुख लाएर भनी, “ठुलाबा बालाई व्यथाले चाप्यो । हजुरलाई बोलाउन पठाउनुभएको ।”

छोरीको कुरो सुन्नेबित्तिकै पढाउन छोडेर रमाको हात समाउदै मुरलीधर भाइका घरतिर गए । श्रीधर खाटमा कोल्टे परेर सुतिरहेका रहेछन् । दाज्यूलाई देखेर बडो कष्टसँग उठेर गहभरि आँसु भारेर होगिदिए । भाइका आँखामा आँसु छर्चाल्करहेको देखेर मुरलीधरको पनि गहभरि आँसु भो । चार वर्षपछिको यी दुई दाजुभाइको पुनर्मिलन सारै दुखलागदो देखियो ।

मुरलीधरको गहभरि आँसु भएको देखेर उनको गोडामा समाउदै श्रीधरले रुन्चे स्वरले भने, “दाज्यू अस्तिदेखि दम बहन थाल्यो । मलाई अब धेरै दिन बाँचुला जस्तो लाग्दैन । मैले जीवनमा हजुरप्रति धेरै अत्याचार गरेको छु । यस अज्ञानीको सबै अपराध क्षमा गरेर यी नावालक छोराछोरीको शरण लिइदिनुहोला ।”

भाइका कुरा सुनेर मुरलीधरले बर आँसु भारे । मुरलीधर रोएको देखेर श्रीधरका जहान, छोराछोरी पनि रुन लागे । एकाद्विनपछि मुरलीधरले भाइका निधार, छाती, हात, गोडा सबै अद्ग छामे । उनको शारीरिक गति देखेर मुरलीधरको हृदयमा दुःखको कोलाहल मर्च्चयो । केही बेरपछि छातीमा भक्कानु पारेर आँसु भाई भने, “विसेक हुन्छ बा हरेस नखाऊ । बाले आफ्नो जीवनमा अनन्य पुण्य गर्नुभएको छ । उहाँको त्यस महान् तपस्याका प्रभावले हाम्रो अनिष्ट कर्दापि हुने छैन । बरू अब यहाँका वैद्यको भर गरेर बस्नुभएन । तिमीलाई देशतिर औषधी गराउन लैजान्छु ।”

यति भनेर भाइका पथपरेजको व्यवस्था मिलाएर केही बेरपछि मुरलीधर आफ्नो घरतिर गए ।

यो घटना भएको छ सात दिनपछि भाइलाई लिएर औषधी गराउन मुरलीधर देशतिर हिँडे भन्ने सुनियो ।

वैद्य : आयुर्वेद उपचारको विधिअनुसार रोगको उपचार गर्ने व्यक्ति, कविराज

पथपरेज : रोगीले खान हुने, नहुने वा गर्न हुने, नहुने कुरा आदिको अनुशासन, मुख चार्ने काम

शब्दभण्डार

१. दिइएका अर्थ आउने पद पदावली 'कर्तव्य' कथाबाट खोजेर लेख्नुहोस् :
- देह वा शरीरको अवसान वा अन्त्य
 - अङ्ग वा कार्यालय रहेको भवन
 - आवाज ननिकाली सासले मात्र अरुका कानमा भनिने गोप्य कुरो
 - विवाहमा बेहुलाका साथ बेहुलीको घर जाने व्यक्तिको समूह
 - गाउँको मुखिया वा जिम्मावाल
 - राम्रो काम गर्नेले पाउने इज्जत वा ख्याति

२. दिइएका शब्द र तिनले दिने अर्थबिच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
ऋचा	छानबिन, अन्वेषण
मद्गलधुन	इष्टमित्र, नातागोता, आफन्त
कुटुम्ब	दिनदिनै गरिने काम, दैनिक कर्म
निरोपण	शुभ लक्षणले युक्त लयात्मक ध्वनि
कोलाहल	करिताका रूपमा लेखिएका वेदका मन्त्र
पितृ	पुनः अर्को पटक भेटघाट गर्ने काम
अनिष्ट	अत्यासलागदो अवस्था, अत्तालिँदो होहल्ला
	मरेका आफ्ना पुर्खा
	हानिकारक, अशुभ

३. दिइएको कथांशबाट उखान र टुक्का पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

गद्गाधर कसैको आँखामा राखे पनि नविभाउने खालका मानिस थिए । गाउँले

उनलाई न्यायका प्रतिमूर्ति नै ठान्थे । उनी आफू भलो त जगतै भलो भन्ने सोचका मानिस थिए । उनको यो कृति एक कान दुई कान मैदान हुँदै दश गाउँ फैलियो । सबैतर उनले न्यायनिसाफ गर्दा कहिल्यै पनि चोरलाई चौतारो साधुलाई शुली गर्दैनन् भन्नेमा सबैको विश्वास थियो । उनको जिब्रो चिप्लो मन कालो थिएन । उनी मनमा एउटा कुरा र मुखले अर्को कुरा गर्दैनथे अर्थात् मनमा लागेका कुरा निर्धक भन्ने खुला किताब जस्तै थिए ।

४. दिइएका उखान र टुक्कालाई अलग अलग वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

उखान : हुने विरुवाको चिल्लो पात, धान खाने मुसो चोट पाउने भ्यागुतो, खाने मुखलाई जुँगाले छेक्दैन, बोल्नेको पिठो विकछ नबोल्नेको चामल पनि विक्दैन

टुक्का : माया मार्नु, कम्मर कस्नु, कानमा तेल हाल्नु, सुइँकुच्चा ठोक्नु, आगो हुनु, चिसो पस्नु

बोध र आमित्यावित

१. दिइएका शब्दको लेखाइ र उच्चारणमा पाइने भिन्नता पहिचान गर्नुहोस् :

शब्द	उच्चारण
शीर्षक	सिर्सक्
अन्याय	अन्न्याय
उन	उन्
सञ्चार	सन्चार्
रक्षा	रक्छया
भण्डार	भन्डार्
ऋषि	रिसि

२. 'कर्तव्य' कथाबाट लेखाइ र उच्चारण भिन्न हुने १० ओटा शब्द टिपोट गरी शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् ।

३. 'कर्तव्य' कथा पालैपालो सस्वरवाचन गर्नुहोस् ।
४. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :
- 'कर्तव्य' कथाको सुरु र अन्त्य कुन कुन घटनाबाट भएको छ ?
 - कथामा कति जना पात्र छन्, तिनको नाम भन्नुहोस् ।
 - कथामा ग्रामीण समाजको परिवेश भल्काउने तथ्य के के हुन ?
 - कथामा प्रथम वा तृतीय पुरुषमध्ये कुन दृष्टिविन्दु प्रयोग भएको छ ?

५. दिइएको कथांश मौन पठन गरी सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

त्यस पाजीलाई अङ्गालो हाल्ल जान लागेको होइन कमला । यहाँ बाबुबाजेको मानमर्यादा ढुब्न लाग्यो । कुलमा सबैभन्दा जेठो सन्तानको बिहे, उसमाथि त्यावा घरानियाँ कुदुम्बका आँगनमा बरियाती लैजानु छ । बाबु चाहिँ फलैचामा ओछ्यान लाएर लड्डिरहेछ । जन्तीमा बुढोपाको एउटा छैन । खालि ओठ निचोर्दा दुध भर्ने अल्लारे ठिठा मात्र छन् । घरगृहस्थीको यति ठुलो काममा घरको एक भाइ पनि नगए जोरीपारीले कै भन्नान् ?

प्रश्नहरू

- कथांशका आधारमा वक्ताको चरित्र चित्रण गर्नुहोस् ।
 - कथांशमा 'बाबुबाजेको मानमर्यादा ढुब्न लाग्यो' भन्नुको आशय खुलाउनुहोस् ।
६. दिइएको कथांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

मलाई अब धेरै दिन बाँचुला जस्तो लाग्दैन । मैले जीवनमा हजुरका प्रति धेरै अत्याचार गरेको छु । यस अज्ञानीको सबै अपराध क्षमा गरेर यी नावालक छोराछोरीको शरण लिइदिनुहोला । भाइका कुरा सुनेर मुरलीधरले वर्ग आँसु भारे । मुरलीधर रोएको देखेर श्रीधरका जहान, छोराछोरी पनि रुन लागे । एकछिनपछि मुरलीधरले भाइका निधार, छाती, हात, गोडा सबै अदृग छामे । उनको शारीरिक गति देखेर मुरलीधरको हृदयमा दुखको कोलाहल मच्चयो । केही बेरपछि छातीमा भक्कानु पारेर आँसु भार्दै भने, "विसेक हुन्छ बा हरेस नखाऊ । वरू अब यहाँका वैद्यको भर गरेर बस्नुभएन । तिमीलाई देशतिर औपधी गराउन लैजान्छु ।"

- (क) कथाशमा म पात्रले पश्चाताप गर्नुको कारण के हो ?
- (ख) मुरलीधरले भाइप्रति कस्तो व्यवहार देखाए ?
- (ग) सिकिस्त भएपछि मात्र उपचार गर्न लानु ठिक हो, तर्क गर्नुहोस् ।
- (घ) 'हृदयमा दुखको कोलाहल मच्चन' को आशय खुलाउनुहोस् ।
७. 'कर्तव्य' कथा पढी दिइएका संवाद कसले कसलाई भनेका हुन् भन्नुहोस् :
- (क) मेरा दुवै छोरा बराबर हुन्, आधा आधा बाँडेर खान् ।
- (ख) त्यस महाआत्माको अन्तिम आज्ञा श्रीधरले मान्नैपर्दछ ।
- (ग) कसेको मरण होस् त यसप्रकारको होस् ।
- (घ) त्यस्ता महापुरुषका सन्तान आफ्नो कर्तव्य किन छोड्ये ।
- (ङ) लौ, घर लगेर भित्र्याऊ ।
- (च) दाज्यूलाई खानपिन त राम्ररी गरायौ के ?
- (छ) खै, सम्झी पाल्नुभएको छैन, अब मण्डपमा आएर वासिदिनुभएहुन्थ्यो ।
- (ज) यस अज्ञानीको सबै अपराध क्षमा गरेर यी नावालक छोराद्वोरीको शरण लिइदिनुहोला ।
८. 'कर्तव्य' कथाका मुख्य मुख्य घटना क्रमबद्ध रूपमा टिपोट गरी कथासार तयार पार्नुहोस् ।
९. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :
- (क) 'कर्तव्य' कथाका मुरलीधर र श्रीधरका चारित्रिक विशेषता लेख्नुहोस् ।
- (ख) कथामा दाजुभाइविचको सम्बन्धलाई कुन रूपमा देखाइएको छ, लेख्नुहोस् ।
- (ग) मुरलीधर र श्रीधरको विवाद नभएको र सम्बन्ध नविग्रेको भए के हुन्थ्यो होला, अनुमान गर्नुहोस् ।
- (घ) 'कर्तव्य' कथाको सन्देश के हो ?

१०. 'कर्तव्य' कथाको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेखनुहोस् ।
११. व्याख्या गर्नुहोस् :
- (क) उनको देहावसानले न्यायको बत्ती निभ्यो, अनाथअशक्तको आशास्तम्भ हल्यो, गाउँका 'धन्वन्तरि' अस्ताए ।
- (ख) कुकुर अज्ञानी पशु हुनाले बोलाएपछि मात्र जान्छ, मानिस चाहाँ ज्ञानवान् हुनाले बखतमौका विचार गरेर आफैं पनि जानुपर्छ ।
१२. 'कर्तव्य' कथामा श्रीधर र मुरलीधरमध्ये तपाईँ कसको पक्ष लिनुहुन्थ्यो, किन ?
१३. 'कर्तव्य' कथामा नेपाली समाजको वास्तविकतालाई कसरी दसाएको छ, विवेचना गर्नुहोस् ।
१४. तपाईँलाई 'कर्तव्य' कथामा व्यक्त भएका कुन कुन कुरा मन पन्यो, मन पर्नुका कारणसहित आफ्नो प्रतिक्रिया दिनुहोस् ।
१५. दिइएको अनुच्छेद पढनुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेखनुहोस् :

भाषा कुनै पनि देशको अमूल्य सम्पदा हो । ऐउटा भाषा लोप हुनु भनेको त्यो देशको ऐउटा सम्पदा नासिनु हो । त्यसैले आफ्नो देशको भाषिक सम्पदा जोगाउन राज्यले पनि पहल गर्नुपर्छ । विभिन्न मातृभाषाको प्रयोगबाट त्यस देशमा बहुसांस्कृतिक र बहुभाषिक सौन्दर्य भित्रिन्छ । भाषालाई जीवित बनाउन राज्यको पहल र उक्त भाषाका वक्तामा भाषाप्रतिको सचेतता र प्रयोग गर्ने इच्छाशक्ति आवश्यक हुन्छ । यसको आशय भाषा जीवन्त हुन सम्बन्धित वक्ता वा समुदायले बोलैपर्छ भन्ने हो । यसरी हरेक व्यक्तिले आआफ्नो मातृभाषा बोल्दा मात्र त्यो भाषा बाँच्छ । हरेक मातृभाषा भाषी वक्ताहरू अरू भाषाको प्रभावमा परेर आफ्नो भाषा बोल्न छाडे भने त्यो भाषा क्रमशः हराउदै जान्छ । लोप हुने खतरा रहन्छ । मातृभाषीले आफ्नो भाषा बोल छाडेर अर्को भाषा बोल्दै जाँदा संसारका धेरै भाषा लोप भएका छन् । यस्तो अवस्थामा भाषाको प्रयोग विस्तार, शब्दकोश तथा व्याकरण निर्माण गरेर सम्बन्धित मातृभाषालाई समृद्ध बनाउन सकिन्छ । भाषालाई चिरकालसम्म जीवन्त राख्न र समृद्ध बनाउन त्यस भाषामा साहित्य सिर्जना पनि गर्नुपर्छ । बालबालिकालाई मातृभाषामा प्रारम्भक शिक्षा दिनु बढी प्रभावकारी र स्थायी हुन्छ । त्यसैले नेपालमा पनि २६ भन्दा बढी भाषामा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक बनेका छन् । नेपालको संविधानले पनि हरेक समुदायलाई आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) मातृभाषालाई कसरी जोगाउन सकिन्छ ?
- (आ) भाषा लोप हुनाको कारण के हो ?
- (इ) भाषालाई चिरकालसम्म जीवन्त राख्न र समृद्ध बनाउन के गर्नुपर्छ ?
- (ई) बालबालिकालाई मातृभाषामा प्रारम्भिक शिक्षा दिनु बढी प्रभावकारी र स्थायी हुन्छ, किन ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- (अ) अनुच्छेदमा रहेको 'नासिन्छ' क्रियापदको नामधातु पहिचान गर्नुहोस् ।
- (आ) 'भाषालाई चिरकालसम्म जीवन्त राख्न र समृद्ध बनाउन त्यस भाषामा साहित्य सिर्जना पनि गर्नुपर्छ ।' वाक्यलाई प्रेरणार्थक वाक्यमा बदल्नुहोस् ।
- (इ) अनुच्छेदबाट 'ऋ' र 'रि' प्रयोग भएका एक एकओटा शब्द खोज्नुहोस् ।

१६. दिइएको सन्दर्भ पढी तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

(विद्यालय सोलुका डोल्मा र सिराहा रामलखन फोनमा कुराकानी गर्दै छन् ।)

डोल्मा : हेलो ! रामलखनज्यू ! नमस्कार ।

रामलखन : हजुर, नमस्ते !

डोल्मा : अँ, के गर्दै हुनुहुन्छ नि रामलखनज्यू !

रामलखन : म त आँपको बगैँचामा छु । बगैँचामा आँप पाकेका छन् । आँपका प्याकेट धमाधम बनाई बजार पठाउने चटारो छ हजुर मलाई त !

डोल्मा : धेरै राम्रो कुरा । त्यहाँ त आँप खेती निकै हुन्छ है । अँ, अरु के के खेतीको सम्भावना छ नि !

रामलखन : यहाँ लिची खेतीको पनि सम्भावना छ । अब एक बिगाहा खेतमा लिची लगाउँछु ।

- डोल्मा : ए, अँ मैले नि यहाँ ९० रोपनी जग्गामा स्याउ खेती गरेको छु । हाम्रामा स्याउ खेतीको साडै राम्रो सम्भावना छु । म अहिले १०० ओटा स्याउका नयाँ बोट सादै छु ।
- रामलखन : हो नि, हाम्रो देशका विभिन्न ठाउँमा जहाँ जुन खेती र व्यवसायको सम्भावना छ त्यही गरे कति राम्रो हुन्थ्यो है !
- डोल्मा : हो नि, मित्र ! हवस् अहिलेलाई विदा ! भरे फुर्सदमा कुरा गराँ है ।
- रामलखन : हुन्छ, ल त नमस्ते ।

(दुवैले फोन राख्दून् ।)

मार्थि उल्लेख भएका व्यवसायका सम्भावना जस्तै तपाईंको क्षेत्रमा कुन कुन व्यवसायको सम्भावना छ, मौखिक रूपमा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ ११ सुनी खाली ठाउँमा उपयुक्त शब्द भन्नुहोस् :

 - (क) खास गरी क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण खाद्यस्रोतका रूपमा मकैलाई लिहन्छ ।
 - (ख) मकै खेतीमा मकै उम्रनका लागि डिग्री सेल्सियस तापक्रम आवश्यक पर्दै ।
 - (ग) मकै खेतीका लागि उवर, दोमट र ठाउँ राम्रो हुन्छ ।
 - (घ) मकैबाट, पोटासियम, फस्फोरस आदि प्रचुर मात्रामा पाइन्छ ।

२. सुनाइ पाठ ११ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

 - (क) मकैको उत्पादन कम हुनुका कारण के के हुन् ?
 - (ख) सामान्यतया कुन समयमा मकै रोप्नु उपयुक्त हुन्छ ?
 - (ग) मकै खेतीका लागि कस्तो पूर्व तयारी आवश्यक हुन्छ ?
 - (घ) नेपालमा मकैका परिकार कसरी तयार पारिन्छ ?

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

१. दिइएको अनुच्छेदमा नाम र विशेषणबाट बनेका क्रियापद प्रयोग भएका छन्, पद्नुहोस् :

हरिशरण साहै मोटाएका छन् तर रामशरण चाहिँ विरामी परेर निकै दुब्लाएका छन् । हरिशरण साहै मोटाएर रोगाएका छन् भने रामशरण पनि दुब्लाएर रोगले थलिएका छन् । हरिशरणलाई 'मोटा छौ' नि भन्यो भने उनी रिसले भुनभुनाउँछन् । रामशरणले चाहिँ आफू रोगले दुब्लाएको कुरो सहजै स्विकार्द्धन् ।

यहाँ रेखाईकत क्रियापदमा क्रमशः मोटाउ, दुब्लाउ, रोगाउ, थलि, भुनभुनाउ र स्विकार धातु प्रयोग भएका छन् । ती धातु क्रमशः मोटो, दुब्लो विशेषण र थला, भुनभुन र स्विकार नाम पदबाट बनेका छन् । त्यसैले माथिका रेखाईकत क्रियापदमा प्रयोग भएका धातु नामिक शब्द वा नाम र विशेषणबाट बनेका नाम धातु हुन् ।

२. दिइएका क्रियामूलको बनोट प्रक्रिया देखाउनुहोस् :

जिल्लिनु, हत्याउनु, लजाउनु, रान्किनु, लत्याउनु, रझाउनु, दोहोच्याउनु, तातिनु, चिसिनु, चिप्पिनु, गुटमुटिनु, डाल्लिनु

३. 'कर्तव्य' कथाबाट कुनै पाँचओटा क्रियामूल खोजेर तिनलाई पाठमा प्रयोग भएका भन्दा फरक वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

४. कुनै पाँच नाम धातु पर्ने गरी एउटा अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

५. दिइएको अनुच्छेदबाट सामान्यार्थक र प्रेरणार्थक क्रियापद छुट्याउनुहोस् :

आमाले सानी नानीलाई सुताइन् र आफू पनि सुतिन् । सुताउनुभन्दा पहिले आमाले सानी नानीलाई लिटो खुवाइन् र आफूले रोटी तरकारी खाइन् । विहान आमा सबैरे चार बजे जागिन् र चिया पिइन् । सात बजेतिर सानी नानीलाई जगाइन् र दुध पिलाइन् ।

६. दिइएको अनुच्छेदलाई प्रेरणार्थकमा परिवर्तन गर्नुहोस् :

विनयले खाना खाए । उनी विद्यालय पुगे । घन्टी लाग्यो । उनी कक्षामा पसे । उनले पहिलो घन्टीमा नेपाली विषय पढे । उनले दिउसो खाजा खाए । उनी बेलुकी घर फर्किए ।

७. प्रेरणार्थक वाक्यको प्रयोग गरी कुनै एक घटनाको वर्णन गर्नुहोस् ।
८. 'कर्तव्य' कथाबाट रि, ऋ प्रयोग भएका तीन तीनओटा शब्द खोजेर लेख्नुहोस् ।
९. दिइएको अनुच्छेदलाई शुद्ध गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

रिषि दक्षमा बसेर रिषभसँग भन्दै थिए । भक्तमा नहिउन्, ऋस नगर्नु एउटा कानमा मात्र ऋड होइन, दुईओटै कानमा लगाउन ऋड किन्नु । ऋता माघे सद्क्रान्ति मेलामा जानु र दिनभक्त रमाइलो गर्नु ।

सिर्जना र पारियोजना कार्य

१. दिइएका बुँदाका आधारमा एउटा छोटो कथा लेख्नुहोस् :
 - (क) प्रवीण धेरै धन कमाइने लोभले विदेश जानु
 - (ख) विदेश स्वदेश जस्तो नहुनु
 - (ग) दिनमा १४ घण्टासम्म काममा जोतिँदासमेत गएको ऋण तिर्न नसक्नु
 - (घ) ऊ देश र गाउँघरको सम्झनाले पिरोलिनु
 - (ड) तुरुन्त विदेश छोडेर आउन पनि नसक्नु
 - (च) निकै वर्ष दुख गरेर केही धन आर्जन गर्नु
 - (छ) देशमै फर्केर सानोतिनो लगानी गरी आफ्नै खेतबारीमा पाखुरा खियाउने निधो गर्नु
 - (ज) अहिले आफ्नै देशमा आधुनिक कृषि व्यवसाय अँगाल्नु
 - (झ) राम्रे आम्दानी गर्नु, सुखले जीवन चलाउनु
 - (ञ) उसका आमाबुवा बुढेसकालको साहरा पाएर अत्यन्त खुसी हुनु
२. तपाईंले अध्ययन गर्नुभएको कुनै एउटा सामाजिक कथाको घटना, पात्र र परिवेशको समीक्षा गरी कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

मानवीय संवेदना को युगीन लय पक्रेर कलाकृति सिर्जना गर्ने कलाकार संसारमा विरलै जन्मिन्छन्। कलाका जादुले विश्व जगतमा नयाँ नयाँ कीर्तिमान स्थापित गरेसँगै उन्नाइसौं शताब्दीको उत्तरार्धतिर युरोपको स्पेनमा एउटा अद्भुत प्रतिभाशाली बालकको जन्म भयो। तिने बालकले पछि गएर परम्पराभन्दा पृथक् शैलीका सघन कलाकृति सिर्जना गरे। थोरै रडको प्रयोग गर्दै मानव मस्तिष्कमा धेरै भद्रकार पैदा गरे। उनेले विसौं शताब्दीको आरम्भमै कलाकारिताको आगो ओकले। पालो पिकासो नामक विलक्षण प्रतिभाशाली तिने बालक विसौं शताब्दीका सबैभन्दा महान् र सर्वाधिक प्रभावशाली कलाकारका रूपमा विश्वविख्यात बने। वहुमुखी प्रतिभाशाली पालो पिकासो कलाकार, चित्रकार, मूर्तिकारका साथै मञ्च सजावटका समेत अद्भुत शिल्पी थिए। कलाकारिताको प्रतिभा यिनका नसा नसामा जन्मजात प्रवाहित थियो।

सन् १८८१ अक्टोबर २५ तारिखका दिन स्पेनको मलागामा मध्यमवर्गीय परिवारमा पिकासोको जन्म भएको हो। जन्मदा औसत शिशुभन्दा सानो भएकाले नर्सले यो बालक जीवित छैन भन्ने ठानिछन्। आमाको हेरचाह गन्न जाँदा उनले पिकासोलाई मृत सम्भेर आमाको शैयानजिकको टेबुलमा ढोडिछन्। उनका काका डन साल्भाडोरले त्यो बालक जीवित छ भनी नर्सलाई सूचित गरेछन् अनि बल्ल पिकासोले जीवन प्राप्त गरेका रहेछन्। पिकासोका आमाबुबाको नाम मारियो पिकासो लोपेज र जोसो रुहज ब्लास्को थियो। पिकासोका बुवा जोसो रुहज एक स्थानीय विद्यालयमा कलाका कुशल शिक्षक थिए। पिकासोले शैशवावस्थाको चुलबुले उमेरमा नै आफ्ना बुबाले सिर्जना गरेका सुन्दर कला बालसुलभ आँखाले देखे। यसैबाट प्रेरणा प्राप्त गरी पछि हुक्कै जाँदा उनीभित्रको

संवेदना : मनिसका मनमा हुने मासिक अनुभूति

भद्रकार : वीणा, गितार आदि तारका बाजा बजाउँदा सुनिने सुमधुर ध्वनि, भनमानाहट

विलक्षण : अनौठो, असाधारण

तंपाली, कक्षा १०

जन्मजात कलाकारिताले दुसाउने, हुक्ने र मौलाउने अवसर पायो । उनले बाल्यकालदेखि चित्रकलाको प्रारम्भक तालिम घरबाटै पाउन सुरु गरेका थिए । बाल्यकालमा उनी विभिन्न प्रकारका आकृति बनाएर आफ्ना साथीलाई चकित पार्थे । आफ्ना बुबाबाट कलाको प्रारम्भक शिक्षा लिएका पिकासोले १४/१५ वर्षको उमेरमै उत्कृष्ट चित्र बनाउन थालिसकेका थिए । पिकासोले 'पिकाडोर' नामको आफ्नो पहिलो पेन्टिङ तौ वर्षको हुँदा तयार पारेका थिए । साँहेको लडाइमा धोडा चाहिरहेको मान्छेको यो चित्र निकै आकर्षक थियो । उनी १५ वर्षका हुँदा उनले 'कम्युनियन' चित्र पूरा गरे । उनका आमा, बुबा र बहिनीको चित्रण गरिएकों यो अत्यन्ते प्रासिद्ध चित्र थियो । पिकासोका बुबाले आफ्नो छोरा आफूभन्दा राम्रो चित्रकार भएको महसुस गरे । आफूले चित्र बनाउन तयार पारेको क्यान्तभासमा छोराले असाध्यै राम्रा चित्र बनाएको देखेर बुबा चकित भए । त्यसपछि उनका बुबाले छोराको प्रतिभाबाट प्रभावित भई आफ्नो चित्रकलाका सम्पूर्ण सरसामान उनैलाई सुमिए । पिकासो १३ वर्षका हुँदा उनका बुबाले चित्रकलाबाट सन्यास लिने निर्णय गरे । त्यसपछि उनलाई चित्रकलामा उच्च शिक्षाका लागि म्याड्रिड एकेडेमी पठाइयो । पिकासो त्यहाँको वातावरणबाट विरक्तिएर उनले आफ्नो औपचारिक पढाइ छोडे र पूर्णकालीन रूपमा कलाकारितामा नै आफूलाई समर्पित गरे ।

आफ्ना बुबाबाट सुरु भएको कलायात्राका क्रममा पिकासोले मलागादेखि बार्सिलोना, म्याड्रिड र युरोपेली कलाको राजधानी मानिने पेरिससम्म आइपुग्दा महान् कृति जन्माइसकेका थिए । सन् १८९२ मा उनको परिवार ला कोस्नामा बसाहँ सन्धो । त्यसको एक वर्षपछि पिकासोलाई त्यहाँ ललित र व्यावहारिक कला अध्ययनका लागि विद्यालयमा भर्ना गरियो । सन् १८९४ को प्रारम्भमा १३ वर्षको उमेरमा उनले आफ्नो परिवारको चित्रसहित प्रारम्भक तैल चित्रहरू सिर्जना गरे । सन् १८९५ देखि उनले आफ्ना चित्र प्रदर्शन गर्न र बेच्न थाले । सोही वर्ष पिकासोकी सात वर्षकी बहिनी कोन्विटाको मृत्यु भयो । यो पिकासोको जीवनमा एउटा कहालीलागदो घटना बन्न पुग्यो । बहिनीको मृत्युपछि उनको परिवार बार्सिलोनामा सन्धो । सन् १८९० तिरका उनका चित्रमा यथार्थवादी शैलीको प्रयोग हुन्थ्यो । उनले यस्ता केही प्रोट्रेट चित्र बनाए । सन् १८९७ मा सिर्जित उनका चित्रकलाबाट विश्वकलाको आधुनिक काल सुरु भएको मनिन्छ । पिकासो त्यसपछि सन् १९०० मा युरोपको कलाको राजधानी भनिने पेरिस

कम्युनियन : पिकासोले बनाएको एक चित्रको नाम

क्यान्तभास : चित्रपट, चित्र बनाइने कपडा, भित्तो वा आँ

प्रोट्रेट : मुहार चित्र

प्रस्थान गरे । त्यहाँ उनले पत्रकार तथा कवि म्याक्स ज्याकबलाई पहिलो पेरिस साथीका रूपमा भेटे । म्याक्स ज्याकबले पिकासोलाई पनि भाषा र साहित्य सिक्न मदत गरे ।

पिकासोका कलाकृति सिर्जना प्रवृत्तिगत दृष्टिले विविध प्रकारका छन् । स्पेनिस चित्रकार पिकासो द्वारा सन् १९०१ र सन् १९०४ का विचमा सिर्जित कलाकारितालाई परिभाषित गर्न 'ब्लु पिरियड' पदावली प्रयोग गरिन्छ । पारिवारिक तथा आर्थिक सङ्कटजन्य परिस्थितिका कारण उनमा एकप्रकारको मानसिकतनावर असामान्य अवस्था सिर्जना भयो । यसैको प्रभावस्वरूप उनले मुख्य रूपमा ब्लु र ब्लुसंगै हरियो कठोर रडका धर्काहरूमा अन्य केही रडसमेत मिश्रित मोनोक्रोमेटिक चित्रकला प्रस्तुत गरे । समाजका गरिब र बहिष्कृतका शान्त र व्यग्र

मनस्थितिलाई ब्लु रडका साथ जोडेर विचित्रका चित्र बनाए । एकलोपन, गरिबी र चरम अभाव उनका चित्रकलाका विषयवस्तु बने । गरिबीले आक्रान्त महिला, दुधे बालकसंगका आमाका चित्र र दृष्टिविहीनका चित्रले उनका क्यानभासमा प्राथमिकता पाउन थाले । यस्ता विषय खोज्न उनी कहिले जेलमा थुनिएका मानिस हेर्न जान्थे । कहिले बाटामा भिख मागिरहेका भिखारीसंग घन्टौं बसेर उनका आकृतिमा पोतिएको गम्भीर अवसादलाई आफ्ना चित्रमा उतार्थे । जीवनका निराशा र विसद्गत अवस्थाको भव्य चित्रण गरिएका उनका यस्ता चित्र सर्वसाधारणबाट निकै रुचाइए । यस्ता चित्र सम्पन्न वर्गले भने त्यति रुचाएनन् । तत्काल तिनको बिक्री भएन तर कालान्तरमा अनमोल बनेका यिनै चित्र करोडौं मूल्यमा बिक्री भए ।

ब्लु पिरियड : ब्लु पिरियड भनेन चित्रितै पिकासोको चित्र निर्माणको एक कालखण्ड

मोनोक्रोमेटिक : धेरै रड मिसाएर बनाएको ऐउटै रडयुक्त, एकरड्यो

व्यग्र : व्याकुल, विहवल

आक्रान्त : हमला गरिएको, घेराउमा परेको, पराजित

अवसाद : मनमा पर्ने पछुताउ, उत्पाह, आशा आदिको अभाव

पिकासोको 'पिछुक पिरियड' सन् १९०४ देखि १९०६ को समयावधि हो । यस पिरियडमा पिकासो आफ्नी प्रेमिका फर्नान्डो ओलिभरसँग सँगै थिए । यिनका कलाले बजार पाइसकेका थिए । साँप्रिंदो आर्थिक अवस्था र प्रेम जीवनको प्रभाव यस पिरियडका कृतिमा देख्न सकिन्छ । प्रेमिकाको सल्लाहले उनले ब्लु काल त्यागेका हुन् भन्ने भनाइ पनि छ र यसलाई उनको आफ्नै जीवनको प्रतिविम्ब पनि भन्ने गरिन्छ । शान्त पृष्ठभूमि र खुसीपूर्ण वातावरणमा सुन्तला र गुलाफी रड प्रयोग गरिएका उनका चित्रमा सर्कसका नायक र हेपिएका मानिस चित्रित हुन्थे । यस पिरियडमा उनले ऐतिहासिक महत्त्वका कृति रचना गरे ।

उनको चित्रकलामा 'घनवाद' को सशक्त प्रयोग भएको पाइन्छ । घनवादको प्रयोग भएको यस काललाई 'निग्रो काल' पनि भनिन्छ । घनवादी कलाकृतिमा वस्तुलाई विश्लेषण गरिन्छ, टुक्रा टुक्रा पारिन्छ । ती टुक्रालाई अमूर्त रूपमा पुनः संयोजन र संश्लेषण गरिन्छ । यसमा कलाकारले वस्तुलाई एउटै दृष्टिकोणबाट चित्रण नगरी बृहत्तर सन्दर्भमा प्रतिनिधित्व गर्न धेरै दृष्टिकोणबाट विषयलाई चित्रण गर्दछन् । यसरी मूर्त वस्तुलाई भाँच्ने, टुक्र्याउने अनि जोडेर फेरि वस्तु र विषयलाई व्यापक अर्थमा र अमूर्त रूपमा प्रयुक्त गर्ने यही वाद नै घनवादी कलाका रूपमा चिनिन्छ । यसरी जुनसुकै कालमा लेखिएका भए पनि उनका हजारौं चित्रकला र मूर्तिकला आज पनि जीवन्त छन् ।

पिकासोको वैवाहिक र पारिवारिक जीवन एकैनासले अगाडि बढेन । उनका जीवनमा जुन जुन महिला आए तिनले उनको कलाकारितालाई कुनै न कुनै रूपमा प्रभावित पारेको देखिन्छ । उनले आफ्ना जीवनका सफल वा असफल प्रेम सम्बन्धलाई विभिन्न ढांगले चित्र र मूर्तिमा अद्दकित गरेका छन् । ती चित्र निकै चर्चित र मूल्यवान् पनि बनेका देखिन्छन् ।

पिछुक पिरियड : पिछुक पिरियड भनेर चिनिने पिकासोको चित्र निर्माणको एक कालखण्ड

घनवाद : चित्रकला एवम् मूर्तिकलाका क्षेत्रमा खास गरी हरेक चित्रलाई गोलाकार वस्तुका रूपमा हेने एक शैली

पिकासोले आफ्नो लामो जीवनकालमा कलाका क्षेत्रमा असाधारण रूपमा प्रशंसा कमाए। उनका धेरै कलाकृतिनिकै विकाउ रचनात्मक बनेन। उनका १३५०० हाराहारी माचित्र, १२२८ मूर्तिकला, २८८० सेरामिक कला, लगभग १२००० रेखाचित्र रहेका छन्। पिकासोले आफ्नो सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण योगदान गरेको र उनलाई चर्चाको शिखरमा पुऱ्याएको क्षेत्र भने चित्रकला बन्यो। आफ्ना चित्रमा पिकासोले रडलाई अभिव्यक्तिगत तत्त्वका रूपमा प्रयोग गरे। पिकासोका प्रारम्भिक मूर्तिकला काठबाट कोरिएका अनि माटाबाट बनाइएका थिए। उनका चर्चित र निकै मूल्यवान् चित्रहरूले पिकासोलाई अजर र अमर बनाएका छन्। उनको 'द गुर्णिंका चित्र' हिटलरको हमलामा देखिएको युद्धको क्रूरता, अमानवीयताको पराकाष्ठाको जीवन्त साध्य प्रस्तुत गरिएको एक भव्य चित्र हो। सन् १९३७ मा गुर्णिंका भन्ने ठाउँको बास्क सहरमा नाजीहरूले गरेको विनाशकारी हवाई हमलापछिको वातावरण चित्रित यस चित्रलाई हालसम्मकै सबैभन्दा महान् युद्धविरोधी चित्र मानिन्छ। पिकासोले सन् १९५५ मा बनाएको तेल चित्र 'वुमन अफ अल्जयर्स' करिब १८० मिलियन डलरमा लिलाम विक्री भएको थियो। यो चित्रले संसारको सबैभन्दा महंगोमा विक्री हुने चित्रका रूपमा विश्व कीर्तिमान कायम गरेको छ।

पाव्लो पिकासोका थुप्रै रमाइला र प्रेरणाप्रद प्रसङ्ग छन्। पिकासोका घरमा थुप्रै साथीको आउनेजाने क्रम चलिरहन्थ्यो। एक दिनको कुरा हो, पिकासोका घरका भित्तामा केही सस्ता र सामान्य खालका चित्र देखेर उनको एक जना साथीले हाँसेहासोमा पिकासोलाई भनेछन्, "आफ्नो घरका भित्तामा आफ्ना चित्र किन नराखेको नि, के तिमीलाई आफ्ना चित्र मन पढेनन्?" पिकासोले जबाफ दिएछन्, "हैन मित्र! मलाई मेरा चित्र निकै मन पर्द्धन् तर ती निकै महंगोमा बिक्छन्। म ती महंगा चित्र किन्तु सकिदैन्।" यसरी उनी हाँसो र ठटामा सोधिएका प्रश्नको उत्तर पनि कलात्मक रूपमा नै दिन्थे। त्यस्तै अर्को पनि एउटा प्रसङ्ग छ, एक पटक पिकासोकी एक प्रशंसक महिलाले पाव्लोलाई भेटिएछन् अनि यिनले कसरी चित्र बनाउँदारहेछन् भनेर जान्ने मनसायले भनिएछन्, "कुनै एउटा चित्र बनाउनुहोस् न!" सुरुमा टार्न खोजे पनि महिलाको जिदी हार्न सकेनेछन्। उनले १० सेकेन्डभित्रै एउटा चित्र बनाएछन् र हातमा दिई भनेछन्, "यो लैजाऊ, मिलियन डलर

सेरामिक	माटाबाट बनाइएका शिल्पयुक्त भाँडा, माटाका भाँडा
साध्य	आफैले देख्ने, दर्शक, साधी बन्ने काम
तेल चित्र	तेलरडबाट चित्र बनाउने कला
लिलाम विक्री	सबैभन्दा बढी मोल दिनेलाई माल विक्री गर्ने काम

को चित्र !” महिला आश्चर्यमा परिछन् १० सेकन्डमा बनाएको चित्र कसरी मिलियन डलरको हुन्दै ! तै पनि उनी केही नभनी चित्रको मूल्य वुभन चित्र लिएर बजार गइछन् । जब उनले बजारमा चित्रको मूल्य सुनिन् साँच्चै त्यो चित्र त मिलियन डलरकै रहेछ । उनी फेरि फक्केर पिकासोसँग आइछन् र भनिछन्, “१० सेकेन्डमा मिलियन डलरको चित्र कसरी बनाउनुभयो ? यो कला मलाई पनि सिकाइदिनुहोस् न !” पाव्होले मुस्कुराउदै भनेछन्, “जुन चित्र मैले १० सेकेन्डमा बनाएँ, त्यसका पछाडि ३० वर्षको कडा मिहिनेत लुकेको छ । आफ्नो जीवनका ३० वर्ष मैले आफ्नो कला सिक्न र त्यसमा पारदृगत हुन खर्च गरेको छु त्यसैले त १० सेकेन्डमा चित्र बनाउन सकेको हुँ । तिमी पनि सिक्नमा समय लगाऊ अवश्य सिक्ने छौं ।”

मानव वेदनाको जीवन्त चित्रण भएका कला सिर्जनामा पिकासोले आफ्नो सम्पूर्ण जीवन समर्पण गरे । उनले कलामार्फत बन्दुकभन्दा कलम र कुची बलियो हुन्दै भन्ने **दसी** प्रस्तुत गरे र कलामार्फत युद्धलाई खरो रूपमा व्यदृग्य गरे । त्यसैले त **नाजीहस्त**ले पिकासोलाई जर्मनीमा चित्र प्रदर्शन गर्न दिएनन् । उनले भिखारी, जेलमा थुनिएका, हेपिएका र सीमान्तकृत मान्छेका साथै गम्भीर मानसिक समस्या भएका व्यक्तिका चित्रसमेत बनाए । उनले महिलाका मार्मिक र प्रेमिल चित्र पनि बनाए । उनी केवल मान्छेको बाहिरी आवरण मात्र कहाँ हो र, ती व्यक्तिका भित्री वेदना, संवेदना, संवेग, मर्म र सौन्दर्य मूर्त बनेर उनका अमूर्त चित्रभित्र चित्रित हुन्थे । जजसले ती चित्र हेर्थे ती व्यक्तिको हृदयमा करुणा, दया, माया, स्नेह, आक्रोशका भाव सलबलाउँथे र हेदाहिदै ती चित्रमा नै हराउँथे । उनका कलामा त्यस्तो जादु भएर नै उनका कला आजसम्म पनि अनमोल भएका छन् र संसारका सबैभन्दा महँगा चित्रका रूपमा उत्तिकै बेजोड छन् । आज

दसी

सबूद, प्रमाण

नाजी

जर्मनीको एक प्रसिद्ध राजनीतिक दल

पिकासोका कलाकृति संसारभरिका विख्यात कला सद्ग्रहालयमा फेला पार्न सकिन्छ । सानो छँदा आमाले भनेका कुरा सम्झदै एक पटक पिकासोले भनेका छन्, “मेरी आमाले भन्नुभएको थियो, यदि तिमी सिपाही बन्यौ भने जनरल हुने छौ, धर्मगुरु बन्यौ भने पोप हुने छौ” तर म आमाले भन्नुभएका मान्देजत्तिकै लगनशील भएं र पिकासो बनें । उनले भने भैं हरेक बालबालिकामा विशिष्ट सिर्जना शक्ति र प्रतिभा हुन्छ, उचित अवसर पाएमा र लगनशील भएमा जीवनलाई सार्थक बनाएर संसारलाई चहकिलो ज्योति छर्न सक्छ ।

यिनै महान् प्रतिभाशाली कलाकारको योगदानको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै उनलाई सन् १९५० र १९६१ गरी दुई पटक अन्तर्राष्ट्रिय लेनिन पुरस्कारबाट सम्मान गरिएको थियो । मध्यमवर्गीय परिवारमा जन्मेका पिकासो जीवनको पूर्वार्धमा आर्थिक तथा पारिवारिक समस्यामा परे पनि जीवनको उत्तरार्धमा आफ्ना कलाकृति बेचेरै प्रशस्त आर्थिक उपार्जन गरे । ‘म धेरै पैसा कमाएर गरिबको रूपमा बाँच्न चाहन्छु’ भन्ने पिकासो आखिरमा त्यस्तै साधारण जीवन बाँचे । ९१ वर्षको दीर्घ आयु बाँचेका विलक्षण प्रतिभाशाली कलाकार पिकासोको भौतिक शरीरको अवसान ८ अप्रिल १९७३ मा भयो तर पनि उनी आफूना अनमोल कलामार्फत अजर र अमर बनेका छन् ।

पोप : हमाई धमका प्रधान गुरु

दीर्घ : लामा

शब्दभण्डार

१. दिइएका अर्थसँग मिल्ने शब्द 'पाब्लो पिकासो' जीवनीबाट खोजेर लेख्नुहोस् :

- (क) सय वर्षको समय वा पिरियड
- (ख) मूर्त नभएको
- (ग) अत्यन्त धेरै मोल पर्ने
- (घ) कहिल्यै नमर्ने
- (ङ) कलापूर्ण ढडगले सजाइएको
- (च) प्राचीन महत्वका वस्तु राखिने ठाउँ

२. 'पाब्लो पिकासो' जीवनीका आधारमा वाक्यको सन्दर्भ बोध गरी दिइएका शब्दको अर्थ लेख्नुहोस् :

अद्भूत, शैशवावस्था, पूर्णकालीन, बहुमुखी, सिर्जना, मनस्थिति, आकृति, विसद्गत, कृति

३. दिइएको अनुच्छेदबाट आगन्तुक शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

किताब, कापी, कलम बोकेर सधैं विद्यालय जाने हामी आज परियोजना कार्यका लागि निस्किने भयौँ । विहान करिब नौ बजे साथीको फोन आएपछि माइक्रोबस चहन म घरबाट निस्के । गाडी चढेपछि भ्यालनेरको सिटमा बसेँ । पेम्बाले बसमा रमाइलो गर्नका लागि डम्फु र मादल ल्याएका रहेछन् । हाकुमायाले खाजाका लागि समयबजी, योमरी, बारा आदि ल्याएकी रहेछन् । दिपसनले थर्मसमा चिया बोकेका रहेछन् । केहीबेरमा हामी सेती किनारको रक गाडेनमा पुग्यौँ र त्यहाँका दृश्य क्यामेरामा कैद गरी नास्ता खाएर घर फर्कियौँ ।

४. 'पाब्लो पिकासो' जीवनीबाट कुनै पाँचओटा आगन्तुक शब्द टिप्पी तिनलाई पाठमा भन्दा भिन्न तरिकाले वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

बोध र आमेत्यावित

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

महत्वपूर्ण, मूर्तिकार, दृष्टिकोण, बहिष्कृत, दृष्टिविहीन, प्रदर्शन, आक्रोश, भिक्षु, उत्तरार्ध, उत्कृष्ट, प्रतिविम्ब, सीमान्तकृत

२. 'पाल्लो पिकासो' जीवनी पालैपालो सस्वरवाचन गर्नुहोस् ।
३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :
- 'पाल्लो पिकासो' जीवनीको पहिलो अनुच्छेदमा कतिओटा वाक्य रहेका छन् ?
 - जीवनीको तेस्रो अनुच्छेदको शीर्षवाक्य भन्नुहोस् ।
 - जीवनीको 'पिकासोका कलाकृति बिक्री भए' अंशको विषयवस्तु भन्नुहोस् ।
 - जीवनीको तेस्रो अनुच्छेदका घटना क्रमबद्ध रूपमा भन्नुहोस् ।
४. 'पाल्लो पिकासो' जीवनी पढी दिइएका घटना कुन कुन मितिमा भएका हुन्, लेख्नुहोस् :
- स्पेनको सामान्य मध्यमवर्गीय परिवारमा पिकासोको जन्म हुनु
 - पिकासोको 'युमन अफ अल्जियर्स' ले ससारको सबैभन्दा महँगो पेन्टिङ्का रूपमा विश्व कीर्तिमान राख्नु
 - अन्तर्राष्ट्रिय लेनिन पुरस्कारबाट पिकासो सम्मानित हुनु
 - पिकासोको भौतिक शरीरको अवसान हुनु
 - पिकासोको परिवार ला कोरुनामा बसाई सर्नु
 - पिकासोले आफ्ना चित्र प्रदर्शन गर्न र बेच्न थाल्नु
५. दिइएको जीवनीको अंश मौन पठन गर्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

यिनै महान् प्रतिभाशाली कलाकारको योगदानको उच्च मूल्याद्दिक्न गर्दै उनलाई सन् १९५० र १९६१ गरी दुई पटक अन्तर्राष्ट्रिय लेनिन पुरस्कारबाट सम्मान गरिएको थियो । मध्यमवर्गीय परिवारमा जन्मेका पिकासो जीवनको पूर्वाधमा आर्थिक तथा पारिवारिक समस्यामा परे पनि जीवनको उत्तराधमा आफ्ना कलाकृति बेचेरै प्रशस्त आर्थिक उपार्जन गरे । 'म धेरै पैसा कमाएर गरिबको रूपमा बाँच्न चाहन्छु' भन्ने पिकासो आखिरमा त्यस्तै साधारण जीवन बाँचे । ९१ वर्षको शीर्ष आयु बाँचेका विलक्षण प्रतिभाशाली कलाकार पिकासोको भौतिक शरीरको अवसान ८ अप्रिल १९७३ मा भयो तर पनि उनी आफ्ना अनमोल कलामार्फत अजर र अमर बनेका छन् ।

- (क) पिकासोले जीवनमा कस्ता काठनाहि सामना गर्नुपरेको थियो ?
- (ख) पिकासोलाई कुन कुराले अमर बनायो ?
- (ग) अनुच्छेदमा कलाकारको जीवनबारे कस्तो धारणा पाइन्छ ?
- (घ) पिकासो सादा जीवन उच्च विचारका अनुयायी थिए भन्ने कुरा पुष्ट गर्नुहोस् ।

६. दिइएको जीवनीको अंश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

मानव वेदनाको जीवन्त चित्रण भएका कला सिर्जनामा पिकासोले आफ्नो सम्पूर्ण जीवन समर्पण गरे । उनले कलामार्फत बन्दुकभन्दा कलम र कुची बलियो हुन्छ भन्ने दस्री प्रस्तुत गरे र कलामार्फत युद्धलाई खरो रूपमा व्यदृश्य गरे । त्यसैले त नार्जीहरूले पिकासोलाई जर्मनीमा चित्र प्रदर्शन गर्न दिएनन् । उनले भिखारी, जेलमा थुनिएका, दुःख पाएका, हेपिएका र सीमान्तकृत मान्देका साथै गम्भीर मानसिक समस्या भएका व्यक्तिका चित्रसमेत बनाए । उनले महिलाका मार्मिक र प्रेमिल चित्र पनि बनाए । उनी केबल मान्देको बाहिरी आवरण मात्र कहाँ हो र, ती व्यक्तिका भित्री वेदना, सवेदना, सवेग, मर्म र सौन्दर्य मूर्त बनेर उनका अमूर्त चित्रभित्र चित्रित हुन्थे । जजसले ती चित्र हेँथे ती व्यक्तिको हृदयमा करुणा, दया, माया, स्नेह, आक्रोशका भाव सलबलाउँथे र हेदोहेदै ती चित्रमा नै हराउँथे । उनका कलामा त्यस्तो जादु भएर नै उनका कला आजसम्म पनि अनमोल भएका छन् । संसारका सबैभन्दा महँगा चित्रका रूपमा उत्तिकै बेजोड छन् । आज पिकासोका कलाकृति संसारभरिका विख्यात कला सङ्ग्रहालयमा फेला पार्न सकिन्छ । सानो छोंदा आमाले भनेका कुरा सम्भादै एक पटक पिकासोले भनेका छन्, “मेरी आमाले भन्नुभएको थियो, यदि तिमी सिपाही बन्यौ भने जनरल हुने छौ, धर्मगुरु बन्यौ भने पोप हुने छौ” तर म आमाले भन्नुभएका मान्देजतिकै लगानशील भए र पिकासो बनै । उनले भने भै हरेक बालबालिकामा विशिष्ट सिर्जना शक्ति र प्रतिभा हुन्छ, उचित अवसर पाएमा र लगानशील भएमा जीवनलाई सार्थक बनाएर संसारलाई चहकिलो ज्योति छर्न सक्छ ।

प्रश्नहरू

- (क) पिकासोका कलाकृतिमा कस्ता विषयबस्तुले स्थान पाएका थिए ?
- (ख) पिकासोका कलाकृतिमा पाइने विशेषता लेख्नुहोस् ?

७. व्याख्या गर्नुहोस् :

- (क) हरेक बालबालिकामा विशिष्ट सिर्जना शक्ति र प्रतिभा हुन्छ, उचित अवसर र लगानशीलता भए ऊ एउटा कलाकार बन्न सक्छ, जीवनलाई सार्थक बनाउन सक्छ र संसारलाई चहकिलो ज्योति छर्न सक्छ।
- (ख) बन्दुकभन्दा कलम र कुची बलियो हुन्छ।
८. 'पाल्लो पिकासो' जीवनीको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख्नुहोस् ।
९. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :
- (क) पिकासोको बाल्यकाल कस्तो परिवेशमा वित्यो ?
- (ख) पिकासोले चित्रमा कुन कुन पक्ष समेटेका छन् ?
- (ग) पिकासोले आफ्नो जीवनको लक्ष्य पूरा गर्न कस्ता सङ्घर्ष गर्नुपरेको थियो ?
- (घ) पिकासोको जीवनबाट पाइने जीवनोपयोगी सन्देश उल्लेख गर्नुहोस् ।
१०. पाल्लो पिकासोले कलाकारिताको क्षेत्रमा पुऱ्याएका योगदानको चर्चा गर्नुहोस् ।
११. दिइएको अनुच्छेदबाट मुख्य मुख्य चारओटा बुँदा टिप्पी सारांश लेख्नुहोस् :

प्रेरक व्यक्तित्वका जीवनका महत्त्वपूर्ण घटना समेटेर तथार पारिने गद्य विधा नै जीवनी हो । राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा ख्याति प्राप्त व्यक्तित्वको जीवनीबाट विद्यार्थीले सत्प्रेरणा प्राप्त गर्दछन् । जीवनीमा व्यक्तिका चारित्रिक विशेषतालाई तथ्यपरक रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ । व्यक्तिका सङ्घर्ष वा जीवनका उतारचढाव तथा उल्लेख्य कार्यको वर्णन गरिएको हुन्छ । विद्यार्थीमा मनोबल विकास गर्नु, सच्चरित्र विकास गर्नु, जीवनको लक्ष्य निर्धारण गर्न सहयोग गर्नु आदि यसका प्रयोजन रहन्छन् । विद्यार्थीमा विभिन्न विषयक्षेत्रका शब्दभण्डार क्षमता विकास अनि भाषाका बोध र अभिव्यक्ति सिप विकास गर्नु चाहिँ जीवनी शिक्षणको भाषिक प्रयोजन हो । जीवनी पठनबाट विद्यार्थीमा सकारात्मक सोच, इमानदारिता, सामाजिक व्यवहार, मानवीय भावना आदिको समेत विकास हुन्छ । यसले असल व्यक्तित्व निर्माणका साथै सार्थक जीवनको मार्गमा अग्रसर हुन सघाउँछ ।

१२. दिइएको नमुनाको सूचकका आधारमा तपाईंले आफ्नो व्यक्तिबृत्त तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् :

नाम : अनु पाठक

जन्ममिति : वि.सं. २०५० मद्हेश १०

जन्मस्थान : गण्डकी प्रदेश, पर्वत जिल्ला, कुस्मा नगरपालिका, बडा न. ५

अस्थायी ठेगाना : बागमती प्रदेश, काठमाडौं

आमावुबा : जागृति शर्मा र जगन्नाथ पाठक

राष्ट्रियता : नेपाली

सम्पर्क :com., मोबाइल न. ९८४९...४९

शैक्षिक विवरण :

क्र.सं.	तह	संस्था	वर्ष	मुख्य विषय	श्रेणी
१.	एस.एल.सी	विश्वज्योति मावि पर्वत	२०६६	गणित	प्रथम
२.	कक्षा १२	विश्वनिकेतन मावि, काठमाडौं	२०६८	जीवविज्ञान	प्रथम
३.	स्नातक	अमृत साइन्स क्याम्पस, काठमाडौं	२०७२	जीवविज्ञान	प्रथम
४.	स्नातकोत्तर	विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रिवि. कीतिपुर	२०७५	सूक्ष्म जीवविज्ञान	विशिष्ट

तालिम तथा पुस्तकार

(क) नेतृत्व विकाससम्बन्धी तीन महिने तालिम

(ख) जिल्लास्तरीय अन्तरविद्यालय वक्तृत्वकला प्रतियोगितामा प्रथम स्थान हासिल, २०६५

अनुभव

(क) कुलेश्वर पिसिआर ल्याबमा प्राविधिकका रूपमा कार्य गरेको दुई वर्षको अनुभव

१३. दिइएको अनुच्छेद पदनुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

समाजका सत्यतथ्य घटना र सूचना सम्प्रेषण गर्ने शसकत माध्यम पत्रकारिता हो । यसमा समाजका राम्रा नराम्रा सबै घटनालाई समाचार बनाइन्छ । यसले राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक विकासक्रमलाई समेत प्रतिबिम्बित गर्दछ । यसले कुनै पनि विषयको पक्ष, विपक्षमा जनमत सिर्जना गर्ने काम गर्दछ । पत्रकारिता आजको सूचना र ज्ञानको सामग्रीसमेत हो र भोलिको इतिहास लेखनका लागि अभिलेख पनि हो । लोकतान्त्रिक व्यवस्थामा पत्रकारिताको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुनुका साथै निर्णयिक पनि हुन्छ । लोकतन्त्रमा जुनसुकै विषयमा पनि जनमतलाई जाँच्ने, जनमत तयार गर्ने र कुनै पनि सही वा गलत निर्णयमा जनताको अभिमतलाई प्रतिनिधित्व गर्ने माध्यम पत्रकारिता हो । लोकतन्त्रमा कार्यकारिणी, विधायिका र न्याय पालिकापछि प्रेस जगतले चौथो अद्दगको मान्यता पाएको हुन्छ । सुयोग्य नागरिक समाजको निर्माण गर्न, त्यसलाई प्रभावकारी र समाजलाई गतिशील बनाएर कल्याणकारी राज्यको स्थापना गर्न प्रेस जगतको भूमिका अपरिहार्य रहन्छ । राज्य व्यवस्थालाई प्रेस जगतले समय समयमा खबरदारी गर्ने गर्दछ तर प्रजातान्त्रिक सरकार प्रायजसो प्रेस जगतप्रति सहानुभूतिशील हुनुपर्ने बाध्यात्मक अवस्था रहन्छ । जनताको प्रत्यक्ष मत पाएर सरकार चुनिएको हुन्छ, प्रेस जगतले पनि तिनै जनताबाट शक्ति आज्ञन गरेको हुन्छ । प्रेस जगतले खास खास विषयमा जनमतसँग विमति गरेर छुटौ मत प्रस्तुत गर्न पनि सक्छ तर जनमतलाई निरादर गर्न सक्दैन । प्रजातन्त्रमा जनता र सरकारबिच प्रत्यक्ष सम्बन्ध हुन्छ भने जनता र प्रेस जगतबिच पनि त्यस्तै सोभाग्य सम्बन्ध हुन्छ । वास्तवमा जनता र सरकारका बिच प्रत्यक्ष सम्पर्कको सक्रिय माध्यमका रूपमा पनि प्रेस जगतले काम गरिरहेको हुन्छ ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) पत्रकारिता भनेको के हो ?
- (आ) प्रेस जगतले कोबाट शक्ति आज्ञन गरेको हुन्छ ?
- (इ) पत्रकारिताले के काम गर्दछ ?
- (ई) प्रजातान्त्रिक राज्य व्यवस्थामा प्रेस जगतको भूमिका किन अपरिहार्य हुन्छ ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- (अ) लेखकले भने, “पत्रकारितालाई समाजको दर्पण भनिन्छ ।” यो वाक्यलाई अप्रत्यक्ष कथनमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।
- (आ) प्रजातन्त्रमा जनता र सरकारबीच प्रत्यक्ष सम्बन्ध हुन्छ भनेर विज्ञले भने । यो वाक्यलाई प्रत्यक्ष कथनमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।
- (इ) अनुच्छेदबाट ‘ज्ञ’ र ‘य’ प्रयोग भएका एक एकओटा शब्द खोजी लेख्नुहोस् ।

१४. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

निमाले नेपाली गृहकार्य कापीमा ‘देशप्रेम’ शीर्षकमा कविता लेखेकी रहिछन् । शिक्षकले त्यो कविता देखेर निमालाई सोङ्नुभएछ, “निमा, यो कविता कसले लेखेको हो ?” निमाले भनिछन्, “मैले लेखेकी हुँ ।” शिक्षकले भन्नुभएछ, “वाह ! कति राम्रो कविता निमा ! तिमीले त निकै राम्रो कविता लेखिय्छौ । तिमीले कविता लेख्दै गयौ भने पछि कवि बन्ने छ्यौ ।” शिक्षकबाट यस्तो होसला पाएर निमा साहै खुसी भइछन् र राम्रो राम्रा कविता लेख्न थालिछन् ।

कक्षामा एक जना शिक्षक र विद्यार्थी बनेर शिक्षकले विद्यार्थीलाई राम्रो पढाइबाट होसला दिइएको मौखिक प्रस्तुति कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १२ सुन्नुहोस् र दिइएका खाली ठाडँ भर्नुहोस् :

- (क) दसैं आउनु केही समयअगिदेखि नै लिइगो पिड हालेर खेलिने चलन नेपालीको परम्परा हो ।
- (ख) यो संस्कृतिक परम्पराको जगेन्टा र कायम राख्ने माध्यम हो ।
- (ग) अहिलेका लाई आफ्ना परम्परागत मान्यता, सिप र प्रविधितर्फ थप आकर्षित गर्नुपर्छ ।
- (घ) आजभोलि विज्ञान र प्रविधिको युगसँगै पिडका लागि बाबियोको सदटा नाइलन जस्ता साधनको प्रयोग गरी बनाउने चलन छ ।

२. सुनाइ पाठ १२ सुनी दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

- (क) दसैँका सन्दर्भमा कस्तो परम्परागत कथन छ ?
- (ख) सुनाइ पाठअनुसार पिड बनाउने प्रक्रिया के के हुन ?
- (ग) पिडका कुनै तीनओटा फाइदा भन्नुहोस् ।
- (घ) अहिलेका पुस्ताले पिडको परम्परालाई जीवन्त राख्न के गर्नुपर्छ ?

भाषिक संरचना र वर्णविज्ञास

१. 'क' र 'ख' मा दिइएका अंश पढी प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कथनबाटे मनन गरी साथीसँग छलफल गर्नुहोस् :

- (क) एक जना साथीले हाँसैहाँसोमा पिकासोलाई भनेछन्, “आफ्नो घरका भित्तामा आफ्ना चित्र किन नराखेको नि, के तिर्मीलाई आफ्ना चित्र मन पढेनन् ?” पिकासोले जबाफ दिएछन्, “हैन मित्र ! मलाई मेरा चित्र निकै मन पर्द्धन् तर ती निकै महँगोमा विक्छन् म ती महँगा चित्र किन्न सकिदैनँ ।”
- (ख) एक जना साथीले पाल्तो पिकासोलाई आफ्ना चित्र मन नपरेर आफ्ना घरको भित्तामा आफ्ना चित्र नराखेको हो र भनी प्रश्न गरेछन् । पिकासोले आफूलाई आफ्ना चित्र निकै मन परे पनि ती चित्र निकै महँगामा बिक्ने भएकाले आफूले किन्न नसक्ने हुँदा आफ्नो घरको भित्तामा नराखेको भनी जबाफ दिएछन् ।

माथिको 'क' को अशमा वक्ताले भनेका वाक्यलाई उनले जस्तो भने त्यस्तै राखिएकाले ती प्रत्यक्ष कथनका वाक्य हुन भने 'ख' को अश अप्रत्यक्ष कथन हो । प्रत्यक्ष कथनबाट अप्रत्यक्ष कथनमा बदल्दा वक्ताको कथनलाई जस्ताको त्यस्तै राखिदैन । वक्ताको कथनको आशय बुझ्ने गर्ने केही शब्द फेरबदल पनि गर्न सकिन्दै ।

२. दिइएको अनुच्छेदबाट प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कथनका वाक्य पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

चित्रमाया विहान १० बजेतिर पवनप्रसादको पसलमा पुगिन् । उनले भनिन्, “शहुङ्खधर साख्वाको यो तैलचित्रको मूल्य कति हो ?” पवनप्रसादले भने, “यो चित्रको मूल्य ७५ हजार हो ।” चित्रमायाले यो चित्र त निकै महँगो रहेछ

भनिन् । पसले पवनले यो चित्र लैजाने भए मिलाएर दिउँला भने । चित्रमायाले भनिन्, “७० हजारमा दिनुहुन्छ ?” । पवनप्रसादले भने, “हुन्छ लैजानुहोस्, विहानको पहिलो ग्राहक भएकाले यति रकममा पाउनुभयो ।”

३. प्रश्न नं. २ को अनुच्छेदका प्रत्यक्ष कथनका वाक्यलाई अप्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कथनका वाक्यलाई प्रत्यक्ष कथनमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।

४. दिइएको मुगु र पाल्पाको फोनमा भएको कुराकानीलाई अप्रत्यक्ष कथनमा परिवर्तन गर्नुहोस् :

मुगु : हेलो पाल्पाज्यू, सन्चै हुनुहुन्छ !

पाल्पा : अँ सन्चै छु, तपाईंलाई कस्तो छ ?

मुगु : मलाई सन्चै छु । अहिले के गर्दै हुनुहुन्छ ?

पाल्पा : म त पाल्पाली ढाका बुन्दै छु । तपाईं के गर्दै हुनुहुन्छ नि ?

मुगु : अँ, म पनि राडीपाखी बुन्दै छु !

पाल्पा : ए ! कति राम्रा होलान् है मुगुका राडीपाखी ?

मुगु : अँ राम्रा छन्, रारा घुम्न आउनू अनि राडीपाखी लिएर जानू ।

पाल्पा : हुन्छ, म ढाकाका कपडा लिएर आउँछु । ढाकाको टोपी, पछ्यौरा र चोली लिएर आउँछु ।

मुगु : हुन्छ आउनू, मलाई पाल्पाका ढाकाका कपडा साहै मन पर्द्धन् ।

पाल्पा : हुन्छ हजुर, भेटमा थप कुरा गरौंला, अहिलेलाई फोन राख्यौं है ।

मुगु : हवस, नमस्ते ।

५. दिइएको अनुच्छेदलाई शुद्ध गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

ग्यानप्रसाद ज्ञालेन लिएर विग्यान ग्यवालीको पसलमा मटितेल लिन गएछन् । विग्यान सर भने गाडीको एसीमा ज्ञास सकिएर ज्ञारेजमा गएका रहेछन् । उनले मिस्त्रीलाई गाडीबारे सोधेछन् । मिस्त्रीले भनेछ, “गाडीमा ज्ञास सकिएछ । गाडी

चलाउने मान्छेमा गाडीसम्बन्धी र्यान पनि हुनुपर्छ । अग्यानी भइयो भने दुख पाइन्छ ।” त्यसैले र्यानप्रसादको विरयान र्यवालीसँग भेट भएनछ ।

६. ‘र्य’ र ‘ज्ञ’ प्रयोग भएका शब्द प्रयोग गरी एउटा अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

१. दिइएका बुँदाका आधारमा मोतिराम भट्टको छोटो जीवनी तयार पार्नुहोस् :

- (क) युवाकविका रूपमा नेपाली साहित्यमा परिचित
- (ख) कवि, गजलकार, जीवनीकार, समालोचकका रूपमा परिचित बहुमुखी व्यक्तित्व
- (ग) वि.सं. १९२३ भाद्र, काठमाडौँमा जन्म
- (घ) पितामाता दयाराम भट्ट र रिपुमर्दिनी देवी
- (ङ) फारसी, उर्दु, अद्यग्रेजी, हिन्दी र संस्कृत भाषाको ज्ञान
- (च) वि.सं. १९३७ मा विवाह
- (छ) नेपालीमा गजल र समस्यापूर्ति कविताका आरम्भकर्ता
- (ज) नेपालमा छापाखाना स्थापना, पत्रिका प्रकाशन
- (झ) काठमाडौँ र वनारसमा मोती मण्डलीको स्थापना
- (ञ) भानुभक्तीय रामायणको बालकाण्ड प्रकाशन
- (ट) वि.सं. १९५३ मा देहावसान

२. पुस्तकालयमा रहेका सामग्रीको सहयोग लिई वा आफूले चिने जानेका कुनै एक जना गीतकारको जीवनी तयार पार्नुहोस् ।

भैरव अर्याल

“पख्नोस्, एउटा लेख दिउँला ।”

पख्नोस्, उही चिरपरिचित शब्द ! उही पत्यारलाग्दो आश्वासन ! उही भुलाएर फुलाउने बोक्रे बढ्त्व !!!

तपाईंको कन्सिरी तातेर आयो होला, होइन ? तर डर नमान्नुहोस्, कन्सिरी जतिसुकै ताते पनि तपाईंको जिउमा आगलागी भैहाल्ने छैन । भियतनामका बौद्ध भिक्षुले भैं तपाईंले ज्यैदै डहेर मर्नुपर्ने छैन किनभने नेपालमा रक्तकाली प्रकट भैसकेकी छिन् ।

जे होस् ल, आफ्नै कुरा गरूँ, धेरै पटक भइसक्यो, एउटा लेख तपाईंले मसित माग्नुभएको तर पटकैपिच्छे मैले ‘पख्नोस्’ भन्दै आएको छु, पर्खाएको छु । सम्पादक जस्तो मान्छेले पनि जमिनदारकहाँ ऋण माग्न गएको जैरे काहिँलो भैं पटकैपिच्छे लुत्रे कान लगाएर फर्कनुपर्दा जड चल्नु स्वाभाविकै हो । जद्गिँदाजद्गिदै जद्गवहादुर बने पनि के लाग्छ र ? अर्काको हातबाट कुनै काम लिनु छ भने आफ्नो बाबु साक्षी राखेर तपाईंले पर्खनुपर्दै । चिल्लो शब्दमा तपाईंले धैर्य गर्नुपर्दै । अझ भनूँ भने भुल्नुपर्दै, धाउनुपर्दै, पर्खनुपर्दै । सभ्य शिक्षितहरू चिल्ला शब्द प्रयोग गर्दैन् । आखिर पर्खन सबै पर्खन्छन्, सबै पर्खाउँछन् ।

बढ्त्व : बढी हुनाको भाव, बहप्पन

भनू भने, मान्छेले राम्री जानेका क्रिया नै पर्खनु र पर्खाउनु हो । यो के बकल्याइ छाँटन लाग्यो भनी तपाईं जिल्लिनुहोला तर पख्नोस्, तपाईं आफू मात्रै पर्खिरहेको नठान्नुहोस् । तपाईं अहिले जुन वेला मसित लेख पर्खिनुभएको छ यसै वेला यतिखेर कहाँ कहाँ, को को, के के पर्खिरहेका होलान् त ! लौ मनिटर घुमाउदै जानोस् ।

यसै वेला यतिखेरै कपुरीकान्त कार्की कान्त्लामाथि बसेर माइत गएकी कर्किनीलाई पर्खदो हो । खस्याडखुसुड खोलावाट खवटानन्द खतिवडा खाटमाथि पल्टेर ख्वाडख्वाड खोक्ते डाक्टर खुकुरीराम खत्रीलाई पर्खदो हो । गाना सुन्न गएकी गीतादेवी वेला नभैसकेकाले गजक्क परेर रेडियो भर्णनिर पर्खदी हो । घटसिह घले घटटमा धैयाको पिठो पिँधन गएको, पालो नपाएर उँधी उँधी पर्खदो हो । जङ्गबहादुर डोलेलाई सुश्री नाकथोप्ती मैयाँ भन्याडमुनि डिच्च मुख लगाएर पर्खदी हो । चमेल बाबु चाक्सी किन्न पठाएको चतुरे चार घण्टा भहसक्यो आएन भनी पर्खदा हुन् । छत्रजद्ग छाता नहुनाले छत्रपाटीको छ्यापी पसलमा पानी रहला र हिँडुला भनी पर्खदा हुन् । जरसाहेवकाँ जागिर मासन गएको जगन्नाथ जैसीदेवलको छिँडीमा उनको बाटो कुरी पर्खदो हो । भाङ्ग लागेको भसवीरे की बुहारी, भटपटसाथ टटटी गएकी भित्र अकै मानिस देखेर बाहिरैपटटि पर्खदी हो । गोरुसिहर्गे 'ब' जस्तो लट्ठक भचाको नाति सिद्रा बेच्न देउपाटन गएको वनकालीमा बाँदर देखेर फरक्क फर्की गौशालाको बस पर्खदो हो । ल भन्नोस्, नाम, काम र ठामको पर्छि नलागेर जबाफ दिनोस्, के यी सब सम्भाव्य पर्खाइ होइनन् ? नेपालको मात्र कुरा नलिउ भने मनमिटर अलि टाढा टाढा नै पुऱ्याइदिनोस् ।

यस वेला यतिखेरै तानाबाना भिरेर ताइपेहमा जम्मा भएका सिपाही विपक्षीको तालुमा तारो हान्न पर्खदा हुन् । थाइल्यान्ड पुगेका थाक्खोलाका थकाली अमेरिकी सैनिकको अड्डामा रिहाइको आदेश पर्खदा हुन् । दलाई लामाका मानिस दानापुरमा दाना सिद्धिएर देवताको नाम वा दाम कमाउन देश फर्कन दाउ हेदै देवाधिदेवको दैलामा दण्डवत् गरी गरी पर्खदा हुन् ।

बकल्याइ : मौखिक रूपमा बयान गर्नु बेहोसीमै कुनै कुरा भन्नु बरबराउनु

मनिटर : कम्प्युटरको स्क्रिन, मस्तिष्कको दृष्टि

घटट : कुलामा ल्याएको पानीको धारले काठको पद्धत घुमाउ पिठो पिँधे ठुलो खालको जातै जस्तो साधन, पानीघटट

धैया : पानी नलाग्ने खेतबारीमा रोपिने एक किसिमको धान

चाक्सी : पातलो र पहेलो बोक्का हुने, गुलियो गुलियो स्वाड भएको फलको एक जात

तंपाली, कक्षा १०

ल, अब कति भनूँ नपुरेको भए फेरि मनमिटरलाई जता जता पर्छ, उतै उतै घोडनोस, यस बेला यतिखेरे पोल्यान्ड जान लागेका पाण्डेजी पालम एयरपोर्टमा पासपोर्ट जेचाएर 'पाइप' पिउदै प्लेन पर्खादा हुन्। फर्सीजदग सुव्वा फैजावादको प्लेनफार्ममा फतेपुर जाने रेल पर्खादा हुन्। बाटुली बराली लाहुर गएको लोग्ने कहिले आइपुग्छ भनी पर्खादी हो। भाटभटेनी बस्ने भुङ्काजी भद्रकालीनिर कसैलाई पर्खादो हो। मास्कोमा वैज्ञानिकहरू उडिरहेको स्पृतानिक मरुभूमिमा खस्ने भो भनी आँखा तानेर पर्खिरहेका होलान्।

ओहो! अब त मेरो एकोहोरो फतफताई अति नै भयो। तपाईंलाई कति भक्तो लाग्यो होला हागि? साहै नै भक्तो लागेको भए त एक चुस्की चिया पिउनुस्। तपाईं नै भन्नोस, को पर्खेको छैन? कहाँ पर्खाई चल्दैन? त्यसैले दार्शनिक जाति घोलिहरहुन, वैज्ञानिक जाति घोटाटिरहुन, मलाई त लाग्छ, बाँच्नुको पर्याय नै पर्खनु हो। सोझै कुरा गर्न भने पनि हेनोस्, दसौं महिना आमाको गर्भमा गुँडुल्किएर नपर्खी तपाईंले सूर्यदर्शनको साइत फेला पानुभएन। यसरी नजन्मेदेखि पर्खाई आउनुभएको तपाईंले सायद किशोर भएपछि विद्यालयमा शिक्षकलाई कैयौं दिन पर्खनुभयो। बाटाको छेडामा, वारीको डिलमा या विग्रेको पाटीमा प्रतीक्षाका गीत गुनगुनाई दिनको बाह्रौं घण्टा पर्खनुपन्यो होला, आफ्ना साथीको गुलियो भाकामा। यसरी पर्खाईवाटै सुरु भएको तपाईं हाम्रो जिन्दगी यता र उता, यसलाई र उसलाई पर्खादा आज कताबाट यहाँ आइपुरेको छ, तपाईं पर्खने र म पर्खाउने हुनुपरिहरेको छ। मान्नोस, मैले आज लेख दिए तर भोलिदेखि तपाईंको पत्रिका कहिले निस्कने हो भनी मैले पर्खनुपर्छ। एक महिने भनेको चार महिनामा निस्कने नेपाली पत्रिकाको बारी नजान्ने को छैन? भनूँ, एक न एक दिन तपाईंको पत्रिका निर्स्किहाल्यो तर भोलिपल्टदेखि पुरस्कार लिन आज आज भोलि भोलि भन्दाभन्दै कैयौं दिन तपाईंले भुलाउनुहुन्छ, पर्खाउनुहुन्छ। आफू जुम्मा जस्तो जुम्मो छ अनि कामको सदटा कुराले टार्न खोज्छ भनी तपाईं गिज्याउनुहोला। मुखिन्जेल नमके पनि पच्छाडि पक्कै उडाउनुहुन्छ। हुन पनि हो, म अचेल साहै **जुम्मो** भएको छु। बरु के तपाईं पत्याउनुहुन्छ? यो जुम्म्याईको जन्मदाता पनि यस्तै जडचल्दा पर्खाई हुन्। साँच्चै भनूँ भने मेरो दुनियाँ भन् लम्स्याडलुम्सुडको छ। मेरो जमाना भन् जम्स्याडजुम्सुडको छ। मैले धाहा पाएदेखि म पर्खादो छु। काममा गएकी आमालाई, जागिरमा गएका बाबुलाई, पाठ दिने गुरुलाई, माया दिने मान्यजनलाई, जागिर पाउने आश्वासनलाई, तलब पाइने दिनलाई, ओखली गर्ने उपचारकलाई, विदा दिने निर्देशकलाई, पैसा दिने मालिकलाई, लुगा सिउने सूचीकारलाई।

जुम्मो | दुलो, मरन्च्यासे वा लोसो

यी सबै पर्खाइको पछिल्तिर मेरा सयौं सपना पर्खिरहेछन्, इच्छा र आकादक्षा पर्खिरहेछन्। म केही गरुँ, केही बनूँ, केही दिउँ भन्छु तर यो असीमित **इष्टसिद्ध**का लागि यतै पर्खनुपर्छ, उतै पर्खनुपर्छ, यतै भुल्नुपर्छ, उतै धाउनुपर्छ, दोष कसलाई? धेर कुरा किन? सुरुदेखि सत्य, समता र शान्ति पर्खिदै आएको मानिस भन् विषमताको विषले बौलाहिरहेछ, भन् अशान्त भइरहेछ। बुझ्नै सकिदैन, आणविक हातियारमा प्रतिबन्ध लगाउने कुरामा किन सबैको लम्स्याडलुम्सुड हो, भौतिक उन्नति यति तीव्र भइसक्यो तैपनि दुई **गज** र दुई गाँसको निमित जिन्दगीभर पर्खनुपने। यो कस्तो जम्स्याडजुम्सुड हो।

अब तपाईँ मात्रै पर्खनुपर्यो भनेर किन पटटाउनुहुन्छ? जब तपाईंलाई नपर्खी सुखै छैन। त्यसैले मान्नोसु, पर्खाइदेखि डराउने **पलायनवादी** हो, **पामर** र **पानीमरुवा** हो। जुन आदर्श आज म तपाईंका अगाडि छाँटै छु, भोलि तपाईं मेरा अगाडि छाँटनुहुन्छ। वास्तवमा तपाईं पनि पर्खन चाहनुहुन्न, म पनि पर्खन चाहन्न। हामी दुवै चाहन्छौं एउटा त्यस्तो दुनियाँ सिर्जना गरौं जहाँ कसैले कसैलाई कुराले मात्र टार्न नसकोस्। भुल्याएर फुल्याउने, लर्काएर पर्खाउने यस्तो जालेमाले परम्परा नहोस्। तर समस्या त उही नै हो, जतिसुकै बलियोसँग चाहे पनि हाम्रो यो चाहना चाहनेबित्तिकै पूरा हुँदैन, पर्खनुपर्छ। त्यसैले त म लम्स्याडलुम्सुड गरेर भए पनि घरी यता धाउँछु, घरी उता धाउँछु, घरी यता हुन्छु, घरी उता हुन्छु, जम्स्याडजुम्सुड गरेर भए पनि पर्खिरहेछु र तपाईंलाई पनि भन्दै छु, पर्खनुदेखि पटटाउनु पलायनवादिता हो।

मेरो पर्खाइ पुराण त अहिल्यै के सकिन्थ्यो र! तर अब कतिवेर पर्खाऊँ, तपाईंकी श्रीमतीज्यु घरमा तपाईंलाई पर्खिरहेकी होलिन्। आउदै गर्नुहोला, धाउदै गर्नुहोला, पञ्जोसु, कुनै न कुनै दिन म पनि एउटा लेख लेख्ने प्रयास गरूला, तपाईंको पत्रिकामा छाप दिउँला। लौ त नमस्ते!

इष्टसिद्ध	इच्छा गरिएको काम सम्पन्न हुनु
गज	तीन फुट वा छतिस इन्च लम्बाइको तापो
पलायनवादी	आफ्नो सिद्धान्तमा स्थिर नरहने खालको, पलायन सिद्धान्तको अनुयायी
पामर	अविवेकी, कातर, अबृक

शब्दभण्डार

१. दिइएका अनुकरणात्मक शब्द र कार्यविच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
खाडखाड	हाँस्नु
गजक	मुख लगाउनु
डिच्च	उफ्रन्
लस्याडलुसुड	पर्नु
जम्स्याडजुम्सुड	गर्नु
	खोक्नु
	हुनु

२. 'पञ्चोस' निबन्धबाट कुनै पाँचओटा पारिभाषिक शब्द खोजी तिनलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

३. शब्दकोशको प्रयोग गरी दिइएका शिक्षा र वाणिज्य क्षेत्रका पारिभाषिक शब्दको अर्थ लेख्नुहोस् :

शिक्षा : पाठ्यक्रम, मूल्याइकन, पुनर्वल, पुस्तकालय, शिक्षालय

वाणिज्य : वासलात, भौचर, फस्टॉट, आयव्यय, बेरुजु, बजेट, निक्षेप

४. दिइएको अनुच्छेदबाट पाँचओटा मौलिक शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

ओहो ! अब त मेरो एकोहोरो फतफताई अति नै भयो । तपाईंलाई कति झक्को लाग्यो होला हक्क ? तर साहै नै झक्को लागेको भए त एक चुस्की चिया पिउनुस् । अनि तपाईं नै भन्नोस्, को पर्खेको छैन ? कहाँ पर्खाई चल्दैन ? त्यसैले दार्शनिक जति घोत्तिलहरहुन, वैज्ञानिक जति घोटाटिरहुन, मलाई त लाग्छ, वाँच्नुको पर्याय नै पर्खनु हो । सोझै कुरा गरूँ भने पनि हेर्नोस्, दसौं महिना आमाको गर्भमा गुँदुल्किएर नपर्खी तपाईंले सूर्यदर्शनको साइत फेला पार्नुभएन । यसरी नजन्मेदेखि पर्खैदै आउनुभएको तपाईंले सायद किशोर भएपछि विद्यालयमा शिक्षकलाई कैयौं दिन पर्खनुभयो ।

५. 'पख्नोस्' निबन्धमा व्यङ्ग्य गर्ने क्रममा आएका निम्नलिखित टूक्कालाई अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

कन्सिरी तात्तु, आगलागि हुनु, पानीमरुवा हुनु, जड चल्नु, दाउ हेनु

बोध र अभिव्याप्ति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

सम्भाव्य, आश्वासन, ऋण, दार्शनिक, जम्स्याडजुम्सुड, बकन्याई, पर्खाई, आर्णविक, भच्याड, गिज्याउनु

२. 'पख्नोस्' निबन्ध पालैपालो सस्वरवाचन गर्नुहोस् ।

३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

- (क) निबन्धमा सबैभन्दा लामो अनुच्छेद कति वाक्यमा संरचित छ ?
(ख) पाठमा सबैभन्दा बढी प्रश्नात्मक वाक्य भएको अनुच्छेद कुन हो ?
(ग) निबन्धको कतिओ अनुच्छेद विस्मयसूचक शब्दबाट सुरु भएको छ ?
(घ) निबन्धका 'आउदै गर्नुहोला', 'धाउदै गर्नुहोला' पदावलीमा असमान संरचना भएको अक्षर कुन हो ?

४. दिइएको निबन्धांश मौन पठन गरी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

आफू जुम्हा जस्तो जुम्सो छ अनि कामको सटटा कुराले टार्न खोज्दै भनी तपाईं गिज्याउनुहोला । मुखिन्जेल नसके पनि पछाडि पक्कै उडाउनुहुन्छ । हुन पनि हो, म अचेल साहै जुम्सो भएको छु । वरु के तपाईं पत्याउनुहुन्छ ? यो जुम्स्याईको जन्मदाता पनि यस्तै जडचल्दा पर्खाई हुन् । साँच्चै भनू भने मेरो दुनियाँ भन लम्स्याडलुम्सुडको छ । मेरो जमाना भन् जम्स्याडजुम्सुडको छ । मैले थाहा पाएदेखि म पर्खाई छु । काममा गएकी आमालाई, जागिरमा गएका बाबुलाई, पाठ दिने गुरुलाई, माया दिने मान्यजनलाई, जागिर पाउने आश्वासनलाई, तलब पाइने दिनलाई, ओखती गर्ने उपचारकलाई, विदा दिने निर्देशकलाई, पैसा दिने मालिकलाई, लुगा सिउने सूचीकारलाई ।

- (क) निबन्धांशका आधारमा म पात्रमा कस्ता कस्ता विशेषता पाइन्छन् ?

- (ख) जडचलदा पर्खाइलाई किन जुम्स्याइको जन्मदाता भनिएको हो ?
- (ग) म पात्रले कुन कुन कामका लागि पर्खाइको सामना गर्नुपरेको छ ?
- (घ) निबन्धांशमा भने जस्तै सबैलाई पर्खनुपर्ने अवस्थाको अन्त्य गर्न के गर्नुपर्ला ?

५. दिइएको निबन्धांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

जे होस् ल, आफ्नै कुरा गरूँ, धेरै पटक भैसक्यो, एउटा लेख तपाईंले मसित मारनुभएको तर पटकैपिच्छे मैले 'पञ्चोस' भन्दै आएको छु, पर्खाएको छु । सम्पादक जस्तो मान्छेले पनि जमिनदारकहाँ ऋण मार्गन गएको जैरे काहिँलो भै पटकै पिच्छे लुवे कान लगाएर फर्कनुपर्दा जड चल्नु स्वाभाविकै हो । जङ्गिमाजङ्गिमै जङ्गबहादुर बने पनि के लाग्छ र ? अर्काको हातबाट कुनै काम लिनु छ भने आफ्नो बाबु साक्षी राखेर तपाईंले पर्खनुपर्द्ध । चिल्लो शब्दमा तपाईंले धैर्य गर्नुपर्द्ध । अभ भन्तू भने भुल्नुपर्द्ध, धाउनुपर्द्ध, पर्खनुपर्द्ध । सभ्य शिक्षित चिल्ला शब्द प्रयोग गछेन । आखिर पर्खन सबै पर्खन्छन, सबै पर्खाउँछन ।

प्रश्नहरू

- (क) अनुच्छेदमा शिक्षित मानिसलाई कस्तो व्यङ्ग्य गरिएको छ ?
- (ख) कसैरंग काम लिनका लागि पर्खनै पर्ने चलन हटाउन हामीले के गर्नुपला ?

६. दिइएको अनुच्छेदबाट तीनओटा बोध प्रश्न बनाई तिनको उत्तर लेख्नुहोस् :

मानिस र बनस्पतिविच गहिरो सम्बन्ध छ । मानिसको बाँच्ने आधार बनस्पति हो । माना, छाना र नाना जस्ता मानिसका आधारभूत आवश्यकताको प्रमुख स्रोत बनस्पति हो । उद्योगका लागि आवश्यक कच्चा पदार्थका मूल स्रोत बनस्पति हुन् । आजको विश्व अर्थतन्त्रको करिब ४० प्रतिशत अंश प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा बनस्पतिलगायतका जैविक स्रोतको उपयोगमा आधारित छ । त्यति मात्र होइन, मानिसलाई सास केर्न र बाँच्न नभई नहुने अमूल्य तत्त्व अक्सिजनको स्रोत हरिया बनस्पति नै हुन् । हरेक बनस्पति सेवन वा अन्य प्रयोजनका लागि उपयोगी नभए पनि यिनका सबै प्रजातिले मानिसका निमित अपरिहार्य अक्सिजन भने निरन्तर रूपमा उत्पादन गरिरहन्छन् । मानिसका लागि काम नलाग्ने बनस्पति चाहिँ यस संसारमा कुनै पनि छैन । त्यसैले मानिसको अस्तित्वका लागि बनस्पति जगत्को महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको हुन्छ ।

७. 'पख्नोस्' निबन्धको अन्तिम दुई अनुच्छेदको सारांश लेख्नुहोस् ।
८. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :
- 'पख्नोस्' निबन्धको विषयवस्तुमाथि प्रकाश पार्नुहोस् ।
 - निबन्धको 'सत्य, समता र शान्ति पर्खीदै आएको मानिस भन् विषमताको विषले बौलाहिरहेछ, अशान्त भइरहेछ ।' भन्नुको तात्पर्य के हो ?
 - निबन्धमा मानिसका कस्ता कमी कमजोरीप्रति व्यङ्ग्य गरिएको छ ?
 - यस निबन्धबाट कस्तो सन्देश पाउन सकिन्छ ?
९. व्याख्या गर्नुहोस् :
- सबै पर्खाइको पछिल्तिर मेरा सयों सपना पर्खिरहेछन्, इच्छा र आकाङ्क्षा पर्खिरहेछन् ।
 - हामी दुवै चाहन्दै एउटा त्यस्तो दुनियाँ सिर्जना गरौं जहाँ कसैले कसैलाई कुराले मात्र टार्न नसकोस् ।
१०. 'पख्नोस्' निबन्धमा हाम्रा समाजका कस्ता पक्षमाथि व्यङ्ग्य गरिएको छ, समीक्षा गर्नुहोस् ।
११. दिइएको चित्र वर्णन गर्नुहोस् :

१२. 'पेट्रोलियम पदार्थको मूल्यवृद्धि' शीर्षकमा १५० शब्दसम्मको टिप्पणी लेखनुहोस्।

१३. दिइएका शीर्षकमा निबन्ध तयार पार्नुहोस् :

 - आर्थिक समृद्धिमा पर्यटन उद्योग
 - मेरो जीवनको लक्ष्य
 - नेपालको विकासमा जलस्रोतको भूमिका

१४. दिइएको अनुच्छेद पढनुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेखनुहोस् :

समीक्षात्मक सोच भनेको कुनै पनि विषयवस्तु वा कृतिका बारेमा गुण दोष छुट्याउन गरिने विवेचनात्मक सोच हो । समीक्षात्मक सोच चिन्तनको एउटा त्यस्तो प्रक्रिया हो, जसमा आफ्नो मौलिकताको दावीसहित तिनलाई सकारण पुष्ट गरिन्छ । शिक्षण सिकाइका क्रममा पनि यसको उपयोग गरिन्छ । विद्यार्थीले पढेका पाठको विवेचनासहित मौखिक अथवा लिखित रूपमा पुष्ट गर्दा समीक्षात्मक सोचको सार्थक उपयोग हुन्छ । शिक्षक र साथीभाइले राखेका तर्कको विश्लेषण गर्दा समीक्षात्मक सोचको उपयोग हुन्छ । समीक्षात्मक सोचले अनुसन्धानमा आधारित शिक्षण विधिलाई अगाडि सार्वजनिक बनाउँदछ । यसबाट विद्यार्थीलाई प्रतिविम्बात्मक रूपमा चिन्तन गर्न, आफ्नो व्यक्तिगत सिकाइको जिम्मेवारी लिन, तर्कको सहराति बुझन, ध्यान दिएर सुन्न, आत्मविश्वासका साथ बहस गर्न तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि आत्मनिर्भर बनाउँदछ । समीक्षात्मक सोचले हामीलाई आफ्नो चिन्तनका बारेमा सोच्न र आफ्ना सोच पछाडिका कारणबारे सोच्न पनि मदत गर्दछ । यसको अर्थ आफूले निर्णय लिने अथवा समस्या समाधान गर्ने तरिकाबारेफक्केरहेनुहो । यसैले कक्षाकोठामाविद्यार्थीलाई कुनै पनि विषयमा आफैले सोच्न प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ र समीक्षात्मक सोचमा तल्लीन बनाउनुपर्दछ । यसको उपयोग आधारभूत शिक्षादेखि उच्च शिक्षा अध्ययन गर्ने सबै विद्यार्थीमा हुन जरुरी छ ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) समीक्षात्मक सोच भन्नाले के बुझिन्छ ?
(आ) समीक्षात्मक सोचले विद्यार्थीलाई के कुरामा आत्मनिर्भर बनाउँछ ?
(इ) समीक्षात्मक सोचको प्रयोग कसकसमा हुनु जरुरी छ ?
(ई) समीक्षात्मक सोचले के करामा फाइदा पत्त्याउन सक्छ ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- (अ) 'विद्यार्थीलाई समीक्षात्मक सोचमा तल्लीन बनाउनुपर्छन् ।' वाक्यलाई पदसङ्गति मिलाई लेख्नुहोस् ।
- (आ) 'शिक्षक र सार्थीभाइले राखेका तर्कको विश्लेषण गर्दा समीक्षात्मक सोचको उपयोग हुनुहुन्छ ।' वाक्यलाई पदसङ्गति मिलाई लेख्नुहोस् ।
- (इ) जिम्मेवारी लिन, समीक्षात्मक सोच र गुण दोष छुट्टयाउन गरिने जस्ता पदावलीका हलन्त अजन्त प्रयोगसम्बन्धी त्रुटि सच्चाई लेख्नुहोस् ।

१५. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

खचाखच भिँडले भरिएको बसमा रणवीर चढन खोजे । बसभित्रका यात्रुले भने, "ठाउँ छैन, यस्तो कोचाकोच भएको बसमा नचहनुहोस्, अर्को बसमा आउनुहोस् ।" रणवीरले भने, "के गर्नु हजुर हतार छ ।" यात्रुले आँखा तर्दातदै रणवीर बसमा अटेसमटेससाथ चढे । एकैछिनमा अर्का यात्रु चढन खोजे । रणवीरले भने, "ठाउँ छैन, यस्तो कोचाकोच छ । अर्को बसमा चढनु" रणवीरको व्यवहार देखेर नजिकैको सिटमा बसेका यात्रु मुसुमुसु हाँस्दै मनमनै भने । हैट, मान्देको स्वभाव !

तपाईं पनि कक्षामा अर्काको लेख रचनाको नक्कल गरी लेखक बन्न खोज्ने व्यक्तिप्रति व्यहर्य गर्दै कक्षामा हास्यव्यहरयात्मक प्रस्तुति दिनुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १३ सुनी दिइएका वाक्य ठिक भए ठिक र बेठिक भए बेठिक भन्नुहोस् :

- (क) सबै मानिस एकै किसिमका हुँदैनन् ।
- (ख) मेरो छोरो जतातिर हुल छ, त्यतैतिर लाग्ने प्रवृत्तिको नहोस् ।
- (ग) कहिलेकाहीं आँखाबाट आँसु भार्नु लाजमर्दो कुरो हो ।
- (घ) मेरो छोरो दुःख र कष्टमा प्रफुल्ल रहन सक्ने होस् ।

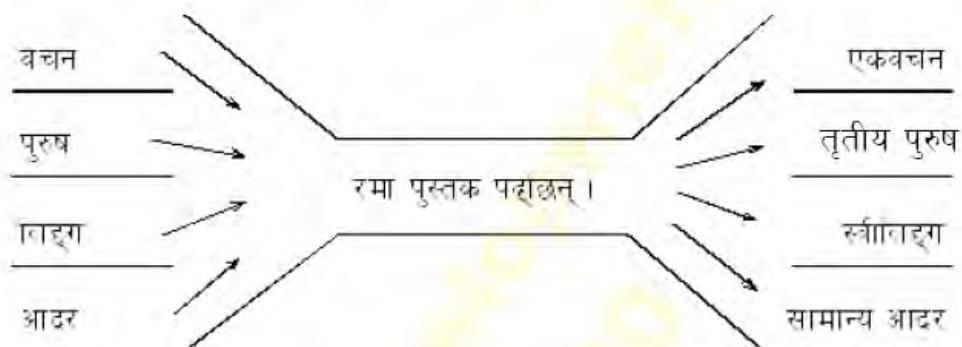
२. सुनाइ पाठ १३ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

- (क) समाजमा कस्ता कस्ता मानिस हुन्छन् ?

- (ख) छोरालाई फूलको शाश्वत रहन्य बुझ्न केही समय दिनुहोस्, भन्नुको आशय के हो ?
- (ग) आगाको लप्काबाट के खारिन्छ ?
- (घ) अनुच्छेदमा छोरालाई कस्तो बन्न प्रेरित गराउन खोजिएको छ ?

भाषिक संरचना र वर्णविज्ञास

१. दिइएको सन्दर्भ पढी पदसङ्गतिबारे साथीसँग छलफल गर्नुहोस् :

२. दिइएका वाक्य पढेर उदाहरणबमोजिम तिनको वचन, पुरुष, लिङ्ग र आदर खाली कोठामा भर्नुहोस् :

उदाहरण

वाक्य	वचन	पुरुष	लिङ्ग	आदर
तैले पाठ पढिस्।	एक	तृतीय	स्त्री, पुलिङ्ग	सामान्य
ऊ घर जान्छ।				
रमा घर जान्छे।				
उहाँ धनकुटा जानुहुन्छ।				
म खेल खेल्छु।				
हामीहरू रारा पुरयौ				

३. दिइएको अनुच्छेदका वाक्यको क्रियापद सच्चाएर पदसङ्गति मिलाई लेख्नुहोस् :

कक्षाका साथीहरू वनभोज गएछ । सीता र रीता वनभोज गइनछ । गीता चाहै गएछ । बुबाले सबैलाई वनभोज जान अनुमति दिएछ । आमाले पनि सहमति जनाएछ । उहाँले गीतालाई ढिलो नगर्नु भनिछन् । आमाले तैं चाँडे आउ र बेलुकी घुम्न जाओँला भनिछन् । आमाले मलाई ढिलो नगर्नु भनेको छ भने गीताले साथीलाई भनेछ । गीताले आमाको कुरा मान्नुभएछ र समयमा घर आउनुभएछ । गीता समयमा घर आएकामा आमा खुसी भइछ ।

४. दिइएको सङ्केतअनुसार पदसङ्गति मिल्ने क्रियापद भर्नुहोस् :

- (क) पारस पाण्डे एयरपोर्ट पुगेछन् । (उच्च आदर)
- (ख) खटपटानन्द खतिवडा खेततिर भरेछन् । (सामान्य आदर)
- (ग) ऊ घरतिर हिँडी । (मध्यम आदर)
- (घ) उनी पाठ पढिछन् । (द्वितीय पुरुष, सामान्य आदर)
- (ङ) ऊ भोलि आउने छ । (प्रथम पुरुष, स्त्रीलिङ्ग)
- (च) उनीहरू भोलि आउने छन् । (सामान्य आदर)
- (छ) उनी भोलि आउने छन् । (स्त्रीलिङ्ग)

५. 'पञ्चोस' निबन्धबाट हलन्त र अजन्त हुने पाँच पाँचओटा शब्द टिपोट गर्नुहोस् ।

६. हलन्त र अजन्तको उपयुक्त प्रयोग गरी दिइएको अनुच्छेद पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

तैले के गरिस भनेर मलाई साथीले सोध्यो । मैले गृहकार्य गरें भनेपछि उस्ले मलाई भन्यो, अब म पनि गृहकार्य गर्दूँ । तैं पनि गृहकार्य गर । उमेश, रमेश, श्यामले पनि गृहकार्य सकेछन् ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

- १. 'समाजमा देखिएका विकृति' शीर्षकमा हास्यव्यङ्ग्य शैलीको छोटो निबन्ध लेख्नुहोस् ।
- २. रेडियो, टेलिभिजन वा सामाजिक सञ्जालमा प्रसारित कूनै एउटा हास्यव्यङ्ग्य रचनाको विषयवस्तु र सन्देश लेखी कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

पात्रहरू : जमानसिंह र लालबहादुर (दुई मित)

स्थान : दरभद्गा (बिहार)

कान्धो : गाउँले केटो

बतासे : अध्यवैसे आइमाई

(असार महिनाको विहानीपछ भए तापनि प्रचण्ड गर्मी छ । प्लेटफर्ममा लालबहादुर र जमानसिंह अल्लारे छाँटले हिँडिरहेका छन् । दुवैको एकनासे जिनको कट्टु र भिन्नाभिन्नै कपडाको बाँकटे कमिज छ । दुवै गधेपच्चिसी पार नगरेका, दुब्ला दुब्ला, मझौला कदका, काला काला वर्णका छन् । लालबहादुरको मुख चेप्टो, जमानसिंहको नाक नेप्टोभन्दा बहुदा विशेषता अरू कही छैनन् । दुवैका जुँगाका रेखी स्पष्ट देखिन्द्द्वन् ।)

लालबहादुर : हैन त मितज्यू, पहाडमै बसिराख्या भए यस्तो देख्न सुन्न कहाँबाट पाइन्थ्यो ?

(यत्तिकैमा नेपथ्यबाट कसिएको आवाजमा “गरम गरम चाय”, “मुम्फली मुम्फली” कराएको सुनिन्द्द्वन् ।) छोटो कछाड कस्यो, फाटेको नुटे र भोटो लायो, भैंसीको भकारो सोहोन्यो, बस्यो ।

जमानसिंह : हो त नि मितज्यू, खुबै सोख गरियो भने भुत्रो गुन्डी, पिंडीमा बसेर पिच्चपिच्च सुर्तीको थुक आँगनमा थुक्नु, त्यति न हो ।

लाल : म त सम्भन्नं गाउँधर पनि, के सम्भन्नु छ र ? दुखै सम्भन्नु त हो नि !

जमान : हो त नि, मेरा त भन् आमा छैनन, बुवा छैनन, तपाईँ आमाबुवा भएकालाई त त्यस्तो छ भने मलाई भन् कस्तो ? के सम्भन्नु !

लाल : आमा सखारे उठाई हुन, जाँतामा कोदो पिन्डी हुन, बुवा रातमा मेलाबाट आएर अगोनाको छेउमा बसेर काँचोपात भुटेको तमाखु सोतेमा खाँदा हुन, त्यही त हो नि । त्यो गाउँ, त्यो ठाडै, त्यो चाला, त्यो पाखोलाई सम्भन्नुभन्दा विस्तु जाती । हैन त, मितज्यू ?

जमान : हो त नि, जहाँ भए पनि काम नगरी खान पाइने हैन । देशमै बस्नु जाती नि । एउटा गर्मी भने चर्को यहाँको, तालु नै पोल्दोरहेछ । बिहानीपख नै यस्तो । (पसिना पूछ्छ) दिन छिप्पेपछि भन् के चाहियो र !

लाल : कुरो नगर्नोस, उहाँ पनि उस्तै हो । वैशाखजेठको महिना, फाँटमा काम गर्दा कस्तो पाथ्यो ? काँचो मैवा करमकरम चपाउँदा पनि आँत सुकेको सुक्यै हुन्थ्यो । भारी बोकेर उकालो चहदा कस्तो पाथ्यो ? विस्तुभो ?

जमान : त्यो त हो, जस्तै गर्मी भए पनि घाममा मात्रै हो नि । पानी चिसो, हावा चिसो, यहाँ चाहिँ घाम पनि तातो, पानी पनि तातो, हावा पनि तातो । तीन ताताले त के चाहियो, उखुमै पादोरहेछ ।

लाल : उसो भए मितज्यूलाई घरको माया लाग्यो कि त ?

जमान : को छ र माया लाग्नु ?

लाल : मलाई त मितज्यू, मेरे पनि यही देशमै मरै । पछि हंस पनि त्यो पाखामा नजाओस् जस्तो लाग्दै । (यत्तिकैमा मैलो धोर्ती, गन्जी र थोत्रो चप्पल लाएको फेरीवाला काठको तख्तामा मालसामान राखेर घाँटीमा त्यही भुन्ड्याएर “ले पान, ...मुम्फली” कराउँदै आउँछ । मुखभित्र पानको बुजो छ । लालबहादुर र जमानसिंह त्यतैतिर हेर्द्धन् ॥)

आँत शरीरको भित्री भाग, अन्तकरण

- फेरीवाला : ए साथी ! पान खाएगा ?
- जमान : हाम पान नहीं खाएगा ।
- लाल : लाओ पान । (पैसा दिएर पान खान्छ) फेरीवाला उस्तै प्रकारले कराउदै जान्छ ।) मितज्यु, देशमा त पान र पानी खुब खानुपर्छ ।
- जमान : मलाई त भन्नुहोला मितज्यू, साँचो कुरा गरूँ भने, देशको सबै कुरा मिठो लाग्यो, पान र पानी चाहि रही । यहाँ त सबै जना पानै खाने, जसको मुखमा हेत्यो पानैको बुजो । कस्तो न होला जस्तो लाग्यो मलाई, कहिले पान मुखमा नपरेको मान्छे म, एक विर किनेर कत्रो रहरले मुखमा हालेर के चपाएको मात्र थिएँ मेरो त सारा जिझो, चरचर, परपर परपर, भमभम भमभम, रमरम रमरम, पिरेको पात खाएको जस्तो, कौंचो टिमुर चपाएको जस्तो, के के भो के के भो । तैपनि पछि पछि मिठो स्वाद आउने पो हो कि भनेर चपाउदै गएँ । के सकिन्थ्यो । घाँटी नै किकिलकक किकिलक पाला जस्तो पो भएर आउन थाल्यो र बलजफतैसित थुकिदिएँ । जिझो त सबै पाढ्यै, त्यस दिनदेखि पान खान दुरदुहाई ।
- अनि पानी पनि नमिठो । पानी अमलाको झोल पिएको जस्तो । स्वाद नै छैन, खल्लो । हाम्रो उहाँ मूल रसाएर आएको कुवाको पानी ! ढुङ्गोधाराको पानी । अहा कस्तो !!!
- लाल : मितज्यू, तपाईं त फेरि पनि नेपालै सम्भन्न पो लाग्नुभो । कस्तो माया नगएको ।
- जमान : केको सम्भन्थै नाहै । माया लाग्ने भए के भनेर छाडेर आउथे र ? कुरामा कुरा चल्यो र कुरा गरेको सम्म पो ।
- लाल : म त सपनामा पनि सम्भन्न त्यो गाउँ, त्यो ठाउँ, ती गाउँले ।
- जमान : म साँच्ची कुरा भनूँ त, मितज्यू ?
- लाल : भन्नोस् न, के कुरा ? (जमानार्सिंह अलि दुविधामा पर्छ ।)
- किन अनकनाउनुभयो ? भन्नोस् न !
- रही काम नलाग्ने, गण्गुब्रेको

- जमान : फेरि तपाईंलाई मन नपर्ने हो कि ?
- लाल : कुरै सुन्न नपाइकन ।
- जमान : बरु, बतासेलाई भने बराबर सम्भरहन्छु । कति विस्त खोजै, विस्त सकिदैन ।
- लाल : को नि बतासे भनेको ?
- जमान : हाम्रो गाउँकी एउटी । उमेरमा त मभन्दा जेठी नै हुन् तर मुख्य हेदा मभन्दा कान्धी जस्ती देखिन्थन् । पंधेरामा जाँदा दुवै कर्के आँखाले हेराहेर गथ्यौ । उनीसित त्यस्तै परेको थियो ।
- लाल : त्यस्तै परेको भनेको के नि ?
- जमान : अब आफै विचार गर्नास् न, त्यस्तै परेको क्या, के भनूँ ! (हाँस्छ ।)
(लालबहादुर पनि हाँस्छ, दुवै हाँस्छन् ।)
- लाल : उसो भए त बतासेको मायाले मितज्यूलाई घरमै फर्काउँछ कि ? मलाई त शइका लारयो ।
- जमान : त्यस्तो के कुरा गर्नुभएको । छाडेपछि छाडें छाडें । एउटा सम्भन्धु भन्ने कुरोसम्म पो गरेको । (लालबहादुर नेपथ्यतिर टाढा हेर्छ । जमानसिंह पनि हेर्छ ।)
- जमान : के हेर्नुभएको ?
- लाल : (हेर्दै) को हो त्यो ?
- जमान : (हेर्दै) को छ र ?
- लाल : (हेर्दै) देख्नुभएन ?
- जमान : (हेर्दै) के छ र ?
- लाल : (हेर्दै) देख्नुभएन ?
- जमान : (हेर्दै) हैन के ?

लाल : (हेदै) अझ देखुभएन ? ऊ दौरा लाएको पहाडी केटो यतैतिर आउँदै छु । देखुभयो ? हामीसितै भेटन आएको जस्तो छु ।

जमान : ए, हो त नि । ए, त्यो त चिने चिने जस्तो पो लाग्छ । हामै कान्छा त हैन ? ए हो, लौ कान्छा नै हो । कताबाट आइपुगेछ यहाँ । ऊ छोटो दौरा र कछाड, गरम भएर होला दौराको तुना फुकालेछ, टोपी फालेछ ।

लाल : गर्मी भएर होला नि !

जमान : दुब्लाइछ विचरो ।

हेर, हामीलाई देखेर आधार पाएको जस्तो गरेर आएको । साँझमा माउलाई देखेर जसरी बाच्छो खुसी भएर नाच्दै नाच्दै आउँछ । विचरो १५/१६ वर्षको केटो एकलै रहेछ, बिरानो ठाउँ, अत्तियो होला । (कराएर) ए कान्छा ! क्या हो ? कहाँबाट आइपुगास् ? (दुवै जना उत्कण्ठाले उतैतिर हेरिरहेका हुन्छन् । यत्तिकैमा कान्छो आइपुगेर तिनीहरूको अगाडि उभिन्छ र दौराको फेरले परिस्ना पुछ्छ ।)

दुब्लाइछस् कान्छा, तैलाई के भो ? त्यस्ता भकुन्डे गाला त खै । कहाँबाट आइपुगास् ? किन गाउँ छाडेको ? एउटै छोरो, सारा खेतीपाती, घरधन्दा धान्लुपर्ने छोरो लौ यसरी पो हिँडेछ । उहाँ आमा कति रुँदी हुन् बालक छोरो, कहाँ गयो, के भयो भनेर !

बैसै गरिस् कान्छा, त्यो पाखामा बसेको भए पाखे, खरीगाठि हुन्थिस्, बुद्धि पुऱ्याइस् बैलैमा । हाम्रा उमेरमा त विजुली भइसकछस् । भाग्यमा भए धन पनि कमाउलास् ।

कान्छो : जमान दाइ, म त भोकले भुतुक भा'को छु । दुई दिन भो क्यै खान नपाएको । उभिन पनि सकिदैन ।

जमान : विचरा ! पख है त, म बदाम किनेर ल्याउँछु । धन्दा नमान, अब त हामीलाई भेटिहालिस् नि । हाम्रो जे गत, तेरो त्यही गत । (जान्छ)

उत्कण्ठा : उत्सुकता

विजुली हुनु : सिपालु हुनु

गत : अवस्था

- लाल : आहज उता वेत्चमा गएर बसौं। (दुवै जना अलि पर यात्रीवेत्चमा गएर वस्थैन्।)
- कान्छो : घरै जाओ लाल दाढ, यस्तो ठाउँमा यो गर्मी खाएर किन बस्नु?
- लाल : के कुरा गर्दूस कान्छा? देश भनेको देश हो। के छ र गाउँमा? एक छाक मकै, एक छाक भोकै हुन जाने?
- कान्छो : दुवै छाक भोकै भएर भोकभोकै मर्नुपरे पनि आफै गाउँमा मर्नु जाती। क्यै नभए पनि चिसो बतास त छ कि! यो बर्खामास पन्चे बाजा बजार बादकहरू आलीमा बस्ता हुन, रोपारहरू धान रोप्ता हुन, लाठेहरू बाउसे गर्दा हुन, मेरो त मनै उहीं पुगिराख्या छ। भलक्क भलक्क त्यहींको रमाइलो सम्भन्धु, बोल्न पनि सकिन्दैन म त लाल दाढ, भोकले पो हो कि छिन छिनमा घाँटी नै प्याकप्याक्ती सुकेर थुक्को थो पासम्म पनि जिभामा छैन, सम्भन्धु, रोऊँ रोऊँ जस्तो लाग्छ। के दशा लागेर अर्काको बहकाउमा परेर आ'छु नि जस्तो लाग्छ।
- लाल : धतेरी! कान्छा, तेरा दुःखका दिन सकिएछन्। सुदिनले तँलाई डोच्याएर ल्यायो यहाँ। अब नोकरीसोकरी खोजैला, दरबानमा त अलि सानो छस, लिंदैनन, सके हामी जस्तै कुल्ली होलास, मोटर धुनेमा कसो होला, केही नभए पनि होटेलमा त पक्का।
- कान्छो : होटेलमा रे? यी साराका जुठा भाँडा माझेर बस्ने मैले? इज्जत फालेर पैसा किन कमौनुप्या छ र?
- लाल : कल्ले देख्ने हो र यहाँ? पैले पैले हामीले पनि त त्यसै गरेका हाँ नि। ऐले पो बल्ल कुल्ली हुन पायो।
- कान्छो : अहं। (जमानसिंह बदाम लिएर आउँछु र कान्छालाई दिन्छ। ऊँ छोडाएर खान थाल्य तर निल्न नसकेर घाँटी किकिलक्क किकिलक्क पार्छ।)
- जमान : घाँटी त ज्यादै सुकेको पो रहेछ, निल्न सकेन विचराले। पख है त, म पानी लिएर आउँछु। (जान्छ।)
- लाठे : रोपाहमा कोदालीको काम गर्ने व्यक्ति

- कान्छो : मलाई भोकले बोक्रैसमेत चपार निलूं जस्तो भ'को छ ।
- लाल : ज्यादै भोकाइस् । नेपाल फर्कने मति नलिएस् बाबै, उभो लाग्ने छैनस् । मैले तँलाई बेलैमा भनिदिएको छु । तँ काँचो केटो, ऐले तँलाई भुटे पनि हुन्छ, पिने पनि हुन्छ । भुटे फुल उद्धलास्, पिने रोटी बन्लास् ... । (जमानसिह पानी ल्याएर कान्छालाई दिन्छ । ऊ त्यो पानी एकै सासमा पिइसक्छ ।)
- कान्छो : पानी पनि के पिउनु छ र ? एक भल्को उमाल्या जस्तो । हाम्रो घरको खोलाको क्या पानी, दर्सनहुइगासित लडीबुडी लडीबुडी खेलेर आ'को पानी । (कान्छो कुरुमकुरुम बदाम खाइरहन्छ । उनीहरू त्यसलाई के के मनले हेरिरहन्छन् ।)
- जमान : त्यतिले नै अघाइस् त कान्छा ? आधा त राखिस् नि !
- कान्छो : खाऊँ भने त दुई माना पनि खान सक्छु नाई । मैले मात्रै खार भ'न, उहाँ दिदी पनि म जस्तै भोकी छन् । उनलाई पनि त लगिदिनुपयो नि । ('दिदी' शब्द सुन्नासाथ जमानसिह वसेको ठाउँबाट एककासि उठेर अत्यन्त आश्चर्य, हर्ष र उत्सुकताले प्लावित हुन्छ ।)
- जमान : दिदी पनि आएकी छिन, कान्छा ? हो कान्छा ? बतासे दिदी पनि ?
- कान्छो : हो ।
- जमान : बतासे दिदी पनि ?
- कान्छो : हो ।
- लाल : कहाँ छिन त ?
- जमान : कहाँ छन् त, कान्छा ? किन एकलै छाडेर आइस् त ?
- कान्छो : उता पर भुइमा सुतिरा'की छन् ।
- जमान : जाओँ न त कान्छा, हामी पनि उहाँ ।
- प्लावित हुनु** : उत्तेजित हुनु

- कान्छो : म हीं डाकेर ल्याइदिन्छु नि ।
- जमान : हामीले उहाँ जान हुैन र ?
- कान्छो : हीं आइहाल्छन् नि, उनी पनि आधार नपार बगरौं पत्ता ढुङ्गा जस्तै चल्ने सकेकी छैनन् ।
- लाल : भैगो हामी यहाँ बसौं न त । उसैले डाकेर ल्याइहाल्छ नि ।
- जमान : जा त जा कान्छो, झटटै डाकेर ले । जा । (कान्छो जान्छ । ऊ त्यसलाई टाहासम्म हेरिरहन्छ ।)
- लाल : के त मितज्यू, तपाईंलाई आफ्नो घरको भन्दा बढता माया बतासेको लागेको धियो, उसैलाई सम्भरहनुहन्थ्यो, सपनामा पनि देखुहन्थ्यो होला, अब त ऊ यहाँ आइहाली । नेपाल त किन सम्भनुहोला, किन फर्कनुहोला र अब ?
- जमान : साँच्ची कुरा, अब त मभरिको सुन कसैले दिन्छ भने पनि त्यो पाखामा जान्न, गुन्द्रुक र ठिँडो खान्न ।
- लाल : उसलाई पनि यहाँ राख्नुपर्छ अब । कतै नोकरी लगाइदिउँला । बतासे, तपाईंकी भन्नु कुन, मेरी भन्नु कुन, हामी हितचित मिलेका मित मित, हैन त मितज्यू ? जमानसिह सुनेको नसुन्यै गर्छ र खल्तीबाट बाटुलो ऐना भिक्केर आफ्नो मुख मुन्टो धुमाई हेर्छ । त्यस्तै सानो काँगियो भिक्केर कपाल कोर्छ । चिटटे चिम्टा भिक्केर त्यहाँ ऐनामा हेरी हेरी आनन्दको सुसेलीमा गीत गाई गाई दाहीका फाटफुट रै उखेल्न थाल्छ । लालबहादुर मुसमुसु हाँसेर उसको चेहरा हेरिरहन्छ । ऊ चाहिँ छिन छिनमा कान्छो गएको बाटातिर पनि दृष्टि दिवै गर्छ । (एकछिनपछि नेपथ्यतिर हेरेर)
- ऊ, ल्यायो कान्छाले । आई बतासे भन्ने, कस्ती अरली नि ! (जमानसिह पुलुक्क उतैतिर हेरेर ऐना, काँगियो, चिम्टा खल्तीभित्र राख्छ ।)
- जमान : आइमाई भाएर मात्रे अरली देखिएकी, मान्छे त हामी जवै हुन् ।

चेहरा अनुहार

- लाल : पातलो जिउले पनि अरली भएकी होली नाईं ।
- जमान : भो, अब चुप लागौँ
- लाल : भोकाएकी भए पनि हाँस्तै हाँस्तै आएकी छ, आफ्नो मान्छेलाई भेटटाएँ भन्ने खुसीले पो हो कि !
- जमान : भो भो अब चुप लागौँ । (दुवै जना उत्तैरि हेरिरहन्छन् ।) बतासे र कान्छे आएर उनीहरूको नजिकै उभिन्छन् ।)
- : सन्चै छ, बतासे दिदी ?
- बतासे : के दिदी भन्छौ ? बैरी भन न ।
- लाल : हो त नि आफूभन्दा कान्छीलाई केको दिदी भन्नु त नि ? अनुहारले नै बताउँछ, त्यस्तो कालिलो । बस्नोस, बस न भाइ ! (त्यही बेन्चमा जमानसिंह, लालबहादुर, कान्छो, बतासे लहरै बस्न्छन् । बेन्चको एक छेउमा जमानसिंह र अर्को छेउमा बतासे हुन्छन् ।)
- जमान : हैन, कताबाट आयौ ? कैले आयौ ? किन आयौ ? कसरी आयौ ? कल्ले ल्याइदियो ?
- बतासे : त्यही मोरो पापी पोक्चेले त हो नि । गाउँका सबै जना देश गइसके, हिँड जाओँ हामी पनि, यो पहाडमा दुख पाएर किन बसिरहने भनेर मलाई फकायो, बहकायो । देश गए त के के न होला, सुनकै मान्छे होइएला कि भनिठानेर भएका गहनापात बेचविखन गरेर उसैका साथ आयौ । बाटाभरि पनि हाम्रै सामल घिच्यो, यहाँ आइपुगेर त हामी दुवैलाई यसै छाडेर कहाँ भारयो कहाँ । दुई दिन भो हामी दिदीभाइ अलपत्र परेका । मर्न नसकेको मोरो । (फरियाको सप्काले पसिना पुछ्छें ।)
- कान्छो : ऐले गाली गद्यौं ऊ वेला मलाईभन्दा बढता माया गथ्यौं ।
- बतासे : (हप्काएर) चुप लाग ।
- जमान : हामीको छोरो पोक्चे अब । गाउँभरको छटु त्यो ।
- लाल : के भो त जाती नै भो, हामी सबै एकै ठाउँ, एकै ढेरमा बस्न पायौं । दिदीभाइलाई नोकरी खोजौला, के भो त ?

- बतासे** : को बस्छ यस्तो ठाउँमा ? अघाइयो । मलाई त यहाँ जे पनि गन्हाउने पो हुन लाग्यो । खान थाल्यो **भुट्टन** गनाउने, पिउन थाल्यो पानी गनाउने, रेल गनाउने, यो त ठाडै नै गनाउने पो रहेछ । आफ्नो गाउँमा त **भकारो** कै छेउमा गुन्त्री हालेर सुत्ता पनि गनाउँदैनथ्यो, मलकै भारी बोक्दा पनि गनाउँन्नथ्यो । फेरि तातो पानी, तातो हावा, यस्तो दुख खाएर को बस्न सक्छ यहाँ ? भोकै परे पनि बरु आफ्नै देशमा कुवाको चिसो पानी पिएर वरको चौतारीमा शीतल हावा खाएर सुतौला नि । जमानसिंह दाइ, हिंड तिमी पनि, जाओ आफ्नै घर, आफ्नै देश ।
- लाल** : जाने भए किन आएको ? आइसकेपछि अब किन जाने ? अलि वर्ष नोकरी गरौं, धन कमाओ, अनि जानुपरे पनि त्यसै बेला जाउला ।
- जमान** : हो नि बतासे बैनी, बसौं न यहाँ अलिक वर्ष ।
- कान्छो** : जाओ दिवी, जाओ, आफ्नै गाउँ जाओ । म त त्याँ आएरेखि नै निसास्या' छु ।
- बतासे** : किन बस्ने यहाँ ? एक गाँस खानाको निमित्त नोकरी गर्नुपरे आफ्नै घर मा आफ्नै दाजुभाइहरूको गरौला । जति पसिना बहाउनुपरे पनि आफ्नै घरबारीमा बहाओला । एक गोडा मकै भए पनि आफ्नै माटामा उञ्जाउला । यसरी सबैको हेलाहाँसो भएर म त बस्दिन यहाँ । साराले आफ्नै देशमा काम पाएका छन्, हामीले यसरी विदेशमा लत्येर बस्नुपर्छ र ? उहाँ आफ्नो चाडबाल, पर्वमेला, तीर्थव्रत सब छाडेर अकारो **कमारो** भएर बस्ने ; जाओ हिंड जमान दाइ, मर्नुपरे पनि बरु आफ्नै देशमा मरौला, आफ्नै भुइँमा लम्पसार परौला, आफ्नै खोलाका बगरमा आफ्नै वनका काठले जलौला । हाम्रा बाबुबाजेले आफ्नो आखिरी सास हिमालको बतासमा मिलाए, हामी पनि त्यसै गरौला । आफ्ना पुर्खाको धर्म थामौं । जमान दाइ, जाओ । आजै जाओ । उठ, ऐल्यै जाओ । गइहालौं । नबसौं ।
- जमान** : (लालबहादुरतिर हेरेर) मितज्यू, (लालबहादुर बोल्दैन) मितज्यू !
 (लालबहादुर उस्तै) मितज्यू, जाओ ।
- भुट्टन** : तरकारी वा अन्य चिज पकाउन प्रयोग गरिने घिउ वा तेल
- भकारो** : गाइ, भैरो आदि पशुको मल
- कमारो** : नोकर
- तंपाती, कक्षा १०

- लाल : (लामो सास फेरेरा) म त जान्नै ।
- जमान : मितज्यू जाओँ । हाँस्तै हाँस्तै, नाच्तै नाच्तै, पहराको फूलको माला गाँस्तै गाँस्तै जाओँ ।
- लाल : (सुइय् सुस्केरा हालेर) म त जान्नै । चुम्बकले फलामलाई तान्छ तर सुनलाई खिच्न सकतैन । तपाइँहरू नै जानोस् ।
- जमान : मितज्यू **चित्त** दुखाउनुहुन्छ कि ?
- बतासे : जाओँ जाओँ, सबै एकै जहान भएर जाओँ । कसैले कसैको चित्त दुखाउने कुरा नै पदैन ।
- लाल : म त जान्नै, आएँ आएँ, जानोस् तपाइँहरू नै ।
- बतासे : उठु कान्छा, उठ जमान दाइ, (आफू पनि उठ्छे ।)
- जमान : जाऊँ है त मितज्यू, फेरि आहयो भने भेटौला नि ! (लालबहादुर जमानसिह र सबैलाई हेढ्छ र ठुस्केको मुद्राले मुन्टो फर्काउँछ ।)
- बतासे : (गाएर) परिना मेरो झटटै पुछिदेला पिपल वरको छायाले, वनका वस्तु साँझ फर्किहाले आफ्नै घरको मायाले ।
- लाल : (भित्र निमन्त्रणा भएको जस्तो चेहराले हेरिरहन्छ !!! र एकछिनपछि)
 मित त दुईचार दिनमा घर पुगिहाल्लान् । शमीको शीतल बतास, छहराको पानी, रोपाइको रमाइलाले मलाई बिसिंहाल्लान् । ममात्र उनलाई सम्भरहने भएँ, फाँटमा अलमलिएको गोरु जस्तै परिना चुहाई चुहाई बाटो नपाएर धूमिरहने भएँ, रुमलिरहने भएँ ।
 (टाढाबाट कराएको आवाज सुनिन्छ, 'मितज्यू ! आउनोस् सँगै जाओँ ।')
 (उता हेढ्छ, सोच्छ, फेरि उता हेढ्छ, सोच्छ) (कराएर) मितज्यू । मितज्यू । आएँ । म पनि आएँ । सँगसँगै जान आएँ । घरको मायाले आएँ । (विस्तार विस्तार जान्छ ।)

चित्त — मन, दिल

शब्दभण्डार

- १ दिइएका शब्द र अर्थबिच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
सखारै	तातो, गर्मी
बुजो	बाटाका लागि बोकेको खाद्यवस्तु, बाटाखच्च
गरम	सबेरै, विहानै
आली	प्राण
सामल	एक प्रकारको रुख
हंस	मुखमा टम्म राख्ने काम, विको नपाकेको
	खेतको सिमाना छुट्याउन वा पानी अड्ने बनाउन चारैतर केही उठाइएको माटाको डिल

२. 'घरको माया' एकाङ्कीमा गाउँघरमा मेलापात गर्दा प्रयोग गरिने शब्द प्रयोग भएका
छन् । त्यस्ता शब्दको सूची बनाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।
३. दिइएका शब्दका विपरीतार्थी शब्द 'घरको माया' एकाङ्कीबाट खोजेर लेख्नुहोस् :
वर, पछाडि, होची, उता, विपना, दुखी, उँधो, तातो, बस, टाढै
४. 'घरको माया' एकाङ्कीबाट पाँच पाँचओटा टुक्का र अनुकरणात्मक शब्द टिपोट
गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

बोध र अभिव्याकित

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

अल्तारे, रोपाहँ, तख्ता, भलक्क, काँगियो, दाढी, घाँटी, अलपत्र, छट्ट, भुइँ

२. 'घरको माया' एकाइकीमा बसिराख्या, भ'को जस्ता कथ्य स्वरूपका शब्द प्रयोग भएका छन्, यस्ता अन्य १० ओटा शब्द खोजी तिनको लेख्य स्वरूप लेख्नुहोस् ।
३. साथी साथी मिली 'घरको माया' एकाइकीका पात्रको हाउभाउसहित भूमिका प्रदर्शन गर्नुहोस् ।
४. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :
- 'घरको माया' एकाइकीको सुरु र अन्त्य कुन कुन घटनाबाट भएको छ ?
 - एकाइकीका मुख्य र सहायक पात्र को को हुन ?
 - एकाइकीमा सबैभन्दा बढी पटक संवाद गर्ने पात्र को हो ?
 - जमान सिंहमा आन्तरिक द्वन्द्व बढनाको कारण के थियो ?
५. दिइएको एकाइकीको अंश मौन पठन गरी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

किन बस्ने यहाँ ? एक गाँस खानाको निम्नि नोकरी गर्नुपरे आफ्नै घरमा आफ्नै दाजुभाइहरूको गरौला । जाति पसिना बहाउनुपरे पनि आफ्नै घरबारीमा बहाऔला । एक गेडा मकै भए पनि आफ्नै माटामा उञ्जाउँला । यसरी सबैको हेलाहाँसो भएर म त बस्दिन यहाँ । साराले आफ्नै देशमा काम पाएका छन्, हामीले यसरी विदेशमा लत्येर बस्नुपर्छ र ? उहाँ आफ्नो चाडबाड, पर्वमेला, तीर्थव्रत सब छाडेर अकाको कमारो भएर बस्ने ? जाओँ हिँड जमान दाइ, मनुपरे पनि बरु आफ्नै देशमा मरौला, आफ्नै भुइँमा लम्पसार परौला, आफ्नै खोलाका बगरमा आफ्नै बनका काठले जलौला । हाम्रा बाबुबाजेले आफ्नो आखिरी सास हिमालको बतासमा मिलाए, हामी पनि त्यसै गरौला । आफ्ना पुर्खाको धर्म थामौँ । जमान दाइ, जाओँ । आजै जाओँ । उठ, ऐल्यै जाओँ । गङ्गाहालौँ । नवसौँ ।

प्रश्नहरू

- मार्थिको भनाइ एकाइकीमा कुन पात्रले भनेको हो ?
- वक्ताले व्यक्त गरेका देशभक्तिको भावना भल्काउने दुई भनाइ लेख्नुहोस् ।
- 'आफ्ना पुर्खाको धर्म थामौँ' भन्नुको आशय के हो ?
- एकाइकीको अंशको मुख्य भावसँग तपाईँ सहमत हुनुका कारण उल्लेख गर्नुहोस् ।

६. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) 'घरको माया' एकाइकीमा नेपाली समाजको कस्ता विषयवस्तु देखाइएको छ,
वर्णन गर्नुहोस् ।
- (ख) जमान र लालमा पाइने चारित्रिक विशेषताको तुलना गर्नुहोस् ।
- (ग) एकाइकीमा कुन कुन ठाउँको परिवेश देखाइएको छ, लेख्नुहोस् ।
- (घ) 'घरको माया' एकाइकीबाट के सन्देश पाइन्छ ?

७. दिइएका भनाइका वक्ता को को हुन्, 'घरको माया' एकाइकीका आधारमा लेख्नुहोस् :

- (क) म त सम्भन्न गाउँधर पनि, के सम्भन्न छ र ?
- (ख) पंथेरामा जाँदा दुवै कर्के आँखाले हेराहेर गथ्यौं ।
- (ग) म त भोकले भुतुक्क भा'को छु । दुई दिन भो क्यै खान नपाएको ।
- (घ) यहाँ आइपुगेर त हामी दुवैलाई यसै छाडेर कहाँ भाग्यो कहाँ ।
- (ड) रोपाइँको रमाइलाले मलाई विसिंहाल्लान् ।
- (च) जारूँ है त मितज्यु फेरि आइयो भने भेटौला नि !
- (छ) आफ्नो गाउँमा त भकारोकै छेउमा गुन्नी हालेर सुता पनि गनाउँदैनथ्यो ।
- (ज) उहाँ आमा कति रुदी हुन् बालक छोरो, कहाँ गयो, के भयो भनेर !

८. व्याख्या गर्नुहोस् :

- (क) चुम्बकले फलामलाई तान्छ तर सुनलाई खिच्न सक्तैन ।
- (ख) जति पर्सिना बहाउनुपरे पनि आफ्नै घरबारीमा बहाओैला । एक गेडा मकै भए
पनि आफ्नै माटामा उब्जाउँला ।
९. 'घरको माया' एकाइकीका पात्रमा देखिएका सुख र दुःख सन्दर्भ बोध गरी त्यस्तै
संवेग भक्तने छोटो संवाद तयार गर्नुहोस् ।
१०. 'घरको माया' एकाइकीमा कसरी देश प्रेमको भावना प्रकट भएको छ, समीक्षा
गर्नुहोस् ।

११. दिइएको चित्र वर्णन गर्नुहोस् :

१२. युवालाई विदेसिनबाट रोक्न के गर्नुपर्ना, 'घरको माया' एकाडमीका आधारमा प्रतिक्रिया दिनुहोस् ।

१३. दिइएको अनुच्छेद पढनुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेखनुहोस् :

गुज्जों लहरेदार पतझर बिरुवा हो । यसको लहरा मोटो र गुदीदार हुन्छ । यसका आँखलाबाट जरा निस्केर हावामा लहरिएका हुन्छन् । यसको बोक्रो पातलो हुन्छ र बोक्रामा सेता थोप्ला हुन्छन् । यसका पात मुटु आकारका र करिब १० से.मि. लामा हुन्छन् । गुज्जोंमा भाले र पोथी गरी दुई किसिमका फूल फुल्छन् । भाले फूल भुण्पामा रहन्छन् भने पोथी फूल एकलाएकलै रहेका हुन्छन् । गुज्जोंका फल गुदीदार हुन्छन् । ती आकारमा अण्डाकार र केराउका दाना जत्रा हुन्छन् र पाकेपछि राता हुन्छन् । नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्मको भूभागमा प्रायः यो बिरुवा पाइन्छ । त्यस्तै उत्तरपूर्वी भारत, श्रीलङ्का, म्यानमार, थाइल्यान्ड, भियतनाम, दक्षिणी चीन, मलेसियामा पनि पाइन्छ । यसको उपयोगी अद्ग लहरा हो । यसको ढाँठ कमलपित्त, दम, खोकी, मधुमेह तथा पुरानो ज्वरो आदि रोगमा उपयोग गरिन्छ । यो जस्तोसुकै माटामा पनि हुर्कन सक्छ । खासगरी गर्मी ठाउँमा राम्ररी हुर्कन्छ । यसलाई कलमी वा वित्तबाट

सार्न सकिन्छ । डॉठको कलमीबाट नै यसका विरुवा तयार गरिन्दून् । यसका आँख्लासहितका करिब एकफिट जति लामा हाँगा काटेर माटो र बालुवा मिसाएको छ्याडमा रोपेर नसरीमा विरुवा तयार गरिन्दू । फागुन चैत्रतिर यसरी हाँगा काटी अलिकाति भाग जमिनमाथि पारेर सुताएर राखिन्दू र पानी दिइन्दू । यो विरुवा सारेको जमिनमा पानी जम्नु हुदैन किनकि यसको काण्ड गुदीदार हुने भएकाले कुहिने डर रहन्दू । यसरी नसरीमा राखिएका विरुवा असार साउनमा सार्न तयार हुन्दून् । यसका हाँगा सोभै जमिनमा गाडे पनि हुन्दू । असार र साउन महिना यो विरुवा सार्नका लागि उचित समय मानिन्दू । यसको फल असोजदेखि मद्दसिरसम्ममा पाक्छ । पाकेका राता फल टिपेर बाहिरी गुदी हटाएर केही दिन राम्ररी सुकाएर्पछि बिउ तयार हुन्दू । सदृकलन गरेको बिउ तत्कालै छरे पनि हुन्दू अथवा सदृकलित बिउलाई राम्ररी भण्डारण गरेर फागुन वा चैत्रतिर उमारेर पनि बेना तयार गर्न सकिन्दू । नसरीमा तयार गरिएका बेना खास गरी कुनै रुखको छेउमा लगाइन्दू किनकि यो रुखको सहारामा हुक्ने लहरेदार विरुवा हो ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) गुज्जोलाई लहरेदार पतझर विरुवा मान्नुको कारण के हो ?
 - (आ) गुज्जो कस्तो भूभागमा पाइन्दू ?
 - (इ) गुज्जोको उपयोगिता लेखुहोस् ।
 - (ई) गुज्जोका विरुवा तयार पार्ने तरिका के के हुन् ?
- (ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :
- (अ) अनुच्छेदमा प्रयोग भएको एउटा करण वाक्य टिपी अकरणमा वाक्यान्तरण गर्नुहोस् ।
 - (आ) 'डॉठको कलमीबाट नै यसका विरुवा तयार गरिन्दू ।' वाक्यलाई भूत र भविष्यत् कालमा वाक्यान्तरण गर्नुहोस् ।
 - (इ) अनुच्छेदबाट चन्द्रबिन्दु प्रयोग भएका दुईओटा शब्द टिप्नुहोस् ।

१४. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

मान्छेको मनमा उत्पन्न सुख, दुःख आदि मानवीय संवेग हुन् । सुनितामा पनि ती संवेग छन् । उनलाई घुम्न जान असाध्यै रहर छ तर उनका आमाबुबाले घुमाउन लाने समय निकाल्न सक्नुभएको छैन । आफूले घुम्न चाहेका ठाउँमा जान नपाएर सुनिता पनि दुखी छिन् । एक दिन बुबाले उनलाई थाहा नदिई पोखरा धुम्न जाने कुरा गर्दै त्यहाँ जानका लागि टिकट ल्याएको कुरा गर्नुभयो । त्यसपछि उनी निकै खुसी भएर रमाइन् अनि आमालाई अङ्गालो मार्दै खुसी साटिन् ।

माथिको सन्दर्भमा जस्तै तपाईंको परिवारका कुनै सदस्यले एक दिन तपाईंले सोच्दै नसोचेको उपहार ल्याइदिनुभयो, त्यो उपहार देखेर तपाईं खुसी हुनुभयो । यो खुसीको क्षण प्रस्तुत गर्दै कक्षामा मौखिक प्रस्तुति दिनुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १४ सुन्नुहोस् र दिइएका खाली ठाउँ भन्नुहोस् :

- (क) सद्गीतले मावन हृदयलाई तुल्याउँछ ।
- (ख) तीमध्ये नौमती बाजा समाजमा बढी प्रचलित बाजा हो ।
- (ग) समाजका हरेक मा यस किसिमका बाजा बजाइने गरिन्छ ।
- (घ) काठबाट निर्मित त्यस्ता वाद्यवादनमा हाम्रा नेपालीको पोखिएको हुन्छ ।

२. सुनाइ पाठ १४ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

- (क) सद्गीत भनेको के हो ?
- (ख) सद्गीतका दुई भाग कुन कुन हुन् ?
- (ग) नौमती बाजामा के के पर्छन् ?
- (घ) नौमती बाजा कस्तो अवसरमा बजाइन्छ ?

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

१. दिइएको तालिका पद्नुहोस् र साथीसँग छलफल गर्नुहोस् :

लिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
वचन	एकवचन
पुरुष	तृतीय पुरुष
काल	विविषा मिहिनेती छन्।
पक्ष	सामान्य पक्ष
भाव	सामान्यार्थ
वाच्य	कर्तृवाच्य
करण अकरण	करण

२. कोष्ठकमा दिइएको निर्देशनअनुसार वाक्यान्तरण गर्नुहोस् :

- (क) बहिनी विहाने उठछिन्। उनी नृत्य सिक्न बजारसम्म पुगिछन्। आमाले एक महिनादेखि यस तालिम केन्द्रमा भर्ना गरिदिनुभएको छ। उनले यो कुरा खुसी हुदै ठुली माझूलाई सुनाइन्। (लिङ्ग)
- (ख) उनीहरू सँगसँगै घर फर्के। उनीहरूले घर आउँदा गाउँलेका लागि कोसेली पनि किने। मोटा मान्देका लागि भनेर चिनी नभएको मिठाई भोलामा राखे। घर पुग्नै लाग्दा उनीहरूलाई सेता पहाडले स्वागत गर्न लागे भै आभास भएछ। (वचन)
- (ग) म कर्मशील हुन नेपाल आएँ। आफ्ने बारीमा परिज्ञा बगाउन थालेँ। मिहिनेतको कारण मैले राम्रै कमाइ गरेँ। घरखर्चबाहेकको आम्दानीलाई बैदुकमा लगेर जम्मा गरेँ। (द्वितीय पुरुष)
- (घ) त आफ्नो काम आफै गर। त आफ्नो काम अरुलाई नलगा। त स्वावलम्बी बन्। त देशलाई योगदान गर (उच्च आदर)
- (ङ) आमा सखारै उठ्ती हुन, जाँतामा कोदो पिन्दी हुन, बुबा रातमा मेलाबाट आएर अगोनाको छेउमा बसेर काँचोपात भुटेको तमाखु सोतेमा खाँदा हुन, त्यही त हो नि। (अभ्यस्त पक्ष)

३. 'घरको माया' एकाइकीबाट फरक फरक काल र पक्षका दुई दुईओटा वाक्य टिपी तिनलाई करण भए अकरण र अकरण भए करणमा रूपान्तरण गर्नुहोस् ।
 ४. दिइएको अनुच्छेद पढी चन्द्रविन्दु र शिरविन्दु प्रयोग भएका शब्द टिपी तिनको उच्चारण गर्नुहोस् :
- संयोग घाँस काट्न खरबारीमा गए । उनीसँगै म पनि गए । त्यहाँ सहिता, सहृत र संरचना पनि पुगेका थिए ।
५. 'घरको माया' एकाइकीबाट चन्द्रविन्दु र शिरविन्दु प्रयोग भएका शब्द खोजेर छुट्टाछुट्टै सूची बनाउनुहोस् ।
 ६. दिइएको अनुच्छेदलाई शुद्ध गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

सम्योग भोली आउला । सम्बिधानको पुस्तक ल्याउला । म त्यो पुस्तक पढ्ला । मैले देस को कानुन जान्नु पर्च । कानुन अनुषार हामी सबै चल्यौं भने मात्रै मुलुक बन्दू ।

सिर्जना र पारियोजना कार्य

१. कुनै एउटा ऐतिहासिक घटनालाई विषयवस्तु बनाएर संवाद लेख्नुहोस् ।
२. पुस्तकालय वा विद्युतीय सामग्रीको उपयोग गरी कुनै एउटा एकाइकी खोजेर त्यसको विषयवस्तु कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

दिनेश अधिकारी

सेताम्य कपाल फुलेकी बुढीका थोता दाँतहरू भैं

टक्रकक यता एउटा

दुक्रुकक उता एउटा

र यदाकदा अझगुरका भुप्पाहरूकै भाँतिमा

धेरै पराले र थोरै हुङ्गे छानाको टोपी लगाएर

एके ठाउँमा गुजमुजिएका केही घरहरू छन्

घरभित्र

अन्धविश्वासलाई विश्वास मानेर उगाइरहेका

केही मान्छेहरू छन्

समय, जहाँ घडीले हैन कुखुराको भालेले बताउने गर्दै

परदेश गएकाहरूको कुशल मझगाल

जहाँ अगेनामा नुन पढ्काएर अन्दाज गर्न सकिन्दै

विज्ञानको पनि बेगलै हुङ्गा छ गाउँमा

र आडमा घाम लाग्ने नलाग्ने कुराको ठेगान

बारीको उब्जाउ हेरेर यकिन गर्न सकिन्दै

यो मेरो देशको सुदूर पूर्वको गाउँ !

यो मेरो देशको सुदूर पश्चिमको गाउँ !

छिमेकी अगेनावाट आगो ओसारेर सुरु हुने यहाँको दिन

गोठमा, वस्तुभाउलाई घाँसपात हालेर केटाकेटी हुन्दै

थोता : दाँत पूरे वा खण्ड रूपमा नभएको

भाँति : कामको तौरतरिका, पढ्कित, किसिम

उगाइ : गाई, भैसी आदि पशुले निलिसकेको घाँस, पराल आदि फेरि मुखमा फकाई चपाउने काम

नेपाली, कक्षा १०

खेतमा गोरु नारेर तन्त्री हुन्छ
 र वेरलावेरलै मान्छेका ओठहरू भएर
 दिनभरि फलाकिरहन्छ
 दिनभरि हतारिरहन्छ
 आज जन्त जानुपछ, दलविरेको बिहे छ
 आज पर्म जानुपछ, घिसिडको छानो छाउनु छ
 आज धार्मी बसाउनुपछ, हिरेको छोरो सिकिस्त छ
 आज माइलीलाई नचाउनुपछ, भरे जात्रा छ
 राम ! राम !! जिम्दार बुढाको प्राण गएछ ।

जहाँको चपरी त्यहाँको दुवाली मरेर के लानु छ...
 एउटै इनार छ सम्पूर्ण गाउँमा
 र पनि कसैले पानी पिउन नपाएको गुनासो छैन
 मेलापात जानुपछ
 काखको नानीलाई मजेत्रोले पिठिउँमा बाँधेर
 निस्कन तयार छे जो कुनै पनि आमा
 आफ्नै सन्तान पनि भार हुन सक्छ भन्ने उसलाई थाहा छैन
 छ भने सबैलाई
 भकारो सोहोर्ने शैली थाहा छ
 अनौ समात्ने तरिका थाहा छ

पर्म	आफू आफूमा आलोपालो गरी एकले अकांको काम गरिदिने चलन
धार्मी	तन्त्रमन्त्र गरी भारफुक गर्ने व्यक्ति, भाँकी
जिम्दार	जमिनदार, भूर्पति, जिम्मावाल
मजेत्रो	महिलाले टाउकामा ओहने एकसरो कपडा, पछ्योरा
भकारो	गाङ्ग, भैंसी आदि पशुको मल, गोबरको थापो
अनौ	हलाको हातो वा मुठ

कोदालो अर्जाने कुरा थाहा छ
 बाली लगाउने र भित्र्याउने याम थाहा छ
 भाकल चढाउने दिन थाहा छ
 कुलो लगाउने पालो थाहा छ
 न चुनावले रोकछ यसलाई
 पट्याँस ! पट्याँस !!
 नाढ्लो भएर यो अहिले पनि कनिका निफनिरहेकै छ ।
 प्रिय सम्पादक !
 फेरि कुन देशको कल्पना गरेर छापिरहनुभएको छ तपाईँ
 बम वर्षाका खवरहरू
बालिग मताधिकारका कुराहरू
 साहित्यक आन्दोलनका इतिहासहरू
अन्तरिक्ष यानका गतिविधिहरू
 तपाईंले गर्व गर्ने सगरमाथालाई काँधमा बोकेर उभिएको यो गाउँ !
 तपाईंलाई नागरिकताको प्रमाणपत्र बाँझ्ने देशको जन्मदाता यो गाउँ !

अहिले पनि यो

ठिकीच्याउँ ! ठिकीच्याउँ !!

एउटा खुटटो उचालेर **ठिकीमा** उभिहरहेकै छ

घुर्र ! घुर्र !!

अहिले पनि यो

अजाङ्जे : हतियारमा साँध लगाउनु, धारिलो पानु

बालिग : बाल्यावस्था पार गरेको, उमेरदार, जवान

अन्तरिक्ष : पृथ्वी तथा ग्रह, नक्षत्र आदिका विचको वा दुई ग्रह र ताराका विचको खाली स्थान

डिकीच्याउँ : खुटटा खोच्याएर हिँझ्ने

डिकी : मान्छेले खुटटालै थिचेर उचाल्दै छोड्दै गरी धान, चिउरा आदि अन्त कुट्ने काठको चार पाटे यन्त्रविशेष

जाँतामा टाउको अद्याएर निदाइरहेकै छ
के गर्नु चुनावका घोषणापत्रहरू ?
सिंगान पुछ्ने कागजभन्दा बढी कामयाब हुन सक्तैन यो यिनीहरूलाई
के पढ्नु अन्तरिक्ष यानका गतिविधिहरू ?
दन्त्यकथाकै सिलसिला जोड्नुभन्दा बढी केही अर्थ छैन यसको पनि यिनीहरूलाई ।

कामयाब : सफलता प्राप्त भएको, इच्छा पूरा भएको, सफल

शब्दभण्डार

१. दिइएका शब्द र तिनका अर्थविच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
चपरी	लोकले युगाँदेखि संरक्षित गर्दै आएका कथा
दुवाली	उद्देश्यप्रति सत्यता वा वचनबद्धता घोषित गर्ने पत्र विशेष
भाकल	दुबो, भार आदिसमेतको माटाको चोइलो
घोषणापत्र	माछा मार्न वा जाल थाज बनाइएको खोलाको साँधुरो मुहानमा गाडिने छेका वा बार
दन्त्यकथा	जन्मदेखि मृत्युसम्म गरिने लोकसम्बद्ध व्यवहार जुनसुकै प्राणीको तरुण अवस्था आफ्नो इच्छा सिद्ध होस् भनेर गरिने पूजा

२. दिइएको अनुच्छेदबाट युग्म शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

हामीलाई आकर्स्मक आपत्तिविपत् पदी छिटोछरितो गरी छरछिमेकीको सरसहयोग लिन हारगुहारसमेत गर्नुपर्छ । गाउँठाउँ र सहरबजारमा जहाँ रहे पनि सानोतिनो कुरामा एकआपसमा भैझगडा गरेर एकअर्कालाई दोष लगाउने काम गर्नुहुँदैन । चाडबाड र मेलापर्व जस्ता मौकामा साथीभाइसँग भेटघाट गर्नु अनि मेलमिलाप गर्दै रमाइलो गर्नुपर्छ ।

३. दिइएका युग्म शब्द प्रयोग गरी एउटा अनुच्छेद लेख्नुहोस् :

छिटोछरितो, हाँसखेल, गाह्नोसाह्नो, पानीपधेँरो, नुहाइधुवाइ, सफासुगधर, साथीसङ्गी, कुराकानी, हितचित, सोचविचार

४. दिइएका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

कनिका, मेलापात, कोदालो, अरोनो, भकारो, अनी, जाँतो, गोठ

बोध र अभिव्यक्ति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

आड, अझगुर, पिठिउँ, गुनासो, अर्जान्जु, उञ्जाउ, अन्दाज

२. 'गाउँमाथि एउटा कविता' कवितालाई गति, यति मिलाई लयवाचन गर्नुहोस् ।

३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) 'गाउँमाथि एउटा कविता' कविताबाट तीन जोडी अन्त्यानुप्रास मिलेका शब्द पहिचान गरी भन्नुहोस् ।

(ख) कविताको सबैभन्दा छोटो पद्धक्ति कर्ति शब्दले बनेको छ, भन्नुहोस् ।

(ग) कवितामा 'सगरमाथालाई काँधमा बोकेर उभाएको' भन्ने सन्दर्भअंगि र पछि कुन कुन प्रसङ्ग आएका छन् ?

(घ) 'दन्त्यकथा यिनीहरूलाई' यो कथनभन्दा अगिको सन्दर्भ के हो ?

४. 'गाउँमाथि एउटा कविता' कविताका हरफलाई व्याकरणिक पदक्रममा रूपान्तरण गर्नुहोस् :

(क) फेरि कुन देशको कल्पना गरेर छापिरहनुभएको छ तपाईं

(ख) विज्ञानको पनि बेगलै ढढग छ गाउँमा

(ग) न चुनावले रोक्छ यसलाई

(घ) एउटै इनार छ सम्पूर्ण गाउँमा

(ङ) निस्कन तयार छे जो कुनै पनि आमा

(च) सिंगान पुछ्ने कागजभन्दा बढी कामयाब हुन सक्तैन यो यिनीहरूलाई

(छ) दन्त्यकथाकै सिलसिला जोड्नुभन्दा बढी केही अर्थ छैन यसको पनि यिनीहरूलाई

५. दिइएको कवितांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

यो, मेरो देशको सुदूर पूर्वको गाउँ !

यो, मेरो देशको सुदूर पश्चिमको गाउँ ।

छिमेकी अगेनाबाट आगो ओसारेर सुरु हुने यहाँको दिन
 गोठमा, वस्तुभाउलाई घाँसपात हालेर केटाकेटी हुन्छ
 खेतमा, गोरु नारेर तन्नेरी हुन्छ
 र बेगलाबेगलै मान्छेका ओठहरू भएर
 दिनभरि फलाकिरहन्छ
 दिनभरि हतारिरहन्छ ।

प्रश्नहरू

- (क) गाउँका मानिसले कस्तो पेसा व्यवसाय अपनाएका छन् ?
- (ख) कवितांशमा केटाकेटी र तन्नेरीले के के काम गर्ने उल्लेख छ ?
६. **दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :**
 - (क) 'गाउँमाथि एउटा कविता' कविताले समेटेको मुख्य विषयवस्तु के हो ?
 - (ख) यस कविताले नेपाली समाजमा कस्तो सन्देश प्रवाह गर्न खोजेको छ, चर्चा गर्नुहोस् ।
 - (ग) कविताले सम्पादकलाई कसरी सचेत गराएको छ ?
 - (घ) कवितामा व्यक्त भएको मूलभाव लेख्नुहोस् ।
७. **व्याख्या गर्नुहोस् :**
 - (क) तपाईंले गर्व गर्ने सगरमाथालाई काँधमा बोकेर उभिएको यो गाउँ !
 - (ख) जहाँको चपरी त्यहींको दुवाली मरेर के लानु छ ...।
८. 'गाउँमाथि एउटा कविता' कविताका आधारमा ग्रामीण परिवेशबारे साथीविच छलफल गरी निष्कर्ष लेख्नुहोस् ।
९. 'गाउँमाथि एउटा कविता' कविताको आधार लिई गाउँघरको जीवनस्तर माथि उठाउन कसरी सम्भव होला, कल्पना गरी लेख्नुहोस् ।

१०. आगामी पाँच वर्षपछि तपाईँको गाउँ वा टोलमा के के परिवर्तन आउलान्, अनुमान गरी लेख्नुहोस् ।
११. दिइएको अनुच्छेद पढनुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

हरेक धर्मले शुद्ध आचार वा सदाचारलाई परम धर्म मानेको पाइन्छ । सदाचारले मानिसलाई नैतिकताको मार्गमा अग्रसर गराउँछ । यसको अभावमा मानिस भौतिक सम्पन्नताले भरिपूर्ण भए पनि मनुष्यत्वका दृष्टिले जीर्ण वा कमजोर हुन्छ । हरेक मानिसभित्र सत् र असत् विचार हुन्छन् । सदाचारले नै मानिसका असत वा खराब विचारलाई नियन्त्रण गर्न सक्छ । सदाचारका लागि शरीर र मन दुवै परिव्रत हुनुपर्छ । सदाचारका पनि आफूनै नियम छन् । सदाचारी बन्लका लागि सत्य अनि मधुर वचन बोल्नुपर्छ । आफूभन्दा उमेरले ठुलालाई आदर र सम्मान एवम् सानालाई स्नेह र सम्मान गर्न जान्नुपर्छ । सकेसम्म अरुको भलाइमा मन लगाउनुपर्छ, नसके कसैको पनि कुभलो सोच्न पटककै हुँदैन । सबैले आआफूना कर्म र पेसाप्रति निष्ठावान् हुनुपर्छ । उदाहरणका लागि विद्यार्थीले पढाइमा एकाग्र र लगनशील बन्नु, कसैसैंग शत्रुता नराख्नु, माता, पिता र गुरुको आज्ञाकारी बन्नु, असल मित्रको सद्गत गर्नु, शाकाहारी र सन्तुलित भोजनमा जोड दिनु जस्ता कुरा तै सदाचारका आचरण हुन सक्छन् । यिनै सदाचार नै हाम्रा सत्कर्म हुन् । सत्कर्मको पालनाबाट मात्र जीवन सार्थक पानि सकिन्छ । संस्कृतमा भनाइ छ, ‘काक चेष्टा, बको ध्यान, स्वान निद्रा तथैव च’ अल्पहारी, गृहत्यारी विद्यार्थी पञ्च लक्षण अर्थात् कागको जस्तो चनाखोपन, बकुल्लाको जस्तो ध्यान वा एकाग्रता, कुकुरको जस्तो तुरन्तै जाग्न सक्ने सचेत निद्रा, थोरै भोजन गर्ने र पढनका लागि घरभन्दा टाढा रहने जस्ता विद्यार्थीले पालना गर्नुपर्ने पाँच लक्षण मानिएको छ । यसको आशय विद्यार्थीले पढाइमा एकचित्त भएर पढनु नै उसको असल लक्षण हो ।

(क) प्रश्नहरू

- (अ) सदाचारलाई किन परम धर्म भनिएको हो ?
- (आ) सदाचारका नियमको सूची बनाउनुहोस् ।
- (इ) सदाचारका लागि शरीर र कस्तो हुनुपर्छ ?
- (ई) विद्यार्थीका पञ्च लक्षण के के हुन् ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- (अ) अनुच्छेदको पहिलो वाक्यलाई आलइकारिक पदक्रममा बदल्नुहोस् ।
(आ) अनुच्छेदको अन्तिम वाक्यलाई दुईओटा वाक्यमा टुक्र्याउनुहोस् ।
(इ) अनुच्छेदबाट पञ्चम वर्ण प्रयोग भएका दुईओटा शब्द लेख्नुहोस् ।

१२. दिइएको अनुच्छेद पढी तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

छठ पर्व विशेष गरी तराईमा मनाइने ग्राष्ट्रिय पर्व हो । एउटै पोखरी या जलाशयको किनारमा सयौं श्रद्धालुले सूर्यको पूजा गर्ने चलन जातीय समन्वय र सद्भावको ज्वलन्त उदाहरण पनि हो । अहिले यस पर्वमा तराई समुदायका साथै अरू समुदायका श्रद्धालु पनि सहभागी हुने क्रम बढ्दो छ । यस पर्वमा तराई समुदायका मानिसले अरू समुदायका मनिसलाई समेत आमन्वण गरी रमाइलो गर्दै सामाजिक सद्भावको नमुना प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । हाल तराईका साथै पहाड र राजधानीका विभिन्न स्थानमा बसोबास गर्ने समुदायका मानिस मिलेर छठ पर्व मनाउँदा सबैको जीवनमा समानता, एकता र सद्भावको सन्देश प्रवाह भएको पाइन्छ ।

विभिन्न जातजातिका मानिस सहभागी भई कुनै चाडपर्व मनाएको सद्भावपूर्ण कुराकार्नीको नम्रता अभिनयसहित कदामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १५ सुन्नहोस् र उपयुक्त विकल्प छनोट गरी भन्नहोस् :

- (ग) सामाजिकीकरणबाट बालबालिकाको कस्तो क्षमता विकास गर्न सहयोग पुग्छ ?
(अ) शारीरिक विकास	(आ) व्यक्तित्व विकास
(इ) आर्थिक विकास	(ई) संवेगात्मक विकास
- (घ) मानिस कस्तो प्राणी हो ?
(अ) सामाजिक	(आ) राजनीतिक
(इ) शिक्षित	(ई) भावनात्मक

२. सामाजिकीकरणबाट व्यक्तिलाई कस्ता फाइदा पुग्छन्, सुनाइ पाठ १५ का आधारमा लेख्नुहोस् ।

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

१. दिइएको अनुच्छेदबाट व्याकरणिक र आलड्कारिक पदक्रम भएका वाक्य छुट्याएर लेख्नुहोस् :

काला बादलले नपाएको दुख पाउने गरी फस्यो रने नराम्रोसँग । श्रीमतीले ठिकीच्याउँको कुरा नभनेको भए पनि हुन्थ्यो । रने नरिसाएको भए पनि हुन्थ्यो । रनेले ठिकीच्याउँ किरालाई नमारेको भए पनि हुन्थ्यो । नखाएको विष लाग्यो धनेका जिन्दगीमा । कोही पनि नपरोस् यस्तो परिवन्दमा बरै ।

२. दिइएको अनुच्छेदलाई आलड्कारिक पदक्रममा बदल्नुहोस् :

बालक परेवाको हुलनिर पुग्यो । सेता परेवा भुरुर उडे । बालक पनि सेता परेवासँग भुरुर उड्न खोज्यो । परेवा परको रुखमा गएर बसे । बालकले परेवालाई हेयो । परेवा माकुरघुर गरी कराए । परेवाले बालकलाई बाइ बाइ भने होलान् । बालकले हात उठाएर परेवालाई बोलाएको इसारा गय्यो । परेवाले भोलि आउला है भने ।

३. ‘गाउँमाथि एउटा कविता’ कविताबाट कुनै तीनओटा आलड्कारिक पदक्रमका वाक्य टिप्पी तिनलाई व्याकरणिक पदक्रममा रूपान्तरण गर्नुहोस् ।

४. दिइएको उदाहरणलाई आधार मानी ड, ब, ण, न, म जस्ता पञ्चम वर्ण र शिरबिन्दु प्रयोग भएका चार चारओटा शब्द लेख्नुहोस् र तिनको शुद्ध उच्चारण

गर्नुहोस् :

- (क) क, ख, ग, घ वर्णको अगि ढ आउने शब्द, जस्तै : मढुगल,
- (ख) च, छ, ज, झ वर्णको अगि ङ आउने शब्द, जस्तै : व्यञ्जन,
- (ग) ट, ठ, ड, ढ वर्णको अगि ण आउने शब्द, जस्तै : पण्डित,
- (घ) त, थ, द, ध वर्णको अगि न आउने शब्द, जस्तै : सन्तोष,
- (ङ) प, फ, ब, भ वर्णको अगि म आउने शब्द, जस्तै : स्तम्भ,
- (च) य, र, ल, व, श, ष, स, ह, झ अगि शिरविन्दु आउने शब्द, जस्तै : संरक्षण,....
५. 'गाउँमाथि एउटा कविता' कविताबाट पञ्चम वर्ण प्रयोग भएका शब्द टिपोट गर्नुहोस् ।
६. दिइएको अनुच्छेदलाई शिरविन्दु प्रयोग भएका ठाउँमा पञ्चम वर्ण (ङ, झ, ण, न, म) र पञ्चम वर्ण प्रयोग भएका ठाउँमा शिरविन्दु बनाएर शुद्ध गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस्
:

पंकज, शंकर, संजय, संचित, कंटकनाथ, पंडित, संतोष, पफा, खेलकुद प्रतियोगिताबारे छलफल गर्दै थिए । त्यसै वेला सम्योग, सम्भवना, सम्लग्न, सम्शय, सहिता आए । उनीहरूले सम्वाद गर्न थाले ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

१. 'मानव' शीर्षकमा एउटा कविता रचना गर्नुहोस् ।
२. पुस्तकालयबाट एउटा बाल कविता खोजी त्यसको मूलभाव कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

विना थिए

सहरको त्यो व्यस्त चोकको मध्यभागको दृश्य मेरो कार्यालयको भ्यालबाट लगभग पुरे देख सकिन्थ्यो । त्यहाँबाट अनेक रड, अनेक आकृति मात्र होइन, थरी थरीका गतिविधिसमेत मेरा आँखामा वेला वेला ठोकिन आइपुग्ये । कुनै दृश्य निकै लोभलागदा हुन्थे त कुनै दृश्य विछिटै पट्यारलागदा ! कम्प्युटरको स्क्रिनलाई छलेर वेला वेला मेरा चञ्चले आँखा भ्यालतिर हुत्तिन्थे । मलाई थाहा थियो ! आजभोलि मलाई मेरा आँखा निकै लोभी हुन थालेका छन् ।

मेरा लोभी आँखाले कोठाको भित्तामा टाँगिएको वृत्ताकार घडी हेरे । त्यहाँ हरियो पृष्ठभूमिमा सेता सुई आआफ्नै लयमा सामूहिक नृत्यमा मस्त थिए । घडीका सुईको त्यो नीरस नाचले न त मेरो मनमा कुनै तरहङ्ग ल्यायो न त कुनै उमझग नै । हृदयमा कसैले मेरो वोभिलो दैनिकीको सुन्दर तर हलुदुगो फूलको बुकी राखिदिए जस्तो मात्र आभास भयो ।

‘शुभकामना, याइंगी ! आज तिम्रो जन्मदिन । भेरे साभको भान्दा केही विशेष बनाउँछु । छिटै घर आऊ है ।’ घरबाट निस्कँदानिस्कदै आमाले भन्नुभएको थियो ।

आमा हुनुहुन्थ्यो करिब ४९ वर्षकी बाटुलो मुखाकृतिकी । उहाँको अनुहारमा चिउँडाको चुच्चो कतै हराए जस्तै देखिन्थ्यो । गोलै जोर आँखाको बिचमा डल्लो आकारको नाक थपक्क बसेको थियो । सेतो चिमालो फूलको रड झै लाग्ने नरम छाला जिउभरि ओढेकी । भाग्यलाई आमन्त्रित गरिएको हो कि झै लाग्ने सिनित परेको निधार । आँखाका चेप भने केही असजिलोसँग खुम्चिएका छन् र हाँस्दा ती अझै खुम्चन्छन् । उमेरभन्दा निकै ढिला

आभास भान, भक्कल्को

सिनित केही नरहने गरी हटाइएको, समाज गरिएको

हिंडिरहेको जस्ता देखिने छोटा छोटा, मोटा मोटा र पुढुकका हातगोडा ।

घरमा आमा र म मात्रै थियौं । आमा र म दुवै जागिरे थियौं । म निजी कार्यालयमा काम गर्थे भने आमा सरकारी कार्यालयमा । म विहान आठ बजे निस्कन्थै, आमा नौ बजे निस्कन्हुन्थ्यो । पदको प्रकृति र कदका दृष्टिले मेरोभन्दा अलिक होलो थियो उहाँको जागिर । म विहानको चियाखाजा बनाउँथै, साँझको खाना आमा तयार पार्नुहुन्थ्यो । भान्दा, बरन्डा, आँगन, बगैँचामा मेरोभन्दा बेसी आमाका हात चल्ये ।

“कर्ति चल्द्यौ कमलकी आमा तिमी ? याइजीलाई पनि अद्वाऊ न । यसो घरधन्दा, बारीमा याइजीलाई सधाउन भन !” आमाको हैरानी र धपेडी देखेर हुनुपर्छ । छिमेकी काकी आमालाई यसो भन्तुहुन्थ्यो ।

“म अहिल्यै बुढी भइसकै भन्ने ठानेको ? यति काम गर्न सकिदनै सोचेछ । हातगोडा तगडै छन् । याइजीलाई कामको धपेडी छ । म कामबाट अलिक छिटो आइपुगछु । मलाई फुर्सद भएरै गरेकी हुँ ।” यसो भन्दाभन्दै मानौं आमाका अनुहारमा बाबर पाक्थ्यो । यसो भनैर आमा अनुहारमा बाबर पकाउनुहुन्थ्यो । सेतो, फराकिलो, नरम र स्वादिलो बाबर ।

आमाको अनुहार जस्तै हृदय पनि उज्ज्यालो थियो । मैले आमालाई अँधेरो रडमा कहिल्यै देखिनै । अपवादमा एक पटक बाहेक । सायद एउटा विषादपूर्ण समय थियो त्यो । त्यस यता आमा पर परसम्म फैलिएको निलो आकाश भै सफा र शान्त देखिनुहुन्थ्यो । आमालाई देख्ना मेरो हृदयको क्षोभ एक एक गरेर मरेर जान्थ्यो । आमा मेरो उत्प्रेरणाको केन्द्रविन्दु हुनुहुन्थ्यो ।

पहिले म बढारकुहार, सरसफाई र पकाइतुल्याई मात्र गर्ने एकदम घरेलु महिला थिए । मैले गर्ने काम त्यात नै थिए । दराजमा स्नातक तहको प्रमाणपत्र सुरक्षित राखेकी थिए । दराजबाट ती प्रमाणपत्र झिकेर दरखास्त हाल्न मलाई आमाले नै उत्प्रेरित गर्नुभएको थियो ।

त्यस बेला म २५ वर्षकी युवती थिए तर मेरो दैनिकीबाट भने आमा आत्तिनुभएको थियो । मेरा लागि हताश समय थियो त्यो । त्यो उमेरमा पनि म साथीसँगीबाट टाढा, आफन्तबाट टाढा र छिमेकीबाट पनि टाढा । त्यतिमात्रै कहाँ हो र ? म आफैबाट पनि टाढा थिए । कौसीमा घन्टौं अडिन सक्खै । घामको आकार हेरेर, धितिजको रड हेरेर नियालेर घन्टौं हराउन सक्खै । सीमित दायराभित्र थियो मेरो असीमित एकाकीपन । सायद मेरो यही

धपेडी काम वा अत्यधिक परिश्रमबाट हुने थकान

धितिज पृथ्वी र आकाश जोडिएको जस्तो देखिने स्थान

तंपाती, कक्षा १०

स्वभाव नै आमाको टाउको दुखाइको विषय बनेको थियो ।

“तिमीले अब जागिर वा व्यवसाय गर्नुपर्छ याइजी, यसरी घोल्लएर हुँदैन ।” आमाले मेरो हातै समाएर भन्नुभएको थियो; नरमसंग र मायालु स्वरमा ।

आमा मलाई कतै कुनै काममा व्यस्त राख्न चाहनुहुन्थ्यो । उहाँको हातमा पत्रिका थियो । त्यसको तेस्रो पृष्ठको पुछारमा जागिरका लागि दरखास्त आहवान गरिएको थियो । घरेलु कामदार व्यवस्थापनको कार्यालयमा सहायक व्यवस्थापक पदको विज्ञापन रहेछ त्यो ।

“त्यहाँ विभिन्न मानिस आउँछन्, कामको खोजीमा । मान्छे घर घरमा काम खोज हिँड्दैनन् अचेल । यस्तै कार्यालयबाट सम्पर्क गर्ने हो । जस्तो कि हाम्रो घरमा काम गर्ने मान्छे राख्नु छ भने हामीले त्यस्तो कार्यालयमा सम्पर्क गर्नुपर्छ । उनीहरूले समय, सेवा सुविधाअनुसारको मान्छे पठाइदिन्छन् । त्यसबापत कर्मसन लिन्छन् ।” आमाले त्यस कार्यालयको कामको प्रकृति र जिम्मेवारीबारे बुझाउनुभएको थियो । त्यसपछि निकै विश्वस्त भएर मलाई कामका लागि निवेदन लेख्न भन्नुभएको थियो ।

दुई वर्षअगि

कार्यालय रहेको भवन चोकको दाहिने मोडमै थियो । जम्माजम्मी चार तलाको खरानी रडको भवन थियो त्यो । जागिरका लागि निवेदन र प्रमाणपत्र बोकेर म दोस्रो तलाको एउटा कोठामा पुर्णे । मूल होकाबाट प्रवेश गर्नेवित्तकै प्रतीक्षा कक्ष थियो । त्यससंगै अरु तीनओटा कोठा थिए ।

त्यस दिन मैले हारियो रडको कुर्थासलवार लगाएकी थिएँ । कपालको जुरो फुकाएकी थिएँ । अगाडिको स्यारी कपाललाई अनुहारमा छारिन दिएकी थिएँ । यो शैलीले मेरो चेप्टो अनुहार लाम्चो देखिन्थ्यो । म आफूलाई विश्वस्त देखाउन चाहन्थ्यै ।

“के म भित्र आउन सक्छु सर ?” मैले सक्दो नरम आवाजमा अनुमति मार्गे ।

सुरज कुमार, प्रमुख व्यवस्थापक ।

होका अलिकर्ति घचेडै ।

“आउनुहोस !” भित्रबाट भद्र आवाज आयो । म भित्र पसें ।

निलो रडका भित्ता छन् ! पूर्वपटटिको भित्तामा चकलेटी खापा भएको भ्याल छ र त्यसले बैजनी तर पारदर्शी पर्दा ओढेको छ । उत्तरपटटिको भित्तामा घडी छ र त्यस घडीको

देव्रेतर्फ मनमोहक चित्र टाँगिएका छन् । त्यहाँ भएका भरना, ढुङ्गा, घाँस आदिका चित्र निकै कलात्मक थिए । तिनै चित्रको ठिकमुनि खरानी रडको पाइन्ट र निलो चेक सट्टमा सजिएका भेटिए व्यवस्थापक । भखेर अमिलो पसाउन लागेका भोगटे जस्तै पुक्क परेका उनका गाला । उनका चिम्सा आँखा भने गहिरो खाडलभित्र पसेका जस्ता देखिन्थ्ये । उनको बडेमाका निधार र दुई हातले एकसाथ सोहोरेर पछाडि हुत्याए जस्तो शैलीको कालो कपाल छ । मध्यम आकारको दुई फ्लेटा परेको चिउँडो छ र कोदाको पिठो जस्तो अनुहारको छालाको रड छ ।

“कमल पनि यस्तै शैलीमा कपाल राख्यो । चिउँडाको बुनोट र आँखाका आकार लगभग मिल्दा रहेछन् ।” खण्भरलाई म एकोहोरिएछु ।

“बस्नुहोस् ।” म उभिएको देखेर व्यवस्थापकले अनुरोध गरे ।

धन्यवाद ।

नाम ?

याहुर्जी ।

बसाह ?

सल्लेरीटार ।

हामीविच करिब १५ मिनेट संवाद भयो । त्यसै दिन थाहा भयो, सुरज सञ्चालक पनि हुन् र व्यवस्थापक पनि । भोलिपल्टदेखि मैले सहव्यवस्थापकको जिम्मेवारी सम्हाल्ने भएँ । मैले अनुहारमा जाति सक्दो गुलाफ फुलाएँ ।

अब मेरो दिनदर्याको अनुहार बदलियो । मेरो दैनिकी छाटियो । विहानको नास्ता गरेर म कार्यालय निस्कन्थैँ । पकाउने काम पूर्णतया आमाको भागमा पत्यो । म कामबाट फर्किँदा साँझ अबेर हुन्थ्यो । शरद र शिशिरका दिनमा रात तै पथ्यो । कार्यालयमा सुरज सर, भाह, मलगायत अन्य कमचारी थियो । त्यो भाहले कार्यालयको ढोका खोल्थ्यो, कोठा सफा गर्थ्यो, पानी तताउँथ्यो ।

कार्यालयमा घरेलु कामका लागि मानिस सम्पर्कमा आउँथे । म तिनीहस्तको व्यक्तिगत विवरण लिन्थैँ । कम्प्युटरमा ढाटा राख्यैँ, डकुमेन्ट बनाउँथैँ र सुरज सरलाई जानकारी गराउँथैँ । सहरमा कामदारको माग बढौदै गएको थियो भने विश्वासिलो कामदारको आपूर्ति हाम्रो जिम्मेवारी थियो । सुरज सर यस विषयमा एकदम सचेत हुनुहुन्थ्यो । कामदारको नेपाली, कक्षा १०

माग गर्ने घरधनीका बारेमा उत्तिकै सचेत र गम्भीर पर्नि ।

एक पटक एक जना महिला कामको खोजीमा कार्यालयमा आएकी थिइन् । निलो ओठ भएकी, कपाल घुमुकिएर काँधमै हराएको जस्तो र कचौरा जस्तै कान एकदमसँग खुम्चिएका । शरीरको छाला चुन जस्तो निक्खर सेतो र फुसो देखिन्थ्यो । गहिरो तलाउ जस्ता हरिया आँखा थिए । गालाका हाड घोच्चान् जस्ता पटुस्स उक्सिएका ।

“तपाइँको नाम ?”

“शन्तमाया ।” दुई हात जोडेर नमस्कार भावमा जबाफ दिइन् ।

“यहाँ कसले भनेर आउनुभएको ?”

“सुनमायाले भनेकी, मेरी साथी । पहिले हामीसँगै ज्यामी काम गारेका । उसले राम्रो घरभित्र काम गारेको मोइले थाहा पायो । त्यस्तै घर पायो भने मो नि गाढूँ । बाहिर ता डार लाग्छ, घामको, पानीको, ठेक्दारको । उसैले ता हो यता जाऊ भानेको । जासारी भाए नि मोलाई काम मिलाइदिनु मिस ।” पात जसरी हल्लिरहेको थियो शन्तमायाको शरीर ।

शन्तमाया २३ वर्षको हुँदा उनको श्रीमान् वितेका रहेछन् । श्रीमान् वितेको १३ दिनदेखि ज्यामी काममा हिँडेकी रहिछिन् । उफ् कठैबरा ! उनी शारीरिक रूपले अत्यन्तै कमजोर देखिन्थिन् ।

मैले शन्तमायाको व्यक्तिगत विवरण बनाएँ ।

नाम : शन्तमाया तामाङ

उमेर : ३० वर्ष

सन्तान : एक छोरा, एक छोरी

ठेगाना : भोले गाउँपालिका, ३

एक हप्तापछि शन्तमायाले काम गर्न थालिन् । उनले काम गर्ने घर सेवानिवृत्त डाक्टर दम्पतीको थियो । घरमा दम्पती मात्रै थिए । दुई भाइ छोरा देशबाहिर गएका थिए । फराकिलो कम्पाउन्ड र बगैँचा । साठे दुईतले घर । ती दम्पतीलाई घर व्यवस्थापनमा सक्स थियो । बगैँचामा चल्ने मिहिनेती हातको खाँचो थियो । भान्धामा, बाथरुममा, कौसीमा जतातै चल्ने छारिता पैतालाको आवश्यकता थियो । समग्रमा हमानदारिताका

सक्स : सास्ती, दुख

साथ काम गरिदिने कामदारको आवश्यकता थियो । हाम्रो अफिसमा दम्पती ने आएका थिए । उनीहरूले महिला कामदारलाई प्राथमिकता दिएका थिए । शन्तमायाको व्यक्तिगत विवरण हेरेर उनीहरू खुसी भएका थिए । शन्तमायाले बिहान सात बजेदेखि साँझ पाँच बजेसम्म त्यही घरमा काम गर्न थालेकी थिइन् । उनी पनि डाक्टर दम्पतीले उपलब्ध गराएको पारिश्रमिकमा खुसी थिइन् । त्यसमाथि पनि चाडबाडमा थप रकम र कपडा पाउन थालिन् शन्तमायाले ।

एक पटक शन्तमाया हाम्रो कार्यालयमा आएकी थिइन् । उनको अनुहारमा चिल्लोपन बढेको थियो । शरीरमा हेर्नु हुने गरी मासु पसेको थियो । गालाका हाड पुरिन लागेका थिए । निधारमा बडेमाको कालो मखमली टीका लगाएकी थिइन् ।

“याङ्गजी तिमीलाई हरियो कुर्था र टीका खुब सुहाउँछ ।” कुनै दिन सुरज सरले भनेका थिए ।

त्यस दिन मैले आफूलाई निकै हलुका महसुस गरेकी थिएँ । जीवनमा सानो घटनाले पनि अथाह खुसी दिन सक्दौरहेछ । मैले त्यस दिन आभास गरेकी थिएँ ।

“अहो ! तपाईं त अझै रासी देखिनु भएछ ।” मैले जिस्कै भनेँ ।

शन्तमाया थोरै लजाइन् । ओढिरहेको पछ्यौराको छेउ गाँठो पार्न थालिन् ।

“मोइले व्या गारें मिस । उसले मोलाई धेरै माया गार्दै । मो काम गाने घरमै ढाइभर काम गार्दै ।” शन्तमायाले आधा घण्टामा वर्ष दिनको घटना अगाडि पछाडि गरेर सुनाइन् ।

खुसी हुनुको कारण अर्को पनि थियो । डाक्टर दम्पतीका ढाइभर रहेछन्, नुवाकोटका सानु तामाड । उनी ४९ वर्षका रहेछन् । सानु तामाडकी श्रीमती तीन वर्षअग्य वितेकी रहिछन् । दुई छोरीका बाउ सानुसँग शन्तमायाले विहे गरिद्धिन् । व्याकरण नमिले पनि शन्तमायाको प्रस्तुतिमा लय मिलेको थियो, जीवनको लय । एक्लो हुँदाको अनुभव, हैरानी र अभावका छन्द भद्रगका विच अहिलेसँगे हुँदाको अनुभवको सुरिलो लय । सानुसँगको संसर्गले दिएको चिरन्तन खुसी । कहिलेकाही हुने खटपटले दिएको क्षणिक पीडा । कहिले स्वादिलो छेडखानी त कहिले गहिरो मायापिरती । यस्तै यस्तै ... ।

पारिश्रमिक परिश्रम वा कुनै काम गरेवापत दिहने धन, ज्याला

अथाह धेरै, अगाड

चिरन्तन प्राचीन कालदेखिको, पुरातन

नेपाली, कक्षा १०

साथ काम गरिदिने कामदारको आवश्यकता थियो । हाम्रो अफिसमा दम्पती ने आएका थिए । उनीहरूले महिला कामदारलाई प्राथमिकता दिएका थिए । शन्तमायाको व्यक्तिगत विवरण हेरेर उनीहरू खुसी भएका थिए । शन्तमायाले बिहान सात बजेदेखि साँझ पाँच बजेसम्म त्यही घरमा काम गर्न थालेकी थिइन् । उनी पनि डाक्टर दम्पतीले उपलब्ध गराएको पारिश्रमिकमा खुसी थिइन् । त्यसमाथि पनि चाडबाडमा थप रकम र कपडा पाउन थालिन् शन्तमायाले ।

एक पटक शन्तमाया हाम्रो कार्यालयमा आएकी थिइन् । उनको अनुहारमा चिल्लोपन बढेको थियो । शरीरमा हेर्नु हुने गरी मासु पसेको थियो । गालाका हाड पुरिन लागेका थिए । निधारमा बडेमाको कालो मखमली टीका लगाएकी थिइन् ।

“याङ्गजी तिमीलाई हरियो कुर्था र टीका खुब सुहाउँछ ।” कुनै दिन सुरज सरले भनेका थिए ।

त्यस दिन मैले आफूलाई निकै हलुका महसुस गरेकी थिएँ । जीवनमा सानो घटनाले पनि अथाह खुसी दिन सक्दौरहेछ । मैले त्यस दिन आभास गरेकी थिएँ ।

“अहो ! तपाईं त अझै रासी देखिनु भएछ ।” मैले जिस्कै भनें ।

शन्तमाया थोरै लजाइन् । ओढिरहेको पछ्यौराको छेउ गाँठो पार्न थालिन् ।

“मोइले व्या गारें मिस । उसले मोलाई धेरै माया गार्दै । मो काम गाने घरमै ढाइभर काम गार्दै ।” शन्तमायाले आधा घण्टामा वर्ष दिनको घटना अगाडि पछाडि गरेर सुनाइन् ।

खुसी हुनुको कारण अर्को पनि थियो । डाक्टर दम्पतीका ढाइभर रहेछन्, नुवाकोटका सानु तामाड । उनी ४९ वर्षका रहेछन् । सानु तामाडकी श्रीमती तीन वर्षअग्य वितेकी रहिछन् । दुई छोरीका बाउ सानुसँग शन्तमायाले विहे गरिद्धिन् । व्याकरण नमिले पनि शन्तमायाको प्रस्तुतिमा लय मिलेको थियो, जीवनको लय । एक्लो हुँदाको अनुभव, हैरानी र अभावका छन्द भद्रगका विच अहिलेसँगे हुँदाको अनुभवको सुरिलो लय । सानुसँगको संसर्गले दिएको चिरन्तन खुसी । कहिलेकाही हुने खटपटले दिएको क्षणिक पीडा । कहिले स्वादिलो छेडखानी त कहिले गहिरो मायापिरती । यस्तै यस्तै ... ।

पारिश्रमिक परिश्रम वा कुनै काम गरेवापत दिहने धन, ज्याला

अथाह धेरै, अगाड

चिरन्तन प्राचीन कालदेखिको, पुरातन

नेपाली, कक्षा १०

पुसको महिना, घाम दिउँसो मात्र क्षितिजमा भुत्ती खेल्न पुग्छ । साँझ हुँदा नहुँदै झमक्क रात पर्छ । कार्यालयको भित्तामा समय लगातार उकालो उक्तिरहेको थियो । अगिपछि त्यो उक्लेर पाँचमा पुरदा पनि मलाई हतारो लाग्दैन थियो तर आज चार बजेर पन्थ मिनेट हुँदा म अधैर्य भए । म जुरुक्क उठें । सुरज सरको कोठाको ढोका ठेलें ।

“याहुंजी, डिनरमा जाने होइन ?” सुरज सरले हाँस्दै सोधे ।

“उम ।” मैले टाउको हल्लाएँ । दुई पटक चिउँडाले छाती छोडूँला भै गरी । म सुरज सरको टेबलअगाडि ठिह्ग उभिएकी थिएँ ।

“तिमीले आज आमालाई भनिनौ ? साँझ बाहिर खाना खाएर आउँछ भनेर ।” यो प्रश्न सोधिरहेदा सुरज सरको अनुहारमा हेरानी देखिन्थ्यो ।

“वर्ष दिन भइसक्यो । तिमीले अब खुलस्तसँग आमालाई भन्नुपर्छ । हाम्रो सम्बन्धलाई निकास त दिनैपर्छ ।”

पछिल्लो दुई महिनादेखि सुरज सर लगातार यसै भनिरहेका थिए तर मेरो मनमा आतइकको तुवाँलो मडारिरहेको थियो । आमाले कति विश्वासले जागिर खान पठाउनुभएको छ । म भने सुरजसँग प्रेममा छु । आमालाई कसरी भन्ने यस्तो कुरा ? भनिहाले भने के सोच्नुहोला ? कसरी सामना गर्ने त्यो परिस्थितिको ? यही रिले सोचाइले मेरो टाउको रिहगाइरहेको थियो ।

“आज भन्छ । जसरी पनि ।” मैले छोटोमा उत्तर दिएँ । सुरजको अनुहारमा गुलाफी रड छारियो ।

सुरज र म नजिकैको रेस्टुराँमा खाना खाएर फर्कियौँ ।

घर पुरदा रातको साहें आठ बज्यो । बरन्डामा स्कुटी पार्क गरें र घरभित्र पसें ।

आमा बैठक कोठामा हुनुहुन्थ्यो । उहाँको हातमा टिभीको रिमोट थियो । दाहिने हातको बुढीऔलाले किचिक्किचिक पारेर रिमोट थिर्चिरहनुभएको देखें । म एक पटक फिस्य हाँसें तर आमा एक पटक अलिकति पनि हाँस्नुभएन । म सरासर सुल्ने कोठामा पसें । कपडा परिवतन गरें, बाथरुम पसें र हातमुख धोएर निस्किएँ । आमाको हातको औलो अझै टिभी रिमोट थिच्छ व्यस्त थियो ।

“आसा, रिसाउनुभयो ? आज साथीहरूले साहै कर गरे । उनीहरूसँगै बाहिरै जन्मदिन मनाउन बाध्य भए, क्षमा गर्नुहोला !” रिमोट समाइरहेको आमाको हात च्याप्प समाएर मैले भनें ।

“तिम्रो जन्मदिन भनेर मैले मिहिनेतले भान्छा तयार गरें । आज मात्रै होइन तिमीले धेरै पटक यस्तो गरिसक्यौ ।” आमाका आँखाका परेला पर्लकपर्लक भए । आँसुका ससाना ढिक्का देखिए ।

“आमा, मैले निकै दिनदेखि तपाहँसँग भूट बोलिरहें । साँच्चै भन्नुपदां म प्रेममा छु, कसैसँग । आज ऊसंगै खाना खाएर फर्किएकी हुँ । ऊ मसँग विहे गर्न चाहन्छ ।” मैले एकै सासमा भनें । भएभरको साहस बढुलेर ।

आँखाहरू भने लज्जाबोध गर्दै भुइमा भरिहाले । आमाको अनुहार कस्तो देखियो ? मैले हेनै सकिनै । अब आमाले के भन्नुहन्छ ? मेरो उकुसमुकुस बढेर आयो । निकासका लागि मेरा आँखा बग्न थाले ।

आमाले हठात मेरो हातबाट आफ्नो हात छुटाउनुभयो । रिमोट थिचेर टिभी बन्द गर्नुभयो । कोठामा हामी दुईको सुकक्सुक्क टडकारो सुनियो । त्यसपछि कोठामा निकैबेर शून्यता छायो । विस्तारै आमाले टाउको उठाउनुभयो । मेरो चिउँडो उचाल्नुभयो । आमाका आँखा भने एकाग्रताका साथ भित्तामा टाँसिएका थिए । भित्तामा हाँसिरहेको फोटो थियो कमलको ।

“याहुजी, त्यो दुर्घटनामा कमल नवितेको भए तिमी मेरो बुहारी नै रहन्य्यौ । अहिले तिमी मेरो छोरी हौ । म महसुस गर्न सक्छु एकलो बाँच राति सकस हुन्छ भनेर । मैले कमलको बुवाविना विताएको यो १९ वर्षले बोध गराएको छ । म बुझ्छु तिम्रो मनस्थिति । तिमी ऊसँग भावी जीवन बिताउन तयार छ्यौ भने मैले रोक्ने कुरै छैन । तर, एउटा सर्त छ ।” आमाले अगिपछि भन्दा मसिनोसँग भन्नुभयो । निकैबेरसम्म मेरो टाउकामा आमाका हात सल्ललाइरहे ।

यो अप्रत्यासित परिस्थितिले म अबाक् भएँ ।

कमल मेरो अमूल्य रत्न थियो । जो मैले हेदा हेदै विलीन भएर गयो, सपना जस्तो । एक झमक निदाएर बिउँभदा मसँग कमल थिएन । उसको यादले मेरो छाती गहुङ्गागो भएर आयो ।

त्यो दिन मेरो जीवनको सबैभन्दा भयानक दिन थियो । त्यो आधिबेहरी र हुरी जस्तो समय । अचानक कताबाट चल्यो । मेरो सुन्दर संसार तहसनहस पाय्यो । कमल कार्यालयबाट फक्किंदा भएको त्यो मोटरसाइकल दुर्घटना । उफ् । ऊसँग मैले छोटो समय व्यतीत गरें । छोटो समयमै गहिरो माया दिएर ऊ गयो । कमलको अनुपस्थितिले दिएको छटपटी असहज थियो ।

निकैपछि मैले सुरजमा कता कता कमलको प्रतिछाया भेटें । सुरज मेरो प्यारो कमलको आभास लिएर जीवनमा आए । मधित्र कतै फेरि एक पटक बाँच्ने चाहना जागृत भएको छ ।

“म सारा सर्त मान्छु आमा ।” म भक्भकाएँ ।

“तिमी दुई जना विहेपछि पनि मरसँगै वस्नुपर्छ । यो बुढेसकालमा आमालाई छाडेर जान पाउन्नो ।” आमाले मेरो चिउँडो उचाल्दै भन्नुभयो । उहाँका आँखा ओभाएका थिए ।

खुसी घाँटीमा अडकिए जस्तो भयो । बोल्ने गाहो भयो । मैले आमालाई गम्ल्याइड अँगालो हालें । आमाको छातीबाट न्यानो प्रसार भएर मेरो भित्र हृदयमा पुरयो । म निकै बेरसम्म अँगालोमै बेरिहरहें । मेरो हिक्क भन् भन् बढेर आयो ।

आमासँगको मातृवात्सल्यको अभिनव आयाममा म प्रेमको महासागरमा झुविरहेकी थिएँ ।

अभिनव : अनुकरण, हाउभाउ

शब्दभण्डार

१. दिइएका शब्द र अर्थबिच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
अपवाद	अति ठुलो
क्षेभ	दिक्षारी
लबज	निराश
बडेमा	नियमसँग नमिल्ने
हेरानी	असन्तोष
हताश	बोली
	स्वाभाविक

आपत्तिजनक व्यवहार आदिवाट उत्पन्न हुने व्याकुलतासहितको रिस

२. दिइएका उखान टुक्काका अर्थबारे कक्षामा छलफल गर्नुहोस् । तीनओटा उखान र तीनओटा टुक्का प्रयोग गरी अनुच्छेद लेख्नुहोस् :

अल्छीको ओठमा आहानको भुप्पा, आफू भलो त जगतै भलो, उचालेको कुकुरले मृग मादैन, एक हातले ताली बज्दैन, के निहुं पाऊँ ? कनिका बुकाऊँ, शोक न सुर्ता भोक न भकारी, डाँडो काटनु, भुत्ती खेल्नु, कानमा तेल हाल्नु, बलेको आगामा घिउ थप्नु, घाँटी हेरी हाड निल्नु, लड्का हाँक्नु

३. उदाहरण दिइए भई अनुच्छेदबाट समावेशक र समावेश्य शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् : पाञ्चायन शमलि सुनकोसी र तामाकोसीको सद्गमस्थल खुर्कोटनजिक आफ्नै खेतमा फलफूल खेती गरेका छन् । उनले आँप, मेवा, कटहर, केरा, जुनार जस्ता फलफूलका बिरुवा लगाएका छन् । त्यससँगसँगै काउली, मुला, गाँजर, आलु आदि तरकारी र रायो, तोरी, चम्सुर, पालुझाको साग पनि कलकलाउँदो बनाएका छन् । नेपालीको महान् चाड तिहारमा फूलको बढी माग हुने कारण सयपत्री,

मखमली, गोदावरी, बाबरी आदि फूल पनि प्रशस्त फुलाएका छन् । उनले यसैबाट पर्याप्त आर्यआर्जन गरी आफ्नो जीविकोपार्जन गरेका छन् ।

उदाहरण

समावेशक

फूल

समावेश्य

सयपत्री, मखमली, लालीगुराँस,

४. 'आयाम' कथामा तामाड भाषाबाट प्रभावित शब्द आएका छन्, तिनलाई टिपेर नेपाली भाषाको मानक रूप लेख्नुहोस् ।
५. दिइएका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

तरदूग, आमन्त्रण, उत्प्रेरणा, बर्गैचा, पारिश्रमिक, पारदर्शी, सम्पर्क, क्षीतिज, असीमित

बोध र अभिव्याकृति

१. दिइएका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

अत्यन्तै, एकाकीपन, व्यवस्थापन, गढुदूगो, उकुसमुकुस, असह्य, मातृवात्सल्य

२. 'आयाम' कथा पालैपालो सस्वरवाचन गर्नुहोस् ।

३. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) 'आयाम' कथाको प्रारम्भ र अन्त्य कुन कुन घटनाबाट भएको छ ?

(ख) 'खुसी हुनुको यस्तै यस्तै !' अनुच्छेदको मुख्य घटना के हो ?

(ग) कथामा मुख्य र सहायक भूमिका भएका पात्रको नाम भन्नुहोस् ।

(घ) कथामा सहरी परिवेश भल्काउने कुरा के के हुन् ?

४. 'आयाम' कथाको 'निलो रडका रड छ' कथांश मौन पठन गर्नुहोस् र हरेकले आफूलाई पढ्न लागेको समय शिक्षकलाई बताउनुहोस् ।

५. दिइएको कथांश पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

एक हप्तापछि शन्तमायाले काम गर्न थालिन् । उनले काम गर्ने घर सेवानिवृत्त डाक्टर

दम्पतीको थियो । घरमा दम्पती मात्रै थिए । दुई भाइ छोरा देशबाहिर गएका थिए । फराकिलो कम्पाउन्ड र बगैँचा । साढे दुईतले घर । ती दम्पतीलाई घर व्यवस्थापनमा सक्स थियो । बगैँचामा चल्ने मिहिनेती हातको खाँचो थियो । भान्धामा, बाथरुममा, कौसीमा जतातै चल्ने छरिता पैतालाको आवश्यकता थियो । समग्रमा इमानदारिताका साथ काम गरिराखे कामदारको आवश्यकता थियो । हाम्रो अफिसमा दम्पती ने आएका थिए । उनीहरूले महिला कामदारलाई प्राथमिकता दिएका थिए । शन्तमायाले विहान सात बजेदेखि साँझ पाँच बजेसम्म त्यही घरमा काम गर्न थालेकी थिइन् । उनी पनि डाक्टर दम्पतीले उपलब्ध गराएको पारिश्रमिकमा खुसी थिइन् । त्यसमाथि पनि चाडबाडमा थप रकम र कपडा पाउन थालिन् शन्तमायाले ।

प्रश्नहरू

- (क) शन्तमायाले कसकामा काम गर्न थालिन् ?
 - (ख) डाक्टर दम्पतीले कस्तो कामदारको अपेक्षा गरेका थिए ?
 - (ग) शन्तमाया खुसी हुनुको कारण के थियो, तर्क गर्नुहोस् ।
 - (घ) 'मिहिनेती हात' भन्नुको आशय के हो ?
६. कथामा सुरुदेखि अन्तिमसम्म कस्ता कस्ता घटना घटेका छन्, तिनलाई टिपोट गरी कथासार लेख्नुहोस् ।
७. 'आयाम' कथाको 'आमा हनुहन्थ्यो हातगोडा' अनुच्छेदबाट चारओटा बोध प्रश्न निर्माण गरी तिनको उत्तरबारे सार्थीसँग छलफल गर्नुहोस् ।
८. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :
- (क) 'आयाम' कथाको मुख्य विषयवस्तु के हो ?
 - (ख) कथामा रहेका यादृजी र शन्तमाया पात्रको चारित्रिक विशेषताको तुलना गर्नुहोस् ।
 - (ग) कथामा उल्लेख भएको सामाजिक परिवेशको वर्णन गर्नुहोस् ।
 - (घ) कथाबाट के सन्देश पाइन्छ, उल्लेख गर्नुहोस् ।

९. सासु र बुहारीका रूपमा रहेका आमा र याड्जीबिचको सम्बन्धलाई कसरी मूल्याङ्कन गर्नुहुन्छ, 'आयाम' कथाका आधारमा लेख्नुहोस् ।
१०. व्याख्या गर्नुहोस् :
- (क) आमा मेरो उत्प्रेरणाको केन्द्रबिन्दु हुनुहुन्थ्यो ।
 - (ख) जीवनमा सानो घटनाले पनि अथाह खुसी दिन सक्दोरहेछ ।
११. 'आयाम' कथाका आधारमा याड्जी र शन्तमायाले जीवनमा भोगेका सङ्घर्षको वर्णन गर्नुहोस् ।
१२. 'आयाम' कथाले नेपाली समाजको कस्तो विषयवस्तु उठान गरेको छ ? तपाईंलाई त्यो कस्तो लाग्यो, चर्चा गर्नुहोस् ।
१३. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

बालबालिकाका निम्न लेखिएको र बालबालिकाद्वारा रचिएको साहित्य बालसाहित्य हो । बालसाहित्यको विषयवस्तु छनोट गर्दा बालकको उमेर, रुचि, आवश्यकता, मनोविज्ञान आदिलाई विशेष ध्यान दिनुपर्छ । बालबालिकामा घुर्माफर, खेलकुद, संस्कृति, सहयोग, मायाममता, मेलमिलाप, सम्मान, पुरस्कारका प्रसङ्ग समेटिएका विषय तथा घटनाले कौतुहल सिर्जना गर्दछ । बालपरिवेशका घटनाका रोचक प्रस्तुतिले बालबालिकालाई आफ्नै जीवन तथा क्रियाकलाप पढे जस्तो अनुभूति गराउँछ र मनोरञ्जन प्रदान गर्दछ । विभिन्न विषयक्षेत्रसँग सम्बन्धित तथ्य समावेश भएका रचनाले बाल जिज्ञासाको समाधान गर्न सक्छ । बालसाहित्यले बालबालिकालाई सिर्जनात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्न मदत गर्दछ । यसले बालबालिकामा आत्मविश्वासको भावना बढाउन, राष्ट्रप्रेमको भावना जागृत गराउन मदत गर्दछ । विविध कला, संस्कृति, परम्परामा भएका विशिष्ट मूल्यमान्यता तथा लोकसंस्कृतिको हस्तान्तरण गर्न, शब्दभण्डार तथा भाषिक क्षमताको अभिवृद्धि गर्न सहयोग गर्दछ । पाठ्यक्रमले निर्देश गरेका सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउनका लागि सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा पनि बालसाहित्यको उपयोग गर्न सकिन्छ । त्यसैले विद्यालयको पुस्तकालयमा बालसाहित्यका पुस्तक पर्याप्त मात्रामा हुनु जरुरी छ । सूचनाको ज्ञान तथा सिर्जन सिपको प्रवर्धन गर्दै बालबालिकामा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गर्न बालसाहित्यको आवश्यकता पर्दछ ।

(क) प्रश्नहरू

- (क) बालसाहित्यको विषयवस्तु छनोट गर्दा के कुरामा ध्यान दिनुपर्छ ?
- (ख) कस्ता विषयले बालबालिकामा कौतुहलता सिर्जना गर्छ ?
- (ग) बालसाहित्यको आवश्यकता किन पर्छ ?
- (घ) बालसाहित्यका विशेषता के के हुन ?

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

- (अ) अनुच्छेदको पहिलो र दोस्रो वाक्यलाई एउटै वाक्यमा संश्लेषण गर्नुहोस् ।
- (आ) अनुच्छेदको अन्तिम वाक्यलाई तीनओटा सरल वाक्यमा विश्लेषण गर्नुहोस् ।
- (इ) अनुच्छेदबाट 'र' को फरक प्रयोग भेटिने दुईओटा शब्द टिपी तिनलाई अनुच्छेदको भन्दा फरक वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

१४. दिइएको सन्दर्भ पद्धनुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

आमाले एककासि छोरा सन्जयको क्रिकेटको ब्याट समाउनुभयो र रिसाउदै भान्साकोठातिर हाँन्निनुभयो । आमाले त्यसरी ब्याट समाएको र भान्सातिर गएको देखेपछि सन्जयले आत्तिदै सोध्यो, “आमा ! मेरो ब्याट किन भान्सामा लिएर जाई हुनुहुन्छ ?” आमाले सन्जर्यातर हेदै नहेरी जबाफ दिनुभयो, “दाउरा सकियो आज यही ब्याट बालेर भात पकाउँछु ।” सन्जय आत्तियो र भन्न थाल्यो, आमा आज तपाईंलाई के भयो ? मेरो ब्याट किन बाल्ने नि ?” आमा फरक्क फर्केर सन्जर्यातर हेदै भन्नुभयो, “तिमीहरूले हिजो क्रिकेट खेल्दा छिमेकीको घरको सिसा फुटायो र होहल्ला पनि गच्छौ । खेल खेल्दा खुला चउरमा खेल्नुपर्छ । घर भएका ठाउँमा खेलेर होहल्ला गर्नुहुदैन र कसैको सम्पत्तिको नाश गर्नुहुदैन । तिमीले पनि मैले भनेको पटककै टेढैनौ ! अब म पनि तिमीलाई टेनै बनाउने तरिका खोज्दै छु । मेरो माग पूरा गर्छु अब ।” सन्जयले आमासँग माफी मागदै भन्यो, “भो आमा म अब कसैलाई असर नपने गरी खुला चउरमा खेल्छु र कसैको सम्पत्तिको नोक्सानी कहिल्यै गर्दिन ।” त्यसपछि आमाले ब्याट जहाँको त्यही ल्याएर राखिदिनुभयो ।

मार्थिको सन्दर्भको समस्या समाधान गर्ने शैलीभन्दा फरक तरिकाबाट एक जना आमा र अर्को एक जना छोरो बन्नुहोस् र सवादात्मक रूपमा कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १६ सुन्नुहोस् र दिइएका वाक्य ठिक भए ठिक र बेठिक भए बेठिक भन्नुहोस् :
 - (क) भाषाको स्वाभाविक सुन्दरता, सशक्तता, साहित्यिक उच्चता र लेखकको योग्यताबाट शैलीको जन्म हुन्छ ।
 - (ख) साहित्यिक कृतिमा शैलीको महत्त्व हुँदैन ।
 - (ग) शैलीलाई वर्णनात्मक, आत्मकथनात्मक, हास्यमय, व्यंद्रयमय आदिमा विभाजन गरेको पाइन्छ ।
 - (घ) शैली सौन्दर्यबोधक तत्त्व पनि होइन ।
२. सुनाइ पाठ १६ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :
 - (क) शैली भनेको के हो ?
 - (ख) शैली कस्तो तत्त्व हो ?
 - (ग) शैलीका दुई प्रकार के के हुन् ?
 - (घ) शैलीको जन्म कसरी हुन्छ ?

आषिक संरचना र वर्णविज्ञास

१. दिइएका अंश पढ्नुहोस् र कक्षामा छलफल गर्नुहोस् :
 - (क) सफल विहानै उठेर शौचालय गई नित्यकर्म सकेर नास्ता लिई लेख्न बसेको देखेर उसकी आमा खुसी हुनुभयो ।
 - (ख) सफल विहानै उठे । सफल शौचालय गए । सफलले नित्यकर्म गरे । सफलले नास्ता खाए । सफल लेख्न बसे । सफलकी आमाले देख्नुभयो । सफलकी आमा खुसी हुनुभयो ।

२. दिइएको संश्लेषण र विश्लेषणसम्बन्धी अनुच्छेद पद्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

धेरै सरल वाक्य जोडेर ऐउटै छरितो वाक्य बनाउने कार्य वाक्य संश्लेषण हो । वाक्य विश्लेषण वाक्य संश्लेषणको ठिक विपरीत हुन्छ । यसमा जोडिएका वाक्य टुक्राहान्छ । वाक्य संश्लेषण र विश्लेषणको अभ्यासबाट कुनै पनि लेख रचनाका लागि उत्कृष्ट वाक्य बनाउन सकिन्छ । यसको अभ्यास गरिरहनुपर्छ । यस्तो बानीले भाषामा राम्रो नियन्त्रण रहन्छ । यसबाट थोरै शब्दमा आफ्ना भाव अभिव्यक्त गर्न सकिन्छ । लेखाइमा द्रुतता आउँछ । दुई वा सोभन्दा बढी सरल वाक्यलाई एक सरल, मिथ्र वा संयुक्त वाक्यमा रूपान्तरण गर्ने यस्तो प्रक्रियामा भाषाका ज्ञानको आवश्यकता हुने वाक्यमा मुख्य क्रियाको चयन गर्नुपर्ने, पूर्वकालिक वा असमापिका क्रियाको चयन गर्नुपर्ने, विशेषण, नाम र क्रियापदावलीको निर्माण गर्नुपर्ने, आवश्यकताअनुसार उपसर्ग, प्रत्यय र समास विग्रहको प्रयोग गर्नुपर्ने अनि आवश्यकताअनुसार नयाँ शब्दको पनि प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ ।

- (क) अनुच्छेदको पहिलो वाक्यबाट दुईओटा वाक्य बनाउनुहोस् ।
- (ख) अनुच्छेदको दोस्रो र तेस्रो वाक्य मिलाई ऐउटै वाक्य बनाउनुहोस् ।
- (ग) अनुच्छेदको चौथो वाक्यबाट दुईओटा वाक्य बनाउनुहोस् ।
- (घ) अनुच्छेदको पाँचौं, छठौं र सातौं वाक्यलाई मिलाई ऐउटै वाक्य बनाउनुहोस् ।
- (ङ) यस अनुच्छेदको अन्तिम वाक्यबाट पाँचओटा वाक्य बनाउनुहोस् ।

३. 'आयाम' कथाको 'त्यो दिन थियो' अनुच्छेदबाट चारओटा सरल वाक्य टिप्पी तिनलाई ऐउटै वाक्यमा संश्लेषण गर्नुहोस् ।

४. दिइएको कथांशबाट लेख्य चिह्न टिप्पी तिनको नाम लेख्नुहोस् । तिनको प्रयोग भिन्नताबारे कक्षामा छलफल गर्नुहोस् :

"म अहिल्यै बुढी भइसकै भन्ने ठानेको ? यति काम गर्न सकिदैन सोचेछ । हातगोडा तगडै छन् । याइजीलाई कामको धपेडी छ । म कामबाट अलिक छिटो आइपुग्छु । मलाई फुर्सद भएरे गरेकी हुँ ।" यसो भन्दाभन्दै मानौं आमाका अनुहारमा बावर पाक्य्यो । यसो भनेर आमा अनुहारमा बावर पकाउनुहुन्थ्यो । सेतो, फराकिलो, नरम र स्वादिलो बावर ।

५. पूर्णविराम, अल्पविराम, अधीविराम, प्रश्नवाचक, उद्गार, कोष्ठक, निर्देश, उद्धरण चिह्न, विकल्पबोधक चिह्नमध्ये कुनै पाँचओटा लेख्य चिह्नको प्रयोग गरी 'महिला सहभागिता' विषयमा एउटा अनुच्छेद रचना गर्नुहोस् ।
६. दिइएको अनुच्छेदबाट 'र' का विविध रूप प्रयोग भएका पद टिप्पी प्रयोगमा देखिने विविधताबारे छलफल गर्नुहोस् :

दुर्गा, सूर्य, धर्म, पूर्ण र कर्ण मिली बडो हर्षपूर्वक बसमा चढी वनभोज गएछन् । बसलाई ट्रक र ट्रेनले बाटो छेकेछ । ट्रेनमा ड्रम रहेछन् । ट्रकमा ड्रामा देखाउने सामान पनि रहेछन् । त्यति वेला दुर्गाका प्रिय मान्छेले खद्दरको दौरा सुरुवाल लगाएर प्रगतिचोकमा रहेको सहिदको सालिकमा सहिदप्रति श्रद्धाङ्गजिल चढाउदै रहेछन् । त्यही वेला बाटामा कुन्ति कसको च्याली रहेछ । त्यहाँ मानिस च्याप गाना गाउँदै खुब हल्लाखल्ला गर्दै थिए । वनभोज जाने टोली वनभोज स्थल पुगदा दिउँसोको दुई बजेको थियो ।

७. पाठबाट 'र' को फरक फरक रूप प्रयोग भएका कुनै पाँचओटा शब्द टिपोट गरी तिनलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

सिर्जना र पारियोजना कार्य

१. तपाईंलाई मन परेको शीर्षकमा एउटा कथा लेख्नुहोस् ।
२. पुस्तकालयबाट कुनै एउटा कथा खोजेर ल्याउनुहोस् र कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

विश्वको **मानचित्र** पल्टाएर हेर्ने हो भने नेपाल भौगोलिक हिसाबले सानो देखिन्छ तर यहाँको कला, साहित्य र संस्कृति विशिष्ट छ। बाहै महिना हिउँ पर्ने उच्च **हिमशृङ्खला**, पहाड, तराई, मधेस र उपत्यका **भूपरिवेष्टित** देश नेपालका आफ्ना विशिष्टता हुन्। यही विशिष्टता बोकेको नेपाली माटामा समय समयमा महान् व्यक्ति जन्मेका छन्। तिनले नेपाल र नेपालीको गौरवलाई विश्वसामु चिनाएका छन्। तीमध्ये सन्दुक रुइत एक हुन्। उनको जन्म वि. सं. २०११ भदौ १९ गतेका दिन ताप्लेजुड जिल्लाको ओलाडचुडगो लामा भएको थियो। पिता सोनाम रुइत र माता केसाड रुइतबाट जन्मिएका सन्दुक रुइतको नाम बौद्ध परम्पराअनुसार लामाले राखिदिएका थिए। सन्दुकको अर्थ आकाशमा गद्याडगुद्गुड गराउने सर्प हो, जसले धर्तीमा पानी पार्छ र पृथ्वीलाई हराभरा बनाउँछ। रुइत उनको थर हो। उनका पुर्खा पाँचछ सय वर्षअगि तिब्बतको रुतोक क्षेत्रबाट नेपालमा बसाइँ सरेका थिए। त्यही आधारमा उनको थर रुइत भएको हो। ताप्लेजुड जिल्लाको सदरमुकामदेखि कम्तीमा चार दिन हिँडेपछि बल्ल पुगिने दुर्गम गाउँमा जन्मिएका सन्दुक रुइत आँखाका प्रख्यात डाक्टर हुन्। उनी विश्व विख्यात सरल र कम लागतमा **मोतीविन्दु**को चिकित्सा पद्धति ‘रुइतेकटोमी’ का सुरुआतकर्ता हुन्। यही चिकित्सा पद्धति अहिले नेपाली प्रविधिका रूपमा विश्वभर चर्चित छ। त्यति मात्र नभएर पछिल्लो समयमा **अन्तरिक्षमा** पत्ता लागेको उल्काको नामसमेत उनकै नामबाट नामकरण गरिएको छ। अहिले उनी धर्तीदेखि आकाशसम्म चर्चाको शिखरमा छन्।

मानचित्र	: नक्सा, पृथ्वीका सम्पूर्ण महादेश तथा महासागरको चित्र
हिमशृङ्खला	: हिमालय पर्वतका पड्कित, हिमालयका श्रेणी
भूपरिवेष्टित	: चारैतर अरूप देशको भूभागबाट घेरिएको वा समुद्री मार्ग नभएको
मोतीविन्दु	: आँखाको नानीमा जालो पर्ने एक रोग, मोतिया विन्दु
रुइतेकटोमी	: सन्दुक रुइतले पत्ता लगाएको आँखाको उपचारसम्बन्धी विशेष प्रविधि
अन्तरिक्ष	: पृथ्वीको वा अन्य ग्रहको वा नक्षत्रको गुरुत्वाकर्षण शक्तिभन्दा बाहिरको क्षेत्र

ओलाड्चुडगोलाको सुन्दर प्रकृतिको काखमा उनको बाल्यकाल वित्यो । चीनसँग सिमाना जोडिएको ओलाड्चुडगोला तमोर नदीको सिरानमा पर्छ तर उनको घर भने अलि खोचमा थियो । त्यही होचो ठाउँबाट उनी प्रत्येक विहान ढाँडापाखामा रातै फुलेका गुराँसका फूल हेरेर मुख्य हुन्थे र सेताम्मे देखिने हिमाल हेरेर रमाउँथे । उनको बाल्यकाल असाध्यै रमाइलो र लोभलागदो थियो ।

दुर्गम भूगोल र अविकसित क्षेत्र भए पनि रुइत मध्यम वर्गीय व्यापारिक घरानामा जन्मिएका थिए । गुम्बामा सामान्य लेखपढ गरेका बुबा सोनाम ओलाड्चुडगोलाका स्थानीय व्यापारी थिए । उनका बुबा सोनाम नेपाल तिब्बतबिच तुन, चामल, उन र खाचान्न व्यापार गर्थे । पिता सोनाम आफ्ना सन्तान शिक्षित भएको हेर्न चाहन्थे तर नजिकमा कहीं कतै विद्यालय थिएनन् तापनि छोरालाई पढाउने सोनामको सपनालाई दुर्गम भूगोलले छेक्न सकेन । उनले आफ्नो सात वर्षको छोरा सन्दुकलाई दार्जिलिङ्ग लगेर भए पनि पढाउने निधो गरे । शिक्षाप्रति राम्रो सुभक्तुभ भएका सोनामले छोरा सन्दुकलाई पढाउन भनेर भारतको दार्जिलिङ्ग पढाउने सुर कसे । ओलाड्चुडगोलाबाट दार्जिलिङ्ग पुग्न १५ दिनको पैदल यात्रा पार गर्नुपर्थ्यो । उनकी आमा आफ्नो सानो छोरालाई त्यति टाढा विरानो ठाउँमा पठाउन चाहन्नथिन् । सन्दुक पनि आफ्नी आमाको न्यानो काखमा रमाएर बाल्यकाल विताउन चाहन्थे तर बुबाको योजना अगाडि आमाछोराको केही लागेन । हिँड्ने वेला सन्दुककी आमा खुब रोइन् । सन्दुक पनि आमाको पाइदेन समातेर घुँकघुँक गरिरहे तर पनि आमाको स्नेह र ममताले भरिएको साथ छाडेर बुबाको हातको औँलो समाती उनी विद्यालय जान तयार भए । अहिले जस्तो ठाउँ ठाउँमा त्यो वेला होटल थिएनन्, गाडी पनि थिएनन् । पैदल हिँड्दै र ओडारमा बास बस्दै १५ दिनपछि उनी दार्जिलिङ्ग पुगे ।

बाल्यकालमा सन्दुक निकै चञ्चले स्वभावका थिए तर त्यहाँको बसाइले उनको जीवन सङ्घर्षशील बन्न पुग्यो । उनी जन्मेदेखि कहिल्यै लामो यात्रामा निस्किएका थिएनन् । त्यसैले घरबाट धेरै टाढा आफन्त कोही नभएका ठाउँमा बस्नुपर्दा उनलाई निकै नरमाइलो लाग्यो । उनले अनेक पीडा र अभावको सामना पनि गर्नुपर्यो । त्यहाँ बस्दा संसारमा आफू एक्लो भएको र आफन्तजति सबै सकिएका हुन् कि जस्तो महसुस गरे । वर्षमा दुईपल्ट १५/१५ दिनका लागि विद्यालयमा विदा त हुन्यो तर घरमा आउन १५/१६ दिन लाग्ने खोच :

ओडार : युई पहाडको विचको गहिरो र साँधुरो ठाउँ
आकारको खाली ठाउँ, गुफा

सङ्घर्षशील : सङ्घर्षमा लागेको, सङ्घर्षमै जीवन विताएको, सङ्घर्ष सङ्घर्षले भरिएको

हुनाले चारपाँच वर्षसम्म उनको घर परिवारसँग सम्पर्क हुन सकेन। अहिले जस्तो सञ्चार को सुविधा पनि त्यो समयमा थिएन। वर्ष दिनमा एकपल्ट उनलाई भेट्न पुग्ने बुबासँगै आमाले पठाइदिएका कोसेली पातको पोकामा सायद उनी आफ्नी आमाको अनुहार देख्ये। बुबालाई भेट्न पाउँदा उनको खुसीको कुनै सीमा हुँदैनथ्यो। जसरी भए पनि अनेक समस्या भेल्दै उनी दार्जिलिङ्गको सेन्ट रोवर्टस स्कुलमा पढ्दै थिए। यसै वेला चीन र भारतबिच सीमा युद्ध भयो। युद्धसँगै त्यहाँका सबै विद्यालय बन्द भए अनि सन्दुक रुइत पनि नेपाल फर्के।

सन्दुक अध्ययनशील तथा जिज्ञासु प्रवृत्तिका बालक थिए। त्यसैले उनका बुबाले काठमाडौं ल्याए र सिद्धार्थ वनस्थली स्कुलमा भर्ना गरिए। यसै वेला सन्दुककी बहिनीको उपचार नपाएर **क्षयरोग**का कारण दुखद निधन भयो। आफूभन्दा एक वर्ष मात्र कम उमेरकी बहिनीको निधनले उनलाई निकै भावुक बनायो। बहिनी याङ्गला सिकिस्त विरामी हुँदा उनलाई बारम्बार दाइ तपाईं राम्रो पढेर केही बन्नुपर्छ र त्यो खुबी तपाईँसँग छ भनी भन्ने गर्थिन्। बहिनीको दुखद निधनपछि उनले अब म मेरी बहिनी जस्ता नेपाल आमाका लाखौं विरामीका लागि चिकित्सा शिक्षा पढेर केही गर्दू भनी सिद्धार्थ वनस्थली स्कुलबाटै वि. सं. २०२५ मा **प्रवेशिका** परीक्षा उत्तीर्ण गरी त्रिचन्द्र कलेजबाट आइएस्सी पूरा गरे। पारिवारिक सदस्यको बिछोडले उनको जीवनमा पीडामाथि पीडा थपिदियो तर पनि साहस र आत्मबलका साथ अध्ययनलाई निरन्तरता दिइरहे।

डाक्टर बन्ने सपना बोकेका रुइतले वि. सं. २०२९ मा एमबिबिएस पढ्न भारतको लखनउस्थित किङ्ग जर्जे डेलिकल कलेजमा छात्रवृत्ति पाए। त्यहाँबाट एमबिबिएस पास गरेपछि उनको डाक्टर बन्ने सपना पूरा भयो। उनी नेपाल फर्केर वीर अस्पतालमा मेडिकल अफिसरका रूपमा तीन वर्ष काम गरे। यसै समयमा उनको सङ्गत रामप्रसाद पोख्रेल र नवीनचन्द्र राई जस्ता आँखाका डाक्टरसँग भयो। उनीहरूकै मातहतमा बसेर काम गर्ने सिलसिलामा नेपालगञ्जमा भएको आँखा शिविरमा डाक्टर राईसँगै रुइत पनि गए। आँखा शिविरमा उपचार गर्ने क्रममा उनले एकै परिवारका पाँचछ जना बच्चा आँखा देख्न नसक्ने भएर **शिविर**मा उपचारका लागि आएको पनि देखे। आँखाका

क्षयरोग : फोकसोमा विशेष किसिमका कीटाणुले प्रवेश गर्नाले धाउ भई विस्तारै रोगी गल्दै जाने प्रसिद्ध रोग, टी.बी., सुकेनाश

प्रवेशिका : उच्च शिक्षा प्रवेश गर्नुभन्दा पहिले लिइने उच्च माध्यमिक तहको परीक्षा, एस.एल.सी., म्याट्रिक

शिविर : कुनै काम सम्पन्न गर्नका लागि अस्थायी रूपमा पाल टाँगेर बनाइएको बस्ने ठाउँ

बिरामीको यो भयावह अवस्था देखेर उनी दुखी भए । उनको ध्यान आँखा रोगीतर्फ आकृष्ट भयो । त्यही समयमा केही घण्टाको अपरेसनपछि आँखा रोगीले संसार देख्न पाए । बालबालिकामा एकसाथ फर्किएको आँखाको ज्योति अनि त्यसले उनीहरूका अभिभावकलाई दिएको खुसी उनले नजिकबाट हेर्ने मौका पाए । मानिसलाई खुसी पार्ने र छोटो समयमै उनीहरूको मुहारमा उज्यालो छर्ने कुनै बाटो छ भने त्यो आँखाको उपचार नै हो भन्ने उनलाई लाग्यो । त्यही दिन डाक्टर सन्दुकले आँखाको उपचारमा लाग्ने अठोट गरे । एकै घरका पाँचछ जना बालबालिकाले संसार देखेको खुसीको त्यो क्षणले रुइतको जीवनमा नयाँ मोड ल्याइदियो ।

रुइत 'मेडिकल अफिसर' त छैदै थिए तर उनी आँखाको उपचारसम्बन्धी विशेष ज्ञान हासिल गर्न चाहन्थे । त्यसै वेला उनले अल इन्डिया इन्स्टिच्युट अफ मेडिकल साइन्स कलेजमा छात्रवृत्ति पाए र एम. डी. पद्धन थाले । तीन वर्ष पढेपछि उनी वि. सं. २०४१ मा नेपाल फर्किए र त्रिपुरेश्वरमा आँखा अस्पतालमा जागिरे भए । उनले त्यस अस्पतालमा आठ वर्षसम्म काम गरे । यसै समयमा विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनका तर्फबाट अस्ट्रेलियाली नेत्र चिकित्सक फ्रेड हलोज परामर्शदाताको रूपमा छनोट भई नेपाल आएका थिए । उनी नेपाल आउँदा रुइत आँखा रोगीको उपचारमा व्यस्त थिए । त्यसै वेला रुइतको परिश्रमी स्वभाव देखेर उनी निकै प्रभावित भए । डा. फ्रेड हलोजले रुइतलाई वि. सं. २०४३ मा आँखा उपचारमा थप विशेषज्ञता हासिल गर्न अस्ट्रेलिया आमन्वण गरे । यस्तो स्वर्णिम अवसरलाई उपयोग गर्दै उनी अस्ट्रेलिया पुगे । अस्ट्रेलिया रहँदा उनले आँखाको शल्यक्रियाका क्षेत्रमा विशेष दक्षता हासिल गरे । नेपालमा पनि आँखा उपचारलाई सहज र सर्वसुलभ बनाउन सहयोग जुटाउने उद्देश्यले नेपाल आँखा कार्यक्रम, अस्ट्रेलियाको स्थापना गरेपछि यो संस्था फ्रेड हलोज फाउन्डेशनका रूपमा रूपान्तरण भयो । उनको विशिष्ट प्रतिभा देखेर अस्ट्रेलियन सरकारले उनलाई त्यहीं बस्ने प्रस्ताव गयो । उनी आफैनै देशमा केही गर्नुपर्छ भन्ने सोचेर स्वदेश फर्किए र पुनः त्रिपुरेश्वर आँखा अस्पतालमा रहेर काम गर्न थाले ।

सन्दुक रुइतले वि. सं. २०४३ मा नन्दा श्रेष्ठसँग अन्तर्राजातीय विवाह गरे । उनका एक छोरा र दुई छोरी गरी तीन सन्तान छन् । वैवाहिक जीवनपछि उनले गाउँ गाउँमा डुलेर आँखाको उपचारलाई तीव्रता दिए । सुरुमा आँखाको डाक्टर भइसकेपछि दृष्टिविहीन हुनाको मुख्य कारण मोतीविन्दु भएकाले यसको शल्यक्रियामा उनी सक्रिय भए । शल्यक्रिया गर्ने पद्धति पुरानै थियो । जुन प्रविधिबाट मोतीविन्दुको उपचार गरिन्थ्यो त्यसबाट बिरामीलाई पीडाबोध मात्र नभई रोग बल्किने समस्या पनि हुन्थ्यो । आँखामा लेन्स राख्ने पद्धति निकै महँगो थियो । बिरामीले उपचार र शल्यक्रियापछि पनि बाक्तो सिसा

भएको चस्मा लगाउनुपर्थ्यो । रुइत एउटा सरल र सस्तो पद्धतिबाट आँखा रोगीको उपचार गर्न चाहन्थे । त्यसैले समूह बनाएर ठाउँ ठाउँमा पुगेर आँखा उपचारमा सहभागी हुँदै शल्यक्रिया र अनुसन्धान गर्दै जाँदा उनले नयाँ प्रविधिको आविष्कार गरे । उनले आविष्कार गरेको प्रविधि सबैभन्दा सस्तो र भरपर्दो सावित भयो । यही प्रविधि अन्तर्राष्ट्रिय जगत्‌मा नेपाली प्रविधि अर्थात् रुइतेक्टोमीको रूपमा विश्वभरि चर्चित छ ।

रुइतले पहिलेदेखि नै नेपालमा एउटा सुविधा सम्पन्न आँखा उपचार केन्द्रको सपना देखेका थिए । उनको सपनालाई साकार पार्न अस्ट्रेलियास्थित फ्रेड हलोज फाउन्डेशन, नेपालका वरिष्ठ समाजसेवी, कलाकार, उच्चमी तथा साहित्यकार लगायतले साथ दिए । सबैको सामूहिक प्रयासबाट वि. सं. २०५१ मा तिलगड्गा आँखा केन्द्रको स्थापना भयो जुन केन्द्र अहिले उत्कृष्ट अन्तर्राष्ट्रिय आँखा उपचार तथा मानव संसाधन तालिम केन्द्र बनेको छ । उनले नेपालमा रहँदा मात्र होइन अस्ट्रेलियामा हुँदासमेत आँखाको रोगसम्बन्धी विभिन्न खोज तथा अनुसन्धान गरे । उनले लामो समयको खोज र अनुसन्धानपछि आधुनिक मोतिविन्दुको प्रभावकारी सरलीकरण र न्यून मूल्यको विश्व स्तरीय ‘इन्ट्राओकुलर लेन्स’ बनाए । उनले पत्ता लगाएको नयाँ, सुलभ पद्धतिअनुसार शल्यक्रियामा ‘इन्ट्राओकुलर लेन्स’ विरामीको आँखामा लगाइन्छ र विरामी आफै आँखाबाट संसार देख्छन् । यो विश्वस्तरीय लेन्स नेपालमा न्यून मूल्यमा उत्पादन भएपछि आधुनिक मोतिविन्दुको शल्यक्रियाको दायरा एवम् उपचार पद्धति विश्वभरका करोडौँ सीमान्तकृत व्यक्तिको पहुँचमा पुग्न सफल भयो ।

सन्दुक रुइतले आफ्नो उपचार पद्धतिबाट लाखौँ मानिसको सफल शल्यक्रिया गरिसकेका छन् । यसबाट दृष्टि प्राप्त गर्ने विश्वभरका मानिसले उनलाई ‘दृष्टिका देवता’ मानेका छन् । नेपालको नवीन प्रविधि ‘रुइतेक्टोमी’ का रूपमा यो उपचार पद्धति एसिया, दक्षिण अमेरिका, अफ्रिकालगायत विभिन्न देशमा प्रयोगमा छ । यो प्रविधि संसारभर गुणस्तरीय र प्रशंसनीय बन्दै गझरहेको छ । उनले मोतिविन्दुको शल्यक्रिया भिडियो मार्फत र सम्भव भएसम्म आफै उपस्थित भएर संसारभरका छाक्टरलाई सिकाउँदै आएका छन् । उत्तर कोरियामा उनले गरेको काम नेसनल जियोग्राफिकले एउटा वृत्तचित्रका रूपमा प्रसारण गरेको थियो । उनले पुऱ्याएको योगदानस्वरूप तिलगड्गा आँखा उपचार केन्द्र अहिले तिलगड्गा आँखा प्रतिष्ठानका रूपमा स्थापित छ । यसमार्फत उनले पुऱ्याएको

इन्ट्राओकुलर लेन्स : मोतिविन्दुका कारण काम नलाग्ने भएको प्राकृत लेन्सको ठाउँमा प्रत्यारोपण गरिने कृतिम लेन्स

मानवीय सेवाको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै विश्वका प्रसिद्ध समाचार माध्यमले यसको प्रचार प्रसार गरेका छन् ।

मोतीविन्दु, दृष्टिदोष, मधुमेह, बालदृष्टिविहीनता, जलविन्दु, उच्च रक्तचाप र चोटपटकका कारण आँखाको दृष्टिशक्ति हराउँछ र मानिसमा दृष्टिविहीनता देखापर्छ । आँखाको दृष्टिशक्तिलाई बचाइराख्न खानपान र आहारविहारमा एवम् जीवनशैलीमा ध्यान दिनुपर्छ । हरियो सागसब्जी, फलफूल, गेडागुडी, दुध आदि खाद्यपदार्थले आँखालाई फाइदा गर्दछन् । चुरोट र रक्सीले हाम्रो आँखालाई हानि पुऱ्याउँछ । नयाँ प्रविधिको अत्यधिक प्रयोग गबाट आँखामा सुख्खापन र मानसिक दबाव पर्न सक्छ । तिलगद्गा आँखा प्रतिष्ठान विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनको सहयोगी केन्द्रका रूपमा स्थापित छ । उनले यसलाई भविष्यमा आँखाको विश्वविद्यालयका रूपमा रूपान्तरण गर्ने सपना बुनेका छन् । उनको नेतृत्वमा रहेको तिलगद्गाको समूहले नेपालका अन्य अस्पताल तथा देश विदेशमा समेत घुम्ती शिविर सञ्चालन गरेर पनि सेवा दिइरहेको छ । हाल नेपालले गर्वका साथ आँखाको लेन्स र आँखाको नानीमा आत्मनिर्भर भई विश्वभर नेपालको प्रतिष्ठा बढाइरहेको छ । आगामी दिनमा उनी अन्य देशमा पनि तिलगद्गा जस्तै आँखा अस्पताल र अनुसन्धान शाखा खोल्ने योजनामा छन् ।

तिलगद्गा आँखा अस्पतालको स्थापना हुनुभन्दा पहिले नेपालमा कुल जनसङ्ख्याको करिब ०.८ प्रतिशत मानिसमा दृष्टिविहीनताको समस्या थियो भने अहिले ०.३५ प्रतिशतमा भरेको छ । तिलगद्गा आँखा प्रतिष्ठान र अन्य अन्धोपन निवारण कार्यमा लागेका संस्थाको संयुक्त प्रयासले नेपालले आँखा उपचारको पहुँच ठाउँ ठाउँमा पुऱ्याएको छ भने आँखा स्वस्थ राख्न जनचेतना फैलाउने काम पनि गरेको छ । जति वेला रुइत र उनको टोलीले नयाँ प्रविधिको आविष्कार गरेर उपचार थालेको थियो त्यति वेला कतिपयले यिनीहरूको माथा सट्केछ पनि भने । उनका नजिकका साथीले पनि निकै आलोचना गरे तर पनि स्वदेशी तथा विदेशी डाक्टरको सिर्जनशील दिमाग र हातका कारण रुइत सफल हुँदै गए । यस कार्यमा रुइतकी पत्ती नन्दा रुइतको पनि उत्तिकै योगदान छ । यी सबैको साथ र सहयोग पाएर तै रुइत विश्वका चर्चित र सफल डाक्टर बनेका हुन् ।

नेपालको एउटा दुर्गम ठाउँमा जन्मिएका रुइत अहिले विश्वभर चर्चाको शिखरमा छन् । उनको जीवनीमा आधारित भएर धेरै वृत्तचित्र बनेका छन् । वि. सं. २०६८ मा इटालियन निर्देशक स्टिफानो लेभीले ‘आउट अफ डार्कनेस’ नामक वृत्तचित्र रुइतको जीवनीका आधारमा बनाएका थिए । उनको सम्मानमा न्युयोर्क टाइम्सले “पाँच मिनेटमै आँखा

नदेखेलाई आँखा देखाउने डाक्टर” भनेर लेखेको थियो । उनलाई अस्ट्रेलियन सरकारले ‘अर्डर अफ अस्ट्रेलिया’ कदरले सम्मान गरेको छ भने उनले वि. सं. २०६३ मा एसियाको नोबेल पुरस्कार भनिने विश्व प्रसिद्ध रोमन म्यागासेसे पुरस्कार पाएका छन् । अहिले उनको नेतृत्वमा तिलगड्गा आँखा प्रतिष्ठानले बनाएका लाखौलाख लेन्स विदेशमा निर्यात भइरहेका छन् । नेपाल सरकारले पनि उनको योगदानको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै वि. सं. २०६९ मा उज्ज्वल कीर्तिमय ‘राष्ट्रदीप’ पदकले विभूषित गरेको छ । आँखाको ज्योति गुमाएका संसारभरका मानव जातिका लागि अत्यन्त सस्तो र सुलभरूपमा सेवा पुऱ्याउने प्रविधिका जनक महान् व्यक्तित्व सन्दुक रुइतको जीवनी पुस्तक अद्ग्रेजी भाषामा पनि प्रकाशित भइसकेको छ । यसलाई अस्ट्रेलियन प्रकाशन गृह ‘एलेन एन्ड अनविन’ ले प्रकाशन गरेको थियो ।

यस्ता महान् व्यक्तित्व सन्दुक रुइतले उच्च सम्मानस्वरूप सन् २०२३ मा १० लाख अमेरिकी डलर अर्थात् १३ करोड नेपाली रुपियाँ बराबरको विश्वकै प्रतिष्ठित अन्तर्राष्ट्रीय स्तरको इसा अवार्ड प्राप्त गरेका छन् । उनलाई अन्योपन न्यूनीकरण गरी मानव कल्याणमा गरेको योगदानस्वरूप यो पुरस्कार प्रदान गरिएको हो ।

सादा जीवन, उच्च विचार र मानव सेवामा समर्पित भएका कारण रुइत आफ्ना सपना पूरा गर्न सफल भएका हुन् । सफल र लोकप्रिय बन्न विदेशै जानुपर्छ भन्ने सोचलाई रुइतले गलत सावित गरिएका छन् । नेपालमै बसेर संसारभरिका मानिसको सेवा गर्न र जीवनलाई सार्थक बनाउन सकिन्छ भन्ने कुराका लागि रुइतको जीवनी अनुपम दृष्टान्त हो । धैर्य, साहस, **दृढ** इच्छाशक्ति र सद्गुर्वाट मानिस आफ्नो लक्ष्यमा पुग्न सक्छ भन्ने कुराको प्रेरणा उनको जीवनीबाट पाउन सकिन्छ ।

दृढ : अचल, अडिग, बलियो, दरो

शब्दमण्डार

१. दिइएका शब्द र तिनका अर्थबिच जोडा मिलाउनुहोस् :

शब्द	अर्थ
विष्यात	शिर
शोकाकुल	कठिन
मातहत	सहज उपलब्ध
मोतीबिन्दु	अधीन
सर्वसुलभ	विशिष्टता
माथा	शोकको पीडाले छटपटाएको आँखाको नानीमा जालो पर्ने एक रोग प्रसिद्ध

२. दिइएका पद पदावलीको अर्थ लेखी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

घराना, घुँक्कघुँक गर्नु, जनरल फिजिसियन, दृष्टिविहीनता, शिविर

३. दिइएको अनुच्छेदबाट प्राविधिक शब्द पहिचान गरी अनुच्छेदमा प्रयोग गरिएको भन्दा अलग वाक्य निर्माण गर्नुहोस् :

सन्दुक रुहतले आफ्नो उपचार पद्धतिबाट लाखौं मानिसको सफल शल्यक्रिया गरिसकेका छन् । यसबाट दृष्टि प्राप्त गर्ने विश्वभरका मानिसले उनलाई ‘दृष्टिका देवता’ मानेका छन् । नेपालको नवीन प्रविधि ‘रुहतेक्टोमी’ का रूपमा यो उपचार पद्धति एशिया, दक्षिण अमेरिका, अफ्रिका लगायत विभिन्न देशमा प्रयोगमा छ । यो प्रविधि संसारभर गुणस्तरीय र प्रशंसनीय बन्दै गइरहेको छ । उनले मोतीबिन्दुको शल्यक्रिया भिडियोमार्फत र सम्भव भएसम्म आफै उपस्थित भएर संसारभरिका डाक्टरलाई सिकाउदै आएका छन् । उत्तर कोरियामा उनले गरेको काम नेसनल जियोग्राफिकले एउटा वृत्तचित्रका रूपमा प्रसारण गरेको थियो । उनले पुऱ्याएको यो गदानस्वरूप तिलगझ्गा आँखा उपचार केन्द्र अहिले तिलगझ्गा आँखा प्रतिष्ठानका रूपमा स्थापित छ । यसमार्फत उनले पुऱ्याएको मानवीय सेवाको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै विश्वका प्रसिद्ध समाचार माध्यमले यसको प्रचारप्रसार गरेका छन् ।

बोध र अभिव्यक्ति

१. दिइएका शब्दलाई शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

भूपरिवेष्टित, शृङ्खला, हृदय, सङ्कीर्ण, रुइतेक्टोमी, इन्ट्राओकुर लेन्स

२. 'सन्दुक रुइत' जीवनी पालैपालो सम्बरवाचन गर्नुहोस् ।

३. 'सन्दुक रुइत' जीवनी पढी त्यसको संरचनाबारे सोधिएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) 'सन्दुक रुइत' जीवनी कति अनुच्छेदमा संरचित छ ?

(ख) इन्ट्राओकुलर लेन्सको प्रसङ्ग कुन अनुच्छेदमा छ ?

(ग) रुइतेक्टोमीको विकासबारे कुन अनुच्छेदमा वर्णन गरिएको छ ?

(घ) जीवनीको तेस्रो अनुच्छेदको सार के हो ?

४. दिइएको अनुच्छेद मौनपठन गर्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

डाक्टर बन्ने सपना बोकेका रुइतले वि. सं. २०२९ मा एमबिबिएस पढ्न भारतको लखनउस्थित किन्ही जर्जेर्ज मेडिकल कलेजमा छात्रवृत्ति पाए । त्यहाँबाट एमबिबिएस पास गरेपछि उनको डाक्टर बन्ने सपना पूरा भयो । उनी नेपाल फर्केर वीर अस्पतालमा मेडिकल अफिसरका रूपमा तीन वर्ष काम गरे । यसै समयमा उनको सङ्गत रामप्रसाद पोख्रेल र नवीनचन्द्र राई जस्ता आँखाका डाक्टरसँग भयो । उनीहरूकै मातहतमा बसेर काम गर्ने सिलसिलामा नेपालगञ्जमा भएको आँखा शिविरमा डाक्टर राईसँगै रुइत पनि गए । आँखा शिविरमा उपचार गर्ने क्रममा उनले एकै परिवारका पाँचछ जना बच्चा आँखा देख्न नसक्ने भएर शिविरमा उपचारका लागि आएको पनि देखे । आँखाका विर आमीको यो भयावह अवस्था देखेर उनी दुखी भए । उनको ध्यान आँखा रोगीतर्फ आकृष्ट भयो । त्यही समयमा केही घटाको अपरेसनपछि आँखा रोगीले संसार देख्न पाए । बालबालिकामा एकसाथ फर्किएको आँखाको ज्योति अनि त्यसले उनीहरूका अभिभावकलाई दिएको खुसी उनले नजिकबाट हेर्ने मौका पाए । मानिसलाई खुसी पार्ने र छोटो समयमै उनीहरूको मुहारमा उज्यालो छर्ने कुनै बाटो छ भने त्यो आँखाको उपचार नै हो भन्ने उनलाई लाग्यो । त्यही दिन डाक्टर सन्दुकले आँखाको उपचारमा लाग्ने अठोट गरे । एकै घरका पाँचछ जना बालबालिकाले संसार देखेको खुसीको त्यो क्षणले रुइतको जीवनमा नयाँ मोड ल्याइदियो ।

प्रश्न

- (क) रुइतले वीर अस्पतालमा कति वर्ष काम गरे ?
(ख) उनको ध्यान आँखाका बिरामीतिर जानुको कारण के थियो ?
(ग) उनले बालबालिकाको आँखाको ज्योति फर्किएपछि कस्तो अनभव गरे ?
(घ) उनको जीवनमा नयाँ मोड कसरी सिर्जना भयो ?

५. दिइएका घटनाको क्रम मिलाएर लेख्नुहोस् :

- अल इन्डिया इन्स्टच्युट अफ मेडिकल साइन्स कलेजबाट एम. डी गर्न छात्रवृत्ति पाउनु
- काठमाडौँ आएर विद्यालयमा भर्ना हुनु
- रोमन म्यागासेसे पुरस्कार पाउनु
- एमविविएस पढ्न भारतको लखनऊ जानु
- प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण हुनु
- ओलाउचुडगोलाबाट १५ दिन लगाएर दार्जिलिङ्ग पुग्नु

६. व्याख्या गर्नुहोस् :

- (क) मानिसलाई खुसी पार्ने र छोटो समयमै उनीहरूको मुहारमा उज्यालो छर्ने कुनै बाटो छ भने त्यो आँखाको उपचार नै हो ।
(ख) धैर्य, साहस, दृढ इच्छाशक्ति र सदृष्टबाट मानिस आफ्नो लक्ष्यमा पुग्न सक्छ ।

७. छोटो उत्तर दिनुहोस् :

- (क) रुइतको बाल्यकाल कसरी बित्यो, लेख्नुहोस् ।
(ख) रुइतेक्टोमीबाट आँखाको उपचार कसरी गरिन्छ ?
(ग) सन्दुक रुइतको जीवनीबाट के प्रेरणा पाउन सकिन्छ ?
८. सन्दुक रुइतले आखाको उपचारमा पुऱ्याएका योगदानको चर्चा गर्नुहोस् ।

९. 'सन्दुक अध्ययनशील....निरन्तरता दिइरहे।' अनुच्छेदबाट चारओटा बुद्धि सारांश लेखुहोस् ।
१०. 'सन्दुक रुइत' जीवनीको सार पक्ष के हो, लेखुहोस् ।
११. सन्दुक रुइतले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको छवि बनाएर आफ्नो जन्मभूमिको उचाइका लागि गरेका कार्यबाट तपाईँमा के कस्ता भाव उत्पन्न भए, लेखुहोस् ।
१२. तल दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेखुहोस् :

चलचित्र कला प्रदर्शनीको महत्वपूर्ण माध्यम हो । विश्वभरका मानिस यसका दर्शक हुन सक्छन् । त्यसैले धेरैभन्दा धेरै मानिसका बिचमा आफ्ना अनुभव, भावना र विचारको सम्प्रेषण गर्न चलचित्र ज्यादै उपयोगी हुन्छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापदेखि लिएर विश्वभरिका अनेक संस्कृतिको आदानप्रदानमा यसबाट फाइदा लिन सकिन्छ । भाषा, संस्कृति र परम्पराको संरक्षण तथा संवर्धनका लागि चलचित्र सबैभन्दा उपयुक्त र सजिलो माध्यम हुन सक्छ । त्यसरी नै संसारका ठुला उद्योगमा चलचित्र उद्योगको पनि गणना हुन्छ । चलचित्र रोजगारीको राम्रो अवसर भएको उद्योग हो । एउटै चलचित्रमा पटकथा लेखक, सम्पादक, कलाकार, प्राविधिक, हल सञ्चालक, मजदुरसमेत गरी सयाँले रोजगार पाउँछन् । चलचित्रमार्फत देशका प्रकृति, संस्कृति, सम्पदा, इतिहास, गौरव आदिको प्रचार प्रसार भई पर्यटक बढ्छन् र यसले रोजगारका अरूप अवसर पनि सिर्जना गर्दछ । पर्यटकको आगमनसँगै विदेशी मुद्रा आर्जन हुन गई देशको अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पर्दछ । चलचित्रको विकाससँगै मुलुकका प्रतिभाको पनि विकास हुन्छ । देशका सम्पदाको प्रवर्धनमा सहयोग पुर्यछ । चलचित्रबाट प्राप्त हुने शिक्षा, मनोरञ्जन र अभिप्रेरणाले मुलुकको चौतर्फी विकास हुन्छ । यो प्रविधि हो, ज्ञानको भण्डार हो र कुनै पनि राष्ट्र, जाति र भाषाको गौरव पनि हो । समाजशास्त्री, भाषाशास्त्री, मानवशास्त्री, इतिहासकार, साहित्यकार, राजनीतिज्ञ वा अनेक विषयका वैज्ञानिकका लागि चलचित्रले ठुलो सहयोग पुऱ्याउँछ ।

(क) प्रश्नहरू

(अ) चलचित्रका दर्शक को हुन सक्छन् ?

(आ) चलचित्रलाई उद्योग मान्नुको कारण के हो ?

(इ) चलचित्रले के कस्ता विज्ञलाई सहयोग गर्दछ ?

(ई) चलचित्रले देशको अर्थतन्त्रमा पार्ने कुनै दुई सकारात्मक प्रभाव लेखुहोस् ।

- (ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :
- (अ) 'यसले रोजगारका अरू अवसर सिर्जना गर्दै' वाक्यलाई वाच्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।
- (आ) अनुच्छेदबाट एउटा कर्तृवाच्य पहिचान गरी त्यसलाई कर्मवाच्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।
- (इ) 'यो प्र विधि हो, ज्ञानको भण्डा र हो रक्तौ पनिराष्ट्र, जाति र भाषा कोगौ रव पनि हो' यस वाक्यलाई पदयोग र पदवियोग मिलाई लेख्नुहोस् ।

१३. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस् :

गाउँमा हरिमायाका आमाबुबा भाइरल ज्वरोले थला पर्नुभयो । हरिमाया आमाबुबाकी एकली छोरी थिइन् । आमाबुबा बिरामी परेकाले हरिमाया रोइरहेकी थिइन् । त्यतिकैमा पल्लो गाउँ घर भएका चिकित्सा शिक्षा अध्ययन गर्दै गरेका हिमलाल थापा त्यहाँ बाटो भएर अस्पताल जाँदै थिए । डाक्टर हिमलाल हरिमायाको घरमा पसे । उनले आमाबुबालाई जाँचे । उनले भोला खोले र औषधी निकालेर खान दिए । हरिमायालाई औषधी खुवाउने तरिका बताए । तातोपानी खुवाउने र भोलिलो खानेकुरा खुवाउन भनी सिकाए । हरिमायाले ती डाक्टरले आफ्ना घरमा पसेर निस्वार्थ सेवा गरेको देखेर आफू पनि भविष्यमा डाक्टरै बन्ने अठोट गरिन् ।

माथिको अनुच्छेदमा डाक्टरले गरेको उपचारबाट हरिमाया प्रभावित भए जस्तै तपाईं पनि कसको के कार्यबाट प्रभावित हुनुभएको छ, त्यो सिकाइबाट तपाईं आफ्नो जीवनमा के गर्नुहुन्छ ? कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १७ सुन्नुहोस् र दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :
- (क) मनाड जिल्लामा प्रवेश गरेपछिको पहिलो गाउँ कुन हो ?
- (ख) चामेमा रहेको कुण्डको नाम के हो ?
- (ग) तिलिचो ताल कति उचाइमा रहेको छ ?
- (घ) मनाड जिल्लाका प्रसिद्ध तीनओटा हिमाल कुन कुन हुन् ?

२. मनाड जिल्लालाई किन हिमालपारिको जिल्ला भनिएको होला ?

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

१. तलको अनुच्छेदलाई कर्तृवाच्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् :

पढ्ने बेला पढियो । खेल्ने बेला खेलियो । अखलाई घोचपेच गरिएन । कसैलाई दुर्वचन बोलिएन । कसैको कुभलो चिताइएन । कहिलै अल्छी गरिएन । सधैं जोसिलो भइयो । सधैं जाँगर चलाइयो । त्यसैले जीवनमा असफलता भोगिएन । गरेका काममा धेरै सफलता पाइयो । केही केही काममा असफल पनि भइयो । सफलता र असफलता एउटै सिक्काका दुई पाटा हुन् भनिन्छ ।

२. कोष्ठकमा दिएको सङ्केतका आधारमा वाच्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

- (क) एलिनाले उपन्यास लेखिन् । (कर्मवाच्य)
- (ख) अशोक विज्ञान पढ्दै छन् । (कर्मवाच्य)
- (ग) इमानले हामीलाई हँसाए । (भाववाच्य)
- (घ) निर्मला राम्री नाचिन् । (भाववाच्य)
- (ड) अब्दुलद्वारा धेरै पढियो । (कर्तृवाच्य)
- (च) सङ्गीताद्वारा गीत गाइयो । (कर्तृवाच्य)

३. दिइएको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

रामसिंह राजवंशी भापामा बस्नुहुन्छ । उहाँ सामुदायिक विद्यालयमा पढाउनुहुन्छ । त्यस विद्यालयमा पहिले ५०० छात्रछात्रा पढथे । अहिले बढेर १००० पुगे । उहाँका छोरा त्यही विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । उहाँकी छोरी पनि त्यही अध्ययन गर्दिन् । रामसिंहकी श्रीमती अन्जना राजवंशी अस्पतालमा नर्स हुनुहुन्छ । अन्जना विरामीको उपचारमा खुब ध्यान दिनुहुन्छ । रामसिंह र अन्जनालाई त्यहाँको समाजले असाध्यै जाती मान्छ ।

- (क) यस अनुच्छेदमा प्रयोग भएका कर्तृवाच्यका क्रियापद कापीमा टिप्पुहोस् ।
- (ख) अनुच्छेदबाट टिपेका क्रियापदलाई कर्मवाच्य वा भाववाच्यमा बदल्नुहोस् ।

४. तलको अनुच्छेदमा भएका वर्णविन्यासगत त्रुटि सच्चाई पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

अत्यन्त नीर्बीकार शहज मन लियर बाबूषाहेब मन्त्रीज्युको जलपान समा रोह स्थलमा पुग्नेवित्तीकै साराका आँखा उनको कोटमा टाँसिसए । बिष्फारीत नेत्रले सबै उनीलाई हेरी रहे । अनि पछि एउटा दबेको मुस्क्याइ सबैको ओठमा फक्रे पनि को हि बोलेनन् ? बाबुसाहेबले पनि यस कुरोको लक्ष्य गरे तर आज उनले छोभ, कोरध इत्यादि जस्ता कुराको कर्ती अनूभूति लिएनन् । आज उनि कुनै यश्तो माथिल्लो मानसिक इस्तरमा गएका थिए ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

१. दिइएका बुँदाका आधारमा जीवनी तयार पार्नुहोस् :

नाम : सर्वजित विश्वकर्मा

जन्म : १९५० साल चैत्र १२ गते, गैरीगाउँ ठाडास्वाँरा बागलुड, हाल बागलुड नगर पालिका ७

मातापिता : लालुमाया र गोथे सुनार

शिक्षा र योगदान

सानै उमेरदेखि शिक्षा र वैदिक शास्त्रको ज्ञान हासिल गर्ने कुरामा जिज्ञासु स्वभावका पढाइदिन अनुरोध गर्दा एक जना पुरोहितले “पढन र धर्मशास्त्रका कुरा बुझ्न ब्राह्मणको छोरा भएर जन्मनुपर्छ” भनेका कुराले उनको पढने र वैदिक शास्त्रको ज्ञान आर्जन गर्ने इच्छालाई अझ सुदृढ पार्नु

राणा शासनले शिक्षाको अवसरलाई खुम्च्याएको अवस्था र दलितले पढनहुँदैन भन्ने विकृत सामाजिक मान्यताले पढने अवसर नपाउनु

२० वर्षको उमेरमा वि.सं. १९७० मा कसरी पढने, कसरी ज्ञान आर्जन गर्ने भन्ने सौचले भारतको बनारस प्रस्थान गर्नु

उनको पढाइप्रतिको तीव्र रुचि, लगानशीलता, अदम्य साहस, त्याग र जीवनका पीडा बुझ्नेर मानव उपकारी महात्मा धर्मगुरुको सहारा पाएर शास्त्र अध्ययन गर्न सफल हुनु

पक्षपाती चलनको इखले भारत पसेका रगरगे (गाउँमा बोलाउने नाम) सुनार शिक्षा आर्जनपछि भारतमा नै भगत सर्वजित विश्वकर्माको नामले प्रख्यात हुनु

भारतीय स्वतन्त्रता सङ्ग्राममा सहभागी हुँदै मुक्तिसेनाका सिपाही भएर अग्रेजसँग लड्नु
सर्वजितको ध्यान मुक्ति आन्दोलनतिर खिचिनु

उनले माहात्मा गान्धी, सुभाषचन्द्र बोस र भगतसिंहबारे अध्ययन गर्नु

भारतीय जनता आफ्नो राष्ट्रिय स्वाधीनताका लागि जागेका देख्दा उनलाई आफ्नै देशभित्र दासत्व स्वीकार गरी जीवन बिताउन बाध्य आफ्नो जाति र समुदायको मुक्तिको चेतले घचघच्याउनु

वेद, उपनिषद, पुराण आदिको गहन अध्ययन गरेपछि मानिसमा विभेद सिर्जना शास्त्रले नभई मानिसले गरेको निष्कर्षमा पुग्नु

यही प्रमाण अगि सारेर दलित समाजलाई जगाउने दायित्व आफ्नो भएको कुरा मनन गर्नु
'जन्मना जायते शूद्र संस्कारात् द्विज उच्यते' अर्थात् कोही पनि जन्मदा शूद्र भएर जन्मने र आचार, संस्कार सुधार गरेपछि ऊ ब्राह्मण बन्न सक्ने शास्त्र प्रमाणलाई लिएर गाउँ गाउँमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु

राणा शासक जङ्गबहादुरले वि. सं. १९९२ मा मुलुकी ऐन पाँचौं भागमा ठुलो जात र सानो जात तोकेर भिन्न भिन्न जातले पालना गर्नुपर्ने विभेदपूर्ण धर्मकर्म किटान गरेको बखतमा जातीय भेदभाव र छुवाछुत विरुद्ध आन्दोलनमा उत्तर्नु

१९९७ सालमा नै नेपालको पहिलो दलित सङ्गठन "विश्व सर्वजन सङ्घ" को स्थापना गर्नु र सोको संस्थापक हुनु

वि. सं. २००० सम्ममा बागलुड वरपरका १३ गाउँका दलित समुदायलाई भेला गरी जातीय हकबारे दीक्षित गर्नु

'मानिसविच भेदभाव र छुवाछुत प्रथा बनाएका धूर्त पाखण्डीले हो, धर्मशास्त्रमा कतै नभएको विभेदकारी प्रथाको विरुद्ध छटेर लड्ने जनमत तयार गर्न सफल हुनु

सर्वजन सङ्घमार्फत बाबियोको ठुलो र लामो ढोरीमा नाड्ला, मान्दा, थर्की, चकटी आदि भुन्ड्याई त्यसमा हामी साना जात होइन, विश्व निर्माण गर्ने विश्वकर्मा हौं भन्ने नारा लेखेर सार्वजनिक स्थलमा राख्ने अभियान सञ्चालन गर्नु

सर्वजितले नयाँ राजनीतिक रूपमा आरनको टुडो भाँच्ने आन्दोलन घोषणा र माग पूरा नभएसम्म हड्ताल सुरु गर्नु

सर्वजितले विभिन्न आरोपमा १७ महिनाभन्दा बढी जेल जीवन बिताउनु

“शास्त्रीय प्रमाणअनुसार कहीं कतै जातीय विभेद र छुवाछुतलाई स्थान नदिएकाले विभेद गर्न नपाइने जिकिर गर्दै सर्वजितद्वारा शास्त्रार्थका लागि चुनौती प्रस्तुत गर्नु र सरकारले बनारसबाट पनि विद्वान भिकाई शास्त्रार्थ गरेको तर सर्वजितको तर्क बलियो सावित हुन मुद्दा जिते पनि समाजमा छुवाछुत नहटेकाले राजालाई भेटेर “समान हकको लालमोहर” लगाउन १३ दिन पैदल हिँडेर प्रतिनिधिमण्डल काठमाडौं पुगी श्री ३ सरकारलाई ७ हात लामो बिन्तीपत्र चढाउनु

प्रधानमन्त्री मोहनशमशेरले सर्वजितको प्रतिनिधिमण्डललाई विश्वकर्माले जनै लाउन पाउने, आइन्दा उनीहरूलाई खद्का क्षेत्री भनिने “हुकुम” सुनाउनु र गोलभारा रकम पनि तिर्न नपर्ने गरी लालमोहर लगाउनु

विभेद अन्त्य गर्न शिक्षाको प्रचार गर्नुपर्ने कुरा महसुस गरी गाउँको माभक्ता पर्ने हिलेपानी भन्ने ठाउँमा प्राथमिक पाठशाला स्थापना गर्नु

वि.स. २०१२ चैत्र महिनामा ६२ वर्षको उमेरमा भारतमा उनको देहावसान हुनु
सम्मान/पुरस्कार

उनले स्थापना गरेको विद्यालय हाल विश्वकर्मा माविका नामले सञ्चालन हुनु

बाग्लुङ र बुटवलमा सर्वजित स्मृति प्रतिष्ठान सञ्चालन गर्नु

नेपाल सरकारले उनको तस्त्रिर अद्वितीय हुलाक टिकट मुद्रण गर्नु

नेपाल सरकार संस्कृति मन्त्रालयबाट सञ्चालन हुने गरी २०७२ देखि वार्षिक ३ लाखको भगत सर्वजित मानव मर्यादा राष्ट्रिय पुरस्कारको स्थापना हुनु

भगत सर्वजित शिल्प उत्थान तथा विकास कार्यक्रम बजेट वक्तव्यमा समावेश हुनु

२. पत्रपत्रिकाबाट भाषा, साहित्य वा गीतसङ्गीतका क्षेत्रमा योगदान दिने व्यक्तिको जीवनीसम्बद्ध विषयवस्तु खोजी गरी कक्षामा सुनाउनुहोस्।

परिशिष्ट

सुनाइ पाठ १

नेपाल सर्वोपरि

रातो बन्धु चुली विहान रविको भुल्का परी भल्मल
भाले बास्थ विहान ढाक्छ वनमा पाकछन् मिठा काफल
दिन्छन् अमृत गीतको लयसंगे भनाहरूले जल
सुन्दा कोकिल कण्ठको मधुरता बहदौ छ ऊर्जा बल ।

हाती बाघ बैदल आदि वनका उम्दा कलाकार छन्
भाषा, जाति अनेक गुम्फित भई अहा ! माला अलड्कार छन्
पाखा भीर र फाँट रम्य सब छन् ऐश्वर्यका खेत छन्
हामी एक हुने अनेक थरिका सद्भावका चेत छन् ।

शान्ति सापकोटा

सुनाइ पाठ २

मेलमिलापको फल

एक दिन सुनैसुनले बनेको चरो उद्दै आएछ र हत्केलामा बसेछ । सुनको चरो देखेर हत्केलालाई लोभ लागेछ । उसले तुरुन्त पाँचै भाइ औलालाई मुठी कसेर बस्न र चरालाई थिच्न आदेश दिएछ । पाँचओटै औलाले चरो थिचेछन् । चरो निकै बलियो रहेछ । उनीहरूलाई थिचिरहन निकै गाहो भएछ । बुढीऔलाले म बुढो भए थिच्न सकिदन भनेछ । हत्केलालै होइन होइन तैं बुढो भएको छैनस थिचिराख भनेछ । चोरऔलाले मलाई चोर भनेको होइन, चोरले यो काम किन गर्नु भनेछ । हत्केलाले होइन बाबु तैं चोर होइनस् । चरो उद्दला, थिचिराख भनेछ । माहिलीऔलाले मलाई किन अग्ले र नराम्रो भनेको त, थिच्दिन भनेर निहुँ खोजेछ । हत्केलाले हत्त न पत्त भनेछ, होइन तैं नराम्रो छैनस् । अग्लो हुनु पनि कहिलेकाहीं फाइदै हुन्छ, राम्री थिच् । त्यसपछि साहिलीऔलाले म नामै नभएको छोराको के काम ? चरो उडेर गए जाओस् । म त थिच्दिन भनेर निहुँ खोजेछ । उसलाई पनि फकाउदै हत्केलाले भनेछ । त्यसो नभन् बाबु चरो उद्धो भने त बरबाद भइहाल्छ नि । अबदेखि तलाई नाम नभएको कहिल्ये भन्दिनै । तैं राम्रो नाम भएको छोरो होस् । अनितममा कान्छीऔलाले भनेछ, म त भन सानो र दुब्लो, कुनै हैसियत नभएको मैले चरो कसरी थिच्न ? म त फुल्किएर छुटै बस्तु । कान्छी औलाको कुरा सुनेर हत्केलाले आत्मै भनेछ । त्यसो नभन् कान्छा, तैं छुटिस भने त चरो छेउबाट उडेर भागिहाल्छ नि । फेरि यस्तो चरो कहाँ पाइन्छ र ? हत्केलाको अनुरोधपछि पाँचओटै औलाले

सुनको चरो मुर्ठीभित्र पक्केर राखेको राख्यै गरेछन् । उनीहरूको बल र सहयोगबाट हत्केलाले धेरै पैसामा चरो बेचेछ । त्यो दिनदेखि हत्केलो र औला नजिक नजिक वस्न थालेछन् र सबैलाई मिलेर बस्दाको फाइदा बताएछन् ।

सुनाइ पाठ ३

इमानसिंह चेमजोड

भाषा संस्कृतिको खोज अनुसन्धान गरेर लुप्त हुने लागेको जातीय अस्तित्वलाई पुनर्जागृत गर्न इमानपूर्वक आजीवन समर्पित हुने एक महान् व्यक्ति हुन् इमानसिंह चेमजोड । उनको जन्म दार्जिलिङ्को कालेबुडमा सन् १९०४ जनवरी १ तारिखका दिन भएको थियो । आफ्नो जाति र भाषा जब विकासको गतिमा पर्छ परेको देखेपछि तब उनी किराँत भाषा संस्कृतिको संरक्षण र विकास गर्नेतर आकर्षित भए । उनले आफ्ना बुबाबाट किराँतीहरूको गौरवशाली अतीत रहेको, आफ्नै भाषा, लिपि र संस्कृतिमा हुकिंएको भए पनि पर्छि किराँत भाषा संस्कृत लोप हुने अवस्थामा पुरोको कुरा थाहा पाए । किराँत लिम्बु भाषा र लिपिको पुनर्जागरण गरे ।

चेमजोड आफ्नो भाषा र संस्कृति संरक्षण र संवर्धन गर्नुपर्ने ठहर गरी उनले कलकत्तामा स्नातक तहको अध्ययन गर्दागदै आफ्नो अध्ययनलाई विचैमा छाडे । भाषा संस्कृतिकै अध्ययनका लागि उनी सन् १९५३ मा लिम्बुहरूको बस्तोबास भएका क्षेत्रमा प्रवेश गरे । चेमजोड ती क्षेत्रमा खोज अनुसन्धानमा समर्पित रहे । रहदाबस्दा उनी उक्त भाषा संस्कृतिप्रति जनचेतना जगाउने काममा संलग्न भए । इमानसिंह चेमजोड किराँत भाषा र संस्कृतिसम्बन्धी थुप्रै पुरातात्त्विक सामग्रीको सङ्कलन गरेर काठमाडौं आए र त्यस्ता सामग्री धमाधाम प्रकाशन गर्न थाले । उनका प्रकाशित कृतिहरूमा 'किराँत मुन्द्युम', 'किराँत दर्शनको सारांश', 'किराँत साहित्यको इतिहास', 'किराँत दन्त्यकथा' लगायत दर्जनौं पुस्तक र थुप्रै लेख रहेका छन् । उनले किराँत भाषाका पाठ्यपुस्तक साथै साहित्यिक कृतिहरू पनि रचना गरेका थिए । उनको नामबाट हुलाक टिकटसमेत प्रकाशन भएको छ । भाषा संस्कृतिका क्षेत्रमा छ दशकको अदुट योगदान दिएपछि सन् १९७५ मा उनी यस संसारबाट विदा भए । उनी यस धर्तीमा नरहे पनि उनका योगदानले उनी आज पनि अमर बनेका छन् ।

सुनाइ पाठ ४

प्रमिथस र मान्छे

त्यस वेला पृथ्वीमा सर्वत्र अन्यकार मात्र थियो । उज्यालो कतै थिएन । विचरा मान्छे त्यस समयमा जन्मन, अन्यकारमै सङ्घर्ष गरी बाँच्न अनि अन्यकारमै मन अभिशप्न थिए । मानिसको त्यो दयनीय अवस्थादेखि प्रमिथसलाई दुखको अनुभूति भयो । एक दिन उनले स्वर्गबाट आगो चोरी पृथ्वीमा ल्याए अनि मान्छेलाई दिए ।

आगो चोरी पृथ्वीमा लगेको अभियोगमा स्वर्गका राजा जिउसले प्रमिथसलाई अजम्मरी पीडाको सजाय दिए । यता पृथ्वीमा आगो आइपुरेपछि मानिसले सभ्यताको विकास गरे, इतिहासको रचना गरे । उज्यालाको ज्ञान विज्ञानको विकास गरी मान्छे देवताभन्दा शक्तिशाली भए । एक दिन शक्तिको मदमा उनीहरूले एकअर्काको संहार गरे ।

पृथ्वीमा फेरि अन्धकार छायो । अन्धकारमा केही मान्छे मात्र बाँच सफल भए ।

अजम्मरी पीडा भोगिरहेका प्रमिथसलाई मान्छेको त्यो दयनीय अवस्थादेखि टिठ लाग्यो । एक दिन उनले फेरि स्वर्गबाट आगो चोरी फेरि पृथ्वीमा लगे । आगो देखेर मान्छे ओडारतिर भागे ।

“ए । तिमीहरू किन भागेका ? म स्वर्गबाट आएको प्रमिथस हुँ । ल, यो आगो लिएर अब सभ्यताको विकास गर ।” प्रमिथसले माया मानेर भने ।

“होइन हजुर, हार्मीलाई आगो चाहिदैन, हार्मीलाई अन्धकारमै रुमलिन दिनुहोस् ।” मान्छेले भने ।

“किन ?” प्रमिथसले सोधे ।

“आगाले उज्यालो मात्र दिँदोरहेनछ, पोल्दो पनि रहेछ । उज्यालाले सभ्यता विकास मात्र गदोरहेनछ, सभ्यता विनाश पनि गदोरहेछ ।” मान्छेले भने अति ओडारमा गहिरो अन्धकार हरायो ।

प्रमिथसको अजम्मरी पीडामाथि अको अजम्मरी पीडा थिएयो ।

सन्धिकन

सुनाइ पाठ ५

कालिदास र सरस्वती

कालिदास भ्रमणको क्रममा एउटा गाउँमा पुगे । उनी एकदमै तिखाएका थिए । एउटा घरको ढोकामा पुगेर उनले पानी मारे । ढोकामा उभिएकी एक युवती र ज्ञान हासिल गरेर चर्चित भइसकेका कालिदासको विच रोचक सवाद भयो ।

कालिदास : कृपया, पानी दिएर पुण्य कमाउनुहोस् ।

युवती : मैले तपाईंलाई चिनेकै छैन । पहिला आफ्नो परिचय दिनुहोस् । म अवश्य पानी दिने छु ।

कालिदास : म पाहुना हुँ, कृपया पानी दिनुहोस् ।

युवती : तपाईं कसरी पाहुना ? संसारमा त दुईओटा कुरा मात्र पाहुना हुन्छन् । एउटा धन र अको योवन । यिनीहरू आउन र जानमा समय लाग्दैन । सत्य कुरा भन्नुहोस्, खासमा तपाईं को हुनहुन्छ ?

(तर्क दिदा दिदा हेरान भएका उनी अलि हताश भइसकेका थिए)

कालिदास : म सहनशील हुँ । अब पानी दिनुहोस् ।

युवती : होइन, सहनशील दुई मात्र हुन्छन् । पहिलो पृथ्वी जसले अधर्मी र धर्मात्मा सबै लाई बोकेकी हुन्छन् । उनको छाती चिरेर विउ रोजेलाई पनि फल दिन्छन् । अको सहनशील हो वृक्ष, जसले हुङ्गाले हान्दा पनि फल दिन्छ । तपाईं सहनशील होइन । सौंचो कुरा बताउनुहोस् ।

(कालिदास लगभग तनावपूण अवस्थामा पुगेपछीको धिए । यस तर्क गर्न थाले ।

कालिदास : म हठी हुँ ।

युवती : फेरि भठु । हठी त नड र कपाल हुन् । जति काटनुहोस्, पटक पटक आउँछन् । सत्य कुरा भन्नुहोस्, यहाँ को हुनुहुन्छ ?

(केही पान खोल्न तसकेपछि कालिदास युवतीको पात्र परे र पानी मारन थाले ।

युवती : उद्धनुहोस् महानुभाव । (आवाज सुनेर कालिदासले माथि हेर्दा त उर्नी साधात सरस्वती रहिछन्, अनि कालिदास भन् नतमस्तक भए)

सरस्वतीले भनिन्, “शिक्षाबाट ज्ञान हासिल गर्नुपर्छ न कि अहल्कार । तपाईंले शिक्षाको बलबाट प्राप्त गर्नुभएको मान र प्रतिष्ठालाई नै आफ्नो उपलब्धि मान्नुभयो र घमण्ड गर्नुभयो । यसकारण तपाईंको तेस्रो नेत्र खोल्न म यहाँ आएकी हुँ ।”

कालिदासले आफ्नो गल्ती महसुस गरे र टन्न पानी पिएर फर्किए ।

सुनाइ पाठ ६

उँभौली र उँधौली पर्व

मद्दिसर शुक्ल पूर्णिमाका दिन पितृको मान र प्रकृतिको सम्मानका रूपमा किराँत समुदायले उँधौली पर्व मनाउने गर्दछन् । वैशाख शुक्ल पूर्णिमामा उँभौली पूजा गरेका किराँतले मद्दिसर शुक्ल पूर्णिमामा उँधौली पूजा गर्दछन् । उँभौली खेतीपाती लाउने वेलामा मनाइने चाड हो भने उँधौली खेतीपाती स्याहाने वेला मनाइने चाड हो । उँभौलीमा खेतीपाती राम्रो होस् भनी पूजा गर्ने र उँधौलीमा खेतीपाती राम्रो गरेकामा साकेला तथा भूमेलाई धन्यवाद दिने पर्वका रूपमा मनाउने गरिएको विश्वाससमेत किराँत जातिमा छ । दुवै पर्वलाई किराँत समुदायले भव्य रूपमा मनाउँछन् । उँधौली पर्वलाई उँधौली साकेला पनि भनिन्छ । किराँत समुदायका याक्खाले चासुवा, सुनुवारले फौलस्थादर, राईले उँधौली साकेला र लिम्बुले चासोक तहनाम पर्वका नाममा उँधौली धुमधामसर्ग मनाउँछन् । मद्दिसर शुक्ल पूर्णिमाका दिन भने संयुक्त रूपमा किराँत समुदायका सबै समुदायले उँधौली सकेला अर्थात् उँधौली पर्व मनाउँछन् । किराँतभित्रका जातजातिले यो पर्वलाई फरक फरक नाम दिए पनि समग्रमा यो पर्व उँधौलीका नामले नै चिनिन्छ । यो किराँत समुदायले आफूले लगाएको अन्नबाली पाकेपछि आफ्नो इष्टदेवतालाई चढाउने, खानका लागि अनुमति मार्ने तथा पितृलाई स्मरण गर्ने दिन हो । भूमिपूजाका

लागि विहानैर्देखि किराँत महिला तथा पुरुष जातीय वेशभूषामा सजिएर च्याबुङ्ग बाजाको तालमा धाननाच नाच्दै यो पर्व मनाउने स्थानमा पुग्छन् । पर्व र रीतिरिवाज ऐउटै भए पनि आआफ्नो भाषाअनुसार पर्वलाई पुकार्नै चलन छ ।

काठमाडौं उपत्यकामा ललितपुरको सानो हातीवन किराँतकालदेखिको ऐतिहासिक धार्मिक तीर्थस्थल मानिन्छ । किराँतको ऐतिहासिक पवित्र धार्मिक स्थल सानो हातीवनमा किराँत वर्गको यो उंभौली चाड विशेष रूपमा मनाइन्छ । पूजापछि आआफ्नो परम्पराअनुसार चण्डीनाच, च्याबुङ्ग नाच, ढोलनाचलगायतका नाच नाचेर मनोरञ्जन गर्छन् । पर्व मनाउन त्यहाँ भेला भएका किराँतले आफ्नो परम्परात सांस्कृतिक कार्यक्रम र विभिन्न खेलकुद प्रतियोगिता पनि आयोजना गर्ने परम्परा छ । खस आर्यले मनाउने धान्यपूर्णिमा, नेवार समुदायले मनाउने योमरी पुन्ही अर्थात् योमरी पूर्णिमा र किराँत समुदायले मनाउने उँधौली पर्वको भाव भने एकै छ । यो पर्व नयाँ अन्नबाली भित्त्याएपछि आआफूले मानेका देवीदेवतालाई बढाएर खाने परम्परा हो ।

सुनाइ पाठ ७

पश्चाताप

आफ्ना छोराले १२ कक्षा पूरा गरेकामा नरेशका आमाबुबा धेरै खुसी भए । उनीहरूले छोरालाई क्याम्पसमा पढाउने र असल मान्दै बनाउने सपना दैखे । छोरालाई पहल सहर पठाए । एक वर्षपछि नरेश घर फर्कियो । उसको पहिरन देखेर बुढाबुढी छक्क परे । उसले कानमा मुन्डा लगाएको थियो । उसको कपाल लामो पालेको थियो । ती सोभासाभा आमाबुबाले सम्झे, सायद क्याम्पस पढदा यस्तै गर्नुपर्छ होला । नरेशले साँझ आमाबुबासँग आफू विदेश जाने कुरा गन्यो । पहिले त उनीहरूले मानेनन् तर नरेशको जिद्दीका अगाडि उनीहरूको केही चलेन । एक्लो छोरो गरन्त त कै गरन् बुढाबुढी । भए पनि यसके नभए पनि यसकै भनेर भात खाने खेत बेचेर छोरालाई विदेश पठाए ।

नरेश विदेश गएको पाँच वर्ष पूरा भयो तर ऊ घर फर्किएन । बुढाबुढी छोरो घर नथाएकामा दुखी थिए । उता विदेशमा नरेश कुलतमा फसेको र रामोर्यैग काम पनि नगरेको खबर आयो । त्यस गाउँबाट विदेश जाने नरेश पहिलो युवा थियो । त्यसैले पनि सबैले नरेशले विदेशमा के गाँडे भन्ने कुरामा धेरै चासो दिने गर्थे । नरेशले भने उतै बिहे गरेको कुरा सुनियो । बुढाबुढीलाई अब नरेश स्वदेश फर्किने कुरामा विश्वास लाग्न छोड्यो । उसले आफ्नो बिहेमा त आफ्ना आमाबुबालाई सम्झेन भन्ने कुरामा उनीहरूको चित्र दुख्यो । यसि हुँदाहुँदै पनि 'सास रहन्नेल आस छोडन्हुँदैन' भन्ने विचार लिएर उनीहरू नरेशको प्रतीक्षा गरिरहे । अब बुढाबुढी निकै अशक्त हुन थाले । उनीहरूलाई जीवन निर्वाह गर्न पनि निकै कठिन हुँदै थियो । छोरालाई विदेश पठाउँदा खेत पनि बेचेका हुनाले उनीहरूलाई जीवन धान्न कठिन भएको थियो । अब उनीहरूलाई छोरो आउने आस मरिसकेको थियो । एक दिन बुढालाई विसन्चो भयो । उनलाई छिमेकीले अस्पताल पुऱ्याए । जाँचको सबै नतिजा आउँदा मृगौलामा समस्या भएको पाइयो । एकातिर आर्थिक अभाव र अकातिर बुढेसकालको सहारा नपाउँदा बुढाबुढी छोरालाई विदेश पठाएकामा पश्चाताप भयो ।

खोरें छोडायैनो

सुनाइ पाठ ८

पारिस्थितिक प्रणाली

सर्जीव र जीव र निर्जीव दुई आधारभूत तत्व मिली वातावरण बनेको हुन्छ। सर्जीव तत्व भन्नाले सूक्ष्म जीवाणुदेखि ठुला ठुला जनावरका साथै बोटबिरुवा जस्ता पृथ्वीका सम्पूर्ण प्राणी तथा बनस्पतिलाई बुझिन्छ। निर्जीव तत्व भन्नाले धाम वा ऊजी, हावा, पानी, माटो जस्ता जीवनलाई आवश्यक पर्ने तत्व बुझिन्छ। सर्जीव र उसको वरपरको वातावरण वा निर्जीव तत्वबिच अदृश्य वा अप्रत्यक्ष किसिमको घनिष्ठ अन्तरसम्बन्ध भइरहन्छ। यही अन्तरसम्बन्धलाई पारिस्थितिक प्रणाली भनिन्छ।

वातावरणीय तत्वको समानुपातिक संरचनाका आधारमा पृथ्वीको वातावरणलाई जल, स्थल र वायु गरी प्रमुख तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको छ। जलीय वातावरण त्यस्तो वातावरण हो जहाँ पानीको मात्रा बढी हुन्छ। जस्तै : ताल, पोखरी, कुवा, खोला, नदी, सागर, महासागर आदि। यस वातावरणबाट जलीय पारिस्थितिक प्रणाली पनि तयार हुन्छ। वायु वातावरण त्यस्तो वातावरण हो जसमा हावाको मात्रा बढी हुन्छ, जस्तै : वायुमण्डल। वायु वातावरणमा चराचुरुङ्गी तथा कीटपतहराको वातावरण पनि पर्छ। यिनै वातावरणमा वायु पारिस्थितिक प्रणालीको पनि सिर्जना हुन्छ। त्यस्तै स्थल वातावरण हामी बसे कै ठाउंको वातावरण हो। घर, गोठ, माटो, हुँडगा, बन, खेतबारी, घासै मैदान, चउर, मरुभूमि र ठुला ठुला बस्ती नै स्थल वातावरणसँग सम्बन्धित छन्। यिनै वातावरणमित्र विभिन्न स्थलीय पारिस्थितिक प्रणाली स्वतन्त्र रूपमा सञ्चालित भएको पाइन्छ। स्थलीय पारिस्थितिक प्रणाली बन, मरुभूमि तथा घासैमैदान जस्ता तीनओटा स्थलीय प्रणालीमा वर्गीकृत हुन्छ। मानिसले प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग गरी कृषि वा बाली प्रणालीलगायत ताल वा पोखरी बनाएर माछा पाल्ने जस्ता कृत्रिम पारिस्थितिक प्रणालीको विकास गरेको छ।

सुनाइ पाठ ९

इन्टरनेट बजार

इन्टरनेट बजार भनेको विद्युतीय उपकरणबाट गरिने व्यवसाय हो। यसमा इन्टरनेटलाई मुख्य आधार मानिन्छ। यसमा विद्युतीय उपकरण, प्रविधि र सञ्जालका माध्यमद्वारा बजार व्यवस्थापन गरिन्छ। यो व्यवसाय सञ्चालन र विस्तारको भरपर्दो माध्यम हो। इन्टरनेटले कम्प्युटरमार्फत विश्वव्यापी सञ्जाल वा नेटवर्क स्थापना गर्छ। यही इन्टरनेट र सञ्जालले क्रेता र विक्रेताबिच सञ्चार माध्यमका रूपमा काम गर्छ। यसअन्तर्गत बस्तुको खरिद बिक्री गर्न क्रेता र विक्रेताबिच प्रत्यक्ष भेटघाट गरिरहनु पैदैन। बस्तु तथा सेवाको आदानप्रदानका लागि क्रेता र विक्रेताबिचको सम्बन्ध इन्टरनेटबाट नै हुन्छ। इन्टरनेट व्यवसायमा कम्प्युटर प्रविधिको प्रयोग गरी विज्ञापन गर्ने, उत्पादन बढाउने, बजार व्यवस्थापन गर्ने कार्य गरिन्छ। सूचना आदानप्रदान गर्ने, उत्पादनको मार्ग गर्ने, उपभोक्ताले बुकिढ गर्ने र उपयुक्त स्थानमा बस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्ने कार्य पनि हुन्छ। विश्वभर कम्प्युटरमा इन्टरनेट सम्बन्ध जोडिएको हुनाले आपूर्तिकर्ता, मध्यस्थकर्ता, ग्राहक, प्रतिस्पर्धीसँग सजिले सम्पर्क गरी व्यवसाय सञ्चालन गर्न सकिन्छ। विद्युतीय उपकरण, प्रविधि र सञ्जालमार्फत उत्पादक तथा वितरक सदृश सहगठनले आफ्ना बस्तु तथा सेवाका बारेमा ग्राहकलाई सूचना दिने र प्रोत्साहन गर्ने आदि कार्य

गर्छन् । मध्यस्थकर्ताको संलग्नता नरहने तथा उत्पादक र उपभोक्ताविच प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहने कारण यसलाई प्रत्यक्ष बजार पनि मानिन्छ । यसमा मध्यस्थकर्ताको सहभागिता नहुने भएकाले उनीहस्तलाई कमिसन, छुट र नाका पनि दिनुपर्दैन । उत्पादक र वितरकले आफ्ना वस्तु तथा सेवाका बारेमा विवरणात्मक क्याटलग वा सूची अनलाइनमा राख्छन् । त्यसपछि ग्राहकले त्यही अनलाइन हेरेर वस्तु तथा सेवाको खरिद आदेश पनि अनलाइनमार्फत दिन्छन् । ग्राहक विभिन्न खुदा पसलमा धाइरहनु पर्दैन । ग्राहकले घरमै बसी बसी वस्तुको मूल्य घटेको वा बढेको जानकारी सहजै प्राप्त गर्न सक्छन् । व्यक्तिगत सञ्चार हुनु, मध्यस्थकर्ता नरहनु, तथ्याङ्कको व्यवस्थित भण्डारण हुनु, ग्राहकसँग सोभासम्बन्ध रहनु इन्टरनेट बजारका मुख्य विशेषता हन् । यसले उपभोक्ता र सहघसंस्थालाई प्रशस्त फाइदा पुर्याउँछ । सुविधाजनक हुनु, बहुत छनोटको अवसर रहनु, प्रशस्त सूचना पाउनु उपभोक्ताका लागि फाइदाजनक पक्ष हुन् । यीमित ग्राहक र गोपनीयतामा कर्मी हुनु यसका मुख्य सीमा हुन् । आजकाल विकसित तथा विकासोन्मुख मुलुकमा यसको प्रभाव बढौदै गएको छ ।

सुनाइ पाठ १०

चाणक्य

आचार्य चाणक्यले मित्र र शत्रुका केही खास विशेषता बताएका छन् । यसबाट मानिसले सही मित्र सजिले छान्न सक्छन् । आचार्य चाणक्य महान् शासक चन्द्रगुप्त मौर्यका गुरु थिए । उनको नीतिलाई चाणक्य नीति भनिन्छ । चाणक्य नीतिमा शत्रु र मित्र कसरी चिन्ने भन्नेबारे चर्चा गरिएको छ । आचार्य चाणक्यका अनुसार जीवनमा सफल हुनका लागि सज्जा र असल मित्र बनाउनुपर्छ । जीवनमा सफल हुनका लागि शत्रु हुनु पनि उत्तिकै जरुरी छ । चाणक्यका अनुसार मित्रले मानिसलाई सहयोग गर्छ तर शत्रुले मानिसका कर्माकर्मजोरीलाई देखाएर सुधार्न मदत गर्छ । उनका अनुसार मानिस आफ्ना मित्रको कमजोरी र शक्तिका बारेमा राम्रारी जान्न सक्छन् । आफ्नो शत्रुलाई पराजित गर्न चाहने हो भने उसका कमजोरी र शक्तिका बारेमा जान्नु पनि धैरै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यदि सम्भव छ भने शत्रुसँग पनि मित्रता कायम राख्नु राम्रो हुन्छ । यदि कसैले सफलता प्राप्त गर्नु छ भने शत्रुसँग पनि राम्रो व्यवहार गर्नुपर्छ ।

सुनाइ पाठ ११

मकै खेती

नेपालका धान, मकै, गाहुँ जस्ता प्रमुख तीन बालीमध्ये उत्पादनका आधारमा धानपर्छिको मुख्य बाली मकै हो । खास गरी पहाडी क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण खाद्यस्रोतका रूपमा मकैलाई लिइन्छ । मकै नेपालको एउटा परम्परागत खाद्य बाली भए तापनि अरु विकसित देशको दाँजामा भने यसको औसत उत्पादन कमै देखिन्छ । कम उत्पादन हुनको मुख्य कारण जमिनको राम्रो तयारी नहुनु, गुणस्तरीय वित्तको कम प्रयोग गर्नु र प्राइवारिक तथा अन्य मलको कमी हुनु आदि रहेका छन् । त्यसै मकै उत्पादमा वृद्धि गर्न न्यानो हावापानी र मध्यम बसात उपयुक्त हुन्छ । मकै खेतीमा मकै उम्रनका लागि २० डिग्री सेल्सियस तापक्रम आवश्यक पर्छ भने विरुद्ध बढनका लागि औसत २१ देखि २७ डिग्री सेल्सियस

तापक्रम उपयुक्त हुन्छ। मकै खेतीका लार्ग उर्वर, दोमट र भिरलो वा पानी नजम्ने ठाउँ राम्रो हुन्छ।

धान चमरा निस्कने समयमा पानी अत्यधिक परेमा मकै बालीमा विभिन्न प्रकारका रोग लाग्ने, घोंगामा कम दाना लाग्ने समस्या आउन सक्ने भएकाले सामान्यतया चैतकौ अन्तिम हप्तादेखि वैशाखको पहिलो हप्ताभित्र नै मकै रोप्नु राम्रो मानिन्छ। मकै खेतीका लार्ग जमिन तयार गर्दा बाली लगाउनुभन्दा अगाडि जमिनको राम्रो खनजोत गर्नुपर्छ। कम्पोस्ट मलको प्रयोग गर्नुपर्छ। त्यसपछि उपयुक्त वित्र छनोट गरी मकै छर्नुपर्छ।

मकैमा प्रशस्त पोषण तत्त्व पाइन्छ। यसबाट भिटामिन ढी, पोटासियम, फस्फोरस आदि प्रचुर मात्रामा पाइन्छ। ताजा कलिला मकैमा प्रशस्त रेसा हुने भएकाले खराब कोलेस्टोलको मात्रालाई कम गर्न सहयोग पुर्छ। त्यस्तै पेटको कञ्जियत हटाउन सहयोग पुर्छ। त्यस्तै छालाको समस्या घटाउन, मस्तिष्कको ह्रास हुन नदिन उपयोगी हुन्छ। मधुमेहका विरामीका लागि पनि यो निकै उपयोगी मानिन्छ। सामान्यतया नेपालमा मकै उसिनेर, पोलेर, भुटेर साथै पिंधेर विभिन्न परिकार बनाएर खाने गरिन्छ। कुनै समयमा नेपाली समाजमा कमसल खाद्यका रूपमा मानिने मकैका परिकार अहिले सामान्य रेस्टुरांदेखि तारे होटेलसम्म उत्तिकै महत्वका साथ पाक्ने गरेको पाइन्छ।

सुनाइ पाठ १२

लिङ्गो पिड

दसैँको टीकाको दिन एकछिन भए पनि धर्ती छोड्नुपर्छ अर्थात् 'धर्तीमा टेक्नुहुदैन' भन्ने परम्परागत कथन छ। यही कथनलाई चरितार्थ गर्दै दसैँका वेला गाउँ सहर जतातै लिङ्गो पिड हाल्ने र खेल्ने चलन छ। गाउँदेखि सहरसम्म दसैँ आउनु केही समयअगिदेखि नै लिङ्गो पिड हालेर खेलिने चलन नै पालीको मौलिक परम्परा हो। दसैँ आउनुअग्गी नै खरबारीमा गाई वावियो काटेर ल्याउने, अलि पाकी मान्देलाई वावियोको लद्धा बाट्न लगाउने, काठ वा वाँसका खाँवा हालिने र पिड बनाएर मज्जाले पिड खेल्ने गर्जबको चलन छ। यसरी दसैँ, तिहार जस्ता चाडपर्वमा गाउँ सहर जतातै लिङ्गो पिड हालिन्छ र आआफ्ना साथीभाई, दौतरीसंग भेला भएर चचहुङ गर्दै पिडमा मच्चिएर रमाइलो गरिन्छ। यसरी पिड खेल बालबालिकादेखि युवाको भीड हुने गर्छ। यो सबैको मनोरञ्जन गर्ने साधन हो। यो संस्कृतिक परम्पराको जरोना र सामाजिक सद्भाव कायम राख्ने माध्यम हो।

दसैँका वेला गाउँका चौतारी, दोबाटो र डाँडामा जम्मा भएर सामूहिक रूपमा पिड खेल्ने र रमाइलो गर्ने यो परम्परालाई जीवन्त राख्नुपर्छ। अहिलेका युवापुस्तालाई आफ्ना परम्परागत मान्यता, सिप र प्रविधितर्फ थप आकपित गर्नुपर्छ। आजभोलि त परम्परागत पिड बनाउने आवश्यक सामग्री र बनाउने मान्देको कमी छ। आजभोलि विज्ञान र प्रविधिको युगमार्गे पिडका लार्ग वावियोको सटटा नाइलन जस्ता साधनको प्रयोग गरी आधुनिक पिड बनाउने चलन छ। साथै विभिन्न मैला र उत्सवमा विद्युत बाट चल्ने पिडको प्रयोग गर्ने र मनोरञ्जन गर्ने चलन छ। हाम्रा यस्ता मौलिक संस्कृति र परम्परालाई नयाँ पुस्ताले संरक्षण र संवर्धन गर्न जरुरी छ।

सुनाइ पाठ १३

मेरो छोराले के सिकोस्

हवाइट हाउस, वासिटेटन

२/४९८८२

श्री प्रधानाध्यापकज्यू

मेरो छोराले सबै मानिस एकै किसिमका हुदैनन् भन्ने कुरा सिकोस् । समाजमा सज्जन मानिस हुन्छन् । दुष्ट र स्वार्थी पनि हुन्छन् । त्यस्तै निष्ठावान् राजनेता छन् भने स्वार्थी राजनीतिज्ञ पनि छन् । त्यस्तै शत्रु पनि छन् मित्र पनि छन् । यो कुरा बुझाउन त समय लाग्ला नै तापनि उसलाई परिश्रम गरी कमाएको एक डलर सितैमा कमाएको पाँच डलरभन्दा मूल्यवान् हुन्छ भन्ने कुरा बताइदिनुस् । उसले विजय र पराजय भनेको कै हो, राम्री बुझोस् । त्यस्तै इख्याले मुक्त भएको हाँसोको भित्री मर्म बुझोस् । उसलाई आकाशमा उडिरहेका चरा, घमाइलो दिनमा भुनभुनाइरहेका मौरी र पहाडी काखमा फुलेका फूलको शाश्वत रहन्य बुझन केही समय दिनहोस् ।

मेरो छोरे जतातिर हुल छ, त्यतैतर लाग्ने प्रवृत्तिको नहोस् । सुनेका कुरालाई राम्री छुट्याउन सक्ने होओस्, दुख र कष्टमय अवस्थामा प्रफुल्ल रहन सक्ने होस् ।

उसलाई कहिलेकाहीं आँखाबाट आँसु भानु लाजमदौं कुरो होइन भनिदिनुहोस् । ऊ आफ्नो बाउबल, बुद्धि र सामर्थ्यमा विश्वास गरोस् । यदि उद्देश्य उपयुक्त र सही छ भने जस्तोसुकै विरोध भए पनि जिउ ज्यानले लागिपरोस् । उसमा सत्य र न्याय प्राप्तिका लागि सङ्घर्ष गर्न सक्ने साहस र दृढ़ शक्तिको विकास गरिदिनुहोस् । ऊसँग नम त हुनुहोस् तर उसले टाउकाले टेक्ने गरी चाहिँ होइन । सम्भनुहोस्, आगाका लप्कावाटै कफालम खारिन्छ । ऊभित्र साहस र सधैं केही गरौं भन्ने भावना भइर होस् । मेरो छोरो स्वयम् निर्भिक, साहसी र उत्साही बन्न प्रेरित भइरहोस् अनि मात्र ऊ मानवताप्रति परम् आस्थावान् हुनसक्छ, धन्यवाद ।

तपाईंको अद्वाहम लित्कन

सुनाइ पाठ १४

सङ्घीत

नृत्य, गीत र वाच्चावादनको मेल नै सङ्घीत हो । सङ्घीतले मावन हृदयलाई आहरादित तुल्याउछ । मूलतः सङ्घीतलाई पूर्वीय र पाश्चात्य गरी दुई भागमा बाँडिन्छ । पूर्वीय र पाश्चात्य सङ्घीतको छुट्टाछुट्टै पहिचान र महत्व छ । पूर्वीय सङ्घीतमा प्रयोग हुने बाजा भिन्नै किसिमका छन् । ती बाजा आर्थिक दुष्टिकोणले पनि त्यति महंगा छैनन् । प्रायः काठबाट निर्मित त्यस्ता वाच्चावादनमा हाम्रा नेपालीको सिप पोखिएको हुन्छ । मादल, खैंजडी, डम्पु, च्याबुड, नौमती बाजा, मुजुरा, मुरली, सारद्गी, टुडना, मुचुडगा, बिनायो, एकतारे, हयाइगो, कठताल आदि बाजा नेपाली सिप र कलाका उपज हुन् । तीमध्ये नौमती बाजा नेपाली समाजमा बढी प्रचलित बाजा हो । नौमती बाजामा सनही दुईओटा, दमाहा दुईओटा, दयाम्को, कनाल, भयाम्टा, नरसिंहगा, होलक एक एकओटा गरी नौओटा बाजा पर्छन् । नेपाली

समाजमा यी बाजा निकै लोकप्रिय र प्रसिद्ध छन्। समाजका हरेक खुसियालीमा यस किसिमका बाजा बाजाइने गरिन्छ। यी माथिका बाजावाट निस्किएको सद्गीतले मानवीय हृदयलाई प्रफुल्लित पार्छ।

सुनाइ पाठ १५

सामाजिकीकरण

मानिस सामाजिक प्राणी हो। सामाजिक गुणबिना मानव जीवन अर्थहीन हुन्छ। मानवमा जन्मदेखि नै सामाजिक गुण विकास भएका हुँदैनन्। मानवलाई सामाजिक प्राणी बनाउने काम शिक्षाले नै गर्छ। यसका लागि मानव मानविचको पारस्परिक सहयोग जरुरी हुन्छ। समाजले चाहेका व्यवहार, स्वीकार गरेका मूल्य र प्रचलित सिद्धान्तलाई आत्मसात् गर्न नसकेसम्म कुनै पनि व्यक्तिलाई समाजमा मिलेर बाँच्न मुस्कल पर्छ। जीवनयापनका क्रममा व्यक्तिले सामाजिक मूल्य, मान्यता, सिद्धान्त र विचारलाई आत्मसात् गर्दै जान्छ। त्यसपछि ऊ सामाजिक प्राणीमा विकसित हुन्छ। समाजमा योग्य नागरिक बन्नका लागि उसले सामाजिक मूल्य र आदर्शसँग परिचित हुनुपर्छ। त्यसले बालकलाई जन्मदेखि नै सामाजिक संस्कारयुक्त व्यवहार गर्न सिकाइन्छ। हरेक व्यक्तिले अनिवार्य रूपमा गर्ने सिकाइको यही प्रक्रिया नै सामाजिकीकरण हो। समाजले स्वीकार गरेका मूल्य मान्यता, सिद्धान्त एवम् आदर्श ग्रहण र त्यसैअनुसारको जिम्मेवारी पूर्ण भूमिका निभाउन नसकेमा सामाजिकीकरणमा बाधा पुग्छ। मानिसले समाजमा आफ्नो के स्थान हो र अरुर्थसँग कसरी व्यवहार गर्नुपर्छ भन्ने कुरा सामाजिकीकरणबाट सिक्छ। सामाजिकीकरणबाट नै बालबालिकाले आआफ्नो समाजिक मूल्यमान्यता, विश्वास र आदर्श सिकै जान्छ। तसर्थ व्यक्तिको व्यक्तित्व विकासमा सामाजिकीकरणको अहम भूमिका रहन्छ।

सुनाइ पाठ १६

भाषाशैली

कुनै पनि भाव अभिव्यक्त गर्ने माध्यम भाषा हो भने भाषिक अभिव्यक्तिको तरिका शैली हो। विशेष किसिमले कुनै काम गर्ने प्रणाली वा पद्धति, काम गराइको ढाँचा, परिपाटी, छाटकाट आदिलाई नै शैली भनिन्छ। हुन त शैली एक साधन मात्र हो तर सबै साहित्यिक कृतिमा शैलीको महत्त्व हुन्छ। भाषाको स्वाभाविक सुन्दरता, सशक्तता, साहित्यिक उच्चता र लेखकको योग्यताबाट शैलीको जन्म हुन्छ। जबसम्म कुनै वैशिष्ट्य आउदैन, त्यसलाई भाषाशैली भन्न सकिदैन। शैली विज्ञानले कुनै रचनाकारको विशिष्ट रचना, कौशल वा अभिव्यक्तिलाई शैली मान्छ। शार्दिक प्रयोग र भाषिक उच्चताका दृष्टिले शैली सरल र अलङ्कृत गरी दुइ प्रकारका हुन्छन्। यस्तै शैलीलाई वर्णनात्मक, आत्मकथनात्मक, हास्यमय, व्यदृश्यमय आदिमा विभाजन गरेको पाइन्छ। शैली रचनाकारको व्यक्तित्वको परिचायक भएकाले व्यक्तिपिच्छे फरक हुन्छ। शैलीले सामान्य भाषाको विचलन गरी विशिष्टता प्रदान गर्दै भने शैली सौन्दर्यबोधक तत्त्व पनि हो। त्यसले बोलचालको सामान्य भाषामा विचलन देखापरेपछि त्यो विचलित अभिव्यक्ति नै रचनाको शैली बनेको हुन्छ।